MILITIEOMBUDSMANNENS

ÄMBETSBERÄTTELSE

AVGIVEN VID RIKSDAGEN

ÅR 1967

STOCKHOLM 1967 ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

Innehållsförteckning

Allmän redogörelse för militieombudsmansämbetets förvaltning 5

Redogörelse för åtal och åtgärder för disciplinär bestraffning

1. Åtal mot överstelöjtnant för tjänstefel bestående i att han vidtagit åtgärder ägnade att obehörigen påverka personer vilka åberopats som sakkunniga vid domstol 13

2—11. Åtal mot tio underofficerare för osant intygande med åsidosättande av tjänsteplikt 36

12. Åtal mot löjtnant för missfirmelse mot värnpliktig och oskickligt beteende .. 54
13. Åtal mot löjtnant för oskickligt beteende 61
14. Åtal mot värnpliktig sergeant för vårdslöshet i trafik, bestående i underlåtenhet att tillse att marscherande trupp under mörker bar föreskrivna reflexmärken 69
15. Åtal mot kapten för tjänstefel bestående i att explosiva varor förvarats i strid mot gällande föreskrifter 81
16. Disciplinär åtgärd mot sergeant för missfirmelse mot värnpliktiga 81

Redogörelse för vissa ärenden som icke föranlett åtal eller åtgärd för disciplinär bestraffning

1. Värnpliktig som icke läst inkallelseorder så noga att han rätt uppfattat innehållet och därför inställt sig för sent har gjort sig skyldig till förseelse mot 38 § värnpliktslagen och ej till tjänstefel 84
2. Fråga huruvida värnpliktig, som i logement misshandlat annan värnpliktig, därigenom åsidosatt sin tjänsteplikt. Tillika fråga om tillämpningen av 21 kap. 7 § brottsbalken 95
3. Fråga om straffrihet för flykt ur militärhäkte 98
4. Fråga om ansvar och ersättningsskyldighet då driftvärnsman brustit i skyldigheten att taga vård om honom tilldelat vapen 101
5. Fråga om förande av förteckning enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen i fall då omhändertagen förvarats i annan lokal än militärhäkte 105
6. Frågor om flottiljchefs skyldighet *dels* att genast till åklagaren hänskjuta mål angående flyghaveri *och dels* att vid tillsättande av haveriutredning beakta förhållanden av jävsnatur. Tillika spörsmål angående olycksriskerna vid militär uppvisningsflygning 108
7. Åtalsfråga rörande kollision mellan flygplan från olika flottiljer bör avgöras i ett sammanhang av en och samma åklagare 122
8. Frågor huruvida haverikommissions utredning av flyghaveri skett på tillfyllestgörande sätt och om erforderligt samråd mellan kommissionen och vederbörande åklagare ägt rum 128
9. Spörsmål angående flygledningens inställning till flyghaveriers utredande .. 144
10. Fotografi av en för brott misstänkt man samt vissa uppgifter om hans person har på tidningsredaktörs begäran utlämnats från det förband där mannen fullgjort värnpliktstjänstgöring. Fråga huruvida utlämnandet kan klandras 163
11. Kompanichef har *dels* anordnat kompletterande utbildning för bl. a. tidigare sjukredovisade värnpliktiga, *dels* ålagt värnpliktiga tillrättavisning för underlåtenhet att hålla logementsskåp låsta *och dels* beordrat en värnpliktig, som

var befriad från marsch och fysisk träning, att till fots förflytta sig viss sträcka. Fråga i vad mån kompanichefen härvid förfarit felaktigt 164
12. Fråga om rätt för medlem av svensk FN-kontingent att bära vapen som ej tilldelats honom i tjänsten 177
13. Fråga huruvida anhörig till värnpliktig bort underrättas om att denne intagits på sjukhus 181
14. Fråga huruvida regementschef ägt beordra militär sjukvårdspersonal att medverka vid förflyttning av civila sjukhuspatienter 190
15. Fråga om värnpliktig varit skyldig att ha sitt hår kortklippt. Tillika fråga huruvida beslut om hävande av underbefälsuttagning föregripits 193
16. Frågor huruvida försvarets sjukvårdsstyrelse i ett där anhängigt ärende *dels* haft skäl att inhämta yttrande från annan myndighet, *dels* inom rimlig tid lämnat begärd upplysning angående handläggningen *och dels* givit det slutliga beslutet en tillfredsställande avfattning 202

Redogörelse för framställning till Konungen

Vissa frågor rörande rättsskipningen vid de svenska FN-kontingenterna 213

Redogörelse för yttranden till Konungen och departementschef

1. Yttrande till Konungen över 1963 års JO-utrednings betänkande »Riksdagens justitieombudsmän» 250
2. Yttrande till chefen för försvarsdepartementet över 1960 års värnpliktsutrednings betänkande rörande värnplikten 257
3. Yttrande till chefen för försvarsdepartementet över ett av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga avgivet betänkande »Vapenfri tjänst» 5

Sakregister till militieombudsmannens åren 1950—1967 avgivna ämbetsberättelser 260

Till RIKSDAGEN

Jämlikt § 100 regeringsformen och 18 § i den för riksdagens ombudsmän gällande instruktionen får jag härmed avlämna redogörelse för förvaltningen av militieombudsmansämbetet under år 1966.

Härvid vill jag till en början meddela, att jag åtnjutit semester under tiden den 3—den 4 januari, den 4—den 7 april, den 23—den 27 maj, den 11—den 29 juli, den 15—den 19 augusti och den 7—den 11 november samt tjänstledighet på grund av sjukdom under tiden den 28 februari—den 4 mars 1966. Jämlikt 24 § första stycket i förenämnda instruktion har militieombudsmansämbetet under ifrågavarande tid föreståtts av den för mig utsedde ställföreträdaren, hovrättsrådet Gunnar Thyresson. Med stöd av bestämmelserna i 24 § andra stycket i instruktionen har jag, enär arbetets behöriga gång det krävt, åt Thyresson uppdragit att under tiden den 10 januari—den 11 februari, den 16 februari, den 5 maj, den 13—den 17 juni samt den 28 november—den 9 december 1966 handlägga vissa till honom överlämnade ärenden.

Inspektionsresor har av mig företagits till Västernorrlands, Gävleborgs, Stockholms, Uppsala, Västmanlands samt Blekinge län. Under dessa resor har besökts:

Sundsvalls luftvärnskår;
hovrätten för Nedre Norrland;
rådhusrätten i Sundsvall;
åklagarmyndigheten i Sundsvalls distrikt;
Hälsinge flygflottilj;
Sydöstra Hälsinglands domsagas häradsrätt;
åklagarmyndigheten i Söderhamns distrikt;
Gävle försvarsområde;
Hälsinge regemente;
Gävleborgs inskrivningsområde;
rådhusrätten i Gävle;
länsåklagarmyndigheten i Gävleborgs län;
åklagarmyndigheten i Gävle distrikt;
Härnösands försvarsområde;
marinkommando Nord;
Norrlands kustartilleriförsvar;
Härnösands kustartillerikår;
Ångermanlands södra domsagas häradsrätt;
länsåklagarmyndigheten i Västernorrlands län och Jämtlands län;
åklagarmyndigheten i Härnösands distrikt;
Västernorrlands regemente;
Västernorrlands inskrivningsområde;
Norrlands trängregemente;
arméns hundskola;
Ångermanlands mellersta domsagas häradsrätt;
åklagarmyndigheten i Sollefteå distrikt;
sjökrigsskolan;

Svea flygkår;
Roslagens luftvärnsregemente;
luftvärnsskjutskolan;
Mellersta Roslags domsagas häradsrätt;
åklagarmyndigheten i Norrtälje distrikt;
Göta livgarde;
pansartruppernas kadett- och aspirantskola;
åklagarmyndigheten i Enköpings distrikt;
Uppsala samt Västerås försvarsområdens Västeråsdel;
Västmanlands flygflottilj;
centrala flygverkstaden i Västerås;
flygförvaltningens verkstadsskola i Västerås;
rådhusrätten i Västerås;
länsåklagarmyndigheten i Västmanlands län;
åklagarmyndigheten i Västerås distrikt;
arméns intendenturförråd i Arboga;
centrala flygverkstaden i Arboga;
flygförvaltningens underhållsavdelnings förrådsbyrå;
flygförvaltningens datacentral;
marinkommando Syd;
Karlskrona försvarsområde;
Blekinge kustartilleriförsvar;
Karlskrona kustartilleriregemente;
Karlskrona örlogsskolor;
rådhusrätten i Karlskrona;
länsåklagarmyndigheten i Blekinge län och Kronobergs län;
åklagarmyndigheten i Karlskrona distrikt;
Blekinge flygflottilj;
Östra och Medelsta domsagas häradsrätt; samt
distriktsåklagaren i Ronneby.

Därjämte har jag i Stockholm för inspektion besökt:

Stockholms försvarsområde; samt
försvarets civilförvaltning.

Under tid då jag åtnjutit ledighet har tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson företagit en inspektionsresa till Norrbottens län, varvid han besökt:

sjätte militärområdet;
Norrbottens regemente;
Norrbottens inskrivningsområde;
Norrbottens pansarbataljon;
Bodens artilleriregemente;

Norrlands signalbataljon;
Bodens tygstation;
Luleå tingslags häradsrätt; samt
åklagarmyndigheten i Bodens distrikt.

Vid inspektionerna av truppförband och andra militära enheter har uppmärksamhet särskilt ägnats rättsvården därstädes, expeditionstjänsten, beskaffenheten och vården av byggnader med tillhörande anordningar och deras lämplighet för avsett ändamål, förläggningsförhållanden, mathållning, sjukvård, personalvårdsverksamhet, vården av intendentur- och tygmateriel, anordningar i samband med förekommande verkstadsdrift samt planläggningen av verkskydd. Besök har avlagts i militärhäktena vid förbanden. Granskningen av de judiciella handlingarna har omfattat disciplinmålsprotokoll, tillrättavisningsförteckningar och andra handlingar som har avseende å den militära straff- och processlagstiftningen samt därtill anknytande föreskrifter. Vid besök å militärsjukhusen har sjukredovisningshandlingarna granskats. Granskning har vid inspektionerna tillika skett av handlingar rörande upphandling och redovisning av materiel av olika slag ävensom av räkenskaper för marketenterier, varjämte förskottsmedel inventerats, kontroll företagits angående bevakning av utestående fordringar och införselräkenskaper granskats. Vidare har å mobiliseringsavdelningar och inskrivningsexpeditioner granskats där förvarade personalredovisnings- och mobiliseringshandlingar.

Besöken hos domstolar och åklagarmyndigheter har avsett inspektion av handläggningen av militära mål. Därvid har bland annat undersökts i vad mån kravet på skyndsamhet vid behandling av målen beaktats.

Vid inspektionerna har militieombudsmannen i regel biträtts av byråcheferna vid militieombudsmansexpeditionen. Därjämte har vid inspektionerna anlitats en intendentur- och en tygsakkunnig officer samt för granskning av personalredovisnings- och mobiliseringshandlingar en härutinnan sakkunnig officer.

På sätt militieombudsmannens ämbetsberättelse till 1966 års riksdag utvisar kvarstod vid början av år 1966 från år 1965 balanserade ärenden till ett antal av	123
Under år 1966 har tillkommit ärenden till följande antal:	
enligt allmänna diariet	696
enligt hemliga diariet därutöver	58
Sammanlagda antalet ärenden, som förelegat under år 1966, har alltså utgjort	877

De ärenden, som tillkommit under år 1966, har utgjorts av:	
ärenden inkomna från myndighet	12

ärenden uppkomna genom klagomål eller andra framställningar från enskilda 121
ärenden uppkomna vid inspektioner eller eljest i samband med militieombudsmannen åliggande granskning 606
ärenden berörande militieombudsmansämbetets organisation och förvaltning m. m. 15

Summa 754

Av de från år 1965 balanserade 123 ärendena hade 6 ärenden inkommit från myndighet, 46 ärenden uppkommit genom klagomål eller andra framställningar från enskilda samt 69 ärenden uppkommit vid inspektioner eller eljest i samband med militieombudsmannen åliggande granskning. Två ärenden tillhörde gruppen »militieombudsmansämbetets organisation och förvaltning m. m.».

Till behandling under år 1966 har alltså förelegat 18 ärenden som inkommit från myndighet, 167 ärenden som uppkommit genom klagomål eller andra framställningar från enskilda, 675 ärenden som uppkommit vid inspektioner eller eljest i samband med militieombudsmannen åliggande granskning samt 17 ärenden berörande militieombudsmansämbetets organisation och förvaltning m. m., tillhopa 877 ärenden.

Av dessa 877 ärenden har
till annan myndighet överlämnats 8
utan åtgärd avskrivits 9
på grund av återkallelse avskrivits 5
efter vederbörandes hörande eller eljest verkställd utredning avskrivits 143
på grund av att klagande erhållit gottgörelse eller rättelse eljest vunnits blivit avskrivna 172
föranlett åtal (varav 1 icke avslutats) 6
föranlett åtgärd för disciplinär bestraffning 1
föranlett erinran om begånget fel eller annat påpekande 250
föranlett framställning till Konungen eller annan myndighet (vilka icke avslutats) 4
föranlett yttrande till Konungen eller annan myndighet 3
föranlett annan åtgärd 149
och var vid 1966 års utgång
under utredning 107
på prövning beroende (förutom ovannämnda 1 + 4 icke avslutade ärenden) 20

Summa 877

Av hela antalet under år 1966 till behandling föreliggande ärenden (877) har sålunda under året slutbehandlats 745 och till år 1967 balanserats 132.

Av åtalen och de disciplinära åtgärderna, avseende sammanlagt 16 personer,

var vid 1966 års början ännu icke slutligt avgjorda	11
tillkom under år 1966	5
Summa	16

Av dessa åtal och disciplinära åtgärder

blev under år 1966 slutligt avgjorda	15
var vid 1966 års utgång ännu icke slutligt avgjort	1
Summa	16

Beträffande förvaltningen av militieombudsmansämbetet under år 1966 får jag i övrigt hänvisa till ämbetets diarier och registratur, vilka jämte protokollen över inspektioner och hållna förhör kommer att överlämnas till vederbörande utskott.

Såsom bilagor till denna allmänna redogörelse fogas, förutom en sammanställning (återgiven å s. 11) över ärenden uppkomna genom klagomål eller andra framställningar från enskilda,

redogörelse för åtal och åtgärder för disciplinär bestraffning,

redogörelse för vissa ärenden, som icke föranlett åtal eller åtgärd för disciplinär bestraffning,

redogörelse för framställning till Konungen samt

redogörelse för yttranden till Konungen och departementschef.

I redogörelsen för vissa ärenden, som icke föranlett åtal eller åtgärd för disciplinär bestraffning, har i huvudsak medtagits sådana ärenden vilka på grund av de däri föreliggande spörsmålen ansetts ha intresse utöver de enskilda fallen.

Det sakregister, som var fogat vid den till 1966 års riksdag avgivna ämbetsberättelsen, har nu utökats till att avse jämväl de ärenden för vilka redogjorts i innevarande års berättelse.

Stockholm den 10 januari 1967

HUGO HENKOW

Sven Sjöberg

Sammanställning

över ärenden uppkomna genom klagomål eller andra framställningar från enskilda

	Antalet under 1966 föreliggande ärenden	Därav under 1966 inkomna ärenden
Framställningarna har avsett:		
Missfirmelse eller annat olämpligt uppträdande	18	14
Utövandet av militär rättsvård	26	17
Vid förvarsväsendet anställd personals		
antagande och entledigande	6	6
befordran	8	6
tjänstgöring	12	11
avlöning	8	6
Värnpliktsförhållanden samt värnpliktigas tjänstgöring och avlöning	47	32
Bristande säkerhetsåtgärder till förekommande av olycksfall	4	1
Militär hälso- och sjukvård; ersättning för sjukdom och olycksfall	20	12
Tillämpning av tryckfrihetsförordningen och därmed sammanhängande författningar	3	3
Intrång i rättsförhållanden berörande enskild utom försvarsväsendet	15	13
Summa	**167**	**121**
Klagandena har varit:		
Vid försvarsväsendet anställd personal		
Officerare och vederlikar	28	19
Underofficerare och vederlikar	11	9
Underbefäl och vederlikar samt meniga	8	6
Civila befattningshavare	7	4
Värnpliktiga (och hemvärnspersonal)	63	44
Enskilda personer utom försvarsväsendet	49	39
Enskilda organisationer	1	0
Summa	**167**	**121**

REDOGÖRELSE FÖR ÅTAL OCH ÅTGÄRDER FÖR DISCIPLINÄR BESTRAFFNING

1. Åtal mot överstelöjtnant för tjänstefel bestående i att han vidtagit åtgärder ägnade att obehörigen påverka personer vilka åberopats som sakkunniga vid domstol

Ämbetsberättelsen till 1966 års riksdag innehåller (s. 137) en kortfattad redogörelse för ett av militieombudsmannen vid Stockholms rådhusrätt anställt åtal mot en överstelöjtnant för tjänstefel. Av redogörelsen framgår att målet vid tidpunkten för färdigställandet av nämnda ämbetsberättelse var beroende på Svea hovrätts prövning. Sedan slutgiltig dom numera föreligger, lämnas här nedan en närmare redogörelse för målet.

Tredje flygeskadern utförde under tiden den 10—den 13 mars 1961 en s. k. flerdagarsövning. Därvid var tredje divisionen ur Västmanlands flygflottilj under befäl av kaptenen A. U. Andersson baserad på Upplands flygflottiljs fält i Uppsala. Divisionen hade till uppgift att med jaktflygplan försvara bl. a. Uppsala; förbandet ingick således i försvarssidan, där majoren N. A. Palmgren var jaktledare. Som anfallsförband (målförband) tjänstgjorde tredje divisionen ur Södertörns flygflottilj. I övningsbestämmelserna var övningsområde angivet genom hänvisning till en bilagd kartskiss, på vilken områdets sydöstra gräns utgjordes av en rät linje genom Karlsborg, Eskilstuna, en punkt något söder om Uppsala och kusten vid Ålands hav samt nordvästra gränsen av en därmed i stort sett parallell linje på ungefär 150 kilometers avstånd. Den 10 mars utförde en grupp, bestående av tre plan typ Hunter J 34 ur förutnämnda division från Södertörns flygflottilj med fältflygaren av första graden J.-O. Bergman såsom gruppchef, från västnordväst ett mörkerföretag (högbombanfall) mot Uppsala på 12 000 meters höjd. Med anledning av anfallet uppsände försvarssidan en rote (d. v. s. två stycken) flygplan typ Lansen J 32 B ur förutnämnda division från Västmanlands flygflottilj. Såsom rotechef tjänstgjorde fänriken R. M. Fröjd och såsom rotetvåa dennes divisionschef, Andersson. Redaktören L. H. D. Ramsten vid Sveriges radio medföljde som passagerare i Anderssons plan. Ramsten skulle utföra ett reportage för radions räkning. J 32-roten erhöll kontakt med J 34-gruppen i närheten av Uppsala. I samband med att gruppen passerade Uppsala och strax därefter flög ut över övningsområdets sydostgräns begärde och fick Bergman tillstånd av trafikledningen på Arlanda att landa där. J 32-roten följde efter gruppen och kom därigenom in i Stockholms terminalområde. Då för

flygning inom detta område erfordrades tillstånd av ett särskilt kontrollorgan, begärde roten sådant och erhöll därvid tillåtelse att flyga inom området på lägst 4 000 meter. När J 34-gruppen befann sig i närheten av Arlanda, anföll Fröjd ett av gruppens plan. Andersson sökte därefter komma i anfallsläge i förhållande till Bergmans flygplan. Därvid kolliderade det av Andersson förda planet med Bergmans plan. Kollisionen ägde rum på omkring 1 500 meters höjd. Båda flygplanen blev manöverodugliga. Besättningarna, d. v. s. Bergman, som var ensam i sitt plan, samt Andersson och Ramsten, hoppade i fallskärm och undkom med vissa skador. Flygplanen totalförstördes.

För utredning av haveriet tillsatte chefen för flygvapnet (CFV) en haverikommission, i vilken ingick hovrättsrådet L. Simonsson som ordförande samt bland övriga ledamöter specialflygläkaren L. Laurell och stabstrafikledaren E. Jones, båda vid flygvapnet. Kommissionen avgav rapport över undersökningen den 15 september 1961. CFV avgav den 12 juni 1962 utlåtande med anledning av kommissionens rapport.

Sedan genom militieombudsmannens försorg viss kompletterande utredning verkställts, beslöt militieombudsmannen den 20 maj 1963 ställa Andersson och Palmgren under åtal vid rådhusrätten i Västerås.[1] Å *Andersson* skulle yrkas ansvar 1) jämlikt 19 kap. 5 § strafflagen för det han, då J 32-roten flög dels utanför det bestämda övningsområdet och dels inom Stockholms terminalområde under lägsta tillåtna höjd, icke såsom det ålegat honom i egenskap av förman för rotechefen vidtagit åtgärd för företagets avbrytande utan fortsatt stridsverksamheten även sedan rotechefen avlägsnat sig från J 34-gruppens närhet och därigenom av oaktsamhet vållat att det av honom förda flygplanet i trakten av Arlanda kolliderade med ett av gruppens flygplan, med påföljd att båda flygplanen störtade och totalförstördes och att fara för andras liv uppstod (allmänfarlig vårdslöshet i förening med åsidosättande av tjänsteplikt), och 2) jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för det han vid samma flygning såsom chef i det av honom förda flygplanet tillåtit Ramsten medfölja, oaktat att denne icke hade möjlighet att sätta fötterna på katapultstolens fotstöd, icke var försedd med flyghjälm eller g-dräkt samt icke undergått vederbörligt undertryckskammarprov, och därigenom av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosatt sin tjänsteplikt (tjänstefel). *Palmgren* skulle åtalas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för det han, som vid tillfället i egenskap av jaktledare hade det yttersta ansvaret för J 32-rotens företag och ägde kännedom om att det fortsattes utanför övningsområdet, icke vidtagit någon åtgärd i syfte att företaget skulle avbrytas och därigenom av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosatt sin tjänsteplikt (tjänstefel).

På begäran av den av militieombudsmannen förordnade åklagaren i målet, byråchefen vid militieombudsmansexpeditionen B. Isacson, avgav CFV

[1] Se därom ämbetsberättelsen till 1966 års riksdag s. 13.

den 15 augusti 1963 yttrande jämlikt kungörelsen den 30 december 1948 angående inhämtande av myndighets yttrande i vissa mål rörande brott av ämbetsmän m. fl. I yttrandet anförde CFV som sin mening dels att Andersson gjort sig skyldig till felbedömning i vissa hänseenden vid flygningen och eftersatt sin skyldighet att kontrollera att Ramsten genomgått undertryckskammarprov men att Andersson likväl ej borde ådömas ansvar och dels att intet fel kunde läggas Palmgren till last.

Genom dom den 4 januari 1964 ogillade rådhusrätten åtalen mot Andersson och Palmgren. Med anledning härav vädjade militieombudsmannen i Svea hovrätt mot domen och yrkade att åtalen måtte bifallas. Genom dom den 23 oktober 1964 biföll hovrätten i så måtto militieombudsmannens talan mot Andersson att denne jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen dömdes till disciplinbot under tjugu dagar för tjänstefel. Detta bestod i att Andersson närmat sig målförbandet oaktat att han bort inse att det avslutat målgången. Åtalet mot Palmgren ogillades. Mot hovrättens dom fullföljde militieombudsmannen talan i högsta domstolen under yrkande att åtalen helt måtte bifallas.

I skrift till högsta domstolen den 25 januari 1965 hemställde advokaten C. P. Ossbahr i egenskap av försvarare för Andersson och Palmgren — med förmälan att specialflygläkaren A. B. Frykholm, flygstaben, icke deltagit i handläggningen av saken vare sig inom flygstaben eller eljest — att denne måtte kallas att vid huvudförhandlingen i domstolen såsom sakkunnig höras rörande den flygande personalens arbetsförhållanden ur medicinsk och psykologisk synpunkt med hänsyn särskilt till dylika förhållanden vid stridsövning av i målet förevarande slag. Isacson anförde i skrivelse till högsta domstolen den 3 februari 1965 att de omständigheter som Andersson ville bevisa genom hörandet av Frykholm var utan betydelse i målet men att, därest högsta domstolen skulle tillåta att Frykholm hördes vid huvudförhandlingen, jämväl Jones måtte inkallas att såsom sakkunnig höras rörande övningsområdets och terminalområdets betydelse ur flygsäkerhetssynpunkt. Genom beslut den 16 februari 1965 fann högsta domstolen ej skäl att för det dåvarande tillåta begärda vittnesförhör.

Den 9 februari 1965 anmälde Jones till Isacson att han, på grund av att han åberopats som sakkunnig i förenämnda mål, den 8 februari 1965 beordrats till ett sammanträde i flygstaben inför överstelöjtnanten Åke Lönnberg. Med anledning härav beslöt militieombudsmannen att Jones skulle närmare höras rörande vad som förekommit vid sammanträffandet mellan Jones och Lönnberg.

Vid förhör inför militieombudsmannen den 10 februari 1965 uppgav Jones: På morgonen den 8 februari 1965 höll Jones i egenskap av chef för flygvapnets trafikledarskola en lektion i en lokal tillhörig Roslagens flygkår, Hägernäs. Under lektionen kom ett bud som underrättade Jones om att han klockan 1015 skulle inställa sig hos Lönnberg i flygstaben för ett

mycket viktigt sammanträde. Jones visste då ej vad sammanträdet gällde. Jones transporterades i tjänstebil till flygstabens lokaler i Stockholm och anmälde sig på utsatt tid för Lönnberg. Denne nämnde då att även Frykholm skulle komma för att deltaga i sammanträdet. Jones frågade varför han själv kallats. Lönnberg svarade »detta är anledningen», varvid Lönnberg till Jones överlämnade en avskrift av Isacsons skrivelse den 3 februari 1965 till högsta domstolen. Jones läste igenom skrivelsen. Lönnberg frågade om Isacson haft någon kontakt med Jones, vilket denne bejakade. Lönnberg sade då, »kunde tänka det». Frykholm kom härefter tillstädes och underrättades om anledningen till sammanträdet, varvid förutnämnda skrivelse överlämnades till Frykholm. Denne verkade något förvånad, då han fick höra anledningen till sammanträdet. Lönnberg talade härefter om förenämnda måls prejudicerande betydelse. Han nämnde att det var av största vikt att militieombudsmannens talan i högsta domstolen ogillades. Skulle så inte bli fallet bleve enligt Lönnberg fastslaget att domstolarna skulle bedöma alla felaktigheter och missgrepp som begås under militär flygning, vilket skulle hämma flygvapnets rörelsefrihet och medföra att flygvapnet ej skulle kunna fullgöra den målsättning som utstakats av statsmakterna. Lönnberg redogjorde för målets gång i stort och påpekade bl. a. att militieombudsmannens talan ogillats i rådhusrätten samt att utgången blivit liknande i hovrätten, dock att Andersson där fällts till böter. Lönnberg läste upp de i målet åberopade paragraferna i 19 och 25 kapitlen strafflagen. I anslutning till angivandet av straffsatserna för allmänfarlig vårdslöshet anförde Lönnberg: »Kan det vara riktigt att Andersson döms efter denna paragraf?» Jones fattade frågan som retorisk och besvarade den därför ej. Lönnberg redogjorde vidare för hur CFV såg på militieombudsmannens åtalsinstruktion och nämnde att CFV varit förbittrad över att han ej fått yttra sig över vad som framkommit i målet före det militieombudsmannen fattat sitt beslut i åtalsfrågan. Lönnberg gick härefter igenom CFV:s den 15 augusti 1963 dagtecknade yttrande i vissa delar. Lönnberg redogjorde även med egna ord för CFV:s inställning i saken. Först talade Lönnberg något om vad som anförts i yttrandet rörande flygförares situation i flygplan med höga prestanda. Därefter övergick han till att läsa upp vad i CFV:s yttrande anförts om innebörden av begreppet övningsområde. Härvid framhöll Lönnberg att enligt CFV:s uppfattning bestämmelserna om övningsområde tillkommit för att avvisa i övningen ej deltagande flygplan från området men att föreskrifterna ej lade hinder i vägen för i övningen deltagande flygplan att operera utanför området. Jones påpekade att han inte kunde ansluta sig till denna tolkning. Lönnberg sade att man senare under sammanträdet närmare skulle diskutera saken. Lönnberg fortsatte med att redogöra för vad i CFV:s yttrande anförts om terminalområdets betydelse. Lönnberg nämnde att den radiotrafik som förekommit vid olyckstillfället ej varit korrekt men att det dock borde kunna godtagas att radarjaktledarens

uppgift om att ingen civil trafik förekom inom terminalområdet av Andersson tolkats som tillstånd att få flyga in i området. Jones invände att han ej kunde inse att radarjaktledarens orientering kunde fattas såsom ett tillstånd. Lönnberg vidhöll sin inställning trots Jones' invändningar och framhöll att det var radarjaktledaren som förfarit felaktigt. Härefter övergick man till att diskutera övningsområdets betydelse. Lönnberg framhöll att det måste anses ha varit tillåtet för försvarsjakten att fullfölja anfall utanför övningsområdet. Frykholm anslöt sig till denna uppfattning. Jones ansåg att övningsområdet hade bestämda gränser. Jones argumenterade för sin ståndpunkt genom att hänvisa till bestämmelserna i Ordnings- och säkerhetsföreskrifter för flygning (OSF) mom. 8 st. 2 och 3 samt mom. 297 om ständiga övningsområden för Västmanlands flygflottilj (F 1) och krigsflygskolan (F 5). Lönnberg ansåg det vara fel att hänvisa till vad som fanns stadgat om ständiga övningsområden och anmanade Jones att hålla sig till vad som fanns stadgat i OSF mom. 8 första stycket. Lönnberg framhöll åter att sistnämnda bestämmelse riktade sig till i övningen ej deltagande flygplan. Jones omtalade att man i den haverikommission, som tillsatts i anledning av ifrågavarande haveri, ingående diskuterat hur OSF mom. 8 skulle tolkas. Innan Jones tog slutgiltig ställning i denna tolkningsfråga tog han kontakt med kaptenen Elofsson i flygstaben. Elofsson, som sedan en längre tid tillbaka sysslat med en omarbetning av OSF, hade samma mening i saken som Jones. Denna mening är den som upptagits i haverikommissionens rapport. Lönnberg förebrådde Jones för att han vänt sig till Elofsson och ej direkt till Lönnberg som var avdelningschef. Lönnberg fortsatte samtalet med att säga att om Jones skulle vittna i högsta domstolen borde han noga väga sina ord och ej uttala sig alltför kategoriskt. Jones borde därför enligt Lönnberg ej säga att det var förbjudet för försvarsjakten att företaga stridshandlingar utanför övningsområdet utan endast att det var olämpligt om så skedde. Frykholm reagerade inför detta uttalande av Lönnberg och sade: »Ja, men Du skall väl ej tala om för Jones vad han skall säga.» Lönnberg medgav då att han uttryckt sig mindre väl. Man kom därefter in på Jones' verksamhet i trafikledarskolan. Lönnberg framhöll för Jones att den omständigheten att Jones var chef för skolan ej medförde att Jones kunde anses ha någon särskild auktoritet i det nu aktuella fallet. Lönnberg framhöll ånyo att Jones noga borde tänka på vad han skulle säga i högsta domstolen. Sedan Lönnberg omtalat att han skulle vara sjukledig fjorton dagar och därför måste klara av även andra ärenden, bad han Frykholm tala vidare med Jones. Sammanträdet var slut någon gång efter klockan 1200, men innan de åtskildes sade Jones till Lönnberg att han fann det hela så obehagligt att han övervägde att underrätta militieombudsmannen om att han »inte kunde ställa upp som vittne». Medan Jones och Frykholm avlägsnade sig från Lönnbergs tjänsterum sade Jones till Frykholm att han tyckte att det hela var underligt. Såvitt Jones förstod var Frykholm av sam-

ma mening. Jones nämnde för Frykholm att han ej kunde frångå sin tidigare uppfattning och att han hade samvetsbetänkligheter mot att vittna. Frykholm framhöll att »Lönnberg skall väl ej säga hur Du skall vittna». Även då Jones och Frykholm följande dag träffades på ett sammanträde i luftfartsstyrelsen talade de om vad som förekommit hos Lönnberg. Liksom förut tycktes Frykholm vara överens med Jones om att Lönnberg betett sig egendomligt. Jones har genom vad som förekommit försatts i samvetsnöd. Han hade ingen tanke på att i högsta domstolen framföra andra åsikter än dem han själv omfattade. Han kom därför till slutsatsen att han borde söka bli befriad från att i högsta domstolen uttala sig i saken. Han sökte redan på eftermiddagen den 8 februari få kontakt med Isacson för att diskutera saken. Jones befarar att hans inställning i denna sak kan åsamka honom olägenheter i hans tjänst i flygvapnet och eventuellt läggas honom till last i befordringsärenden. Meningsskiljaktigheter mellan Jones och Lönnberg under deras gemensamma arbete i haverikommissionen angående den s. k. Ängelholmsolyckan har sannolikt lett till att Lönnberg utfärdat sämre vitsord för Jones än denne ansåg sig berättigad till. Jones står för närvarande som sökande till en tjänst som förste stabstrafikledare. Jones är av Kungl. Maj:t utnämnd till sin nuvarande tjänst men hans placering vid flygkåren är bestämd av CFV. Det finns liknande tjänster även på andra håll, t. ex. i Karlskrona.

Med anledning av vad Jones uppgivit beslöt militieombudsmannen att höra Frykholm, chefen för flygvapnet generallöjtnanten L. Thunberg och Lönnberg i saken. Förhöret med Frykholm ägde rum den 10 februari och med Thunberg den 13 februari, medan Lönnberg på grund av sin sjukdom kunde höras först den 1 mars 1965.

Frykholm anförde: I flygvapnet tjänstgör två specialflygläkare, Frykholm och Laurell. Laurell ingick i den haverikommission som tillsattes i anledning av den s. k. Ramstensolyckan. Med anledning härav har det fallit på Frykholms lott att medverka vid denna olyckas behandling inom flygledningen. Eftersom frågan ansetts ha mycket stor vikt, har Frykholm hela tiden följt densamma. Frykholm har sålunda lämnat visst underlag till CFV:s yttrande över haverikommissionens rapport. Före det CFV avgav det den 15 augusti 1963 dagtecknade yttrandet har samråd säkerligen ägt rum med Frykholm rörande yttrandets utformning i de delar där Frykholm är sakkunnig. Frykholm blev av Lönnberg kallad till ett sammanträde på Lönnbergs tjänsterum den 8 februari 1965 klockan 1015. Lönnberg skulle vara sjukledig ungefär fjorton dagar och ville dessförinnan lämna en orientering om målet i högsta domstolen. Lönnberg hade tidigare nämnt att det kunde bli aktuellt att Frykholm kallades till domstolen för att höras såsom sakkunnig. När Frykholm kom till Lönnbergs tjänsterum var, förutom Lönnberg, även Jones tillstädes. Lönnberg lät Frykholm taga del av Isacsons den 3 februari 1965 dagtecknade skrivelse. Av skrivelsen framgick

bl. a. att Jones och Frykholm eventuellt skulle höras såsom sakkunniga i högsta domstolen. Lönnberg redogjorde för hur CFV såsom myndighet såg på förutnämnda mål. Han orienterade om hur målet kommit till högsta domstolen och föredrog de i målet åberopade paragraferna i 19 och 25 kapitlen strafflagen samt framhöll skillnaden i straffsatser. Lönnberg påpekade att målets utgång hade den största principiella betydelse för flygvapnet. Lönnberg gick härefter igenom valda delar av CFV:s förutnämnda, den 15 augusti 1963 dagtecknade yttrande. För Frykholm var dessa synpunkter inte nya, men avsikten var tydligen främst att orientera Jones. Sedermera diskuterades närmare vilken betydelse övningsområdet och terminalområdet hade i målet. Det framgick härvid att Lönnberg och Jones hade olika uppfattning om begreppet övningsområde. Lönnberg framhöll att CFV hade den ståndpunkt som Lönnberg framförde men påpekade samtidigt klart och tydligt att »det är klart att ni i högsta domstolen måste säga som ni själva tycker». Lönnberg uttryckte sig emellertid på ett sådant sätt att det är möjligt att Jones kan ha fått den uppfattningen att Lönnberg ville ge Jones direktiv i saken. Frykholm fick dock själv alls inte ett sådant intryck. Frykholm tycker att det är fullt naturligt att han och Jones, som är anställda i flygvapnet, orienteras om CFV:s ståndpunkt i målet. Efter sammanträdet, som varade i ungefär två timmar, talades Jones och Frykholm vid. Jones verkade vara i stark affekt och illa berörd. Frykholm träffade Jones även påföljande dag. Jones började då diskutera vad som förekommit vid sammanträdet och antydde att han uppfattat det som om Lönnberg ville ge Jones direktiv att uttala sig i viss riktning i högsta domstolen. Frykholm kunde inte förstå Jones' inställning utan tyckte att det hela verkade löjligt. Efter det att Frykholm den 9 februari kallats till förhör inför militieombudsmannen telefonerade han till Jones för att tala om saken. Jones yttrade helt omotiverat »har Du sett vilka vitsord Lönnberg givit mig». Frykholm insåg då att Jones' reaktion efter sammanträdet med Lönnberg uppenbarligen har sin förklaring i att Jones är fientligt inställd mot Lönnberg. Särskilt tillfrågad om anledningen till att Frykholm, som ju enligt egen uppgift redan förut var väl insatt i ifrågavarande haveriärende, skulle närvara vid sammanträdet på Lönnbergs tjänsterum, förklarade Frykholm att dels kände han ej till målets läge i domstolshänseende och dels var meningen att Frykholm skulle övertaga ärendet under Lönnbergs sjukledighet. Inom flygstaben har man sysslat med nu förevarande mål omkring 2—3 månader. Inspektören för flygsäkerhetstjänsten föredrog den 6 februari 1965 ärendet för CFV.

Thunberg uppgav: Han har i efterhand fått kännedom om det ifrågavarande sammanträdet på Lönnbergs tjänsterum den 8 februari 1965. Efter sammanträdet har han haft korta samtal med Frykholm och Jones och därigenom kunnat bilda sig en ungefärlig uppfattning om vad som förekom vid tillfället. Enligt vad han förstått har sammankomsten ägt rum på initia-

tiv av Lönnberg. Thunberg har varken givit order om sammankomsten eller känt till att den skulle äga rum. Han har inte heller genom något yttrande eller på annat sätt givit Lönnberg anledning tro att denne handlade enligt Thunbergs intentioner då han höll ifrågavarande sammankomst. Thunberg har inte ens vetat om att Jones var »inblandad» i målet. Thunberg kan inte tänka sig att något annat vittne i målet varit utsatt för påverkan. I vart fall har inte Thunberg själv talat med något vittne. Thunberg anser att den genomgång Lönnberg höll med Jones och Frykholm var oförsiktig och onyanserad. Thunberg tror emellertid inte att Lönnbergs avsikt var att försöka påverka Jones och Frykholm utan att han endast avsåg att Jones och Frykholm skulle få kännedom om Thunbergs åsikter angående målet. Thunberg anser för sin del det vara olämpligt att vidtaga någon åtgärd eller göra något uttalande som av ett vittne kan uppfattas som försök till påverkan.

Lönnberg uppgav: Ossbahr telefonerade lördagen den 6 februari 1965 till Lönnberg och omtalade att militieombudsmannen i det i högsta domstolen anhängiga målet ingivit en ny skrivelse. Enligt denna önskade militieombudsmannen vid huvudförhandlingen i målet höra Jones såsom sakkunnigt vittne. Däremot ansåg militieombudsmannen enligt skrivelsen det vara onödigt att Frykholm, vilken av Andersson åberopats såsom sakkunnig, hördes vid förhandlingen. Ossbahr frågade vem Jones var och vad han hade för befattning. Lönnberg besvarade dessa frågor, och något ytterligare förekom ej vid samtalet. Lönnberg erhöll senare en avskrift av förenämnda skrivelse. Beträffande nämnda mål vill Lönnberg erinra att militieombudsmannen i vadeinlagan bl. a. anfört, att det torde kunna ifrågasättas om flygvapnet inte drivit övningsrealismen alltför långt och att det lär ankomma på domstolarna att avgöra huruvida det alltjämt finns utrymme att hävda säkerhetsintresset. I revisionsinlagan har militieombudsmannen framhållit att den ståndpunkt CFV intagit i olika frågor i målet inte utan vidare kan godtagas som ett uttryck för objektiv sakkunskap. Med hänsyn till dessa uttalanden och med beaktande av att berörda mål nu skulle avgöras i högsta instans hade Lönnberg fått uppfattningen att målets utgång var av största betydelse för flygvapnets fortsatta verksamhet. Lönnberg, som är chef för flygsäkerhetsavdelningen i flygstaben, ansåg det därför vara hans plikt att informera de tilltänkta vittnena om fakta i målet. Enligt Lönnbergs förmenande vore det olyckligt om vittnena på grund av dåligt bedömningsunderlag skulle lämna uppgifter som de sedan ångrade. Lönnberg kände till att Jones ingått som ledamot i den haverikommission som utrett det haveri vilket föranlett ifrågavarande ansvarstalan mot Andersson. Lönnberg tyckte att det var underligt att militieombudsmannen — sedan militieombudsmannen hört den främsta sakkunskapen på området, nämligen CFV — såsom sakkunnig önskade höra, icke kommissionens ordförande utan den CFV underordnade Jones. När Lönnberg på lördagen fick meddelandet om att Jones eventuellt skulle höras som vittne, visste Lönnberg att han påföljande måndag skulle

läggas in på sjukhus för operation. Det var ovisst huruvida han skulle hinna bli friskskriven före huvudförhandlingen i högsta domstolen. Lönnberg var den inom flygstaben som bäst kände till målet, och han ansåg inte att han kunde överlämna den tilltänkta orienteringen för vittnena till någon annan. Han befann sig därför i tidsnöd och var dessutom pressad av tanken på den förestående operationen. Beslutet att kalla Frykholm och Jones för orientering om målet har Lönnberg fattat själv; han har inte rådgjort med någon av sina överordnade. Han har inte lämnat någon liknande orientering till tidigare i målet hörda vittnen och sakkunniga. Däremot höll han vid ett flygsäkerhetsmöte i januari 1964 för eskader-, förbands- och flygchefer ett anförande rörande ansvarsfrågor i samband med flygning. Ett liknande anförande har han hållit vid flygvapnets bomb- och skjutskola för nuvarande och blivande divisionschefer. Härvid berörde Lönnberg ej direkt det aktuella målet utan höll sig till frågans principiella sida. På morgonen måndagen den 8 februari 1965 ringde Lönnberg och sökte Jones på dennes arbetsplats, trafikledarskolan, som är inrymd i lokaler tillhöriga Roslagens flygkår, Hägernäs. Jones var upptagen med en lektion, och Lönnberg lät därför genom bud framföra till Jones att denne skulle inställa sig till ett viktigt sammanträde i flygstaben hos Lönnberg klockan 1015 samma dag. Ungefär samtidigt kallade Lönnberg i telefon Frykholm till sammanträdet och nämnde därvid att även Jones skulle vara närvarande. När Jones på utsatt tid infann sig på Lönnbergs tjänsterum överlämnade Lönnberg förutnämnda skrivelse, i vilken militieombudsmannen begärt att Jones skulle höras som vittne. Lönnberg sade till Jones att denna skrivelse var anledningen till att Jones och Frykholm kallats till sammanträdet. Under tiden kom Frykholm in i rummet och fick efter Jones taga del av skrivelsens innehåll. Lönnberg sade att han, med hänsyn till att det kunde bli aktuellt för Frykholm och Jones att vittna i högsta domstolen, ville redogöra för målet. Lönnberg påpekade att målet enligt hans uppfattning skulle få stor prejudicerande verkan. Därest militieombudsmannen vann bifall till sin fullföljda talan i målet skulle det innebära en avsevärd skärpning av hittillsvarande praxis. Troligen skulle åklagarna under sådana förhållanden i större utsträckning än för närvarande åtala flygvapnets personal för åtgärder i samband med flygning. Den flygande personalens åtgöranden skulle i avsevärt större utsträckning än för närvarande prövas av domstolarna. Detta skulle få stor betydelse för flygvapnets verksamhet. Lönnberg redogjorde därefter för innehållet i militieombudsmannens åtalsinstruktion. Han nämnde att denna var mycket »hårt» skriven. Lönnberg beklagade att CFV inte beretts tillfälle att yttra sig i målet innan militieombudsmannen skrev denna instruktion. Därest så skett skulle förmodligen målet icke ha »snedvridits» från början. Vissa meningsskiljaktigheter mellan militieombudsmannen och CFV rörande hemligstämpling av delar av åtalsinstruktionen torde ha bidragit till att förhållandet blivit spänt mellan dessa myndigheter. Lönnberg

beklagade även detta. Lönnberg nämnde att målet i första instans avgjorts av rådhusrätten i Västerås och att militieombudsmannens talan där helt ogillats. Han talade därefter något om innehållet i militieombudsmannens vadeinlaga. Han redogjorde sedan i stort för vad som förevarit vid huvudförhandlingen i hovrätten och målets utgång därstädes. Han nämnde att CFV:s yttrande i hovrätten, att »en normalt kvicktänkt» förare borde ha handlat annorlunda än Andersson gjort, förmodligen bidragit till hovrättens för Andersson ogynnsamma ställningstagande. På frågor av Frykholm och möjligen också av Jones redogjorde Lönnberg översiktligt för de olika avsnitten i hovrättens dom. Lönnberg berörde därefter frågan, huruvida flygsäkerheten kan förbättras genom bestraffning av personal som felat. Han framhöll att militieombudsmannen önskade att man i större omfattning än som nu är fallet skulle ingripa med straff. Lönnberg påpekade att hovrätten tillämpat en paragraf i 25 kap. strafflagen men att militieombudsmannen yrkade att 19 kap. samma lag, som är avsevärt strängare, skulle tillämpas i målet. Han redogjorde ur minnet för de aktuella stadgandena i 25 och 19 kap. strafflagen och angav straffsatserna i stort. Lönnberg redogjorde vidare — i anslutning till CFV:s yttrande den 15 augusti 1963 — för CFV:s syn på målet. Lönnberg framhöll härvid att enligt militieombudsmannen var det ej tillåtet för försvarsjakten att anfalla utanför övningsområdet men att CFV, såsom framgick av nyssnämnda yttrande, hade en annan uppfattning. Lönnberg hänvisade till OSF mom. 8. Jones framhöll då med skärpa att han inte kunde dela CFV:s uppfattning. Jones sade att man noga diskuterat frågan i haverikommissionen och att Jones var av den uppfattning som kommit till uttryck i haverikommissionens rapport. Jones argumenterade för sin ståndpunkt genom att hänvisa till bestämmelserna i OSF mom. 8 st. 2 och 3 samt mom. 297 om ständiga övningsområden. Jones nämnde att han fått »tipset» till denna jämförelse av kaptenen Elofsson i flygstaben, som vid tiden för haveriet var sysselsatt med en omarbetning av OSF. Lönnberg sade att det hade varit bra om Jones underrättat honom om Elofssons uppgifter, eftersom Lönnberg var chef för den avdelning där Elofsson var sysselsatt. Lönnberg framhöll, för att ej bli missförstådd, för Jones att denne vid ett kommande vittnesförhör givetvis endast skulle säga vad han själv tyckte var riktigt. Lönnberg hade från början ej avsett att diskutera kontroversiella ståndpunkter med Jones men lockades in i ett meningsutbyte, vilket Lönnberg ångrar. Jones yttrade att han intagit en viss bestämd ståndpunkt i haverikommissionen och undrade »vad han skulle kunna säga nu». Lönnberg genmälde att »man blir väl klokare när man får ett bättre bedömningsunderlag». Lönnberg fattade det som att Jones blev osäker på vad han egentligen ville säga. Lönnberg framhöll ånyo att Jones skulle framlägga den ståndpunkt han själv omfattade. Jones sade »jag vill inte vara med och vittna mer». Lönnberg bedömde att Jones kände ansvaret vara för stort och målet för komplicerat. Lönnberg ville på intet sätt söka förmå

Jones till att underlåta att vittna i högsta domstolen, vilket han även framhöll för Jones. Lönnberg var i tidsnöd och avslutade sammanträdet med att uppmana Frykholm och Jones att noga studera handlingarna i målet samt nämnde att dessa förvarades hos majoren Gellner. Lönnberg har på känn att Jones blev »pressad» av sammanträdet, d. v. s. att han fann problemen alltför svåröverskådliga. Jones ger visserligen normalt ett lugnt och auktoritativt intryck men är i verkligheten labil till sin läggning. Härmed menar Lönnberg att Jones inför en påfrestning relativt lätt förlorar sinnesjämvikten. Jones tillhör ej den typ av människor som låter sig påverkas. Lönnberg hade inte någon avsikt att söka påverka Jones att vittna på visst sätt. Med hänsyn till målets principiella natur och dess vikt för flygvapnet ansåg han emellertid att han borde ge Frykholm och Jones ett så bra bedömningsunderlag som möjligt. I sak delar Lönnberg CFV:s inställning i målet, och han betraktar det som olyckligt om de tilltänkta vittnena på grund av dålig information i högsta domstolen skulle lämna uppgifter som de sedan skulle ångra. Att Jones möjligen missuppfattat Lönnbergs avsikt med sammanträdet beklagar Lönnberg. Lönnberg kan ej inse att han förfarit felaktigt. — Härefter genomgicks protokollet över förhöret den 10 februari 1965 med Jones i förevarande ärende. Lönnberg anförde i anslutning härtill: Jones' uttalanden såsom de antecknats i protokollet har allmänt erhållit en alltför tillspetsad form och är i vissa avseenden oriktiga eller vilseledande. Frykholm verkade sålunda ej förvånad då han fick höra anledningen till sammanträdet. Lönnberg har ej sagt att det var av största vikt att militieombudsmannens talan ogillades, utan Lönnbergs »budskap» var att Frykholm och Jones måste vara mycket noggranna då de avlade vittnesmål. Lönnberg vet ej, om han yttrat »kan det vara riktigt att Andersson döms efter denna paragraf», men Lönnberg tycker ej att det låter sannolikt att han uttryckt sig så. Lönnberg har inte sagt, att CFV var »förbittrad» över att han ej fått yttra sig innan militieombudsmannens åtalsinstruktion utfärdades, utan endast att Lönnberg beklagade att så blivit fallet; därest CFV fått yttra sig hade kanske åtalsinstruktionen fått en annan form. Lönnberg har inte med Jones diskuterat huruvida radarjaktledaren förfarit felaktigt. Efter det Lönnberg redovisat CFV:s yttrande i denna fråga förde Jones några nya ansvarsförhållanden på tal. Eftersom sådana problem helt föll utom ramen för den av Lönnberg tilltänkta redovisningen av målet, förklarade sig Lönnberg inte beredd att ta upp dessa frågor till diskussion. Lönnberg har, i enlighet med vad Jones påstår, framhållit att det måste anses ha varit tillåtet för försvarsjakten att fullfölja anfall utanför övningsområdet. Detta var en del av redovisningen för CFV:s yttrande, där denna slutsats dragits som följd av stadgandet i OSF mom. 8. Beträffande Jones' yttrande »Lönnberg ansåg det vara fel att hänvisa till vad som fanns stadgat om ständiga övningsområden och anmanade Jones att hålla sig till vad som fanns stadgat i OSF mom. 8 första stycket» bestrider Lönnberg att han i detta sammanhang

givit Jones några anvisningar. Lönnberg framhöll endast att, eftersom det ej fanns något förbud att anfalla utanför övningsområdet, det här rörde sig om en lämplighetsfråga och ej en bestämmelsefråga. Lönnberg bestrider att han anmanat Jones att »ej säga att det var förbjudet för försvarsjakten att företaga stridshandlingar utanför övningsområdet utan endast att det var olämpligt om så skedde». Ej heller medgav Lönnberg vid sammanträdet att han uttryckt sig mindre väl. Det var inte heller så att Frykholm riktade Lönnbergs uppmärksamhet på eventuellt ogrannlaga uttryckssätt genom att säga »Du skall väl ej tala om för Jones vad han skall säga». Det var i stället Lönnberg själv som i detta sammanhang framhöll för Jones att denne inte skulle missförstå Lönnberg utan endast säga vad Jones själv ansåg vara rätt och riktigt.

Högsta domstolen har den 23 april 1965, utan att ha hört vare sig Jones eller Frykholm, meddelat dom i berörda haverimål.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i en den 5 maj 1965 dagtecknad, till överåklagaren i Stockholm överlämnad åtalsinstruktion följande.

Utredningen i ärendet visar följande. På grund av vad som framkommit vid förundersökning rörande en den 10 mars 1961 inträffad kollision i luften mellan två militärflygplan lät jag, enligt utfärdad åtalsinstruktion och genom särskilt förordnad åklagare, anställa åtal mot kaptenen Andersson, som var förare av det ena flygplanet, och majoren Palmgren, vilken i egenskap av jaktledare hade det yttersta ansvaret för samma plans flygning. Dom i målet meddelades av rådhusrätten i Västerås den 4 januari 1964 och, i anledning av min fullföljda talan, av Svea hovrätt den 23 oktober 1964. Sedan målet härefter av mig fullföljts i högsta domstolen, begärdes vittnesförhör, från de tilltalades sida i skrift den 25 januari 1965 med specialflygläkaren Frykholm och av åklagaren i skrivelse den 3 februari 1965 med stabstrafikledaren Jones. Både Frykholm och Jones avsågs skola höras såsom sakkunniga. Med anledning av de gjorda framställningarna om vittnesförhör anmodade överstelöjtnanten Lönnberg den 8 februari 1965 Frykholm och Jones att samma dag inställa sig till ett sammanträde i Lönnbergs tjänsterum i flygstaben. Vid sammanträdet, som varade ungefär två timmar, var icke någon annan än Lönnberg, Frykholm och Jones närvarande och det enda överläggningsämnet utgjordes av ifrågavarande haverimål.

Enligt vad Lönnberg uppgivit påpekade han i början av sammanträdet att målet enligt hans uppfattning skulle få stor prejudicerande verkan. Till förklaring härav framhöll han att ett bifall till åtalet skulle innebära en avsevärd skärpning av hittillsvarande praxis, i det att den flygande personalens åtgöranden i avsevärt större utsträckning än för närvarande skulle prövas av domstolarna, samt att detta skulle få stor betydelse för flygvapnets verksamhet. Härefter redogjorde Lönnberg för innehållet i åtalsinstruk-

tionen och nämnde att den var mycket »hårt» skriven. I samband därmed beklagade han att chefen för flygvapnet icke beretts tillfälle att yttra sig före instruktionens utfärdande. Efter omnämnande av att åtalet helt ogillats av rådhusrätten redogjorde Lönnberg i stort för vadeinlagans innehåll, vad som förekommit vid huvudförhandlingen i hovrätten och målets utgång därstädes. Han uttalade därvid att flygvapenchefens yttrande i hovrätten, att »en normalt kvicktänkt» förare borde ha handlat annorlunda än Andersson gjort, förmodligen bidragit till hovrättens för Andersson ogynnsamma ställningstagande. Därefter berörde Lönnberg frågan huruvida flygsäkerheten kan förbättras genom bestraffning av personal som felat samt framhöll att militieombudsmannen önskade att man i större omfattning än hittills skulle ingripa med straff. Lönnberg påpekade även att hovrätten dömt jämlikt en paragraf i 25 kap. strafflagen men att militieombudsmannen yrkat att det avsevärt strängare 19 kap. samma lag skulle tillämpas i målet. Vidare redogjorde Lönnberg, i anslutning till chefens för flygvapnet yttrande den 15 augusti 1963, för dennes syn på målet. Då Lönnberg framförde den uppfattning som chefen för flygvapnet hade i fråga om övningsområdets betydelse för försvarsjakten, hävdade Jones en annan mening, och en tämligen ingående diskussion följde. Sedan Jones yttrat att han som ledamot i haverikommissionen intagit en viss bestämd ståndpunkt i frågan och undrat »vad han skulle säga nu», genmälde Lönnberg att »man blir väl klokare när man får ett bättre bedömningsunderlag». Lönnberg avslutade sammanträdet med att uppmana Frykholm och Jones att noga studera handlingarna i målet, som förvarades hos en befattningshavare i flygstaben.

Av det sålunda upptagna framgår, icke minst i belysning av vad Jones berättat angående sammanträdet, att Lönnberg kritiserat den ståndpunkt som legat till grund för åtalet och framhävt den uppfattning som chefen för flygvapnet intagit. Även om Lönnberg, såsom han påstått, därvid yttrat att Frykholm och Jones i vittnesmål givetvis skulle uttala sin egen mening, har han dock åtminstone i förtäckta ordalag rekommenderat chefens för flygvapnet uppfattning i visst avseende; enligt Jones' uppgifter angav Lönnberg uttryckligen vad Jones borde säga såsom vittne. Lönnbergs anordnande av sammanträdet och hans på nyss angivna sätt lämnade redogörelse för målet innebar emellertid i och för sig en klar anvisning om vilken ståndpunkt en befattningshavare vid flygvapnet borde omfatta. Hur ringa möjligheten att göra avsteg från denna anvisning kunnat te sig, framgår av den samvetskonflikt i vilken Jones råkat. Uppenbarligen kan man i sammanhanget icke bortse från det militära subordinationsförhållandet eller den omständigheten att chefen för flygvapnet är högste personalchef inom försvarsgrenen.

Vid nu angivna förhållanden måste vad som förekommit beträffande ifrågavarande sammanträde anses ha varit ägnat att obehörigen påverka de ut-

sagor som kunde komma att avgivas av Frykholm och Jones såsom sakkunniga. Det är självfallet av största vikt för rättssäkerheten att domstol vid prövningen av ett mål kan utgå från att hörda sakkunniga uttalat sin verkliga mening och icke påverkats av ovidkommande hänsyn. Väl torde det vara ofrånkomligt att en sakkunnig stundom har svårt att frigöra sig från de olika band, av vilka han i sitt dagliga liv är bunden. Så mycket viktigare är det då att han icke utsättes för direkt påverkan. När någon vid domstol åberopats som sakkunnig, måste en befattningshavare med ämbetsansvar vara pliktig att avhålla sig från allt som kan medföra obehörig påverkan. På grund av Lönnbergs ställning såsom chef för flygsäkerhetsavdelningen i flygstaben har det för övrigt ålegat honom att främja flygsäkerheten, och detta åliggande fullgöres givetvis icke om hans åtgärder innebär fara att domstol, som har att bedöma flygsäkerhetsfrågor, skall vilseledas.

Genom att Lönnberg kallat Frykholm och Jones till ifrågavarande sammanträde och därvid uttalat sig på sätt som skett har han följaktligen åsidosatt sin tjänsteplikt. Att Lönnberg gjort gällande att han ansett det vara hans skyldighet att informera Frykholm och Jones om fakta i målet, kan på sin höjd tillerkännas avseende såtillvida att Lönnberg får anses ha handlat av oförstånd. Med hänsyn till den synnerliga vikten av att rättsskipningen fredas från otillbörliga ingrepp är emellertid vad Lönnberg låtit komma sig till last likväl ett tjänstefel av mycket allvarlig beskaffenhet och kan förty icke undgå beivran.

I enlighet med det anförda skall Lönnberg ställas under åtal vid Stockholms rådhusrätt jämlikt 20 kap. 4 § första stycket brottsbalken för det han av oförstånd åsidosatt sin tjänsteplikt genom att den 8 februari 1965, med anledning av att framställning gjorts om Frykholms och Jones' hörande såsom sakkunniga i ifrågavarande haverimål, i Lönnbergs tjänsterum i flygstaben anordna sammanträde med dem och därvid göra uttalanden, ägnade att obehörigen påverka de utsagor Frykholm och Jones kunde komma att avgiva.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt överåklagaren i Stockholm att i enlighet med sålunda meddelad instruktion själv eller genom honom underställd lämplig åklagare vid Stockholms rådhusrätt väcka och utföra talan mot Lönnberg.

* *
*

Kammaråklagaren D. Halldin påstod vid Stockholms rådhusrätt ansvar å Lönnberg i enlighet med åtalsinstruktionen.

Rådhusrätten meddelade dom i målet den 9 september 1965 och dömde därvid Lönnberg jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken för tjänstefel att till kronan utgiva trettio dagsböter om fyrtiofem kronor.

Domskälen angavs av rådhusrätten sålunda.

Lönnberg har vitsordat, att han på grund av att han fått kännedom om att Frykholms och Jones' hörande som sakkunniga begärts i det i högsta domstolen anhängiga målet kallat Frykholm och Jones till sig i tjänsten och vid detta sammanträde redogjort för frågor som hade samband med målet. Han har emellertid förnekat, att han därigenom gjort sig skyldig till tjänstefel och framhållit, att han på grund av sin tjänst ansett sig vara skyldig anordna sammanträdet för att orientera Frykholm och Jones om allt vad Lönnberg visste i saken och därigenom öka bedömningsunderlaget för dem.

Vid rätten har Lönnberg berättat bl. a. följande: Han var vid ifrågavarande tidpunkt chef för flygsäkerhetsavdelningen i flygstaben. Troligen lördagen den 6 februari 1965 blev Lönnberg i telefon uppringd av Ossbahr, vilken omtalade, att i det s. k. Ramstenmålet militieombudsmannen hos högsta domstolen begärt att få Jones hörd som sakkunnig och att från försvarets sida påkallats förhör med Frykholm såsom sakkunnig. På fråga av Ossbahr omtalade Lönnberg vem Jones var och vad denne hade för arbetsuppgifter. Från Ossbahr mottog Lönnberg sedan en kopia av militieombudsmannens framställning om Jones' hörande och hade den tillgänglig vid sammanträdet den 8 februari. Ossbahrs meddelande framkallade hos Lönnberg åtskillig undran hur han, som på grund av sin tjänst starkt kände ansvar för flygsäkerheten inom flygvapnet, skulle förfara för att Frykholm och Jones skulle få vidgat och bästa möjliga underlag för sina uttalanden om de skulle vittna i det — såsom Lönnberg såg det — viktiga Ramstenmålet. Om detta mål hade Lönnberg av avsnitt i militieombudsmannens vadeinlaga och i revisionsinlagan fått den uppfattningen att dess utgång kunde få mycket stor principiell betydelse för flygvapnets fortsatta verksamhet. Om ombudsmannens synpunkter skulle vinna gehör och avvägningen mellan den operativa målsättningen och säkerhetskraven således skulle göras av domstol, kunde detta komma att negativt inverka på den flygvapnet av riksdagen givna målsättningen. För Lönnberg stod det klart, att sakkunnigutlåtandena måste vara vederhäftiga och ytterst väl genomtänkta och att de sakkunniga måste veta att målet även rörde principiella frågor av betydande räckvidd. Måndagen den 8 februari klockan 13 skulle Lönnberg intagas på sjukhus och på lördagen hade han av olika anledningar ej möjlighet att samråda med sina chefer. Han var den ende inom flygledningen som var väl insatt i målet och han var nu i tidsnöd. På måndagsmorgonen beslöt han ensam att kalla Frykholm och Jones till sig på tjänsterummet samma dag klockan 1015. Hans avsikt var att ge dem en orientering bl. a. om domstolsavgörandens räckvidd, särskilt högsta domstolens domars be-

tydelse för flygvapnet och dess fortsatta verksamhet, om Ramstenmålets handläggning i rådhusrätt och hovrätt och de synpunkter som från ömse sidor därvid framförts, och om vikten av absolut vederhäftighet i de sakkunnigutlåtanden som nu eventuellt skulle avges i målet. Vidare ämnade Lönnberg uppmana Frykholm och Jones att noga studera handlingarna i målet och även ge dem erforderliga litteraturanvisningar. Dessutom ville Lönnberg, eftersom målet var omfattande, lämna en sådan orientering att Frykholm och Jones lättare skulle kunna finna de passager som de kunde finna särskilt intressanta från sina utgångspunkter och med tanke på de sakkunnigutlåtanden som de kunde få avgiva. Vid sammanträdet hade Lönnberg av handlingar i målet tillgängliga endast militieombudsmannens revisionsinlaga av den 3 februari 1965 och flygvapenchefens yttrande av den 15 augusti 1963, i vars avfattande Lönnberg för övrigt tagit stor del. Jones infann sig först. Han frågade om anledningen till kallelsen. Lönnberg gav Jones militieombudsmannens revisionsinlaga med orden »det här är anledningen». Sedan även Frykholm anlänt inledde Lönnberg med att omtala, att innehållet i vadeinlagan och revisionsinlagan givit Lönnberg den uppfattningen att utgången av målet i högsta domstolen skulle kunna sträcka sina verkningar betydligt utanför själva målet och att Lönnberg därför ansett det vara oerhört viktigt, att Frykholm och Jones såsom föreslagna sakkunniga fingo en allsidig orientering om vad som förevarit i målet. Han talade även om åtalsinstruktionen och framhöll, att den inom flygledningen ansetts vara »hårt» skriven, att det var olyckligt att flygvapenchefen ej fått yttra sig i ansvarsfrågan innan instruktionen avfattades och att Lönnberg trodde att om så skett instruktionen kanske delvis fått en annan utformning. Han fortsatte därefter orienteringen på sätt han planerat och gick mot slutet även igenom innehållet i flygvapenchefens yttrande den 15 augusti 1963. Härvid berörde han till en början vissa frågor som han ansåg vara av intresse för Frykholm. Sedan övergick han till att redogöra för vad yttrandet innehöll i fråga om innebörden av begreppet övningsområde. Vid redogörelsen om rätt för flygförare till stridshandling utanför övningsområdes gräns gjorde Jones ett inpass innebärande att han på denna punkt ej delade flygvapenchefens uppfattning. Lönnberg, som snarare ville referera än diskutera, svarade, att »jag vill inte ta upp den frågan nu, vi får se om det blir någon tid över sedan», och fortsatte genomgången med synpunkter i yttrandet under rubriken »Anfallets genomförande». Återstående delar av yttrandet voro ej aktuella och genomgingos därför ej. Då genomgången var avslutad, fann Lönnberg att han kunde ägna ytterligare någon tid åt sammanträdet. Jones' yttrande om begreppet övningsområde hade hos Lönnberg såsom yrkesman väckt intresse, och eftersom han undrade vad Jones kunde ha för motivering för sin uppfattning efterlyste han den. Jones angav sina motiv, och en diskussion i saken började mellan Jones och Lönnberg.

Under denna yttrade Jones ungefär följande: »Vad skall jag nu säga, jag har ju hävdat en åsikt i haverikommissionen och jag kan väl inte nu utan vidare påstå motsatsen.» Lönnberg fick av yttrandet den tanken att Jones kanske under diskussionen blivit osäker om vilken ståndpunkt han skulle inta i frågan och ville ha ett råd hur han skulle bära sig åt för att ändra uppfattning. Lönnberg sade därför, sedan han först framhållit det egendomliga i att man vid trafikledarskolan — där Jones var chef — skulle tolka av flygvapenchefen utfärdade bestämmelser på annat sätt än chefen avsett, att »du kan väl säga att man blir ju klokare när man får större bedömningsunderlag, när man vet mer om det här så får man bättre insikter». Samtidigt slog det Lönnberg att hans råd kunde tänkas bli missförstått, varför han — för säkerhets skull två gånger — sade, att Jones vid vittnesförhör givetvis ej skulle säga annat än vad han själv ansåg riktigt. Jones, som i detta skede gav intryck av osäkerhet, svarade: »ja, jag vet inte längre om jag vill vara med och vittna om det här». Lönnberg fick av hans yttranden uppfattningen, att Jones liksom tyckte att målet var för besvärligt för honom och att han ej kunde överblicka det på ett sådant sätt att han ville uppträda som sakkunnig i högsta domstolen. Lönnberg, som alls icke önskade att Jones skulle draga sig undan vittnesmål utan endast velat vidga hans bedömningsunderlag, uppmanade Jones att ej träda tillbaka. Sammanträdet pågick omkring två timmar. Lönnberg kände ej på förhand till Jones' uppfattning om begreppet övningsområde. Haverikommissionen hade några år tidigare i sin rapport härutinnan utan reservation uttalat en uppfattning som skilde sig från den i flygvapenchefens yttrande, och denna kommissionens uppfattning hade Lönnberg i minnet vid sammanträdet. Jones hade visserligen enligt vad Lönnberg visste varit ledamot av kommissionen men detta behövde, såsom Lönnberg såg saken, ej betyda att Jones helt delade kommissionens uppfattning på denna punkt eller ens att han var beredd på att till varje pris hålla på den, särskilt med tanke på att mycket hänt och många nya och djupträngande aspekter lagts på Ramstenmålet sedan den tid då kommissionen diskuterade frågan. Då Jones såsom nyss sagts under sammanträdet i ett inpass klargjorde att han ej delade flygvapenchefens uppfattning om innebörden av begreppet övningsområde, stod frågan om lämpligheten av att taga upp en diskussion i ämnet egentligen ej klar för Lönnberg. Han blev som fackman intresserad av vilka motiv Jones hade för sin uppfattning och tog därför upp diskussionen. Lönnberg tyckte knappast nu och skulle sannolikt ej heller vid sammanträdet ansett det vara något fel att med en sakkunnig diskutera en fråga, i vilken Lönnberg ansåg sig själv vara sakkunnig. Lönnberg övervägde ej den möjligheten att Jones med hänsyn till militära lydnadsförhållanden eller till sin ställning inom flygvapnet skulle kunna känna sig i någon mån tvingad att vid kommande vittnesförhör ge uttryck för en annan uppfattning än den han

verkligen omfattade. Med den kännedom Lönnberg hade av Jones' personlighet ansåg Lönnberg sig kunna slå fast att Jones ej läte sig påverkas att ändra uppfattning även om den vore felaktig.

På åklagarens begäran ha såsom vittnen hörts Jones och Frykholm. De ha berättat:

Jones: Han har varit anställd i flygvapnet sedan 1936 med avbrott omkring fem år för tjänstgöring i luftfartsstyrelsen. Den 8 februari 1965 blev Jones med kort varsel kallad att infinna sig på Lönnbergs tjänsterum samma dag. Då Jones, som ej kände anledningen till kallelsen, på utsatt tid inställde sig, överlämnade Lönnberg en skrivelse från militieombudsmannen till högsta domstolen, i vilken Jones' hörande som sakkunnig i Ramstenmålet påkallades, och sade att skrivelsen föranlett Lönnberg att kalla till sammanträde. Sedan Jones läst igenom skrivelsen kom Frykholm tillstädes och fick likaledes taga del av den. Lönnberg omtalade, att syftet med sammanträdet var att han ville gå igenom hur målet handlagts i underrätterna. Under den följande genomgången framförde Lönnberg bl. a. den synpunkten att målets utgång i högsta domstolen skulle ha mycket stor prejudicerande betydelse, i det att bifall till militieombudsmannens talan skulle innebära att domstolar skulle kunna få att pröva allsköns fel som begingos under flygning och att detta kanske skulle lägga hämsko på flygvapnets verksamhet. Vid tillfället genomgick Lönnberg även flygvapenchefens yttrande av den 15 augusti 1963 genom att läsa upp delar som beröra övningsområde, terminalområde och radarjaktledarens terminologi. Härvid framhöll Jones, att han ej delade chefens uppfattning i fråga om begreppet övningsområde. Lönnberg svarade, att de icke nu skulle diskutera denna fråga utan att de efter genomgången kunde taga upp en diskussion i frågor, där uppfattningarna skilde sig. Efter genomgången blev det också ett meningsutbyte särskilt mellan Lönnberg och Jones om innebörden av begreppet övningsområde, varvid Jones vidhöll sin ståndpunkt. Lönnberg gjorde gällande att flygvapenchefens tolkning var den riktiga, och Jones fick av Lönnbergs yttranden en känsla av att Lönnberg ansåg att Jones vid eventuellt vittnesförhör ej borde uttala sig så kategoriskt som Jones gjorde vid sammanträdet. Jones vill minnas, att Lönnberg yttrade att man ej borde säga att det var förbjudet men väl kanske att det var olämpligt att företaga luftstrid utanför övningsområde. I detta skede sade Frykholm något av innebörd att »Du skall väl inte säga honom vad han skall säga». Jones tyckte sig ha kommit i en obehaglig situation; å ena sidan hade Jones som ledamot av haverikommissionen i anledning av ifrågakomna flygolycka hävdat en mening, som efter vad han funnit hade stöd i flygvapenchefens yttrande över olyckan, å andra sidan skulle Jones nu vid domstolsförhanding ej vara så kategorisk i sitt omdöme. Denna konfliktsituation, grundad som den var på känslan av att Jones skulle komma att anses som illojal mot flygvapnet om Jones ej modifierade sin uppfattning, föranledde Jones att under samman-

trädet uttala, att Jones efter vad som förevarit vid sammanträdet övervägde att meddela militieombudsmannen att Jones helst ville avsäga sig uppdraget att kallas som sakkunnig. Till detta yttrade Lönnberg antagligen något om att han uttryckt sig mindre väl och att det ej var fråga om någon order.

Frykholm: På morgonen den 8 februari 1965 kallade Lönnberg till sammanträde på sitt tjänsterum. Då Frykholm anlände var Jones redan tillstädes. Lönnberg lämnade en redogörelse för Ramstenmålet och för principiella synpunkter som flygledningen hade på målet. Frykholm hade redan tidigare skaffat sig inblick i målet, dels på eget initiativ, dels genom diskussioner med Lönnberg och personal inom haveriavdelningen. Lönnbergs genomgång innebar därför för Frykholm liksom en repetition av kända förhållanden. Det enda nya var att det nu förelåg en skrivelse från militieombudsmannen, varav framgick att Jones och Frykholm kunde komma att kallas som sakkunniga vid målets behandling i högsta instans. Efter Lönnbergs genomgång uppstod huvudsakligen mellan Jones och Lönnberg en diskussion om tolkningen av begreppet övningsområde, där de företrädde motsatta uppfattningar. Härunder uttalade Lönnberg, att flygvapenchefen hade den uppfattning Lönnberg företrädde och att en sakkunnig vid domstol naturligtvis skulle uttala den uppfattning han själv omfattade. Frykholm kunde icke minnas, att Frykholm under sammanträdet sade något till Lönnberg av innebörd att Lönnberg ej skulle sitta och tala om för Jones vad denne skulle säga i högsta domstolen. För Frykholm var det uppenbart att Jones under diskussionen blev sakligt pressad. Efter sammanträdet men ej dessförinnan var Jones påtagligt illa berörd. Detta förvånade Frykholm, eftersom Frykholm ej kunde finna någon rimlig anledning till att Jones tog så illa vid sig som han faktiskt gjorde. Då Frykholm troligen nästa dag träffade Jones, visade denne fortfarande en affektladdad attityd. Påföljande dag hade Frykholm från militieombudsmannens expedition fått reda på att Jones anmält Lönnberg för försök att påverka Jones och Frykholm i egenskap av föreslagna sakkunniga. Frykholm, som ställde sig frågande till den vändning saken tagit, ringde upp Jones i telefon och frågade honom i nog så kärva ordalag »vad för spektakel som var på gång». Jones svarade: »Har du läst Lönnbergs vitsord om mig.» Frykholm drog slutsatsen att någon form av aggression låg bakom Jones' handlande.

Utredningen visar, att Lönnberg haft en kritisk inställning till synpunkter som framförts av åklagaren i Ramstenmålet. Denna inställning har Lönnberg på olika sätt låtit komma till uttryck vid sammanträdet, och i samband härmed har han även stött chefens för flygvapnet uppfattning. Annat kan ej antagas än att Lönnbergs framställning framstått som en rekommendation av hur förekommande frågor borde bedömas. Framställningen måste i betraktande av föreliggande omständigheter anses ägnad att obehörigen påverka åtminstone Jones i hans egenskap av föreslagen sakkunnig.

Genom att på sätt som skett kalla till sammanträde och vid detta giva en uppenbarligen av Lönnbergs befattning inom flygvapnet influerad framställning av den art som nyss sagts har Lönnberg visat oförstånd i tjänsten och därigenom ådragit sig ansvar för tjänstefel.

Lönnberg fullföljde talan mot rådhusrättens dom med yrkande att mot honom förd ansvarstalan måtte lämnas utan bifall.

Svea hovrätt meddelade dom i målet den 9 augusti 1966 och lämnade därvid, med ändring av rådhusrättens dom vidkommande huvudsaken, åtalet utan bifall.

I domskälen anförde hovrätten följande.

Hovrätten finner väl, lika med rådhusrätten, att Lönnberg visat oförstånd i tjänsten genom att vid sammanträdet den 8 februari 1965 på förmiddagen göra uttalanden, ägnade att »obehörigen» påverka Jones.

Emellertid bör i målet beaktas *dels* vad Lönnberg enligt rådhusrättens dom anfört därom att han till följd av bl. a. sjukdom var i tidsnöd, *dels* att Lönnberg, såsom framgår av Jones' vittnesutsaga, vid sammanträdet den 8 februari 1965 avslutningsvis uttalade önskemålet att Jones och Frykholm skulle — utan biträde av Lönnberg, vilken samma dag klockan 13 inlades på sjukhus — ta del av samtliga handlingar i Ramstenmålet. Med hänsyn till nu nämnda och övriga omständigheter kan berörda oförstånd icke anses vara av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel.

Från denna dom, som innefattade den sammanstämmande mening som uttalats av hovrättsrådet Weidenhaijn och adjungerade ledamoten Krön, var assessorn Matton och adjungerade ledamoten Nordström skiljaktiga och fann ej skäl att göra annan ändring i rådhusrättens dom än att beloppet av varje dagsbot bestämdes till trettiofem kronor.

Militieombudsmannen fullföljde talan mot hovrättens dom under yrkande att åtalet måtte bifallas. I sin den 31 augusti 1966 dagtecknade revisionsinlaga anförde militieombudsmannen följande.

Enligt domskälen har hovrätten, lika med rådhusrätten, funnit att Lönnberg visat oförstånd i tjänsten. Hovrätten har emellertid förklarat att berörda oförstånd icke kan anses vara av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel. Till stöd för denna ståndpunkt har hovrätten anfört två särskilda omständigheter.

Den första av dessa är att Lönnberg, på sätt han anfört enligt rådhusrättens dom, till följd av bl. a. sjukdom var i tidsnöd. En sådan omständighet kan väl utgöra en ursäkt för att en ämbetsman icke hinner på ett riktigt sätt fullgöra ett åliggande. I förevarande fall var emellertid icke fråga om något, med vilket Lönnberg hade att taga befattning. Det förfarande som

ligger Lönnberg till last innebär ju att han opåkallat ingripit i ett rättegångsmål. Att utgången i målet var av stor principiell betydelse för flygvapnet medförde givetvis icke rätt att ingripa utan borde i stället ha verkat avhållande. För en ämbetsman i Lönnbergs ställning borde det under alla omständigheter ha stått klart att varje åtgärd som är ägnad att otillbörligen påverka personer som avses skola höras vid domstol är förkastlig. Men även om Lönnbergs tidsnöd skulle ha bidragit till omdömeslösheten att anordna ifrågavarande sammanträde, kan den dock icke göra anordnandet försvarligt. Det förhållandet att Lönnberg ägnade omkring två timmar åt sammanträdet synes överhuvudtaget icke vara förenligt med att han befann sig i tidsnöd.

Den andra av hovrätten åberopade omständigheten till stöd för att Lönnbergs förfarande icke bedömts såsom tjänstefel utgöres av hans vid sammanträdet avslutningsvis uttalade önskemål att Jones och Frykholm själva skulle ta del av samtliga handlingar i Ramstenmålet. Huru denna omständighet kan medverka till straffrihet synes vara svårt att förstå. I och för sig utgör den icke annat än en opåkallad uppmaning till Jones och Frykholm att förbereda sig för ett blivande förhör. Önskemålet bör emellertid tolkas mot bakgrunden av vad som förekommit under sammanträdet. Eftersom Lönnberg under detta givit till känna vad enligt hans uppfattning sakkunnigutsaga borde innehålla, kan hans avslutningsuttalande icke gärna uppfattas annorledes än som ett understrykande av det förut sagda. Icke ens om uttalandet anses utgöra en uppmaning till objektivitet skulle emellertid Lönnberg därigenom kunna ha omintetgjort vad som förekommit under sammanträdet. I vart fall gäller detta, såsom Lönnberg måste ha insett, för Jones' del.

På grund av det sålunda upptagna anser jag att hovrätten icke anfört bärande skäl för sitt domslut. Omständigheterna i målet är emellertid ej heller eljest sådana att straffrihet kan ifrågakomma. Med hänsyn till rättsskipningens integritet är det åtalade förfarandet av den allvarliga beskaffenhet att ett frikännande framstår som betänkligt. Att hovrätten fördömt förfarandet genom att beteckna det såsom oförstånd i tjänsten kan ur prejudicerande synpunkt icke anses tillräckligt. Enligt min mening är det därför synnerligen angeläget att åtalet bifalles.

Kungl. Maj:t meddelade dom i målet den 20 december 1966 och prövade därvid lagligt fastställa hovrättens domslut.

Domskälen angavs av högsta domstolen sålunda.

Vid huvudförhandlingen inför högsta domstolen har Lönnberg lämnat uppgifter, som i huvudsak överensstämmer med vad han enligt rådhusrättens domskäl uppgivit inför rådhusrätten, dock med följande ändringar och tillägg. Med hänsyn till sin ledande ställning inom flygvapnet beträffande flygsäkerhetsfrågor ansåg Lönnberg det vara sin plikt att informera

Jones och Frykholm om den erfarenhet, som inom flygvapnet fanns angående de flygsäkerhetsfrågor som var aktuella i målet. Vad särskilt angår Jones var denne visserligen chef för trafikledarskolan, men det fanns fördenskull knappast anledning förmoda, att han besatt all den sakkunskap som kunde erfordras för att yttra sig i målet. Särskilt gällde detta frågan om innebörden av begreppet övningsområde, ett spörsmål av rent operativ karaktär. Lönnberg kände till att Jones varit medlem i haverikommissionen; Lönnberg hade själv föreslagit honom till uppdraget, närmast för att han skulle tillföra kommissionen sakkunskap beträffande en trafikledares uppgifter och i fråga om innebörden av begreppet terminalområde. Före sammanträdet hade Lönnberg icke någon bestämd uppfattning om vad Jones ansåg om innebörden av begreppet övningsområde. Lönnberg hade icke uppfattat kommissionens utlåtande på denna punkt så, att det med säkerhet utgjorde ett uttryck för Jones' personliga mening. I vart fall kunde Jones knappast känna till allt vad som inom flygledningen förekommit beträffande denna fråga i tiden efter det kommissionen avgivit sitt utlåtande. Lönnberg hade visserligen högre tjänsteställning än Jones, men denne var icke underställd Lönnberg utan chefen för Roslagens flygkår, och Lönnberg hade ej befälsrätt över honom. Vad beträffar Frykholm hade denne högre tjänsteställning än Lönnberg. Lönnberg hade alltså icke någon befogenhet att beordra vare sig Jones eller Frykholm till sammanträdet. Lönnberg avsåg att vid sammanträdet dels göra en genomgång av Ramstenmålet, dels framföra synpunkter på betydelsen av högsta domstolens kommande avgörande och dels ge en orientering om de olika synpunkter som från ömse sidor framkommit i målet. Det var Lönnbergs tanke, att Jones och Frykholm på detta sätt skulle få bättre möjligheter att förbereda sig inför domstolsförhandlingen. — Under sammanträdet framställdes frågor av såväl Jones som Frykholm. Lönnberg blev överraskad, när Jones vid genomgången av flygvapenchefens yttrande av den 15 augusti 1963 så kraftigt tog avstånd från flygvapenchefens i yttrandet uttalade uppfattning angående innebörden av begreppet övningsområde. I anledning av Jones' inpass förklarade emellertid Lönnberg att han icke då kunde taga upp frågan men att man möjligen kunde återkomma till densamma längre fram under sammanträdet, om tiden räckte till. — Det visade sig sedermera att det blev 5—10 minuter över för en diskussion i frågan. Jones tryckte vid diskussionen särskilt på det förhållandet, att flygvapenchefen efter olyckan utfärdat bestämmelser om att i en övning deltagande plan ej fick flyga utanför övningsområdet. Lönnberg upplyste då Jones om att dessa bestämmelser, som haft provisorisk karaktär, sedermera ändrats så, att luftstrid ej får upptagas men väl ett påbörjat anfall fullföljas utanför övningsområdet. Under diskussionens gång blev Jones mera tveksam och yttrade ungefär följande: »Vad skall jag säga nu då, när jag har haft en annan mening i haverikommissionen?» Lönnberg yttrade härtill något om att man väl blir klokare, när man får veta mera, samt tillade: »Det är klart, att du skall säga vad

du anser vara riktigt.» Det var från Lönnbergs sida icke tal om att ge Jones någon anvisning om hur Jones borde uttala sig inför domstolen.

Med hänsyn till Lönnbergs ställning som chef för flygstabens flygsäkerhetsavdelning kan det ej anses ha varit opåkallat, att han ville försäkra sig om att Jones och Frykholm blev ordentligt insatta i målet. Emellertid medförde Lönnbergs ställning att han framstod såsom en auktoritativ representant för flygledningen, vilken var inblandad i målet. Härigenom förelåg risk för att ett ingripande från hans sida lätt kunde uppfattas såsom påtryckning. Lönnberg hade därför, även vid ett ingripande som enbart syftade till att informera, anledning att vara försiktig, så att fara för misstolkning förebyggdes. I fråga om Frykholm, vars kompetens låg på det medicinska planet, synes någon anmärkning i detta hänseende ej kunna riktas mot Lönnbergs förfaringssätt. Vad åter angår Jones, som var anställd inom flygvapnet i den ordinära officerskarriären och i lägre tjänsteställning än Lönnberg, måste Lönnbergs åtgärd att anordna ett särskilt sammanträde för genomgång av målet betecknas såsom mindre lämplig. Sammanträdet kom vidare att utveckla sig på sådant sätt, att gränsen för vad som kunde betraktas såsom enbart information får anses ha överskridits. Den diskussion som vid slutet av sammanträdet uppkom mellan Lönnberg och Jones om innebörden av begreppet övningsområde, vid vilken diskussion Lönnberg starkt underströk flygvapenchefens uppfattning, var ägnad att försätta Jones i en konfliktsituation. En sådan situation uppstod också, även om denna ej haft den allvarliga innebörd som Jones velat göra gällande.

Genom vad sålunda förekommit får Lönnberg anses ha förfarit felaktigt. Lönnberg har emellertid handlat med redbart uppsåt och icke avsett annat än att vad han ansåg vara riktiga synpunkter skulle bli framförda i målet. Diskussionen i slutet av sammanträdet var tydligen icke förutsedd från början utan föranledd av att Lönnberg blev överraskad av Jones' kraftiga reaktion mot flygvapenchefens yttrande. Hänsyn bör också tagas till att det kan ha varit vanskligt för Lönnberg att rätt bedöma hur han skulle förhålla sig med avseende å den pågående rättegången, som han, särskilt sedan målet förts till högsta domstolen, bedömde såsom mycket betydelsefull för det tjänsteområde där han intog en ledande och ansvarig ställning. Vad han låtit komma sig till last bör därför, såsom hovrätten funnit, icke föranleda ansvar för tjänstefel.

Från denna dom, som innefattade den sammanstämmande mening som uttalats av justitieråden Digman, Bergsten, Hesser och Walberg, var justitierådet Hedfeldt skiljaktig och yttrade:

Jag ansluter mig till vad som upptagits i domens första stycke.

Skälet till att Lönnberg anordnade det ifrågavarande sammanträdet var, såsom framgår av utredningen, att flygvapenchefens och militieombudsmannens skiljaktiga åsikter i fråga om flygsäkerhetens främjande brutit sig starkt i Ramstenmålet och att detta måls utgång å ömse sidor tillades stor principiell betydelse. Vidare hade Lönnberg erfarit, att militieombuds-

mannen begärt att få höra Jones som sakkunnig inför högsta domstolen. Lönnberg måste ha insett att militieombudsmannen icke vidtog en sådan åtgärd utan att han inhämtat Jones' åsikt i någon i målet betydelsefull fråga och därför ansett hans hörande vara av vikt. Huruvida Jones' utsaga skulle komma att stödja åklagarsidan eller försvaret kunde Lönnberg icke veta, men sannolikheten talade för att i detta sena skede av målet militieombudsmannen åberopade ny sakkunnig endast om denne väntades stödja hans egen mening.

I betraktande härav borde Lönnberg ha visat stor försiktighet med att avhandla ämnet med Jones. I stället har Lönnberg kallat Jones till sig och under ett par timmars tid utförligt genomgått vad som förekommit i målet, redogjort för de nämnda skiljaktiga åsikterna och understrukit målets principiella betydelse. Med hänsyn till Jones' tjänsteställning inom flygvapnet har särskilt framhållandet av flygvapenledningens ståndpunkt i säkerhetsfrågan och motsättningen till militieombudsmannens åsikt därom uppenbarligen varit ägnat att försätta Jones i ett tvångsläge därutinnan, att för den händelse Jones i något för åtalet betydelsefullt avseende var av annan åsikt än flygvapnets ledning, han vid det tillämnade sakkunnigförhöret kunde råka i samvetsnöd om han skulle säga sin verkliga mening eller av lojalitet mot flygvapnet och dess chef uttala sig mera obestämt. Vad angår Frykholm kan med hänsyn till omständigheterna antagas, att någon motsvarande risk ej förelegat.

Lönnberg har genom sin berörda åtgärd visat oförstånd i sin tjänst. Särskilt med hänsyn till den fara, som genom åtgärden uppkommit för att utredningen i Ramstenmålet ej skulle bli så fullständig som önskvärt var, är förseelsen av sådan art att Lönnberg ej kan undgå ansvar.

Omständigheterna är dock mildrande, särskilt därutinnan att Lönnberg kände Jones som en person med självständiga åsikter, vilken icke brukade låta sig påverkas. Lönnbergs åtgärd är därför angriplig mera av principiella skäl än på grund av risken för påverkan i det särskilda fallet. Straffet bör förty sättas lägre än i rådhusrättens dom.

På grund av det sagda prövar jag lagligt att med ändring av hovrättens dom döma Lönnberg jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken för tjänstefel att böta femton dagsböter å fyrtio kronor.

2—11. Åtal mot tio underofficerare för osant intygande med åsidosättande av tjänsteplikt

Ämbetsberättelsen till 1966 års riksdag innehåller (s. 138) en kortfattad redogörelse för ett av militiemobudsmannen vid rådhusrätten i Växjö anställt åtal mot tio underofficerare för osant intygande med åsidosättande av tjänsteplikt. Av redogörelsen framgår att rådhusrätten meddelat dom i målet men att detta, sedan militieombudsmannen fullföljt talan mot domen, vid tidpunkten för färdigställandet av nämnda ämbetsberättelse var beroende på Göta hovrätts prövning. Sedan hovrätten numera meddelat dom i målet och densamma vunnit laga kraft, lämnas här nedan en närmare redogörelse för målet.

Tidningen Kvällsposten innehöll den 18 mars 1964 en artikel med rubriken »Otroliga detaljer i småländska hemvärnsskandalen». I artikeln uppgavs bl. a. att tio underofficerare på order av en för bedrägeri och tjänstefel åtalad hemvärnsofficer skrivit falska kvitton med innehåll att underofficerarna tjänstgjort som hemvärnsinstruktörer när de i själva verket varit funktionärer vid hemvärnsfester, men att de det oaktat sluppit åtal för osant intygande.

Med anledning av innehållet i artikeln anhöll militieombudsmannen hos landsfogden i Kronobergs län att få del av verkställd utredning och de beslut i åtalsfrågan som kunde ha meddelats. Landsfogden B. von Steyern tillställde på grund härav militieombudsmannen *dels* ett den 18 december 1963 dagtecknat förundersökningsprotokoll, *dels* den 5 och den 16 mars 1964 av von Steyern meddelade beslut i åtalsfrågan, *dels ock* en av von Steyern den 17 mars 1964 utfärdad ansökan om stämning å kaptenen Leif Wass. Sedan von Steyern anmodats yttra sig med anledning av en inom militieombudsmansexpeditionen upprättad granskningspromemoria, inkom han den 19 oktober 1964 med begärt yttrande. Slutligen har införskaffats rådhusrättens i Växjö akt i nyssnämnda mål mot Wass.

Av handlingarna i ärendet inhämtades följande.

Hemvärnet, som utgör en del av armén, består av militärt organiserade, på frivillighetens väg rekryterade förband. Ledningen av hemvärnet, såvitt nu är i fråga, utövas av försvarsområdesbefälhavaren. Försvarsområdet är för hemvärnets verksamhet indelat i hemvärnsområden. Vid försvarsområdesstaben finns en hemvärnsavdelning, vars chef är en arvodesanställd hemvärnsofficer. Denne planlägger och leder, själv eller genom instruktörer, hemvärnets utbildning och övningar. Hemvärnspersonalen äger rätt att besluta om vården av tillgångar och anläggningar, vilka icke tillhör staten eller bekostas av statsmedel. Nämnda beslutanderätt utövas inom försvarsområdet av försvarsområdets förtroendenämnd.

Efter bemyndigande av förtroendenämnden inom Kalmar-Växjö försvarsområden anordnade Wass i egenskap av hemvärnsofficer för hemvärnets räkning folkfester på Kronobergshed den 26—den 28 maj 1961, den 18—den 20 maj 1962 samt den 22, 23, 25 och 26 maj 1963.

Vid festen år 1961 medverkade som funktionärer fanjunkarna A. G. E. Lindqvist, G. V. Ljungklint, C.-J. G. Bengtsson och E. T. L. Sandberg. I samband med festen anordnades en förevisningsövning av hemvärnet. Vid förberedelserna för denna övning och i densamma deltog samtliga nyssnämnda personer ävensom sergeanten numera fanjunkaren N. O. Hammarstedt. Vid festen år 1962, då någon förevisningsövning ej var anordnad, deltog som funktionärer Lindqvist, Ljungklint, fanjunkaren E. V. Rydén, sergeanten numera fanjunkaren G. G. V. Axelsson, sergeanten J. H. V. Ottosson, sergeanten numera fanjunkaren B. A. O. Gustafsson och sergeanten numera fanjunkaren K. M. G. Svensson. Slutligen medverkade vid festen år 1963, då ej heller någon förevisningsövning ägde rum, Lindqvist,

Ljungklint, Rydén, Axelsson, Ottosson, Gustafsson och Sandberg. Funktionärernas uppgifter var bl. a. att ha hand om bilparkeringen vid festplatsen, biträda med ordningshållning samt tjänstgöra som spärrvakter och kontrollanter.

Under åberopande av oriktiga verifikationer förmådde Wass försvarets civilförvaltning att av hemvärnets övningsanslag utanordna vissa belopp, vilka Wass använde till att täcka en del av kostnaderna för berörda folkfester. På talan av von Steyern dömde rådhusrätten den 20 maj 1964 Wass till ansvar för grovt bedrägeri medelst osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt.

Bland de oriktiga verifikationerna ingick kvittenslistor vilka i hithörande delar lyder så som framgår av den å s. 39—43 intagna sammanställningen. (Av de i sammanställningen använda förkortningarna betyder L lektion och Ö övning.)

Ifrågavarande underofficerare, vilka samtliga var anställda vid Kronobergs regemente, uppgav under förundersökningen följande.

Lindqvist: Han hade tjänstgjort som instruktör vid hemvärnet i Kronobergs län sedan år 1942. Åren 1961, 1962 och 1963 tjänstgjorde han på anmodan av Wass vid festerna på Kronobergshed. År 1961 tjänstgjorde han vid en förevisningsövning av hemvärnet i samband med festen samt var dessutom funktionär på kvällarna. Åren 1962 och 1963 tjänstgjorde han under samtliga festdagar och hade till uppgift att ordna parkering samt stå vid insläppen till festplatsen. Hemvärnsinstruktörerna hade av Wass utlovats arvode, och man hade diskuterat att de skulle erhålla ersättning i likhet med andra funktionärer vid festerna. Då ersättning skulle hämtas, vilket skedde hos Wass på hans expedition, lade Wass fram en kvittenslista och anmodade instruktörerna att skriva ersättning för tjänstgöring i likhet med vad de brukade erhålla som instruktörer på deras olika hemvärnsområden. För sin medverkan år 1961 utkvitterade Lindqvist 138 kronor å kvittenslista nr 6981, för sin medverkan år 1962 329 kronor å lista nr 6948 och för medverkan år 1963 »506» kronor å lista nr 8058. Wass utbetalade själv ersättningen. Vad som utgick för instruktörstjänstgöring vid hemvärnet brukade utbetalas av fanjunkaren Nils Persson eller av den på hemvärnsexpeditionen tjänstgörande kontoristen. Lindqvist hade därför icke någon tanke på att den ersättning han fick för tjänstgöringen på festen skulle betalas av annan än av festkassan.

Ljungklint: Sedan år 1941 hade han tjänstgjort som instruktör vid hemvärnet inom Algutsboda, Lammhults, Asa, Lessebo och Hovmantorps hemvärnsområden. Under åren 1961, 1962 och 1963 tjänstgjorde han liksom flera andra underofficerare vid festerna på Kronobergshed. De hade efter frivilligt åtagande beordrats till detta. År 1961 förekom vid festen söndagen den 28 maj en förevisningsövning av hemvärn, och hemvärnsinstruktörerna ägnade sig därför åt förberedelser för förevisningen under såväl fredagen den 26 som lördagen den 27 maj. Efter förberedelsernas av-

Kvittenslista för instruktörsarvoden m. m.

Förband

Grad och namn	Avresa			Till övning vid	Återkomst		Övn tim	Ar-vode	Styrkt rese-kostn	Traktamente		Kvittens	
	från	den	kl		den	kl				dag	natt	Summa Kontant utbetalas	Uppgifterna bestyrkas och vidstående belopp kvitteras
													Verif. nr 06981
Fj Lindqvist	Växjö	27/5	14.00	Hälleberga	28/5	16.30	L3 Ö6	27 27		40	17	111	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist	Växjö	24/5		Växjö			L3	27		—	—	27	A. G. E. Lindqvist
Fj G. Ljungklint	Växjö	29/4	14.00	Asa	30/4	16.30	L3 Ö8	27 27		40	17	111	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint	Växjö	14/5	06.00	Lammhult	14/5	19.00	Ö7	27		23		50	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint	Växjö	26/5	15.30	Lammhult	26/5	24.00	L3	27		20		47	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint	Växjö	27/5	13.00	Asa	28/5	20.00	L3 Ö8	27 27		43	17	114	G. Ljungklint
Fj E. Sandberg	Växjö	26/5	15.30	Hjortsberga	26/5	24.00	L3	27		20		47	E. Sandberg
Fj E. Sandberg	Växjö	27/5	13.00	Alvesta	28/5	20.00	L3 Ö7	27 27		43	17	114	E. Sandberg
Fj C.-J. Bengtsson	Växjö	22/4	13.00	Väckelsång	23/4	17.00	L3 Ö7	27 27		40	17	111	Carl-Johan Bengtsson
Fj C.-J. Bengtsson	Växjö	27/5	17.00	Moheda	28/5	16.00	L3 Ö7	27 27		30	17	101	Carl-Johan Bengtsson
													Verif. nr 7090
Serg. O. Hammarstedt	Växjö	27/5	15.00	Åseda hvo	28/5	16.30	Ö7 L3	24 24	22	36	15	121	O. Hammarstedt
													Verif. nr 6948
Fanj. G. Ljungklint....	Växjö	19/5	13.00	Lammhult	20/5	20.30	L3 Ö8	54		48	20	122	G. Ljungklint

Grad och namn	Avresa			Till övning vid	Återkomst		Övn tim	Ar-vode	Styrkt rese-kostn	Traktamente		Kvittens	
	från	den	kl		den	kl				dag	natt	Summa Kontant utbetalas	Uppgifterna bestyrkas och vidstående belopp kvitteras
													Verif. nr 6948
Fj V. Rydén	Växjö	19/5	13.00	Rottne	20/5	18.30	L3 Ö8	54		48	20	122	Valter Rydén
Fj V. Rydén	Växjö	26/5	12.30	Åseda	27/5	19.00	L3 Ö8	54		48	20	122	Valter Rydén
Serg. G. Axelsson.....	Växjö	12/5	12.30	Kalvsvik	13/5	18.30	L3 Ö6	48		40	18	106	G. V. Axelsson
Serg. G. Axelsson.....	Växjö	19/5	13.00	Hamneda	20/5	17.00	L3 Ö6	48		40	18	106	G. V. Axelsson
Serg. G. Axelsson.....	Växjö	26/5	13.00	Traryd	27/5	18.00	L3 Ö6	48		40	18	106	G. V. Axelsson
Serg. G. Axelsson.....	Växjö	22/5	16.30	Hamneda	22/5	24.00	L3	24		10	—	34	G. V. Axelsson
Serg. J. Ottosson.....	Växjö	28/4	12.30	Tingsryd	29/4	18.30	L3 Ö6	48		40	18	106	J. Ottosson
Serg. J. Ottosson.....	Växjö	19/5	13.00	Braås	20/5	17.00	L3 Ö6	48		40	18	106	J. Ottosson
Serg. J. Ottosson.....	Växjö	26/5	13.00	Tingsryd	27/5	18.00	L3 Ö6	48		40	18	106	J. Ottosson
Fj Lindqvist	Växjö	24/3	14.00	Hälleberga	26/3	04.00	L3 Ö7	54		48	40	142	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist	Växjö	19/5	13.00	Braås	20/5	17.00	L3 Ö7	54		44	20	118	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist	Växjö	25/5	15.30	Tingsryd	26/5	03.00	L3	27		22	20	69	A. G. E. Lindqvist
													Verif. nr 6846
Serg. G. Svensson	Växjö	12/5	12.30	Hjortsberga	13/5	17.00	L3 Ö6	48		40	18	106	Gösta Svensson
— — — — — — —													
Serg. G. Svensson	Växjö	17/5	15.30	Alvesta	17/5	24.00	Ö6	24		20		44	Gösta Svensson
Serg. G. Svensson	Växjö	17/5	15.30	Tingsryd	18/5	24.00	Ö6	24		20		44	Gösta Svensson
Serg. G. Svensson	Växjö	18/5	14.00	Braås	19/5	20.00	L3 Ö9	48		44	18	110	Gösta Svensson

Grad och namn	Avresa			Till övning vid	Återkomst		Övn tim	Ar-vode	Styrkt rese-kostn	Traktamente		Kvittens	
	från	den	kl		den	kl				dag	natt	Summa Kontant utbetalas	Uppgifterna bestyrkas och vidstående belopp kvitteras
— — — — — — —													*Verif. nr 6949*
Serg. G. Svensson	Växjö	26/5	14.00	Markaryd	27/5	15.00	3L 6Ö	48		40	18	106	Gösta Svensson
Serg. O. Gustafsson....	Växjö	26/5	13.45	Åseda	27/5	17.30	3L 6Ö	48		40	18	106	Olle Gustafsson
— — — — — — —													*Verif. nr 7469*
Serg. G. Svensson	Växjö	2/6	13.00	Markaryd	3/6	16.00	L3 Ö7	48		40	18	106	Gösta Svensson
— — — — — — —													*Verif. nr 7764*
Serg. Gustafsson	Växjö	30/5	15.00	Linneryd	31/5	17.00	L3 Ö6	48		40	18	106	Olle Gustafsson
— — — — — — —													*Verif. nr 8059*
Fj V. Rydén.....	Växjö	6/4	13.00	Åseda	7/4	17.00	L3 Ö7	54		44	20	118	Valter Rydén
Fj V. Rydén.....	Växjö	22/5	15.00	Rottne	23/5	17.00	L3 Ö7	54		44	20	118	Valter Rydén
Fj G. Ljungklint.....	Växjö	7/4	07.00	Algutsboda	7/4	19.30	7	27		26	—	53	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint.....	Växjö	16/5	15.00	Hovmantorp	16/5	24.00	L3	27		22	—	49	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint.....	Växjö	22/5	14.00	Algutsboda	23/5	17.30	L3 Ö7	54		44	20	118	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint.....	Växjö	25/5	13.00	Lessebo	26/5	18.45	L3 Ö7	54		48	20	122	G. Ljungklint
Fj G. Ljungklint.....	Växjö	28/5	15.00	Lammhult	28/5	23.30	L3	27		22	—	49	G. Ljungklint
Serg. Gustafsson	Växjö	22/5	15.00	Åseda	23/5	17.00	L3 Ö7	48		44	20	112	O. Gustafsson

Grad och namn	Avresa			Till övning vid	Återkomst		Övn tim	Ar-vode	Styrkt rese-kostn	Traktamente		Kvittens	
	från	den	kl		den	kl				dag	natt	Summa Kontant utbetalas	Uppgifterna bestyrkas och vidstående belopp kvitteras
													Verif. nr 8059
Serg. Gustafsson	Växjö	27/5	17.00	Linneryd	27/5	23.30	L3	24		11	—	35	O. Gustafsson
Serg. Gustafsson	Växjö	28/5	17.00	Almundsryd	28/5	23.30	L3	24		11	—	35	O. Gustafsson
Serg. Gustafsson	Växjö	29/5	17.00	Åseda	29/5	23.15	L3	24		11	—	35	O. Gustafsson
													Verif. nr 8058
Fj Lindqvist.....	Växjö	30/3	11.20	Tingsryd	31/3	19.15	L3 Ö7	27 27		52	20	126	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist.....	Växjö	4/4	15.00	Urshult	5/4	07.00	L2 Ö4	27		22	20	69	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist.....	Växjö	6/4	11.30	Urshult	7/4	19.00	L3 Ö7	27 27		52	20	126	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist.....	Växjö	18/4	15.00	Tingsryd	19/4	07.00	L2 Ö4	27		22	20	69	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist.....	Växjö	16/5	18.00	Braås	16/5	23.00	L2	16		11	—	27	A. G. E. Lindqvist
Fj Lindqvist.....	Växjö	22/5	14.00	Ljuder	23/5	17.45	Ö L2	45		44	20	109	A. G. E. Lindqvist
Serg Axelsson	Växjö	30/4	14.00	Hamneda	1/5	17.45	L3 Ö6	48		44	20	112	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	9/5	18.00	Moheda	9/5	23.00	L3	24		11	—	35	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	14/5	18.00	Kalvsvik	14/5	24.00	L3	24		11	—	35	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	16/5	18.00	Bergunda	16/5	23.00	L3	24		11	—	35	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	22/5	14.00	Moheda	23/5	17.45	L3 Ö6	48		44	20	112	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	25/5	14.00	Kalvsvik	26/5	17.45	L3 Ö6	48		44	20	112	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	28/5	18.00	Hamneda	28/5	24.00	L3	24		11		35	G. V. Axelsson
Serg Axelsson	Växjö	30/5	19.30	Traryd	30/5	24.00	L5	24		22		46	G. V. Axelsson
													Verif. nr 8060
Sg J. Ottosson.....	Växjö	26/1	13.00	Urshult	27/1	17.00	L3 Ö6	48		44	20	112	John Ottosson

Grad och namn	Avresa			Till övning vid	Återkomst		Övn tim	Ar-vode	Styrkt rese-kostn	Traktamente		Kvittens	
	från	den	kl		den	kl				dag	natt	Summa Kontant utbetalas	Uppgifterna bestyrkas och vidstående belopp kvitteras
													Verif. nr 8060
Sg J. Ottosson.....	Växjö	9/2	13.00	Tingsryd	10/2	17.00	L3 Ö6	48		44	20	112	John Ottosson
Sg J. Ottosson.....	Växjö	4/5	13.00	Markaryd	5/5	17.00	L3 Ö6	48		44	20	112	John Ottosson
Sg J. Ottosson.....	Växjö	18/5	13.00	Tingsryd	19/5	17.00	L3 Ö6	48		44	20	112	John Ottosson
Sg J. Ottosson.....	Växjö	7/5	17.30	Urshult	7/5	23.00	L3	24		11		35	John Ottosson
Sg J. Ottosson.....	Växjö	21/5	17.30	Bergunda	21/5	23.00	L3	24		11		35	John Ottosson
Fj E. Sandberg	Växjö	22/5	13.00	Hjortsberga	23/5	17.00	L3 Ö6	54		44	20	118	E. Sandberg
Fj E. Sandberg	Växjö	25/5	13.00	Skatelöv	26/5	16.30	L3 Ö6	54		44	20	118	E. Sandberg
— — — — — — —													

slutande samt efter förevisningens slut den 28 maj tjänstgjorde han på festplatsen. Wass hade lovat instruktörerna vanligt instruktörsarvode samt traktamente för deras deltagande på Kronobergshed. Några dagar efter festens slut erhöll han i arvode sammanlagt 322 kronor enligt kvittenslista nr 6981. Vid festerna åren 1962 och 1963 förekom icke några hemvärnsövningar, utan Ljungklint var endast funktionär. Han hade därvid hand om reklamen samt biträdde vid bilparkeringen och med ordningshållning. För tjänstgöringen vid festen år 1962 erhöll han i arvode 122 kronor enligt kvittenslista nr 6948 samt för festen år 1963 391 kronor enligt kvittenslista nr 8059. Betalningen erhöll han vid samtliga tillfällen av Wass på dennes tjänsterum. Ljungklint kvitterade enligt direktiv av Wass arvodena på ovannämnda kvittenslistor med beteckningen »kvittenslista för instruktörsarvoden m. m.» och angav tjänstgöringen till olika tider inom hemvärnsområden, där han brukade vara instruktör. Ljungklint var av den uppfattningen att festkassan betalade hans arvoden åtminstone för åren 1962 och 1963. Utbetalningen skedde på Wass' tjänsterum. I vanliga fall utbetalades instruktörsarvodena på expeditionen. Ljungklint reflekterade icke över varför å kvittenslistan skulle angivas oriktiga tjänstgöringsplatser. Någon som helst tanke på att Wass skulle kunna använda kvittenslistorna i oriktigt syfte hade Ljungklint icke.

Bengtsson: Han hade tjänstgjort som instruktör vid hemvärnet i Kronobergs län sedan många år tillbaka. År 1961 erhöll han, efter frivilligt åtagande, order att tjänstgöra vid ifrågavarande hemvärnsfest. Under söndagen den 28 maj skulle förevisningsövning av hemvärnsavdelningar även hållas. Han tjänstgjorde vid festen alla tre dagarna, den 26—den 28 maj. Under fredagen och lördagen ägnades en del av tiden åt att förbereda söndagens förevisningsövning. På söndagsförmiddagen deltog han i förövningen till uppvisningen samt hade på eftermiddagen hand om uppgifter i samband med uppvisningen. Enligt överenskommelse med Wass hjälpte han på kvällarna till på festplatsen. Ersättningen skulle utgå såsom för hemvärnsövningar. Han kvitterade ersättningen på en lista, som förelades honom av Wass. Han skrev i enlighet med dennes anmodan på kvittenslista nr 6981 att han den 27 maj klockan 1700 avrest från Växjö till övning i Moheda, att han återkommit därifrån den 28 maj klockan 1600 samt att han i arvode och traktamente erhållit tillhopa 101 kronor. Huruvida han erhöll ytterligare ersättning kan han icke erinra sig. Om den å samma kvittenslista angivna kvitteringen för övning i Väckelsång den 22 och den 23 april i verkligheten avsåg gottgörelse för hans deltagande som funktionär på Kronobergshed kan han icke avgöra.

Enligt uppgift från hemvärnet i Väckelsång har övning med instruktör endast förekommit den 18 och den 19 mars 1961.

Sandberg: Under åren 1961 och 1963 tjänstgjorde han efter frivilligt åtagande vid hemvärnsfesterna på Kronobergshed. I samband med festen år 1961 förekom förevisningsövning med hemvärnet. Sandberg vitsordar att

han i arvode för nämnda tjänstgöring utkvitterade 161 kronor enligt kvittenslista nr 6981. Den huvudsakliga tiden åtgick till förberedelse till övningen och tjänstgöringen under densamma. Under den tid som festen pågick respektive kvällar tjänstgjorde han dock vid festplatsen såsom kontrollant för inpasseringen. År 1963 var Sandberg under två dagar kontrollant för inpasseringen. För denna tjänstgöring utkvitterade han ett arvode om 236 kronor enligt kvittenslista nr 8060. Utkvittering av arvodena för åren 1961 och 1963 skedde hos Wass på dennes expedition. Pengarna utbetalade Wass från en kassa, som han hade på sitt tjänsterum. Sandberg fick den uppfattningen att det var ur kassan från festerna som pengarna utbetalades. Vid kvitteringen sade Wass att arvodet skulle skrivas på de hemvärnsområden, där Sandberg brukade tjänstgöra. Wass dikterade helt hur Sandberg skulle ange tjänstgöringstiden. Sandberg reflekterade icke över varför han skulle skriva oriktiga uppgifter. Eftersom utbetalningarna gjordes av Wass personligen och från annan plats och kassa än som var brukligt, trodde han att pengarna härrörde av inkomster från festerna och att kvittenslistorna endast skulle användas vid redovisning inför hemvärnets förtroendenämnd.

Hammarstedt: År 1961 medverkade han i planläggningen och genomförandet av en förevisningsövning av inkallat hemvärn på Kronobergshed i samband med festligheterna som anordnats där. Han gjorde på lördagen i ordning en del förevisningsmoment, napalm och bomber, samt deltog på söndagen i en förövning och slutligen i uppvisningen. Han tror inte att han tjänstgjorde något på festen efter övningens slut. Han erhöll för sin medverkan i arvode 121 kronor. Han kvitterade sitt arvode på en kvittenslista för instruktörsarvoden nr 7090. På Wass' anmodan skrev han att tjänstgöringen avsåg Åseda hemvärnsområde. Han hade liksom övriga medverkande underofficerare lovats arvode såsom för hemvärnsövning. Han förstod icke annat än att arvodet skulle betalas av hemvärnet.

Rydén: Han hade tjänstgjort vid hemvärnet som instruktör redan från dess början. Under åren 1962 och 1963 tjänstgjorde han på begäran av Wass vid de festligheter som i hemvärnets regi anordnades å Kronobergshed. Han hade hand om parkeringen vid festplatsen. Under år 1962 tjänstgjorde han alla tre festdagarna, den 18—den 20 maj, och erhöll sammanlagt i arvode 244 kronor. Han kvitterade detta på kvittenslista nr 6948 såsom tjänstgöring den 19 och den 20 maj i Rottne, 122 kronor, samt den »25» och den »26» maj i Åseda, likaledes 122 kronor. Under år 1963 tjänstgjorde han vid festen den 22 och den 23 maj och erhöll sammanlagt 236 kronor enligt kvittenslista nr 8059. Wass hade lovat de tjänstgörande att de i ersättning skulle få vad de erhöll under två lördags-söndagsövningar som instruktörer. Rydén kvitterade ut sina ersättningar på Wass' expedition och skrev enligt Wass' anvisningar datum och tjänstgöringsorter på kvittenslistan. Betalningen tog Wass ur sin kassa för festen. Rydén förstod icke att kvittens-

listan skulle användas för att utfå ersättning av kronans medel. Wass nämnde aldrig något om att ersättningarna skulle utgå av övningsanslaget.

Axelsson: Han hade sedan flera år tillbaka tjänstgjort som instruktör vid hemvärnet. Han medverkade vid festerna på Kronobergshed åren 1962 och 1963. De vid festerna tjänstgörande underofficerarna lovades av Wass ersättning enligt samma grunder som då de tjänstgjorde som instruktörer vid hemvärnsövningar. Axelsson tjänstgjorde båda åren inom festområdet såsom spärrvakt och för ordningshållning. Då det var fråga om att erhålla betalning uppsökte han Wass på dennes expedition. Wass lämnade fram en kvittenslista och uppmanade Axelsson att skriva på listan som för ett instruktörsarvode inom de områden, där han tjänstgjorde som instruktör. I enlighet härmed utkvitterade Axelsson år 1962 ett sammanlagt arvode om 352 kronor enligt kvittenslista nr 6948 samt år 1963 sammanlagt 522 kronor enligt kvittenslista nr 8058. Han reflekterade icke över att kvittenserna kunde av Wass användas på orätt sätt.

Ottosson: Han hade då och då vid behov arbetat som instruktör vid hemvärnet. På anmodan av Wass tjänstgjorde han vid ifrågavarande hemvärnsfester åren 1962 och 1963. År 1962 tjänstgjorde han tre dagar, den 18—den 20 maj, vid utsläppet från festplatsen och erhöll i ersättning härför sammanlagt 318 kronor enligt kvittenslista nr 6948. Å kvittenslistan angav han att han tjänstgjort den 28 och den 29 april i Tingsryd, den 19 och den enligt kvittenslista nr 8060. Han angav då på kvittenslistan att han tjänstgjorde han alla fyra festdagarna, därav två dagar vid insläppet till festplatsen och två dagar vid utsläppet, och erhöll en ersättning av 518 kronor enligt kvittenslista nr 8060. Han angav då på kvittenslistan att han tjänstgjort den 26 och den 27 januari i Urshult, den 9 och den 10 februari i Tingsryd, den 4 och den 5 maj i Markaryd, den 18 och den 19 maj i Tingsryd, den 7 maj i Urshult och den 21 maj i Bergunda. Wass hade uppmanat honom att skriva kvittona som tjänstgöring inom de olika hemvärnsområdena, och Ottosson skrev kvittona i enlighet härmed. Han erhöll betalningen av Wass på dennes expedition, och Wass utbetalade beloppen ur en kassa som han hade. Ottosson hade icke en tanke på att kvittenserna skulle kunna användas för att få pengar utanordnade av kronans medel. Ottosson reflekterade icke över varför Wass ville att han skulle skriva oriktiga tider och tjänstgöringsplatser.

Gustafsson: Han hade sedan flera år tjänstgjort som instruktör vid hemvärnet i Kronobergs län. Han tjänstgjorde även vid festerna åren 1962 och 1963. Härvid var han år 1962 kontrollant vid de olika stånden, och år 1963 hjälpte han Wass före festen att ordna denna och stod under festdagarna till Wass' förfogande för olika uppdrag. Han lovades ersättning såsom för övning med hemvärnet. Han utkvitterade på Wass' expedition ersättningen på listor, som Wass förelade honom, och angav där tjänstgöringen såsom instruktörsarbete på olika platser och dagar i enlighet med Wass' instruktioner. Han tjänstgjorde således år 1962 tre festdagar och angav på kvittens-

listorna nr 6949 och 7764 tjänstgöringen vara, den 26 och den 27 maj övning i Åseda med en ersättning av 106 kronor samt den 30 och den 31 maj övning i Linneryd med en ersättning av likaledes 106 kronor. År 1963, då han endast tjänstgjorde två av festdagarna, angav han i kvittenslistan nr 8059 att han tjänstgjort den 22 och den 23 maj i Åseda, 112 kronor, den 27 maj i Linneryd, 35 kronor, den 28 maj i Almundsryd, 35 kronor, och den 29 maj i Åseda, 35 kronor. Betalningen lämnade Wass ur festkassan på sin expedition. Instruktörsarvoden för hemvärnsövningar brukade alltid utbetalas av fanjunkaren Persson ur en av honom förvaltad förskottskassa. Gustafsson hade därför icke någon som helst misstanke om att kvittenslistorna av Wass skulle användas i orätt syfte.

Svensson: Under festligheterna år 1962 tjänstgjorde Svensson efter frivilligt åtagande samtliga dagar. Dessutom medverkade han dagen innan festligheterna, då han var semesterledig. Sistnämnda dag utförde Svensson tillsammans med nio värnpliktiga såsom handräckningsmanskap förberedelsearbete till festen, såsom uppsättande av snöstaket runt festområdet samt iordningställande av festplatsen. Under festdagarna hade han ett 10-tal värnpliktiga under sitt befäl. Dessa hjälpte till med handräckningsarbete åt lottorna vid serveringen och såsom betjäning i olika slags stånd för basaranordningar. Några dagar efter festen var Svensson hos Wass på dennes expedition och utkvitterade sammanlagt 516 kronor för sin tjänstgöring före och under festligheterna. På anmodan och efter diktamen av Wass angav Svensson på särskilda kvittenslistor för instruktörsarvoden nr 6846, 6949 och 7469, olika tider och tjänstgöringsplatser beträffande tjänstgöringen i fråga. Detta skedde helt efter Wass' bestämmande. Svensson reflekterade icke över anledningen till att tjänstgöringen skulle angivas på detta sätt. Han hade icke tidigare tjänstgjort vid hemvärnet. Fördenskull hade han icke känt till förhållandena utan varit i den tron, att hemvärnsfesten i fråga ingick i verksamheten för hemvärnet. Utan att tänka sig för hade han alltså angivit tjänstgöringen på kvittenslistorna så som Wass befallde honom att göra.

Wass har under förundersökningen i den del varom nu är fråga uppgivit: Vid ifrågavarande fester tjänstgjorde Ljungklint, Lindqvist, Rydén, Ottosson, Gustafsson, Axelsson och Sandberg som funktionärer. Då det var fråga om deras betalning ansåg de att de borde få samma gottgörelse som polisen. Wass sade då att de fick skriva ut en kvittenslista så att han kunde taga ut ersättningarna på övningsanslaget, om det eventuellt fanns pengar på detta. De lämnade in kvittenslistorna till Wass, som betalade ut ersättningarna ur festkassan, emedan tillräckliga medel icke fanns i kassan för övningsanslaget. Då medel efter rekvisition inkommit överfördes pengar från sistnämnda kassa till festkassan.

von Steyern har i förenämnda beslut den 5 mars 1964 anfört: Lindqvist, Ljungklint, Bengtsson, Hammarstedt, Rydén, Axelsson, Ottosson, Gustafsson, Svensson och Sandberg har väl, då de av Wass erhållit ersättning för

medverkan vid av Wass anordnade folkfester på Kronobergshed, på anmodan av Wass kvitterat ersättningsbeloppen på kvittenslistor avsedda för instruktörsarvoden inom hemvärnet med oriktigt angivande av att ersättningarna avsett hemvärnsövningar och därigenom möjliggjort för Wass att med kvittenslistorna som verifikationer utfå medel från hemvärnets övningsanslag, men enär de med hänsyn till omständigheterna uppenbarligen får anses ha handlat utan brottsligt uppsåt, skall åtal ej ske.

I sitt på militieombudsmannens begäran avgivna yttrande anförde von Steyern: Beslutet att icke åtala de för osant intygande misstänkta underofficerarna har grundats på följande bedömande. De objektiva rekvisiten för osant intygande förelåg i samtliga fall. Däremot fann von Steyern det icke klarlagt att underofficerarnas uppsåt omfattat samtliga objektiva förutsättningar för straffbarhet; framför allt synes de ha saknat insikt om att deras förfarande inneburit fara i bevishänseende. Samtliga torde varit övertygade om att de ersättningar de emottagit betalts av medel, som influtit av festerna, och att Wass ägde fritt disponera över dessa medel för utbetalande av ersättning till funktionärerna vid festerna. Beloppens storlek hade bestämts genom avtal mellan underofficerarna och Wass personligen att motsvara arvode som skulle utgått vid instruktörsarbete i hemvärnet, och då betalning och utkvittering av ersättningarna skett i enlighet med avtalen och på direkt anvisning eller diktamen av Wass torde det förhållandet, att de vid kvitteringen fått angiva olika data och orter, för dem ha framstått som något mindre väsentligt, blott ersättningssumman var riktig, och icke ägnat att kunna förvanska något bevis. Såvitt visats har ingen av underofficerarna förstått Wass' mening med att utkvitteringarna skulle göras på sätt som skett, och flertalet synes alls icke ha reflekterat över innebörden av Wass' direktiv. Dessa omständigheter fann von Steyern starkt tala för att åtal icke borde ske, enär uppsåt icke visats. Därtill kom det förhållandet att samtliga underofficerare såsom underlydande till Wass svårligen kunde motsäga denne då de direkt tillsades att skriva kvittenserna på sätt som skett. Dessa förhållanden sammantagna föranledde von Steyern att avskriva saken mot samtliga ifrågavarande underofficerare.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i en den 18 januari 1965 dagtecknad, till länsåklagaren i Blekinge och Kronobergs län överlämnad åtalsinstruktion följande.

Av utredningen framgår att envar av fanjunkarna Lindqvist, Ljungklint, Bengtsson, Sandberg, Hammarstedt, Rydén, Gustafsson, Axelsson och Svensson samt sergeanten Ottosson under åren 1961—1963 i ett eller flera av här avsedda fall med sitt namn kvitterat till honom av dåvarande hemvärnsofficeren Wass utbetalt belopp. Varje kvittering har verkställts på en av försvarets civilförvaltning tillhandahållen blankett med rubriken »Kvittenslista för instruktörsarvoden m m». Enligt den tryckta texten på blan-

ketten har vederbörande samtidigt med kvitteringen bestyrkt uppgifter om dels beloppets fördelning i arvode, resekostnad och traktamente, dels ock ort och tid för avresa, plats för den övning till vilken resan gjorts, tid för återkomst samt antalet timmar som övningen pågått.

Genom erkännanden och vad eljest i saken framkommit är ådagalagt att berörda uppgifter i samtliga fall var oriktiga. De kvitterade beloppen utgjorde nämligen i verkligheten ersättning, icke för tjänsteresa till och instruktörsarbete vid angiven hemvärnsövning utan för medverkan vid någon av de folkfester som Wass för hemvärnets räkning anordnat å Kronobergshed i maj månad ettvart av åren 1961—1963.

En kvittenslista av ifrågavarande slag är sådan urkund som avses i 15 kap. 11 § brottsbalken. Då de osanna uppgifter som lämnats i varje särskilt fall innefattat påstående att hemvärnsövning, med uppgiftslämnaren som instruktör, ägt rum viss tid på viss plats, har de angått annat än dennes egna angelägenheter. Uppenbart är att lämnandet av de osanna uppgifterna på sätt som skett icke blott stått i strid mot vederbörandes tjänsteplikt utan även inneburit fara i bevishänseende. Det saknas anledning antaga annat än att förfarandet skett uppsåtligen.

Vid angivna förhållanden har envar av Lindqvist, Ljungklint, Bengtsson, Sandberg, Hammarstedt, Rydén, Gustafsson, Axelsson, Ottosson och Svensson gjort sig skyldig till osant intygande med åsidosättande av tjänsteplikt. Varken den omständigheten att brotten begåtts på anmodan av Wass eller att dennes syfte icke varit känt är av beskaffenhet att fritaga från ansvar.

I enlighet med det anförda skall åtal mot Lindqvist, Ljungklint, Bengtsson, Sandberg, Hammarstedt, Rydén, Gustafsson, Axelsson, Ottosson och Svensson väckas vid rådhusrätten i Växjö jämlikt 15 kap. 11 § brottsbalken för det de,

Lindqvist åren 1961—1963 i kvittenslistorna nr 6981, 6948 och 8058,
Ljungklint åren 1961—1963 i kvittenslistorna nr 6981, 6948 och 8059,
Bengtsson år 1961 i kvittenslistan nr 6981,
Sandberg åren 1961 och 1963 i kvittenslistorna nr 6981 och 8060,
Hammarstedt år 1961 i kvittenslistan nr 7090,
Rydén åren 1962 och 1963 i kvittenslistorna nr 6948 och 8059,
Gustafsson åren 1962 och 1963 i kvittenslistorna nr 6949, 7764 och 8059,
Axelsson åren 1962 och 1963 i kvittenslistorna nr 6948 och 8058,
Ottosson åren 1962 och 1963 i kvittenslistorna nr 6948 och 8060 samt
Svensson år 1962 i kvittenslistorna nr 6846, 6949 och 7469,

uppsåtligen lämnat osanna uppgifter om tjänsteresa till och instruktörsarbete vid angiven hemvärnsövning, vilken åtgärd inneburit fara i bevishänseende, och därigenom gjort sig skyldiga till osant intygande med åsidosättande av tjänsteplikt.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt länsåklagaren i Blekinge och Kronobergs län att i enlighet med sålunda meddelad instruktion vid

rådhusrätten i Växjö väcka och utföra talan mot de ifrågavarande tio underofficerarna.

* *
*

Länsåklagaren K. Lithner påstod vid rådhusrätten ansvar å Lindqvist, Ljungklint, Bengtsson, Sandberg, Hammarstedt, Rydén, Gustafsson, Axelsson, Ottosson och Svensson i enlighet med åtalsinstruktionen.

Rådhusrätten meddelade dom i målet den 1 juli 1965 och dömde därvid envar av Lindqvist, Ljungklint, Sandberg, Rydén, Gustafsson, Axelsson och Ottosson jämlikt 13 kap. 11 § första stycket samt 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen för osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt att böta tjugufem dagsböter, varje dagsbot bestämd till för Lindqvist tretton kronor, Ljungklint nitton kronor, Sandberg fjorton kronor, Rydén nitton kronor, Gustafsson tolv kronor, Axelsson fjorton kronor och Ottosson åtta kronor.

Åtalet mot Bengtsson, Hammarstedt och Svensson ogillades.

Domskälen angavs av rådhusrätten sålunda.

De tilltalade ha bestritt åtalet. De ha, med undantag av Hammarstedt och Svensson, uppgivit: Då de anmodades medverka vid hemvärnsfesterna var det förutsatt, att de skulle åtnjuta ersättning härför enligt samma grunder som tillämpades för instruktörer vid hemvärnsövning. För att »täcka in» de arvodesbelopp som de sålunda ansågo sig berättigade till, ifyllde de enligt Wass' anvisningar kvittenslistorna på sådant sätt, att som övningsplats angavs deras vanliga övningsplatser som instruktörer, varvid de vanliga tidpunkterna för avresa till och återkomst från respektive övningsplats angåvos och som lektions- och övningstid upptogs den tidslängd som vanligen åtgick för instruktörsarbetet. Deras medverkan vid hemvärnsfesterna hade emellertid tagit längre tid i anspråk än vad sålunda angivits. De uppgivna dagarna för övningarna överensstämde delvis med tiden för hemvärnsfesterna, inberäknat de dagar som åtgingo för förberedelse för festerna och efterarbete, men voro delvis fingerade. Ersättningen utbetalades av Wass på hans expedition, medan instruktörsarvode vanligen utbetalades av en befattningshavare på hemvärnsexpeditionen. De togo för givet, att ersättningarna utgingo av festkassan och hade ingen tanke på att Wass skulle använda kvittenslistorna på sätt som skett.

Bengtsson, som deltagit i 1961 års hemvärnsfest och som övningsplatser uppgivit Väckelsång och Moheda, har tillagt: Vid ifrågavarande fest var anordnad en uppvisningsövning av hemvärnsmän. Hans medverkan inskränkte sig huvudsakligen till biträde vid denna övning och förberedelse till densamma. På anmodan av Wass hjälpte han emellertid på kvällarna till vid festplatsen. Hemvärnsmän från hela hemvärnsområdet, således

även från Väckelsång, deltogo. Festplatsen Kronobergshed är belägen inom Moheda kommun.

Hammarstedt har uppgivit: Han medverkade i planeringen och genomförandet av uppvisningsövningen vid hemvärnsfesten 1961 men deltog i övrigt icke i festarrangemangen. Under rubriken »övningsplats» i kvittenslistan antecknade han på anmodan av Wass »Åseda hvo». Hemvärnsmän från nämnda hemvärnsområde deltogo i övningen.

Svensson, som uppgivit i huvudsaklig överensstämmelse med förstnämnda tilltalade, har emellertid framhållit, att han, som tidigare endast tjänstgjort som instruktör inom den frivilliga befälsutbildningen och ej vid hemvärnet, icke känt till förhållandena inom hemvärnet.

Vad angår åtalet mot Hammarstedt kan med hänsyn till arten av hans medverkan vid hemvärnsfesten 1961 och omständigheterna i övrigt icke anses styrkt, att han insett att hans uppgifter i kvittenslistan varit oriktiga. Hammarstedt kan förty icke fällas till ansvar i målet.

Vidkommande övriga tilltalade måste av omständigheterna anses framgå, att de insett, att de i kvittenslistorna lämnade och bestyrkta uppgifterna för beräknande av dem tillkommande ersättning för deras medverkan vid hemvärnsfesterna varit osanna samt att uppgifterna inneburit fara i bevishänseende. Med hänsyn till det nära sambandet mellan armén och hemvärnet såsom en del av armén måste de vid uppgifternas avgivande anses ha åsidosatt sin tjänsteplikt såsom underofficerare vid armén. De ha sålunda gjort sig skyldiga till osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt.

Brotten äro begångna före brottsbalkens ikraftträdande. En tillämpning av brottsbalkens stadganden skulle i förevarande fall icke leda till lindrigare straff. Gärningarna böra förty bedömas jämlikt 13 kap. 11 § första stycket och 25 kap. 5 § strafflagen. Rådhusrätten finner emellertid ej skäl tillämpa sistnämnda lagrum till förhöjning av straff.

Stämningarna i målet ha delgivits de tilltalade olika dagar i februari och mars månader 1965. Enligt 5 kap. 14 § 5. strafflagen är för osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt jämlikt 13 kap. 11 § och 25 kap. 5 § strafflagen straff förfallet om den misstänkte ej erhållit del av åtal för brott inom två år. Jämlikt 12 § lagen om införande av brottsbalken må, även om hinder ej möter till följd av vad i 35 kap. brottsbalken sägs, påföljd ej ådömas, om straff skulle vara att anse som förfallet vid bedömning efter lag som gällde då brottet begicks. På grund av det anförda skall påföljd ej ådömas för de under 1961 och 1962 begångna brotten. I följd härav kunna Bengtsson och Svensson ej fällas till ansvar och övriga tilltalade allenast för de 1963 begångna brotten.

Vid straffets bestämmande bör beaktas att de tilltalade handlat på uppmaning av överordnad och icke haft någon fördel av sitt förfarande. Rådhusrätten finner med hänsyn härtill brotten kunna sonas med böter.

Militieombudsmannen fullföljde talan mot rådhusrättens dom under yrkande att åtalen måtte helt bifallas. I sin den 14 juli 1965 dagtecknade vadeinlaga anförde militieombudsmannen följande.

Beträffande åtalet mot Hammarstedt visar utredningen att denne med sin namnteckning bestyrkt *att* han den 27 maj 1961 klockan 1500 begivit sig från Växjö till Åseda eller annan ort inom Åseda hemvärnsområde, *att* han där utfört instruktörsarbete vid hemvärnet, under övning 7 timmar och lektioner 3 timmar, *samt att* han återkommit till Växjö den 28 maj klockan 1630. Men i verkligheten har Hammarstedt icke ens uppehållit sig inom hemvärnsområdet under angiven tid utan medverkat i planeringen och genomförandet av uppvisningsövning vid en hemvärnsfest på Kronobergshed. De av honom bestyrkta uppgifterna är alltså osanna.

Såsom skäl till att Hammarstedt likväl icke funnits kunna fällas till ansvar i målet har rådhusrätten anfört att det icke kan anses styrkt att han insett att hans uppgifter varit oriktiga. Det synes emellertid ligga i öppen dag att Hammarstedt haft sådan insikt. Däremot har han måhända icke insett anledningen till att han anmodats lämna de oriktiga uppgifterna. Men varken detta förhållande eller den omständigheten att hans medverkan vid hemvärnsfesten bestått i sysslande med en uppvisningsövning, i vilken hemvärnsmän från Åseda hemvärnsområde deltog, torde kunna lända honom till ursäkt för att han bestyrkt osanna uppgifter i en kvittenslista som, enligt vad han måste ha förstått, skulle utgöra räkenskapsverifikation och följaktligen bli föremål för granskning. På grund härav kan Hammarstedt icke undgå ansvar i enlighet med åtalet.

Övriga vadesvarande har av rådhusrätten funnits övertygade om osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt, ehuru åtalen helt eller delvis ogillats på grund av att straff ansetts vara förfallet för de under åren 1961 och 1962 begångna gärningarna.

Enligt 5 kap. 15 § strafflagen förfaller straff för brott, som avses i 25 kap. 5 § strafflagen och ej är belagt med svårare allmänt straff än straffarbete i två år, därest den misstänkte ej häktats eller erhållit del av åtalet inom fem år (jfr Beckman m. fl., Brott mot staten och allmänheten, andra upplagan, s. 597). Av 35 kap. 1 § 2. brottsbalken framgår att samma preskriptionstid gäller för brott, varå svårare straff än fängelse i ett år men icke över fängelse i två år kan följa. Med tillämpning av bestämmelsen i 20 kap. 5 § brottsbalken må för i målet ifrågavarande gärningar, varigenom tjänsteplikt åsidosatts, fängelse i högst två år ådömas. Uttrycket »kan följa» i 35 kap. 1 § brottsbalken skall förstås så, att vid bedömandet av om preskription inträtt hänsyn skall tagas jämväl till straffhöjningsbestämmelsen i 20 kap. 5 § brottsbalken (jfr Beckman m. fl., Brottsbalken II s. 375—376).

Av det sagda framgår att preskriptionstiden för de av mig åtalade gärningarna uppgår till fem år såväl enligt strafflagen som enligt brottsbalken, vilken sistnämnda enligt mitt förmenande skall tillämpas i målet. Då vade-

svarandena erhållit del av åtalen inom fem år från gärningarnas begående bör min talan bifallas även i de delar, som ogillats på grund av preskription.

Göta hovrätt meddelade dom i målet den 1 mars 1966 och dömde därvid, med upphävande av rådhusrättens dom i vad därigenom åtalet mot Bengtsson, Hammarstedt och Svensson lämnats utan bifall, envar av dem jämlikt 13 kap. 11 § första stycket strafflagen för osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt att till kronan utgiva tjugufem dagsböter, varje dagsbot bestämd för Bengtsson till femton kronor, för Hammarstedt till tio kronor och för Svensson till åtta kronor. Hovrätten ändrade vidare på det sätt rådhusrättens dom beträffande Lindqvist, Ljungklint, Sandberg, Rydén, Gustafsson, Axelsson och Ottosson att hovrätten — med bifall till åklagarens talan jämväl såvitt avsåg gärningar begångna åren 1961 och 1962 — dömde envar av dem jämlikt 13 kap. 11 § första stycket och 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen för osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt att till kronan utgiva fyrtio dagsböter, varje dagsbot bestämd till belopp som för envar av de tilltalade angivits i rådhusrättens dom.

Domskälen angavs av hovrätten sålunda.

I målet är utrett, att de tilltalade i den omfattning åklagaren gjort gällande i kvittenslistor, avsedda för instruktörsarvoden m. m. inom hemvärnet, med sina namn bestyrkt uppgifter, att de företagit tjänsteresor till och utfört instruktörsarbete vid hemvärnsövningar på olika tider och platser inom Kronobergs län. I verkligheten ha de angivna hemvärnsövningarna icke ägt rum utan har bestyrkande av uppgifterna haft till syfte att verifiera utbetalningar till de tilltalade för deras medverkan vid hemvärnsfester på Kronobergshed.

Uppgifterna ha alltså varit osanna. Genom sitt bestyrkande av att övningarna skett få de tilltalade anses ha lämnat uppgift även om annat än egna angelägenheter. Åtgärderna ha inneburit fara i bevishänseende.

Hovrätten finner uppenbart att samtliga de tilltalade, alltså även Hammarstedt, varit medvetna om såväl att uppgifterna voro oriktiga som att lämnandet av desamma kunde innebära fara i bevishänseende.

Genom sitt förfarande ha de tilltalade gjort sig skyldiga till osant intygande och tillika åsidosatt sin tjänsteplikt.

För osant intygande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt är preskriptionstiden enligt lag fem år oavsett om det särskilda straffskärpningsstadgandet för åsidosättande av tjänsteplikt tillämpas eller icke vid straffmätningen. Åtalet skall därför bifallas till alla delar.

Bedömning enligt brottsbalken leder ej till lindrigare straff än enligt strafflagen, i följd varav sistnämnda lag skall tillämpas.

Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

12. Åtal mot löjtnant för missfirmelse mot värnpliktig och oskickligt beteende

I en den 7 mars 1966 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 450330-431 B. I. Henningsson klagomål mot löjtnanten vid Norrlands dragoner L. E. V. Wallén för det denne vid skilda tillfällen under tiden den 29 januari—den 5 februari 1966 uppträtt olämpligt mot Henningsson.

Sedan militieombudsmannen i skrivelse den 7 mars 1966 till chefen för Norrlands dragoner anhållit om utredning och yttrande med anledning av innehållet i skriften, inkom den 11 maj 1966 den begärda utredningen jämte ett av förbandschefen överstelöjtnanten I. Bondeson den 27 april 1966 dagtecknat yttrande. Utredningen innefattade förhör med — förutom Henningsson och Wallén — bland andra skvadronchefen ryttmästaren G. Casparsson och stallchefen rustmästaren S. E. Karlsson samt värnpliktiga korpralerna nr 440625-695 Hammarbäck, nr 451004-871 Nilsson, nr 430426-81 Dyhlén, nr 440226-643 Lind, nr 450211-341 Lindén, nr 460127-155 Coldin, nr 420418-11 Ottenby, nr 431012-283 Rydholm och nr 431003-335 Wachtmeister, samtliga tjänstgörande vid andra skvadronen vid förbandet.

Rörande Henningssons värnpliktsförhållanden har i Bondesons yttrande uppgivits följande. Henningsson var vid inryckningen i början av juni 1965 uttagen för underofficersutbildning i beriden jägartjänst vid Norrlands dragoner. Han placerades för utbildningen på plutonchefsskolan vid andra skvadronen. Skvadronchef var ryttmästaren Casparsson och som skolchef tjänstgjorde Wallén. Enligt centrala värnpliktsbyråns beslut den 28 januari 1966 erhöll Henningsson samtidigt med att uttagningen till underofficersutbildningen upphävdes ändrad uttagning från beriden jägartjänst till expeditionsbiträde och tilldelades Västerbottens regemente. Henningsson skulle dock fullgöra den återstående delen av sin första tjänstgöring vid Norrlands dragoner med utryckningsdag den 7 april 1966. Av chefen för Västerbottens regemente placerades han vid stabsavdelningen på Norrlands dragoner. Med anledning härav beordrade chefen för denna avdelning Henningsson att börja tjänstgöringen vid avdelningen tisdagen den 1 februari klockan 0815. Intill dess skulle Henningsson disponeras av chefen för andra skvadronen. I och med uttagningen till expeditionsbiträde borde Henningsson enligt normalt tillämpade regler ha omförlagts till handräckningsavdelningen. Det ålåg Bondeson att fatta beslut härom. Innan beslutet meddelades önskade emellertid Bondeson överlägga i saken med cheferna för andra skvadronen och handräckningsavdelningen. På grund av en under tiden den 31 januari—den 4 februari 1966 utom förläggningsorten pågående övning, i vilken Bondeson och Casparsson deltog, kom överläggningen inte till stånd förrän den 4 februari. Därvid beslöts att Henningsson skulle omförläggas till handräckningsavdelningen den 7 februari.

Henningsson anförde i klagoskriften: Med anledning av att han uttagits till expeditionsbiträde blev han ålagd att börja tjänstgöra på stabsexpeditionen den 1 februari 1966 klockan 0815. Till och med den 31 januari tjänstgjorde han som stallhandräckning med rätt till fem minuters rast varje timme och kafferast enligt stallchefens bestämmande. Den 29 januari beviljades han av stallchefen rast klockan 0915—0930. Under rasten vistades han i logementet på andra skvadronen. Av Wallén blev han emellertid, oaktat han sålunda beviljats rast, utkörd och uppmanad att återgå till arbetet i stallet. — Den 1 februari uppehöll sig Henningsson på morgonen i logementet på andra skvadronen och ordnade sina kläder före tjänstgöringen på stabsexpeditionen. Wallén inträdde i logementet och tillsade Henningsson att tjänstgöra i stallet. Henningsson åtlydde inte uppmaningen under hänvisning till att han skulle börja tjänstgöringen på stabsexpeditionen klockan 0815. Wallén uppträdde då hotfullt och slog med knytnäven mot hans huvud. Slaget träffade ett skåp bredvid Henningsson, men Henningsson är av den uppfattningen att Wallén siktade mot hans huvud. Efter slaget beordrade Wallén honom att hädanefter göra stalltjänst varje morgon klockan 0715—0815 och tillade: »Jag vill inte se dig sitta och tryna på luckan.» — Den 4 februari utdelade Casparsson en »varning» till dem som med klagomål hänvände sig direkt till förbandschefen, varvid Henningssons namn nämndes. Casparsson tillade att om någon framdeles framförde klagomål direkt till förbandschefen skulle »vederbörande sättas dit för ordervägran». — Påföljande dag valdes Henningsson av plutonchefsskolans elever till »Bäste kamrat och soldat». Med anledning av valet uttalade Casparsson vid en efterföljande uppställning: »Jag lägger in mitt veto. Jag anser inte att Henningsson är bäste soldat utan tvärtom.» Wallén tillfogade: »Det är egendomligt att ni kan välja en sådan som Henningsson.» — Efter tjänstens slut sistnämnda dag uppehöll sig Henningsson på logementet på andra skvadronen för att klä om. Wallén kom in i logementet och tillfrågade honom varför han inte var borta därifrån eftersom han blivit nedgrupperad, samt tillade: »Jag vill inte ha dig här. Du hänger här som en djävla amöba.»Wallén gav även Henningsson en utskällning för att denne diskuterat omförläggningen med förbandschefen.

De i ärendet hörda har uppgivit följande.

Wallén: Sedan Henningsson vid sammanträde med granskningsnämnden vid förbandet någon av de sista dagarna i januari 1966 placerats i besiktningsgrupp 3, kvarstod han vid plutonchefsskolan tills beslut om hans fortsatta tjänstgöring fattades. Skvadronchefen bestämde därför att han tills vidare skulle tjänstgöra i stallet som stallhandräckning. Henningsson meddelades av Wallén sina arbetstider i stallet, vilka överensstämde med tjänstgöringstiderna för skolans övriga elever. Före plutonchefsskolans avmarsch till övningar den 1—4 februari erhöll Wallén meddelande om att Henningsson uttagits till handräckningstjänst och under återstoden av sin första tjänstgöring skulle vara placerad vid handräckningsavdel-

ningen. Då Wallén inte hade möjlighet att före avmarschen personligen hinna tala med Henningsson, ombad han ett vänpliktigt expeditionsbiträde att framföra order till Henningsson att avrusta och flytta till handräckningsavdelningens förläggning. Ordern meddelades Henningsson. Under övningen frågade Wallén vid telefonsamtal med skvadronexpeditionen om avflyttningen verkställts. Därvid fick han reda på att Henningsson inte ville flytta. Wallén tillsade att ordern om flyttning ånyo skulle framföras till Henningsson. Flyttningen verkställdes emellertid inte förrän den 7 februari. Wallén kan inte erinra sig att han den 29 januari kört ut Henningsson från logementet och beordrat honom till arbete i stallet, oaktat stallchefen beviljat honom rast. Wallén håller emellertid för sannolikt att Henningssons uppgift därom är riktig. Henningssons uppfattning att han hade rätt till vissa raster är dock felaktig. Wallén hade ju tillsagt honom att hans arbetstider skulle överensstämma med arbetstiderna för skolans övriga elever. Wallén uppträdde inte hotande mot Henningsson den 1 februari. Då Wallén vid visitation nämnda dag klockan 0745 frågade Henningsson varför denne inte befann sig i stallet, anmälde Henningsson att han beordrats tjänstgöra på stabsexpeditionen och att hans arbete där skulle börja först klockan 0815. Henningsson meddelades då att han skulle göra stalltjänst tillsammans med övriga elever klockan 0715—0800 före tjänstgöringen vid expeditionen. Vid tillfället uppträdde Henningsson utmanande nonchalant. Han reste sig inte förrän på tillsägelse, stod med dålig hållning och anlade ett försmädligt ansiktsuttryck. Wallén, som var arg och irriterad över beteendet, talade i högre ton än normalt och dunkade knytnäven i dörren till ett skåp i närheten av Henningsson. Slaget var inte måttat mot honom. Henningsson borde inte ha kunnat uppfatta slaget som riktat mot sitt huvud eftersom det utfördes med böjd armbåge, träffade skåpet med den mjuka undre delen av den knutna handen och utdelades med vänster hand. Slaget var jämförbart med att man »slår näven i bordet». Avståndet mellan Henningssons huvud och skåpet torde ha uppgått till minst en halv meter. Henningssons redogörelse för vad som förevarit vid uppställningen efter valet av »Bäste kamrat och soldat» är i huvudsak riktig. Wallén kan inte påminna sig ha sagt att Henningsson »hängde som en djävla amöba». Om amöba använts som liknelse för att karaktärisera någonting i samband med Henningssons agerande kan Wallén inte se annat än att en sådan liknelse var tämligen befogad. Wallén anser det dock uteslutet att han använt uttrycket amöba i kombination med någon svordom som ett mot Henningssons person riktat skällsord. Wallén har klandrat Henningsson för att ha uppehållit ordern om flyttning till handräckningsavdelningen. Däremot har Wallén inte påtalat att Henningsson vänt sig till förbandschefen med klagomål.

Henningsson: Vid det tillfälle Wallén slog näven i logementsskåpet uppträdde Henningsson inte, såsom Wallén uppgivit, nonchalant. Han var rädd

för Wallén och hade svårt att koncentrera sig. Hans rädsla blev uppfattad som nonchalans. När Wallén först tilltalade honom stod Wallén omkring fem meter ifrån honom. Därefter halvsprang eller hoppade Wallén fram emot honom och ställde sig att stirra honom stint in i ögonen på ett avstånd av tio centimeter. Henningsson blev då allvarligt rädd, och när Wallén plötsligt höjde handen och slog mot honom, vek han instiktivt huvudet åt sidan. Tidigare hade han inte haft något otalt med Wallén. På grund av de trakasserier Wallén utsatte honom för i samband med att han skulle förflyttas från plutonchefsskolans förläggning kom han i djup psykisk obalans och magrade fyra kilo på fjorton dagar. Han hade svårt att sova om nätterna, då han bara tänkte på Wallén.

Karlsson: Han tjänstgjorde som stallchef lördagen den 29 januari 1966. Han kan inte erinra sig att han beviljade Henningsson rast ifrågavarande dag mellan klockan 0915 och 0930 och håller det för osannolikt med hänsyn till den stora arbetsmängden under lördagsförmiddagar.

Hammarbäck: Han och Henningsson uppehöll sig i logementet den 29 januari 1966 då Wallén inträdde där. På Walléns fråga om vad Henningsson gjorde på skvadronen svarade denne att han hade rast. Wallén beordrade honom till stallet. Henningsson upprepade att han fått rast av stallchefen, men Wallén vidhöll ordern.

Nilsson: Han uppehöll sig den 1 februari 1966 mellan klockan 0730 och 0800 i sitt logement. Henningsson sysslade där med persedelvård. Wallén inträdde i logementet och sade något som Nilsson inte uppfattade. Efter en stund hörde Nilsson att Wallén höjde rösten och lät uppretad. Nilsson såg då att Wallén stod väldigt nära Henningsson. Wallén höjde näven och utdelade ett slag som träffade ett skåp bredvid Henningsson. Nilsson såg inte om slaget riktades mot Henningssons huvud eller mot skåpet. Wallén tillsade Henningsson att göra stalltjänst och inte uppehålla sig i logementet mera.

Dyhlén: Vid tillfället den 1 februari kom Wallén in i logementet och yttrade att han inte ville se Henningsson sitta och tryna där. Henningsson stod med ryggen mot sitt skåp och Wallén stod rakt framför honom och slog ett slag som träffade skåpet. Dyhlén kan ej avgöra om slaget var riktat mot skåpet eller mot Henningssons huvud.

Casparsson: Vid den av Henningsson åsyftade uppställningen den 4 februari meddelade Casparsson eleverna i anledning av att Henningsson i ett trivialt ärende hänvänt sig direkt till förbandschefen att han inte ville veta av att personal från skvadronen vände sig direkt till denne utan att först ha anmält sin avsikt till Casparsson. Syftet med föreskriften var att bespara förbandschefen onödigt spring. Någon varning utdelades emellertid inte och Casparsson fällde inte yttrandet att »vederbörande skulle sättas dit för ordervägran». Före utryckningen från skvadronen utses årligen av befäl och soldater »Bäste kamrat — bäste soldat». Skvadronchefen har veto-

rätt om valet skulle anses olämpligt. Vid uppställningen efter valet uttalade Casparsson: »Jag kan inte acceptera ert val, eftersom jag inte kan betrakta Henningsson som bäste soldat utan snarare tvärtom.»

Lind, Lindén och Coldin har uppgivit att Casparsson vid uppställningen den 4 februari 1966 uttalat att de värnpliktiga som hänvände sig direkt till förbandschefen med klagomål framdeles skulle komma att bestraffas för orderbrott.

Ottenby, Rydholm och Nilsson har lämnat uppgifter om vad som förekommit vid uppställningen efter valet av »Bäste kamrat och soldat» som i allt väsentligt överensstämmer med vad Henningsson uppgivit.

Wachtmeister: Han uppehöll sig i logementet lördagen den 5 februari, då Wallén kom dit. Henningsson satt vid radion. Wallén yttrade: »Vad gör Henningsson här? Jag vill inte se Henningsson här hänga omkring som en djävla amöba.» Henningsson svarade att han fått lov att vara där. Wallén frågade då varför han inte tidigare flyttat såsom han fått order om samt beordrade honom att före klockan 0700 påföljande måndag vara borta från skvadronen. Wallén undrade även varför Henningsson vänt sig till förbandschefen i en sådan här sak; detta var ju inget att diskutera.

Bondeson anförde i sitt yttrande bl. a. följande. Den 31 januari ålåg det Henningsson enligt skvadronchefens föreskrifter att tjänstgöra i stallet som stallhandräckning. Wallén hade bestämt att hans arbetstider därvid skulle överensstämma med arbetstiderna för övriga elever vid plutonchefsskolan. Dessa erhåller i motsats till de i stallet ständigt tjänstgörande handräckningsvärnpliktiga normalt inga »långraster». Wallén var därför i sin fulla rätt att beordra Henningsson tillbaka till stallet. Eleverna vid plutonchefsskolan har stalltjänst mellan klockan 0715 och 0800. Även Henningsson borde ha fullgjort stalltjänst under nämnda tid innan han den 1 februari klockan 0815 började tjänstgöringen på stabsexpeditionen. Att Bondesons beslut om Henningssons omförläggning till handräckningsavdelningen fördröjts synes inte ha blivit känt för Wallén på grund av den intensiva övningsverksamhet som pågick under tiden i fråga. Beslut och delgivningar skedde då inte i den takt och ordning som är normalt förekommande. Wallén levde i tron att beslut om förflyttningen fattats redan den 31 januari. Denna hans uppfattning torde utgöra förklaringen till att han kände sig irriterad av att Henningsson fanns kvar vid skvadronen till den 7 februari. Det förhållandet att Henningsson enligt vad som upplysts för Bondeson visat bristande vilja att försöka tillgodogöra sig utbildningen torde även ha bidragit till Walléns beteende.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson i en den 17 juni 1966 dagtecknad, till länsåklagaren i Västerbottens län överlämnad åtalsinstruktion följande.

Av Casparssons uppgifter och övrig utredning i ärendet framgår att Casparsson vid uppställningen med skvadronen den 4 februari 1966 förbjöd de värnpliktiga vid denna att hänvända sig till förbandschefen utan att dessförinnan ha underrättat Casparsson såsom skvadronchef därom. I betraktande av att envar krigsman enligt kap. 6 mom. 26 tjänstereglementet för krigsmakten äger att med klagomål rörande sin chef hänvända sig till dennes närmaste chef och att krigsman, som är målsägande, enligt 21 § andra stycket militära rättegångslagen må göra anmälan om brott utan iakttagande av vad som eljest finnes föreskrivet om anmälans befordran i tjänsteväg, kan det av Casparsson utfärdade förbudet synas alltför onyanserat. Med hänsyn till att Casparsson emellertid tydligen avsåg att erinra endast om den eljest enligt kap. 15 mom. 17 tjänstereglementet gällande huvudregeln att tjänstemeddelande till chef skall befordras genom mellanvarande chefer, kan någon anmärkning inte riktas mot Casparsson med anledning av vad som i förevarande hänseende förekommit.

Vad som förevarit med anledning av valet av Henningsson till »Bäste kamrat — bäste soldat» ger inte heller anledning till anmärkning vare sig mot Casparsson eller mot Wallén.

I fråga om Walléns uppträdande i övrigt beträffande Henningsson framgår av utredningen till en början att Wallén på morgonen den 29 januari 1966, när Henningsson uppehöll sig i skvadronens logement, beordrade Henningsson att avlägsna sig därifrån och utföra tjänst i stallet oaktat Henningsson uppgav för honom att han beviljats rast av stallchefen och därför befann sig i logementet. Ehuru det enligt min mening ter sig som anmärkningsvärt att Wallén utdelat ordern utan avseende å Henningssons uppgift om rasten, är med hänsyn till vad som upplysts om att Henningssons arbetstider i stallet skulle överensstämma med övriga värnpliktigas vid plutonchefsskolan vad som härutinnan förevarit inte av beskaffenhet att föranleda någon åtgärd från min sida.

Beträffande Walléns tillsägelse till Henningsson den 1 februari att denne skulle göra stalltjänst tillsammans med plutonchefsskolans övriga elever till klockan 0800, innan han började tjänstgöra på stabsavdelningen klockan 0815, finns med hänsyn till vad nyss angivits om hans arbetstider inte något att direkt anmärka, men jag kan inte underlåta att uttrycka en viss förvåning över att Henningsson ansågs böra tjänstgöra i stallet nära nog ända fram till det klockslag då han skulle börja en helt olikartad tjänstgöring på förbandets stabsexpedition.

Genom vad i ärendet utretts är inte styrkt att Wallén vid sistberörda tillfälle den 1 februari förgripit sig med våld å Henningsson. Däremot framgår av Walléns egna uppgifter och övrig utredning att han i anledning av att han blivit förargad på Henningsson gått tätt inpå honom och i obehärskad sinnesstämning dunkat sin knutna hand i ett omedelbart intill Henningsson befintligt skåp. Wallén har härigenom brustit i anständigt uppförande mot

Henningsson i dennes tjänst och sålunda gjort sig skyldig till oskickligt beteende enligt 21 kap. 9 § brottsbalken.

Henningssons och Wachtmeisters uppgifter slutligen ger vid handen att Wallén den 5 februari 1966 i anledning av att Henningsson då ännu ej flyttat från skvadronen yttrade till Henningsson att han inte ville se honom hänga där som en »djävla amöba». Wallén, som saknat anledning att gång efter annan kritisera Henningsson i anledning av hans närvaro på skvadronen eftersom Henningsson, enligt vad Bondeson uppgivit, inte skulle flytta därifrån förrän den 7 februari, har genom nämnda tillmäle förolämpat Henningsson i hans tjänst och därigenom gjort sig skyldig till missfirmelse mot krigsman enligt 21 kap. 8 § brottsbalken.

I enlighet med det anförda skall Wallén ställas under åtal vid rådhusrätten i Umeå jämlikt 21 kap. 8 och 9 §§ brottsbalken för missfirmelse mot krigsman och oskickligt beteende.

Tjänstförrättande militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt länsåklagaren i Västerbottens län att i enlighet med sålunda meddelad instruktion vid rådhusrätten i Umeå låta väcka och utföra talan mot Wallén.

* *
*

T. f. länsåklagaren S. Hamrin påstod vid rådhusrätten ansvar å Wallén i enlighet med åtalsinstruktionen.

Rådhusrätten meddelade dom i målet den 26 augusti 1966 och dömde därvid Wallén jämlikt 21 kap. 8 och 9 §§ brottsbalken samt 7 § lagen om disciplinstraff för krigsmän för missfirmelse mot krigsman och oskickligt beteende till fem dagars disciplinbot om elva kronor 30 öre för dag.

Domskälen angavs av rådhusrätten sålunda.

I målet är upplyst, att Henningsson tillhörde en kontingent värnpliktiga, som i juni 1965 inryckt till Norrlands dragoner för att där genomgå underofficersutbildning i beriden jägartjänst med Wallén som skolchef, att Henningsson den 28 januari 1966 erhållit ändrad uttagning från jägartjänst till expeditionstjänst med placering vid stabsavdelningen vid förbandet samt att denna omplacering medförde att Henningsson skulle ha sin förläggning på ett annat logement än tidigare.

Wallén har bestritt ansvar.

Henningsson har anfört: Han hade på kvällen den 31 januari av skvadronchefen underrättats om, att han den 1 februari klockan 0815 skulle anmäla sig för tjänstgöring på stabsexpeditionen. Han stannade därför kvar på logementet, när de övriga lämnade logementet klockan 0715 för tjänstgöring. Medan han befann sig på logementet, kom Wallén strax före klockan

0800 in och frågade vad han gjorde där och sade till honom att han skulle tjänstgöra i stallet. Henningsson omtalade då för Wallén, att han skulle inställa sig på stabsexpeditionen klockan 0815. Under samtalet med Henningsson tog Wallén ett par snabba steg mot denne och slog i upphetsad sinnesstämning med vänster knytnäve i ett skåp som stod till höger och omedelbart intill Henningsson. Slaget träffade skåpet i närheten av Henningssons ansikte. Medan förbandet befann sig på övningar under tiden den 1—4 februari, hade han av stabschefen erhållit tillstånd att kvarbo på logementet till den 7 februari. Vid tillfället den 5 februari kom Wallén in på logementet och frågade vad Henningsson gjorde där. Han omtalade då för Wallén, att han fått tillstånd att bo kvar på logementet till den 7 februari. Wallén sade då till honom att han ej skulle »hänga där som en djävla amöba».

Wallén har uppgivit, att han vid det första tillfället icke kände till, att Henningsson fått order att inställa sig på stabsexpeditionen, att Henningsson uppträtt provocerande, att han slagit ett slag i skåpet för att giva eftertryck åt sina ord i samband med att han tillsade Henningsson att denne skulle tjänstgöra i stallet, att han vid det senare tillfället just återkommit från den ovannämnda övningen och icke kände till att Henningsson, som han tidigare beordrat att avflytta, fått tillstånd att bo kvar på logementet samt att han vid detta tillfälle fällt ett yttrande av innebörd, att Henningssons beteende var värdigt en amöbas.

Wachtmeister, som uppehöll sig i logementet vid det senare tillfället, har uppgivit, att Wallén till Henningsson yttrat: »Ni hänger här som en djävla amöba».

Vid övervägande av vad sålunda upptagits finner rådhusrätten utrett, att Wallén vid de ovanstående tillfällena uppträtt på sätt åklagaren gjort gällande. Han är förty förfallen till ansvar för oskickligt beteende och missfirmelse av krigsman. Omständigheterna få dock anses mildrande.

Rådhusrättens dom har vunnit laga kraft.

13. Åtal mot löjtnant för oskickligt beteende

I en den 15 mars 1966 till militieombudsmannen inkommen skrift anmälde värnpliktige nr 450627-87 F. Lundberg att löjtnanten vid Svea livgarde N.-G. Staf under tjänstgöring vid högvakten på Stockholms slott den 2 mars 1966 dels uppträtt berusad av starka drycker, dels ock på olika sätt förgripit sig på värnpliktige nr 421229-141 R. K. E. Andersson.

Sedan skriften översänts till polismästaren i Solna polisdistrikt med begäran om utredning i saken, inkom från denne ett den 18 mars 1966 dag-

tecknat förundersökningsprotokoll rörande förhör med — förutom Staf, Lundberg och Andersson — kaptenen B. R. Svanström, överfuriren R. A. G. Liljhammar samt värnpliktiga nr 440314-067 K.-G. Dunell och nr 441025-105 U. E. Släde. Enligt förundersökningsprotokollet uppgav de hörda personerna följande.

Dunell: Under tiden den 28 februari—den 2 mars 1966 tjänstgjorde han som kalfaktor under högvaktstjänstgöring vid Stockholms slott. Då han började tjänstgöringen såg han att Staf i ett pentry intill vaktchefens arbetsrum i högvaktsflygeln förvarade en butelj punsch, en butelj whisky och en butelj armagnac, vilka buteljer var urdruckna till hälften, samt ett par obrutna vinbuteljer. Vid 1100-tiden den 1 mars iakttog Dunell att Staf blandade en grogg på whisky och troligtvis grappo i pentryt och förtärde den i salongen. Samma dag vid 1800-tiden fick Staf besök av en civil person. De satte sig i salongen och åt middag. Till middagen förtärde de en helbutelj rött vin. Besökaren gick omkring klockan 2200. Vid 2330-tiden fick Staf besök av en kvinna. Dunell serverade dem te och en tårtbit. Staf sade att han och besökaren skulle repetera för en revy »Muck -66» och att Dunell skulle gå och lägga sig. Dunell iakttog att Staf och kvinnan hade vardera ett nästan tomt glas punsch på bordet. Han kunde inte förmärka på Stafs gång, tal eller uppträdande i övrigt att denne förtärt sprit.

Svanström: Under tiden den 27 februari—den 2 mars 1966 var Staf kommenderad som vaktchef vid högvakten på Stockholms slott. Svanström, som var vakthavande kapten, övertog den 28 februari klockan 2000 tjänstgöringen som vaktchef och tjänstgjorde till påföljande morgon klockan 0730. Han åtog sig vaktchefssysslan för att Staf skulle få vila sig. Någon annan avlösning hade nämligen ej kunnat ordnas. Innan Svanström avlöste Staf åt de middag tillsammans och förtärde därvid var sitt glas rödvin om cirka 15 centiliter. Till kaffet vid 1900-tiden drack de var sitt glas punsch av normal storlek. Klockan 2000 genomfördes vaktavlösning med Staf som vaktchef och Svanström som vakthavande kapten. Avlösningen genomfördes utan anmärkning. Omkring klockan 2230 gick Staf till sängs. Påföljande morgon anmälde han sig hos Svanström vid 0700-tiden och genomförde vaktavlösningen klockan 0800. Staf verkade pigg och utvilad. På morgonen den 2 mars träffade Svanström Staf på slottet före vaktavlösningen. Varken då eller föregående dag hade Svanström kunnat förmärka några tecken på spritpåverkan hos Staf.

Liljhammar: Han tjänstgjorde som ställföreträdande vaktchef på slottet den 28 februari—den 2 mars 1966. Liljhammar uppehöll sig vid morgonuppställningarna den 1 och den 2 mars på yttre borggården i omedelbar närhet av vaktstyrkan men han har icke sett att Staf vid dessa tillfällen burit hand mot någon värnpliktig. Liljhammar är absolut säker på att Staf ej vid något tillfälle under högvaktstjänstgöringen varit spritpåverkad.

Andersson: Han var kommenderad till högvaktstjänstgöring på slottet un-

der tiden den 28 februari—den 2 mars 1966. Vid uppställningen på gevärsbron på yttre borggården den 1 mars klockan 0800 stod Andersson i det främre av de två leden av värnpliktiga när Staf inspekterade truppen. Då Staf passerade Andersson sade han: »Höj huvudet.» Samtidigt satte han sin dragna sabel med spetsen mot Anderssons hals alldeles ovanför struphuvudet. Andersson höjde huvudet en aning, varpå Staf yttrade: »Nu kommer spetsen.» Andersson höjde då huvudet ytterligare något i rädsla för att bli stucken. Han kände visserligen till Stafs »tuffa jargong» men tyckte att händelsen var obehaglig och kände sig hotad vid tillfället, dock ej till livet. Staf tog därefter bort sabeln från Anderssons hals och fortsatte inspektionen. Framför gevärsbron där Staf uppehöll sig vid tillrättavisandet av Andersson rådde svår halka; det var moddigt och sörjigt. Andersson fick inte någon skada av sabeln, som endast vidrört halshuden lätt. Vid högvaktsexercis påföljande morgon klockan 0710 på gevärsbron rörde Andersson sig efter kommandot »Giv akt». Staf kom då springande fram till honom och skrek: »Stå still.» Staf verkade ganska upphetsad. Samtidigt slog han med sin knutna hand två kraftiga slag uppe på Anderssons hjälm. Det »skakade till» i huvudet på Andersson av slagen, som troligen utdelades med vänster hand. Andersson skadades emellertid ej. Han märkte inte några synliga symtom på att Staf förtärt sprit vid något tillfälle under högvaktstjänstgöringen.

Lundberg: Vid uppställningen den 1 mars på gevärsbron stod Lundberg i andra ledet snett bakom Andersson. Sedan Staf kommenderat »Giv akt» gick han direkt fram till Andersson och yttrade: »Lyft på huvudet.» Lundberg såg ej om Andersson åtlydde uppmaningen. Staf lyfte sin dragna sabel och satte den mot Anderssons hals omedelbart ovanför struphuvudet och sade: »Nu kommer spetsen.» Lundberg kan inte uttala sig om huruvida sabelspetsen vidrörde Anderssons halshud. Staf höll kvar sabelspetsen vid Andersons hals några sekunder, varefter han återvände till sin plats framför truppen. Lundberg fick inte den uppfattningen att Staf ämnade sticka till Andersson med sabeln. Lundberg kunde inte märka på Staf om denne var spritpåverkad. Han brukade ofta rätta de värnpliktigas ställningar med sabeln. Vid högvaktsexercisen påföljande morgon gick Staf, sedan han kommenderat »Giv akt», med raska steg fram till Andersson och sade: »Stå still.» Samtidigt slog han med sin knutna hand ett kraftigt slag uppe på Anderssons hjälm. Det skrällde till när slaget, som troligen utdelades med höger hand, träffade hjälmen. När Staf vid visitationen stannade framför Lundberg kände denne spritlukt från Stafs andedräkt. Lundberg märkte även att Stafs gång var ostadig och Lundberg fick den uppfattningen att han var spritpåverkad.

Släde: Vid uppställningen på gevärsbron den 1 mars uppmanade Staf Andersson att höja huvudet och riktade sin dragna sabel mot honom. Det fanns inte något i Stafs uppträdande som tydde på att han var spritpåverkad. Sedan Staf den 2 mars vid högvaktsexercisen kommenderat »Giv akt»

gick han fram till Andersson och yttrade: »Stå still.» Kort därefter hörde Släde hur Staf tilldelade Andersson troligtvis två slag med ena handen på hjälmen. Det lät som om slagen var förhållandevis kraftiga. Släde lade märke till att Stafs röst vid tillfället var extra skarp. Han verkade upphetsad och såg något trött ut. Släde kunde inte märka om Staf var spritpåverkad.

Staf: Under tiden den 27 februari klockan 1300—den 2 mars klockan 1200 tjänstgjorde han som vaktchef vid högvakten på Stockholms slott. På grund av rådande befälsbrist nödgades Staf tjänstgöra som chef för två vaktomgångar. Från den 28 februari klockan 2100 till påföljande morgon klockan 0700 övertog dock Svanström uppgiften som vaktchef för att Staf skulle få vila. När Staf påbörjade högvaktstjänstgöringen den 27 februari hade han med sig en bruten helbutelj whisky, en obruten helbutelj konjak, en obruten helbutelj punsch, en helbutelj sherry samt två obrutna buteljer vin. Spritdryckerna hade han medfört för att kunna bjuda besökare. Sammanlagt hade Staf under tjänstgöringen besök av tio personer, som bjöds på spritdrycker. Samtliga buteljer medfördes hem efter tjänstgöringen med något av innehållet kvar, och konjaksbuteljen var i det närmaste orörd. Den 28 februari åt han middag tillsammans med Svanström. Till maten drack de vardera ett glas rödvin på omkring 10 centiliter. Möjligen hade de före middagen druckit ett glas sherry. Efter middagen drack Staf tillsammans med Svanström en bägare punsch motsvarande ett glas av normal storlek. Därutöver förtärdes inte några alkoholhaltiga drycker den kvällen. Staf kände sig inte påverkad av förtäringen. Den 1 mars klockan 0800 genomförde Staf vaktavlösning på gevärsbron. Han kan inte erinra sig att det inträffade något speciellt vid tillfället. Det är möjligt att Staf rättat dålig hållning hos Andersson genom att peka på honom med sabeln. Han brukar ibland under högvaktstjänstgöring peka på någon värnpliktig med sabeln, eventuellt handen, när han ej vet vad vederbörande heter, och Staf vet överhuvudtaget inte vem ifrågavarande Andersson är, eftersom denne ej tillhör Stafs pluton. Staf har emellertid inget som helst minne av att han vidrört någon med sabeln eller fällt yttrandet »Nu kommer spetsen». Staf förtärde inte grogg på förmiddagen den 1 mars. Vid 1800-tiden nämnda dag fick han besök av en manlig bekant. De åt middag tillsammans och förtärde därvid det mesta av innehållet i en rödvinsbutelj. Staf drack två glas om tillhopa cirka 20 centiliter och besökaren återstoden. Denne gick vid 2200-tiden. Klockan 2230 fick Staf avtalat besök av en kvinna, som skulle medverka i revyn »Muck -66». De skulle tillsammans repetera vissa nummer i revyn. Dessförinnan bjöd Staf på te och tårta samt ett glas punsch. Även Staf drack ett glas. Vid 2400-tiden bjöd Staf på whisky men drack själv inte något. Efter ytterligare repetition avlägsnade sig kvinnan vid 0200-tiden den 2 mars. Sedan Staf skrivit dagbesked och talat med Liljhammar gick han vid 0300-tiden till sängs. Han kände sig inte påverkad av de förtärda dryckerna. Staf kan inte erinra sig att det inträffade något anmärkningsvärt under högvaktsexerci-

sen den 2 mars, men det är möjligt att han vidrört hjälmen på Andersson för att korrigera dess läge. Han kan möjligen även ha knackat Andersson på hjälmen. Staf har nämligen ibland tillgripit skämtsamma och uppmuntrande metoder för att rätta till fel när han märkt att de värnpliktiga verkat spända och nervösa inför en uppgift. Staf bestrider att han vid något tillfälle under den aktuella högvaktstjänstgöringen varit påverkad av starka drycker så att han varit olämplig att sköta sin tjänst. Han bestrider även vad som lägges honom till last med avseende å Andersson.

Kommendanten i Stockholm översten P. Tamm har i ett den 25 mars 1966 avgivet yttrande anfört: Instruktionen för högvakten innehåller inga bestämmelser angående förvaring eller förtäring av rusdrycker. Föreskriften i tjänstereglementet för krigsmakten kap. 12 mom. 37, att rusdrycker icke får förvaras eller förtäras i sådana lokaler inom för krigsmakten upplåtet område, som helt eller delvis är avsedda för meniga, är därför tillämplig. Vaktchefen vid högvakten har sedan mycket lång tid tillbaka haft tillstånd att i sitt inre rum och pentry förvara och förtära alkoholhaltiga drycker. Dessa utrymmen är icke avsedda för meniga utan är närmast jämförbara med mässlokaler. Vid två av Tamm den 2 mars 1966 företagna inspektioner av högvakten, nämligen på morgonen och vid avlösningen på middagen, kunde han ej hos Staf förmärka tecken på spritpåverkan. Enligt instruktionen har vaktchefen rätt att taga emot besök av utomstående, dock att det för besök efter klockan 2200 erfordras tillstånd av chefen för garnisonsavdelningen eller vakthavande kaptenen. Staf har begärt och av Svanström erhållit dylikt tillstånd. Slutligen framhåller Tamm att, ehuru formellt intet hinder föreligger för vaktchefen att under högvaktstjänstgöringen medföra och förtära spirituosa eller att taga emot besök, dessa rättigheter självfallet på grund av högvaktens karaktär av honnörsvakt vid slottet måste utnyttjas med måttfullhet och omdöme.

Närmare hörd i anledning av vad Tamm uppgivit har Svanström förklarat att han med hänsyn till att Stafs kommendering som vaktchef förlängts och att denne därigenom kommit i tidsnöd med förberedelsearbetet för revyn lämnat Staf generellt medgivande att mottaga besök efter klockan 2200 i den utsträckning han fann det erforderligt.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i en den 6 maj 1966 dagtecknad, till chefsåklagaren i Solna åklagardistrikt överlämnad åtalsinstruktion följande.

Av utredningen framgår att löjtnanten Staf under tiden den 27 februari—den 2 mars 1966 tjänstgjort som vaktchef vid högvakten å Stockholms slott.

Staf har uppgivit att han vid tjänstgöringens början haft med sig tre helbuteljer spritdrycker och tre helbuteljer vin samt att han under tjänstgöringstiden haft besök bl. a. av en kvinna under tiden den 1 mars klockan 2230—den 2 mars omkring klockan 0200.

Särskilt med hänsyn till att vaktchef enligt gällande instruktion för högvakten praktiskt taget ständigt är i tjänst måste nämnda förhållanden anses anmärkningsvärda. Då något hinder i och för sig icke förelegat för Staf att förvara rusdrycker i de av honom i egenskap av vaktchef disponerade lokalerna och Staf i föreskriven ordning erhållit tillstånd att mottaga besök efter klockan 2200, finner jag emellertid vad i denna del förekommit icke kunna läggas Staf till last såsom brottsligt förfarande.

Mot Stafs bestridande har icke blivit styrkt, vare sig att han av de medhavda dryckerna själv förtärt mer än en obetydlig mängd eller att han eljest under ifrågavarande tjänsteutövning varit så påverkad av alkoholhaltiga drycker att hans förmåga att fullgöra tjänsten måste antagas ha varit nedsatt. Staf kan sålunda ej heller i detta avseende anses ha ådragit sig ansvar.

Värnpliktige Andersson har uppgivit att Staf *dels* vid uppställning den 1 mars, samtidigt som han tillsagt Andersson att höja huvudet, satt sin dragna sabel mot Anderssons hals ovanför struphuvudet så att sabelspetsen lätt berört halshuden och därefter yttrat: »Nu kommer spetsen», *dels ock* vid uppställning den 2 mars, efter att ha kommenderat »Giv akt», skrikit till Andersson att han skulle stå still och samtidigt slagit två kraftiga knytnävsslag på hans hjälm.

Staf, som bestritt ansvar, har förklarat sig icke ha något minne av de av Andersson omnämnda händelserna men har medgivit möjligheten av att han i tillrättavisande syfte pekat på Andersson med sabeln och knackat på dennes hjälm.

Anderssons uppgifter i förevarande avseende bekräftas emellertid i huvudsak av vad värnpliktiga Lundberg och Släde berättat.

Vid angivna förhållanden måste det anses utrett att Staf brustit i anständigt uppförande mot Andersson då denne var i tjänsteutövning och sålunda gjort sig skyldig till oskickligt beteende.

I enlighet med det anförda skall Staf ställas under åtal vid Solna domsagas häradsrätt jämlikt 21 kap. 9 § brottsbalken för det han å Stockholms slott brustit i anständigt uppförande mot krigsman i tjänsteutövning genom att dels den 1 mars 1966 sätta sin dragna sabel mot Anderssons hals och yttra: »Nu kommer spetsen», dels ock den 2 mars 1966 slå knytnävsslag på Anderssons hjälm.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt chefsåklagaren i Solna åklagardistrikt att i enlighet med sålunda meddelad instruktion vid Solna domsagas häradsrätt väcka och utföra talan mot Staf.

* *
*

Distriktsåklagaren Sigurd Dencker påstod vid häradsrätten ansvar å Staf i enlighet med åtalsinstruktionen.

Häradsrätten meddelade dom i målet den 5 juli 1966 och dömde därvid Staf jämlikt 21 kap. 9 § brottsbalken för oskickligt beteende till disciplinstraff av disciplinbot för femton dagar om elva kronor 80 öre för dag.

Domskälen angavs av häradsrätten sålunda.

Staf har förklarat sig varken kunna erkänna eller förneka vad åklagaren lagt honom till last, enär han icke hade något minne av de aktuella händelserna. Närmare hörd över åtalet har Staf inför häradsrätten bland annat uppgivit: Han tjänstgjorde vid 1. plutonen, 4. kompaniet på regementet. Kapten Svanström var kompanichef. Under tiden den 27 februari klockan 1300—den 28 februari 1966 klockan 2000 var plutonen kommenderad till högvaktstjänstgöring. 2. plutonen vid 4. kompaniet var sedan den 28 februari klockan 2000—den 2 mars klockan 1200 kommenderad till samma tjänstgöring. Staf tjänstgjorde som vaktchef för 1. plutonen. På grund av rådande befälsbrist nödgades Staf emellertid med kort varsel tjänstgöra som vaktchef även under 2. plutonens tjänstgöring. Den 28 februari 1966 klockan 2100 övertog dock Svanström befälet som vaktchef för att Staf skulle få vila till påföljande dag klockan 0700. Högvaktstjänstgöringen är alltid pressande men Staf var vid tillfället icke anmärkningsvärt trött. Före den aktuella tjänstgöringen hade Staf lett någon övning med 2. plutonen men han hade aldrig tidigare haft någon närmare kontakt med Andersson. Vid den typ av uppställning med högvakten, som är aktuell i målet, skall vaktchefen enligt sin instruktion ha sabeln dragen. Vid uppställningarna är det då alltid en del smådetaljer i soldaternas klädsel och hållning, som icke är korrekta. Staf brukar då ibland med sin sabel eller t. ex. genom att fatta tag i soldatens hjälm rätta till den felande detaljen för att åskådarna skall se så litet som möjligt; soldaten står nämligen under uppställningen i givakt och skulle vederbörande själv rätta till någon detalj skulle hans rörelser göra ett störande intryck. Vid vissa tillsägelser kan det hända att Staf pekar mot soldaten. Vid händelserna i fråga kände Staf icke igen Andersson; han kan icke erinra sig att han satt sabelspetsen mot Anderssons hals och ej heller att han fällt det av åklagaren påstådda yttrandet eller att han slagit på Anderssons hjälm.

Andersson har inför häradsrätten bland annat uppgivit: Han hade tidigare aldrig haft någon närmare kontakt med Staf. Vid den ordinarie uppställningen klockan 0800 den 1 mars 1966 på yttre borggården stod Andersson i främre ledet. Staf gick sin vanliga visiteringsrond och när han kom till Andersson satte han sabelspetsen så att den direkt berörde Anderssons strupe just under hakan och sade ungefär »Res på huvudet». Tydligen reste Andersson icke tillräckligt på huvudet eftersom Staf strax därefter yttrade »Nu kommer spetsen». Staf stod omkring en och en halv meter från Andersson. Andersson kände sabelspetsen vidröra huden. Han kände sig dock icke hotad och trodde ej heller att Staf skulle sticka sabeln genom halsen; däremot kände han sig förargad på grund av Stafs uppträdande. — Den 2 mars 1966 klockan 0710 hade man en extra uppställning på samma ställe för att träna

den förestående vaktavlösningen. När Staf visiterat färdigt gjorde truppen under givakt »i remmen gevär». Antagligen rörde Andersson något på sig. Staf sprang då fram mot Andersson och slog i vart fall två slag med sin — troligen knutna — hand ovanpå Anderssons hjälm. Slagen var relativt kraftiga men Andersson kände icke någon smärta; däremot kände han sig omskakad — det »ruskade till» i huvudet — av slagen. Andersson kände sig förnärmad och kränkt av det sålunda inträffade eftersom han icke tyckte sig ha begått några större förseelser.

Ekonomie studeranden Folke Lundberg har på åklagarens begäran hörts såsom vittne i målet och därvid bland annat uppgivit: Vid högvaktsuppställningarna stod han i bakre ledet någon meter snett bakom Andersson. Vid uppställningen den 1 mars 1966 stod truppen i givakt. Staf sade till Andersson att han hade hakan för lågt. Därefter riktade Staf sabelspetsen rakt mot Anderssons strupe och yttrade något av innebörd »Nu kommer spetsen». Lundberg såg icke om sabelspetsen direkt berörde Anderssons hud men Staf höll i varje fall spetsen högst någon centimeter från Anderssons strupe. — Vid anmärkningstillfället den 2 mars 1966 stod Staf mitt framför truppen. Staf tog ett par steg åt sidan och rusade sedan mot Andersson och slog åtminstone ett förhållandevis kraftigt slag rakt ovanpå Anderssons hjälm. Andersson föreföll ganska oberörd av slaget eller slagen. När Staf slog på Anderssons hjälm »skrällde det till»; om det var hjälmen som slog mot Anderssons huvud eller om skramlet berodde på hjälmens konstruktion kan Lundberg icke avgöra.

Genom Anderssons och Lundbergs utsagor och övrig utredning i målet framgår att Staf på sätt åklagaren påstått såväl riktat sin sabel mot Andersson som också slagit med knytnäven mot dennes hjälm.

Därigenom måste Staf anses ha brustit i anständigt uppförande mot Andersson.

Åklagarens ansvarstalan skall därför vinna bifall jämlikt åberopat lagrum.

Annan påföljd än disciplinstraff i form av disciplinbot bör icke komma i fråga för vad Staf låtit komma sig till last.

Häradsrättens dom har vunnit laga kraft.

14. Åtal mot värnpliktig sergeant för vårdslöshet i trafik, bestående i underlåtenhet att tillse att marscherande trupp under mörker bar föreskrivna reflexmärken

På Solbergavägen i Eksjö körde en personbil på kvällen den 12 april 1965 under mörker bakifrån in i en marscherande pluton från Göta ingenjörregemente med påföljd att tre värnpliktiga skadades, en av dem så svårt att han avled efter några timmar. I en notis om olyckan i Dagens Nyheter följande dag uppgavs att soldaterna i plutonen icke burit reflexmärken på uniformerna.

Militieombudsmannen anhöll med anledning härav hos länspolischefen i Jönköpings län att få del av den utredning som kunde komma att verkställas i saken och den åtgärd från polismyndighetens sida som kunde komma att föranledas av utredningen. Från länspolischefen inkom den 12 augusti 1965 ett i Eksjö polisdistrikt upprättat, den 11 maj 1965 dagtecknat förundersökningsprotokoll jämte en skrivelse om att protokollet i vederbörlig ordning överlämnats till åklagarmyndigheten i Eksjö åklagardistrikt. På grund härav begärde militieombudsmannen hos åklagarmyndigheten att få del av den ytterligare utredning som genom dess försorg kunde komma att företagas och vederbörande åklagares beslut i åtalsfrågan. Den 1 november 1965 inkom från åklagarmyndigheten en genom distriktsåklagaren T. Rydberg företagen kompletterande utredning och ett av honom den 28 oktober fattat beslut i åtalsfrågan. Sedan militieombudsmannen därefter i skrivelse till chefen för armén anmodat denne att yttra sig i saken inkom arméchefen generallöjtnanten C. Göransson den 1 december med yttrande.

Från förundersökningshandlingarna inhämtades följande.

Den förenämda plutonen, som tillhörde elfte kompaniet vid regementet, utgjordes olycksdagen av 18 meniga värnpliktiga och två befäl, nämligen ställföreträdande plutonchefen värnpliktige sergeanten nr 410331-615 K. O. Johansson och värnpliktige furiren nr 560-15-23 E. I. Andersson, samtliga inkallade till repetitionsövning. Plutonen hade på kvällen under ledning av Johansson haft en på kompaniets veckoprogram fastställd övning i försvar av arbetsplats i trakten av Ränneslätt. Övningen slutade omkring klockan 2020, varpå plutonen anträdde marsch hem till sin förläggning i Eksjö. Olyckan inträffade klockan 2035, då plutonen befann sig på Solbergavägen 130 meter öster om Skedalabaracken på Ränneslätt inom Eksjö stad. Den bil som körde in i plutonen — en Volvo PV av 1954 års modell — fördes av studeranden S. E. Fischerström. Värnpliktiga nr 466-9-46 E. G. L. Svensson, nr 430318-241 P.-O. R. Sunesson och nr 290904-783 A. E. Golander kastades omkull vid olyckan. Svensson erhöll skallskador som ledde till döden. Sunesson fick hjärnskakning och var på grund härav medvetslös en stund. Han erhöll även ett köttsår bakom höger öra och stukade

vänster tumme. Golander fick skador på vänster armbåge och vänster tumme. Ett av Svensson buret gevär bröts sönder.

Solbergavägen leder från Solberga över Smålands Anneberg och Ränneslätt till Eksjö. Den löper på olycksplatsen horisontellt i en långsträckt svag kurva åt vänster i riktning mot Eksjö. Körbanan är 7 meter bred och belagd med gatsten. På båda sidor om körbanan finns 0,7 meter breda cykelbanor av betong och vid utsidan av dessa 0,5 meter breda gruskanter. Sikten längs vägen mot olycksplatsen är fri omkring 300 meter från Solbergahållet och omkring 100 meter från Eksjöhållet. Vägbelysning saknas på platsen. Vid olyckstillfället rådde torr men mulen väderlek och mörker. Plutonen marscherade på fyra led på den vänstra sidan av vägen i färdriktningen mot Eksjö. Det första ledet till vänster i färdriktningen, vilket bestod av fem värnpliktiga, marscherade på gruskanten. Det andra ledet om fyra man gick på cykelbanan. De tredje och fjärde leden, omfattande fyra respektive tre värnpliktiga, gick på körbanan med fjärde ledet cirka 1,5 meter in på denna. Två värnpliktiga vilka var avdelade såsom ammunitionsbärare gick 2—3 meter efter den övriga truppen i linje rakt bakom de andra och tredje leden. Någon meter bakom ammunitionsbärarna marscherade Johansson och Andersson. Johansson gick till höger om Andersson lika långt in på körbanan som det fjärde ledet i truppen. Den vid olyckan omkomne Svensson gick som tredje och siste man i det fjärde ledet. Golander gick framför Svensson som andre man i samma led. Sunesson gick till vänster om Golander såsom andre man i det tredje ledet.

Såväl plutonens befäl som de meniga hade vid inryckningen till repetitionsövningen utrustats med reflexmärken. Vid olyckstillfället bar emellertid endast Johansson sådant märke synligt på uniformen. Nio av de värnpliktiga i plutonen har vid polisförhör uppgivit att de vid tillfället hade sina reflexmärken i uniformsfickan. Av de övriga i plutonen har några förklarat att de hade sina märken kvarliggande i förläggningen, medan andra icke yttrat sig om huruvida de medförde reflexmärken eller ej. Order hade icke givits om att reflexmärke skulle medföras och bäras vid tillfället.

Föreskrifter om bärande av reflexmärke är meddelade i arméorder nr 518 den 2 september 1959 (Tjänstemeddelanden rörande lantförsvaret avd. D, TLD, nr 103/1959).[1] Bestämmelserna innehåller bl. a. följande. Reflexmärket består av en med fästanordning försedd metallplatta med en reflexyta om c:a 20 cm². Märket tilldelas all personal tjänstgörande i trupp. Det bäres i tjänsten vid övningar under sådana förhållanden att ökat skydd mot mörkerolyckor krävs. För att ge godtagbar effekt placeras reflexmärket högst en meter ovanför marknivån. Det fästes antingen omedelbart ovanför foten (på damask, i byxans nederkant e. d.) eller i nedre kanten av ytterplaggets ärm. Märket skall vetta mot den farligaste trafikriktning-

[1] Nya bestämmelser för bärande av reflexmärke (reflexband) har meddelats av överbefälhavaren den 21 juni 1966 (TLB nr 27, TSB nr 41).

en och placeras på den kroppssida som är närmast vägbanans mitt. — Föreskrift om att reflexmärke (reflexband) skall bäras då skydd krävs mot mörkerolyckor är införd också i Uniformsbestämmelser för armén (Uni A), 1962 års upplaga. Vidare föreskrives i mom. 218 i regementsinstruktionen, utfärdad i juni 1961, att reflexmärke av fastställd modell (TLD nr 103/1959) skall bäras under övningar enligt övningsledares bestämmande.

Stabschefen vid regementet majoren A. Horste har uppgivit att ett exemplar av regementsinstruktionen fanns tillgängligt på varje kompaniexpedition inom regementet vid tiden för ifrågavarande repetitionsövning men att det värnpliktiga befälet inte vare sig genom regementsorder eller annorledes anmodats taga del av instruktionen.

Fischerström berättade vid polisförhör den 10 maj 1965 följande. Han startade med sin faders bil från Smålands Anneberg den 12 april omkring klockan 2030 för att köra till Eksjö. I bilen medföljde en kamrat till honom, snickaren J.-E. Björk. Fischerström förde bilen med hastigheter omkring 90 kilometer i timmen. Vid Ränneslätt väster om Skedalabaracken uppmärksammade Fischerström en mötande bil och bländade därför av ljuset på sin bil till halvljus samt fortsatte färden med ungefär samma hastighet som förut. Mötet skedde mitt för baracken. I samband med mötet uppmärksammade Fischerström ytterligare en från Eksjöhållet kommande bil — en Volkswagen av 1964 års modell — som fördes med halvljus. Med anledning härav fortsatte Fischerström att ha avbländat till halvljus och nedbringade sin bils hastighet till drygt 80 kilometer i timmen. När den mötande bilen var på ett avstånd av cirka 50 meter framför Fischerströms bil ropade Björk »militärer». I samma ögonblick fick Fischerström se att det gick två uniformsklädda personer cirka 30 meter framför hans bil på körbanan. Fischerström gjorde genast en blixtsnabb högergir in mot körbanans mitt. Han bedömde situationen så, att den mötande bilen då var på ett avstånd av endast ett tiotal meter från hans bil. För att inte kollidera med den mötande bilen styrde Fischerström hastigt sin bil åt vänster. I samma ögonblick såg Fischerström att det gick flera militärer på vägen. Genom den kanske alltför hastiga vänstergiren som Fischerström nödgades göra »neg bilen till», varigenom den kom något för långt åt vänster och gjorde en »böj» in i truppen, varvid en man blev påkörd. Fischerström stannade bilen ett trettiotal meter bortom olycksplatsen. Han hade inte blivit direkt bländad av den sist mötande bilens belysning men blev dock besvärad av ljusskenet. Några reflexer eller andra tecken från truppen hade han inte sett. Han förnekade att han gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik och vållande till annans död men ville inte bestrida att han gjort sig skyldig till viss oaktsamhet bestående i att han inte genast efter mötet med den första bilen slagit på helljuset. Hade så skett är det sannolikt att han upptäckt truppen tidigare.

Björk uppgav vid polisförhör den 6 maj: Fischerströms bil hade enligt

Björks bedömande en hastighet av cirka 80 kilometer i timmen under färden. Björk tittade dock aldrig på hastighetsmätaren. Fischerström bländade av i god tid före mötet med den första bilen som kom emot dem omedelbart väster om Skedalabaracken. Därefter växlade Fischerström inte om till helljus emedan det kom ytterligare en mötande bil. Han fortsatte att köra med oförminskad hastighet på halvljus. När den sistnämnda bilen var cirka 60 meter från Fischerströms bil fick Björk helt plötsligt se två eller tre uniformsklädda män omkring 30 meter framför denna. Björk ropade till. Förmodligen fick Fischerström syn på militärerna samtidigt som Björk. Han gjorde en hastig högergir in mot mitten av körbanan. I samma stund upptäckte Björk att den mötande bilen var endast ett tiotal meter framför Fischerströms bil. Sannolikt blev Fischerström rädd, och för att inte kollidera med den mötande bilen vred han blixtsnabbt över sin bil åt vänster. I detta skede fick Björk se att det var flera militärer på vägen. Han gav ett nytt varningsrop men för sent. Fischerströms bil kolliderade med en av militärerna och stannade efter att ha fortsatt omkring 30 meter från olycksplatsen. Björk hade inte sett några reflexmärken på soldaterna. Sikten var vid olyckstillfället något nedsatt på grund av dis. När Fischerström förde bilen på halvljus var sikten framåt cirka 30 meter.

Vid polisförhör den 21 april med föraren av den sist mötande bilen, kronojägaren J. G. V. Johansson, och en passagerare i denna bil, bagaren R. A. V. Eriksson, uppgav dessa i allt väsentligt sammanstämmande: De uppmärksammade truppen på 70—80 meters avstånd, och ljuset på deras bil bländades då genast av till halvljus. När bilen, som fördes nära vänstra kanten av körbanan i sin färdriktning, befann sig omkring 25—30 meter från truppen fick de syn på Fischerströms bil 30—40 meter bakom truppen. Denna bil girade omedelbart innan den kom ifatt militärtruppen hastigt åt höger in mot vägbanans mitt och svängde därefter åter åt vänster, därvid den körde in i truppen. — Kronojägaren Johansson uppgav ytterligare att Fischerströms bil hade hög hastighet och avbländat ljus.

Sergeanten Johansson, som är född den 31 mars 1941 och fullgjorde befäls- och repetitionsövning under tiden den 26 mars—den 6 maj 1965, berättade vid polisförhör den 14 april och den 14 september 1965 följande. Han erhöll militärutbildning åren 1961—1962. Huruvida det under utbildningstiden var tal om bärande av reflexmärken minns han inte. Han kan inte erinra sig ha sett arméordern den 2 september 1959 om sådana märken före olyckstillfället. Det är möjligt att regementsinstruktionen utdelats till honom, men han hade inte av förman erinrats om bestämmelsen däri om ifrågavarande märken lika litet som han gjorts uppmärksam på arméordern. Både han och truppen hade emellertid fått ut reflexmärken, och han medger att han i egenskap av övningsledare för plutonen under den aktuella kvällsövningen borde ha sett till att de som ingick i plutonen då bar de märken som tilldelats dem. Plutonchefen och han turades om att

leda de olika övningspassen. Under olycksdagen hade Johansson morgonpasset och kvällspasset. Medan plutonchefen hade eftermiddagspasset förberedde Johansson kvällsövningen. Den gällde hela kompaniet men skedde plutonsvis. Det var beräknat att den skulle äga rum mellan klockan 1830 och 2200, men sedan övningsuppgifterna fullgjorts och blivit godkända avbröts den omkring klockan 2030 och plutonen anträdde hemmarschen till Eksjö. Johansson, vilken var den ende som bar reflexmärke, hade märket fastsatt baktill till höger på livremmen till stridsselen. Han gick sist i truppen för att ha uppsikten över bakomvarande trafik. Flera bilar passerade truppen bakifrån på Solbergavägen innan den kom fram till olycksplatsen. I samtliga fall gjorde Johansson tecken till bilförarna genom att räcka ut sin högra arm och på så sätt fästa uppmärksamhet på truppen. Själv uppmärksammade han dessa bilar genom skenet från deras strålkastare. När olycksbilen närmade sig truppen framfördes den sannolikt på halvljus, eftersom Johansson ej upptäckte den förrän den var i jämnhöjd med honom. Han gjorde därför inte något tecken till föraren av denna bil. Ögonblicket efter det den passerat Johansson girade den åt vänster och körde på Svensson. Omedelbart därefter fördes den åt höger, varvid Golander var nära att bli påkörd. Huruvida Golander var i beröring med bilen kunde Johansson inte med säkerhet yttra sig om. Sunesson var inte i beröring med bilen utan blev såvitt Johansson kunde bedöma skadad av ett gevär. Johansson vill inte förneka olämpligheten av att föra truppen under mörker på en relativt livligt trafikerad väg på fyra leds bredd. Han anser dock att han vidtagit åtgärder till förhindrande av olycka dels genom att på sätt som skett gå sist i truppen för att hålla uppsikt över bakomvarande fordonstrafik och ge tecken åt förare av fordon som närmade sig truppen bakifrån, dels genom att själv bära reflexmärke. Enligt egen uppfattning hade han möjlighet att uppmärksamma fordon som kom bakifrån, om de hade helljus. Att han inte uppmärksammade olycksbilen på ett tidigare stadium än som var fallet berodde förmodligen på att den såsom förut nämnts framfördes på halvljus och med ganska hög fart. Givetvis kan mötet med den från Eksjöhållet kommande personbilen ha medverkat till att Johansson ej i tid lade märke till olycksbilen.

Den 23 april 1965 företogs en rekonstruktion av olyckan mellan klockan 2100 och 2200 på olycksplatsen. Liksom vid olyckstillfället rådde då mörker och vädret var torrt men mulet. En militärtrupp på 20 man, huvudsakligen bestående av de vid olyckan närvarande, uppställdes i enlighet med formeringen vid olyckstillfället. Fischerströms bil och den sist mötande bilen stannades på olika avstånd från truppen med bilarnas strålkastare avbländade till halvljus. Enligt intyg den 21 april 1965 av Aktiebolaget Nässjö bilhall uppfyllde belysningsanordningarna på Fischerströms bil de bestämmelser om fordonsbelysning som utfärdats av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. När Fischerströms bil stod 50 meter bakom truppen och en

halv meter från vänstra kanten av körbanan i sin färdriktning och den mötande bilen befann sig 15 meter framför truppen, kunde truppen inte iakttagas från Fischerströms bil, när truppen inte bar reflexmärken. I förundersökningsprotokollet har angivits att detta berodde på strålkastarljuset från den mötande bilen och på att halvljuset från Fischerströms bil ej nådde fram till truppen. Vidare har såsom en bidragande orsak till att truppen ej var synlig i protokollet angivits »belysningen på Solbergavägen i bakgrunden». Medan bilarna befann sig i nu angivna lägen fick truppen sätta på sig reflexmärken. Johansson hade sitt märke fäst baktill i livremmen såsom vid olyckstillfället. De övriga i truppen hade sina reflexmärken fastsatta nedtill på byxbenen. Johanssons reflexmärke kunde endast med svårighet iakttagas, under det att de övrigas märken syntes tillfredsställande. Från Fischerströms bil fanns således möjlighet att upptäcka truppen genom soldaternas reflexmärken. Härefter uppställdes Fischerströms bil 30 meter bakom och den mötande bilen 10 meter framför truppen. När soldaterna inte bar reflexmärken syntes truppen endast svagt. Soldaternas uniformer smälte samman med omgivningen, d. v. s. den grå körbanan och den med vissnat gräs bevuxna marken på båda sidor om vägen. När soldaterna däremot bar reflexmärken nedtill på byxbenen markerades truppen mycket tydligt, särskilt när den gjorde på stället marsch.

Med anledning av vad som förekom vid rekonstruktionen har Fischerström och Björk vid polisförhören med dem samstämmigt uppgivit att om soldaterna vid olyckstillfället burit lämpligt placerade reflexmärken skulle Fischerström ha upptäckt truppen tidigare än som skett och olyckan hade kunnat undvikas.

Rydberg har i det av honom den 28 oktober 1965 meddelade beslutet i åtalsfrågan förklarat, att åtal skulle väckas mot Fischerström för vårdslöshet i trafik och vållande till annans död, samt i övrigt anfört: Genom förundersökningen har ådagalagts, att manskapet i den militära avdelning, i vilken värnpliktige Svensson vid olyckstillfället ingick, icke burit föreskrivet reflexmärke. Jämlikt arméordern den 2 september 1959 och mom. 218 i regementsinstruktionen skall sådant märke under vissa betingelser bäras vid militära övningar enligt övningsledares bestämmande. Övningsledare var vid ifrågavarande tillfälle värnpliktige sergeanten Johansson. Denne har uppgivit, att han icke känt till de bestämmelser som reglerar användandet av reflexmärken i det militära. Av utredningen framgår jämväl att dessa bestämmelser icke repeterats eller påpekats under den befälsövning som föregick repetitionsövningen. Mot bakgrunden av dessa omständigheter ävensom det förhållandet att övningsledaren var värnpliktig sergeant, synes det icke böra läggas denne till last, att han på den korta sid som stått till hans förfogande icke förmått inhämta tillförlitlig kännedom om den mångfald av bestämmelser som reglerar den militära verksamheten. Då grundad anledning till misstanke om tjänstefel sålunda ej föreligger mot Johansson

och ej heller misstanke om vårdslöshet i trafik från Johanssons sida, nedlägges förundersökningen såvitt densamma avser Johansson.

Av en till förundersökningsprotokollet fogad kopia av skrivelse den 19 oktober 1965 från chefsåklagaren i Eksjö åklagardistrikt O. Hellgren till länsåklagarmyndigheten i Jönköpings län framgår att Hellgren ansluter sig till Rydbergs uppfattning om att åtal för tjänstefel icke borde väckas.

Militieombudsmannen framhöll i den förutnämnda skrivelsen till chefen för armén att det huvudsakliga skälet till att Rydberg nedlagt förundersökningen angående Johansson synes ha varit, att Johansson ej känt till gällande föreskrifter om bärande av reflexmärken och icke under ifrågavarande tjänstgöringsperiod blivit erinrad om dessa föreskrifter. Med anledning härav anhöll militieombudsmannen att arméchefen, efter verkställande av den ytterligare utredning som kunde anses erforderlig, skulle inkomma med yttrande i frågan huruvida Johansson eller annan eftersatt sina skyldigheter med avseende å reflexmärkens bärande ävensom det yttrande i övrigt vartill arméchefen kunde finna anledning.

I sitt den 1 december 1965 till militieombudsmannen inkomna yttrande uttalade arméchefen Göransson bl. a. följande. Av polis- och åklagarmyndigheterna verkställd utredning utvisar, att Johansson vid tillfället ej kände till vare sig de centralt utfärdade eller de i regementsinstruktionen intagna bestämmelserna angående bärande av reflexmärke. Såvitt gäller innehållet i regementsinstruktionen åligger det allt befäl att göra sig underrättat om de bestämmelser däri som erfordras för deras tjänst. Johanssons bristande kännedom om instruktionens bestämmelser om reflexmärke synes därför icke i och för sig kunna fritaga honom från ansvar för ett åsidosättande av bestämmelserna. Dessa är emellertid utformade på sådant sätt, att de förutsätter vederbörande övningsledares helt självständiga bedömande av huruvida i det särskilda fallet en order om reflexmärkes bärande bör utfärdas. Även om det vid ett objektivt bedömande i efterhand kan synas uppenbart, att i förevarande fall Johansson lämpligen bort utfärda en sådan order innan han lät truppen anträda hemmarschen, torde mot bakgrunden av nu anförda förhållanden enbart Johanssons underlåtenhet i detta hänseende — såsom ock vederbörande chefs- och distriktsåklagare funnit — icke kunna läggas honom till last som en försummelse av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel. Det skulle möjligen kunna ifrågasättas om icke Johanssons åtgärd att låta trupp, som ej var utrustad med reflexmärken eller andra liknande varningsanordningar, företaga hemmarschen på sätt som skedde — med två led marscherande till vänster och cirka 1,5 meter in på den för fordonstrafik avsedda körbanan — innebar ett sådant åsidosättande av hans skyldighet att iakttaga vad som skäligen fordrades för truppens säkerhet, att han därigenom — helt oavsett förekomsten av särskilda bestämmelser om reflexmärkens bärande — visat oförstånd i tjänsten. Vederbörande förundersökningsledare har emellertid

ej funnit grundad anledning föreligga till misstanke att Johansson gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik. Under förutsättning att denna bedömning från åklagarmyndighetens sida av frågan huruvida Johansson i sin egenskap av truppens befälhavare iakttagit den omsorg och varsamhet som till förekommande av olycksfall betingades av omständigheterna är riktig — en fråga som Göransson icke ansåg sig ha anledning att gå närmare in på — fann Göransson Johanssons förfarande icke heller rimligen kunna läggas Johansson till last såsom tjänstefel. — Beträffande frågan huruvida annat befäl än Johansson eftersatt sina skyldigheter med avseende å reflexmärkes bärande erinrade Göransson om att chef enligt kap. 6, mom. 39 tjänstereglementet för krigsmakten (TjRK) skall noga bereda underlydande för deras uppgifter och sörja för att kunskaper, färdigheter och befälsförmåga förbättras. Göransson framhöll emellertid samtidigt det icke vara praktiskt möjligt att vid varje repetitionsövning repetera alla grundläggande order och anvisningar för varje slag av tjänsteutövning och än mindre att varna för alla tänkbara risksituationer. De här ifrågavarande bestämmelserna om reflexmärkes bärande är av den art, att såväl fast anställd som värnpliktig personal i befälsställning kan förutsättas utan särskild anmaning skaffa sig kännedom om bestämmelserna. Göransson ansåg därför icke att något Johansson överordnat befäl genom underlåtenhet att särskilt orientera om dessa bestämmelser eller annorledes gjort sig skyldig till fel i tjänsten.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson i en den 16 februari 1966 dagtecknad, till länsåklagaren i Jönköpings län överlämnad åtalsinstruktion följande.

Vid den ifrågavarande olyckan på Solbergavägen i Eksjö kvällen den 12 april 1965, då Fischerström med bil bakifrån körde på en trupp värnpliktiga tillhörande Göta ingenjörregemente, marscherade den till tjugo man uppgående truppen på fyra led på vägens vänstra sida i färdriktningen, med två led på gruskanten och cykelbanan utanför den egentliga körbanan och två led inne på denna upptagande ungefär 1,5 meter av dess bredd. Såsom förut angivits blev Svensson, vilken gick såsom siste man i det längst in på körbanan marscherande ledet, påkörd av olycksbilen och därvid tillfogad så svåra skallskador att han avled. Golander, som gick framför Svensson, och Sunesson, som gick till vänster om Golander, kastades till följd av påkörningen omkull och erhöll därvid kroppsskador.

Det var vid tillfället så mörkt att, enligt vad som framgår av den i det föregående omnämnda rekonstruktionen av olyckan, truppen icke utan att manskapet bar reflexmärken kunde upptäckas från olycksbilen på ett avstånd av 50 meter, om bilens strålkastare — vilka uppfyllde fastställda krav på billyse — endast gav halvljus, såsom var fallet vid olyckan. På ett av-

stånd av 30 meter syntes truppen vid rekonstruktionen endast svagt från bilen när denna hade halvljus och manskapet icke bar reflexmärken.

Ingen annan i truppen än sergeanten Johansson, som var övningsledare för den, bar reflexmärke vid olyckstillfället. Han hade märket fastsatt baktill på livremmen till stridsselen och gick, enligt vad utredningen ger vid handen, ungefär 2 meter bakom truppen i linje med det längst in på körbanan marscherande ledet för att, när han av ljussken bakifrån varskoddes om annalkande fordon, fästa den vägfarandes uppmärksamhet på truppen. Vid rekonstruktionen av olyckan framgick att hans reflexmärke endast med svårighet kunde iakttagas från olycksbilen, när den befann sig 50 meter bakom truppen med halvljuset tänt. Enligt vad Johansson förklarat upptäckte han icke bilen vid olyckstillfället förrän den var i jämnhöjd med honom och hann därför icke ge något varningstecken. Huvudorsaken till att Johansson icke uppmärksammade bilen i tid var sannolikt att den ej fördes med helljus och att den närmade sig honom med förhållandevis hög hastighet, enligt vad utredningen ger vid handen 80—90 kilometer i timmen. En bidragande orsak var förmodligen att Johansson hade halvljuset från den bil som mötte truppen vid olyckan emot sig.

Med hänsyn till vad sålunda är utrett om svårigheten att upptäcka truppen i mörkret och otillräckligheten av de åtgärder som Johansson vidtagit för att varsko vägtrafikanterna om truppen måste omständigheterna vid marschen anses ha varit sådana att den i förenämnda arméorder nr 518 den 2 september 1959 (TLD nr 103/1959) meddelade föreskriften om bärande av reflexmärke till ökat skydd mot mörkerolyckor varit tillämplig. Johansson var uppenbarligen okunnig icke endast om denna föreskrift utan även om bestämmelsen i den förut angivna regementsinstruktionen att reflexmärke skall bäras enligt övningsledares bestämmande. Hans okunnighet härutinnan får visserligen, huvudsakligen på de skäl distriktsåklagaren Rydberg anfört, betraktas som i viss mån ursäktlig, men å andra sidan måste det enligt min mening utan vidare framstå såsom självklart, utan att närmare regler därom behöver finnas, att befäl som leder en militärtrupp vid marsch på allmänt befaren väg under sådana förhållanden som här var för handen är skyldig tillse att manskapet bär i den militära utrustningen ingående reflexmärken eller att andra verksamma åtgärder vidtages till truppens skydd. Genom att underlåta detta har Johansson brustit i den omsorg och varsamhet som till förekommande av trafikolycka betingats av omständigheterna. Oaktsamheten är icke att betrakta som ringa. Johansson måste således anses ha under åsidosättande av tjänsteplikt gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik.

I betraktande av den höga hastighet, varmed olycksbilen fördes vid tillfället, och med hänsyn även till omständigheterna i övrigt kan icke med tillräcklig säkerhet uteslutas att påkörningen av truppen skulle ha skett även om manskapet burit reflexmärken. Följaktligen kan Johansson icke anses

ha i sådan grad bidragit till påkörningen att han på grund av det dödsfall och de kroppsskador som orsakats av denna är förfallen till ansvar för vållande till annans död och vållande till kroppsskada.

I enlighet med det anförda skall Johansson ställas under åtal vid Norra och Södra Vedbo domsagas häradsrätt jämlikt 1 § första stycket lagen den 28 september 1951 om straff för vissa trafikbrott för vårdslöshet i trafik under tjänsteutövning.

Tjänstförrättande militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt länsåklagaren i Jönköpings län att i enlighet med sålunda meddelad instruktion vid Norra och Södra Vedbo domsagas häradrätt låta väcka och utföra åtal mot Johansson.

* *
*

Distriktsåklagaren Rydberg yrkade vid häradsrätten ansvar å Johansson i enlighet med åtalsinstruktionen.

Häradsrätten — som i rättegången handlade jämväl förenämnda åtal mot Fischerström för vårdslöshet i trafik och vållande till annans död samt skadeståndstalan mot de tilltalade — *meddelade dom i målet den 15 juni 1966* och dömde därvid Johansson jämlikt 1 § första stycket trafikbrottslagen för vårdslöshet i trafik under tjänsteutövning till tjugu dagsböter om femton kronor. Fischerström ådömdes sjuttiofem dagsböter för det med åtalet mot honom avsedda brottet.

I domskälen anförde häradsrätten, såvitt avser prövningen av straffansvar, följande.

Var och en av de tilltalade har förnekat vad åklagaren lagt honom till last.

Fischerström har uppgivit: Han körde en Volvo PV av 1954 års modell österut på vägen med en hastighet av omkring 85—90 kilometer i timmen. Björk medföljde som passagerare och satt till höger i framsätet. En bil kom österifrån på vägen. Såväl Fischerström som den mötande bilens förare bländade av. Efter den bilen kom ytterligare en bil österifrån. Redan vid mötet med den första bilen såg Fischerström den andra bilen, vilken framfördes med halvljus. Fischerström fortsatte därför med halvljus. Han minskade farten så att den var uppskattningsvis knappt 80 och därefter ungefär 70 kilometer i timmen. Han körde så nära vägens mittlinje som möjligt. Mellan de två mötena körde han på halvljus cirka 100 meter. Ungefär 30 meter före det sista mötet ropade Björk till: »Militärer». Fischerström såg då två militärer och svängde ut åt höger, så att han körde grensle över vägens mittlinje. Han fick nu den mötande bilen emot sig, flygel mot flygel,

och styrde därför åt vänster. Vid vänstergiren gick bilen något längre åt vänster än han avsett. Han såg en gevärskolv, hörde en smäll, bromsade och stannade på vänstra sidan av vägen. Han backade. Någon sprang fram och anmodade honom att hämta ambulans.

På fråga har Fischerström yttrat, att han tror, att det hade funnits plats att passera mellan truppen och den mötande bilen.

Johansson har uppgivit: Vid tillfället fullgjorde han sedan den 26 mars 1965 befäls- och repetitionsövning. Han var efter en övning på hemmarsch med plutonen. Truppen gick så långt till vänster som möjligt med endast två led på själva körbanan. Själv gick Johansson längst bak och längst åt höger i plutonen. Han höll uppsikt bakåt, ehuru ej konstant. Flera bilar passerade plutonen i östlig riktning. Johansson märkte ljuskäglan från dessa bilar, som framfördes med helljus. Han höll upp höger hand som signal och vinkade sedan fram bilarna. Den av Fischerström förda bilen märkte han däremot icke förrän den var vid sidan av honom, en halv — en meter till höger. Han har en diffus minnesbild av vad som hände. Bilen gjorde emellertid en inbuktning åt vänster framför honom. — Johansson hade reflexmärke fäst på remmen till stridsselen. I övrigt bar plutonen icke reflexmärke. Såvitt han kan erinra sig, hade han icke före ifrågavarande tillfälle tagit del av någon order eller instruktion om att reflexmärken skulle bäras. Han visste, att reflexmärken tilldelats personalen, och anser sig därför ha haft viss insikt om att sådana vid behov skulle användas.

Såsom vittnen ha hörts, på åklagarens begäran civilingenjören Urban Palmgren samt på begäran av Fischerström Björk och förste poliskonstapeln Gustaf Sahlin.

Palmgren, född 1929, har berättat: Han är kapten i väg- och vattenbyggnadskåren och var vid tillfället Johanssons kompanichef. Enligt Palmgrens uppfattning är det icke realistiskt att tänka sig att en man i Johanssons ställning skulle läsa bestämmelserna om reflexmärken. Troligen hade han ej heller muntligen fått del därav.

Björk, född 1943, har berättat: Han satt till höger om Fischerström i bilens framsäte. Vid möte med en bil slog Fischerström på halvljus och minskade farten till omkring 80 kilometer i timmen. Då ytterligare en bil nalkades österifrån, fortsatte Fischerström med halvljus. Det dök upp två militärklädda personer på vägen, och Björk skrek till. Fischerström styrde då åt höger och bromsade. Den mötande bilen var emellertid så nära, att Fischerström fick gira tillbaka åt vänster. Björk fick se ytterligare militärer och skrek till igen, men då var det för sent. — Björk såg icke något reflextecken. Han hade intryck av att det var fara för kollision mellan den av Fischerström förda bilen och den sista mötande bilen.

Sahlin, född 1906, har berättat: Han har tjänstgjort såsom förhörsledare i saken och var med vid en rekonstruktion av olyckan, som företogs den 23 april 1965. Platsen fastställdes med ledning av bland annat blodfläckar.

Enligt Sahlins uppfattning hade den marscherande plutonen en bredd av tre meter. Efter avdrag med 0,5 meter för gruskant och 0,7 meter för cykelbana kommer Sahlin till att plutonen av själva körbanans bredd upptog 1,8 meter. Vid rekonstruktionen fick Sahlin det intrycket, att truppen var svår att upptäcka. När truppen var utan reflexmärken, kunde man icke upptäcka den förrän man kommit så nära som 30—40 meter. Truppen med reflexmärken anbragta vid nederkanten av byxorna kunde man se mycket tydligt på 50 meters avstånd. Han upptäckte truppen senare, när reflexmärkena placerats i livremshöjd.

Chefen för ingenjörregementet har i yttrande till häradsrätten anfört bland annat: Johansson hade icke erhållit tillräcklig utbildning för att själv kunna leda utbildning av soldater på ett i alla avseenden riktigt sätt. Vid den aktuella övningen koncentrerades därför Johanssons verksamhet på det »svåra» momentet, själva övningen, och icke på marschen. — Johansson hade icke fullgjort militär tjänst på drygt två och ett halv år, när han våren 1965 inkallades till repetitionsövning. — I betraktande av att Johansson icke kände till bestämmelserna om att alla skulle bära reflexmärke synes Johanssons åtgärder för att minska risken för mörkerolycka, nämligen dels att låta truppen marschera med två led utanför vägbanan, dels att själv med påtaget reflexmärke gå sist i högra ledet, i och för sig lämpliga.

Genom vad Fischerström uppgivit och utredningen i övrigt finner häradsrätten styrkt, att Fischerström, sedan han avbländat till halvljus, höll en hastighet av omkring 70 kilometer i timmen. Denna hastighet var för hög. Fischerström har alltså färdats ovarsamt. Han har genom sitt färdsätt vållat Svenssons död. Fischerström är följaktligen förvunnen till ansvar för vårdslöshet i trafik samt vållande till annans död, ringa fall.

Vad angår Johansson, hade det ålegat honom, oavsett huruvida han ägde kännedom om givna bestämmelser angående reflexmärken, att, då han med trupp marscherade på väg i mörker, tillse, att betryggande åtgärder företogs till förebyggande av mörkerolycka. Det är utrett, att den marscherande plutonen var svår att se för andra vägtrafikanter och att tillräckliga försiktighetsmått icke vidtagits. Johansson kan förty icke undgå ansvar för vårdslöshet i trafik under tjänsteutövning.

Häradsrättens dom har, såvitt avser ådömda straff, vunnit laga kraft.

15. Åtal mot kapten för tjänstefel bestående i att explosiva varor förvarats i strid mot gällande föreskrifter

Militieombudsmannen beslöt i en den 24 oktober 1966 dagtecknad åtalsinstruktion att en kapten skulle ställas under åtal vid Solna domsagas häradsrätt jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel, bestående i att kaptenen såsom ledare för vissa under tiden juli—september 1964 inom Järflotta gård utförda sprängningsarbeten av oförstånd eller oskicklighet åsidosatt sin tjänsteplikt genom att såväl nämnda tid som därefter intill mars 1965 i strid mot gällande bestämmelser låta i byggnader på gården förvara en betydande mängd explosiva varor.

Sedan militieombudsmannen uppdragit åt länsåklagaren i Stockholms län att själv eller genom honom underställd lämplig åklagare väcka och utföra talan i målet, påstod t. f. länsåklagaren N.-Å. Jonsson i ansökan till häradsrätten om stämning å kaptenen ansvar å denne enligt åtalsinstruktionen.

Målet är beroende på häradsrättens prövning.

När lagakraftvunnet avgörande i saken föreligger skall en närmare redogörelse för målet upptagas i kommande ämbetsberättelse.

16. Disciplinär åtgärd mot sergeant för missfirmelse mot värnpliktiga

I en den 6 oktober 1965 till militieombudsmansexpeditionen inkommen skrift anförde värnpliktiga nr 440318-127 J. Kütt, nr 440227-935 B. R. Pettersson och nr 450322-853 L. G. Lundgren vid Svea ingenjörregemente: Den 4 oktober 1965 beordrades de att putsa fönster i ett logement för sjunde kompaniet inom regementet. En annan värnpliktig gick för att hämta trasor och rödsprit och själva lade de sig på var sin säng i logementet. De hade fötterna utanför sängarna, som endast var utrustade med madrasser. Medan de låg där kom sergeanten J. W. Dahlgren in i logementet och sade till dem: »Här ligger ni era grisdjävlar och svinar ner med fötterna på sängarna.» Pettersson svarade att de inte låg med fötterna på sängarna. Dahlgren yttrade då: »Upp för helvete innan jag blir förbannad.» Som vittne åberopade de värnpliktige nr 431013-123 B. T. Edvardsson.

Sedan skriften översänts till polismästaren i Solna polisdistrikt för utredning, inkom från denne den 29 december 1965 protokoll över förhör som hållits med bl. a. förenämnda personer.

De av Kütt, Pettersson, Lundgren och Edvardsson vid förhören lämnade uppgifterna beträffande Dahlgrens yttranden vid ifrågavarande tillfälle överensstämmer i stort sett med vad som påståtts i klagoskriften.

Dahlgren berättade vid förhöret med honom: Ingen av de värnpliktiga

i logementet gjorde någon min av att resa sig upp när han kom in. Detta och den omständigheten att tre av dem låg på sängarna gjorde honom ytterst upprörd. Han vidgår att han kallade Kütt, Pettersson och Lundgren »förbannade grisar». Vilka ord han använde när han anmodade de värnpliktiga att resa sig upp kommer han inte ihåg men det är inte uteslutet att han sade: »Upp för helvete innan jag blir förbannad.»

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson i skrivelse den 10 februari 1966 till chefen för Svea ingenjörregemente följande.

Dahlgren har vidgått att han den 4 oktober 1965 på ett logement inom regementet kallat Kütt, Pettersson och Lundgren för »förbannade grisar» med anledning av deras uppträdande i tjänsten. Genom yttrandet har han förolämpat dem för deras tjänst och således gjort sig skyldig till missfirmelse mot krigsman enligt 21 kap. 8 § brottsbalken.

Vidare har Dahlgren icke velat förneka att han vid samma tillfälle till de värnpliktiga på logementet yttrat: »Upp för helvete innan jag blir förbannad.» Härigenom har han brustit i anständigt uppförande mot krigsman och således ådragit sig ansvar för oskickligt beteende enligt 21 kap. 9 § brottsbalken.

Enär enligt inhämtat besked målsägandena icke påfordrar att målet handlägges vid domstol och vad Dahlgren låtit komma sig till last icke synes böra föranleda annan påföljd än som kan åläggas i disciplinär ordning, får jag jämlikt 83 § militära rättegångslagen underställa Eder frågan huruvida Ni vill avgöra saken.

* *
*

Den 22 februari 1966 inkom en kopia av det utav regementschefen översten Å. Bernström den 16 februari 1966 i målet meddelade beslutet, kontrasignerat av vice auditören S. Engström. I beslutet hade Dahlgren för missfirmelse mot krigsman, bestående däri att han kallat tre värnpliktiga »förbannade grisar», ålagts disciplinbot för sex dagar med tio kronor 10 öre per dag. Beslutet har vunnit laga kraft.

Enär Dahlgren icke, i enlighet med vad som angivits i skrivelsen till Bernström den 10 februari 1966, fällts till ansvar för oskickligt beteende och av det infordrade disciplinmålsprotokollet framgick att militärförhör icke hållits med Dahlgren, inhämtades förklaringar från Bernström och Engström.

I förklaringarna uppgavs huvudsakligen att polisutredningen icke ansetts tillräckligt klarläggande för att det skulle kunna avgöras om Dahlgren

gjort sig skyldig till oskickligt beteende och att erforderlig utredning ej heller ansetts kunna erhållas genom militärförhör.

Med anledning härav erinrade tjänstförrättande militieombudsmannen i skrivelse till Bernström den 27 maj 1966 att under förarbetena till militära rättegångslagen uttalats att, om bestraffningsberättigad befälhavare i mål som enligt 83 § sagda lag överlämnats av åklagaren till honom finner den föreliggande utredningen icke vara tillfyllest för ansvarsfrågans prövning, han har att återlämna målet till åklagaren (SOU 1946: 91 s. 95 och prop. 1948: 216 s. 188). Tjänstförrättande militieombudsmannen framhöll att i enlighet härmed ifrågavarande mål mot Dahlgren borde ha återlämnats till militieombudsmannen. Med detta uttalande var ärendet avslutat. Engström skulle genom Bernströms försorg erhålla del av skrivelsen.

REDOGÖRELSE FÖR VISSA ÄRENDEN SOM ICKE FÖRANLETT ÅTAL ELLER ÅTGÄRD FÖR DISCLIPLINÄR BESTRAFFNING

1. Värnpliktig som icke läst inkallelseorder så noga att han rätt uppfattat innehållet och därför inställt sig för sent har gjort sig skyldig till förseelse mot 38 § värnpliktslagen och ej till tjänstefel

Vid granskning av Göta hovrätts akt i mål mellan allmän åklagare och värnpliktige nr 380122-245 M. O. P. Gustafson uppmärksammades följande.

Gustafson erhöll under hösten 1964 en inkallelseorder, enligt vilken han den 1 mars 1965 senast klockan 1400 skulle inställa sig vid Norra Smålands regemente för fullgörande av repetitionsövning om 30 dagar.

Åklagaren yrkade vid Norra och Södra Vedbo domsagas häradsrätt ansvar å Gustafson i första hand för tjänstefel jämlikt 21 kap. 18 § brottsbalken och i andra hand för förseelse mot 38 § värnpliktslagen. Åklagaren lade Gustafson till last att han av försummelse underlåtit att taga noggrann del av ordern och på grund därav fått den felaktiga uppfattningen, att inryckningen skulle ske den 30 mars 1965, samt inställt sig den 3 mars 1965 sedan han från regementet telefonledes mottagit anmodan därom.

Vid häradsrätten erkände Gustafson vad åklagaren lagt honom till last och uppgav beträffande omständigheterna i huvudsak följande: Han hade någon dag i början av oktober 1964 på posten utkvitterat en försändelse innehållande den ifrågavarande ordern, som han vid hemkomsten ögnade igenom under det han och den övriga familjen satt och åt. Han fick därvid den uppfattningen att han skulle rycka in till militärtjänstgöring med början den 30 mars 1965 under en tid av 30 dagar. Han lade in ordern i sin inskrivningsbok, som han förvarade i en skrivbordslåda i hemmet. Dagen därpå talade han om för sin arbetsgivare att han var inkallad från den 30 mars 1965 och en månad framöver.

Åklagaren förklarade att Gustafsons förfarande borde bedömas som tjänstefel, enär han av försummelse gjort sig skyldig till olovlig utevaro från och med inställelsetidpunkten den 1 mars 1965.

I dom den 27 april 1965 konstaterade häradsrätten att av uttalande av militieombudsmannen (se ämbetsberättelsen 1966 s. 144—149) framgår, att enligt hans mening ett sådant förfarande som det varom i nu förevarande mål är fråga icke är att bedöma som tjänstefel utan som förseelse mot 38 § värnpliktslagen. Häradsrätten fann de av militieombudsmannen utvecklade skälen för hans ståndpunktstagande vara bärande och anslöt sig därför helt

till den av militieombudsmannen uttalade meningen. På grund härav dömde häradsrätten, med ogillande av åklagarens i första hand framställda ansvarsyrkande, Gustafson jämlikt 38 § värnpliktslagen att för vad han låtit komma sig till last utgiva tio dagsböter.

Åklagaren överklagade domen med yrkande att Gustafson måtte fällas till ansvar för tjänstefel. Enligt åklagarens mening vore bestämmelserna i 38 § värnpliktslagen tillämpliga allenast i det fall att en värnpliktig överhuvudtaget icke vidtagit någon åtgärd för att få del av försändelsens innehåll. En värnpliktig gjorde sig således, enligt åklagarens förmenande, skyldig till tjänstefel om han såsom i föreliggande fall tagit del av försändelsen men av förbiseende eller annan orsak misstagit sig beträffande tidpunkten för inställelsen och därigenom inställt sig för sent.

Hovrätten anförde i dom den 16 december 1965: Gustafson har av försummelse — genom att icke taga noggrann del av inkallelseordern — inställt sig för sent vid sitt förband. Den omständigheten att utevaron haft sin grund i förhållanden, som ligger före den tidpunkt då Gustafson var att anse såsom krigsman, kan enligt hovrättens mening icke föranleda till att vad Gustafson låtit komma sig till last skall bedömas annorledes än såsom tjänstefel. Med ändring av häradsrättens dom dömer hovrätten Gustafson jämlikt 21 kap. 18 § brottsbalken och 2 § andra stycket lagen om disciplinstraff för krigsmän för tjänstefel till det av häradsrätten bestämda straffet.

Med anledning av vad sålunda förekommit hemställde militieombudsmannen genom skrivelse den 27 december 1965 till riksåklagaren att denne ville till prövning upptaga frågan om ansökan om revision av hovrättens dom samt framhöll därvid: Av utredningen i målet framgår att Gustafson icke tagit del av inkallelseordern på sätt det ålegat honom. Då han härigenom förskyllt ansvar enligt 38 § värnpliktslagen, synes det av hovrätten åberopade lagrummet, 21 kap. 18 § brottsbalken, icke ha varit tillämpligt. Ansvar enligt sistnämnda lagrum kan nämligen icke ifrågakomma då gärningen är särskilt belagd med straff. Att Gustafson till följd av nyssnämnda förseelse inställt sig för sent vid sitt förband kan enligt min mening icke föranleda ansvar. Olovlig utevaro som skett av oaktsamhet har i gällande lag ej särskilt belagts med straff och med hänsyn till att krigsmannaansvaret i princip begränsats till tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger är ej heller tjänstefelsbestämmelsen i 21 kap. 18 § brottsbalken tillämplig. Skälen för denna ståndpunkt framgår av vad jag anfört i det av häradsrätten åberopade uttalandet. Skulle av någon anledning 38 § värnpliktslagen ej ha ansetts tillämplig i förevarande fall, borde sålunda Gustafson ha frikänts från ansvar. Hovrättens domskäl är alltför torftiga för att man av dem skall kunna förstå varför hovrätten icke ansett 38 § värnpliktslagen men däremot 21 kap. 18 § brottsbalken tillämplig i målet. Genom domen har emellertid hovrätten kommit att taga ställning till ett mycket betydelsefullt spörs-

mål, som ännu icke fått sin lösning genom en stadig praxis. Det är därför synnerligen angeläget att målet blir föremål för högsta domstolens bedömande.

Riksåklagaren ansökte härefter om revision och yrkade i revisionsinlagan att högsta domstolen, med ändring av hovrättens dom, måtte fälla Gustafson till ansvar för förseelse mot värnpliktslagen och ej för tjänstefel samt nedsätta straffet.

Vid huvudförhandling i högsta domstolen yrkade byråchefen B.-O. Berggren, som enligt förordnande förde riksåklagarens talan, i första hand att högsta domstolen måtte finna gärningen böra bedömas såsom förseelse mot värnpliktslagen samt nedsätta straffet. I andra hand yrkade Berggren att Gustafson måtte, såsom hovrätten funnit, fällas till ansvar för tjänstefel.

Högsta domstolen meddelade den 5 april 1966 följande dom.

Riksåklagaren har icke ifrågasatt riktigheten av vad Gustafson uppgivit därom att han allenast ögnat igenom ordern och då fått den uppfattningen att han skulle inställa sig till tjänstgöring den 30 mars 1965 samt att han därefter lagt in ordern i sin inskrivningsbok och tagit fram den först i anledning av förfrågan den 2 mars från polismyndigheten varför han icke dagen före inställt sig till tjänstgöring.

Det får således anses utrett, att Gustafson icke någon gång läst ordern så noga att han rätt uppfattat dagen då han hade att inställa sig till tjänstgöring. Vid sådant förhållande har han ej i den mening, som avses i 38 § värnpliktslagen, tagit del av ordern.

Gustafson är följaktligen förfallen till ansvar enligt nyssnämnda lagrum och skall då icke dömas för tjänstefel.

För vad Gustafson låtit komma sig till last förskyller han det straff domstolarna utmätt.

Kungl. Maj:t prövar förty lagligt att, med upphävande av hovrättens dom, fastställa häradsrättens domslut.

Sedan militieombudsmannen hos riksåklagaren hemställt om yttrande med anledning av vad Berggren vid huvudförhandlingen i högsta domstolen yrkat, inkom riksåklagaren den 14 juni 1966 med ett från Berggren införskaffat yttrande samt yttrande för egen del.

Berggren anförde: Det var såväl då revisionsinlagan avläts som senare Berggrens personliga uppfattning, att Gustafson gjort sig skyldig till förseelse mot värnpliktslagen, eftersom han, med högsta domstolens ord, icke någon gång läst ordern så noga att han rätt uppfattat dagen då han hade att inställa sig till tjänstgöring. När Berggren förberedde sig för huvudförhandligen i målet började han emellertid — därtill närmast föranledd av att hovrätten enhälligt fällt Gustafson till ansvar för tjänstefel — att överväga vilken ståndpunkt han skulle intaga för det fall, att Gustafson likväl skulle finnas ha fullgjort vad som ålegat honom enligt 38 § värnpliktslagen. Detta spörsmål hade ej berörts i revisionsinlagan. Gustafson hade under angiven förutsättning antingen gjort sig skyldig till tjänstefel eller också till en straffri försummelse. Stöd för båda ståndpunkterna fanns i det i militie-

ombudsmannens ämbetsberättelse 1966 s. 144 omförmälda ärendet; jämför å ena sidan det av justitieråden Lind, Yngve Söderlund och Bergsten avgivna, av militieombudsmannen återgivna yttrandet, och å andra sidan militieombudsmannens utveckling av sin egen mening. Berggren var för egen del benägen att ansluta sig till den av de tre justitieråden företrädda uppfattningen. Av betydelse för detta ställningstagande var bland annat de konsekvenser, som den av militieombudsmannen hävdade tolkningen syntes kunna medföra i vissa fall. Om nämligen en värnpliktig uppsåtligen skulle försitta alla möjligheter att inställa sig i tid men vid den tidpunkt då han skulle ha inställt sig gjorde allt för att snarast möjligt komma till sitt förband torde militieombudsmannens ståndpunkt leda till, att den värnpliktige ej skulle kunna straffas för sin uppsåtliga, olovliga utevaro. Detta fann Berggren svårt att godtaga. I målet hävdade Berggren alltså, att Gustafson i andra hand gjort sig skyldig till tjänstefel. Han anser, att detta under förhanden varande omständigheter var den naturliga åklagarståndpunkten. Det är också hans mening, att denna ståndpunkt, därest andrahandsyrkandet kommit under bedömande, oavsett utgången varit bäst ägnad att klargöra högsta domstolens inställning till det ifrågavarande tolkningsspörsmålet.

Riksåklagaren anförde: Gustafson hade otvivelaktigt gjort sig förfallen till ansvar enligt 38 § värnpliktslagen genom att icke ta del av inkallelseordern på sätt det ålegat honom, och det kunde följaktligen icke komma i fråga att han skulle dömas för tjänstefel för att han ej inställt sig i rätt tid till tjänstgöring. Anledning förelåg därför icke för Berggren att — med ändring av riksåklagarens ändringsyrkande i revisionsinlagan — framställa ifrågavarande andrahandsyrkande vid huvudförhandlingen i målet. Med hänsyn till arten av Gustafsons försummelse skilde sig målet i ett väsentligt avseende från det fall som upptagits till behandling enligt militieombudsmannens ämbetsberättelse 1966 s. 144—149. Det fallet gällde den straffrättsliga bedömningen, när en värnpliktig, som väl tagit del av inkallelseorder, till följd av senare inträffad oaktsamhet försummar att inställa sig. Av Berggrens förklaring framgår ej att han med sitt andrahandsyrkande avsett att ta ställning till berörda tolkningsfråga. Yrkandet kan dock uppfattas som ett sådant ställningstagande, vilket med hänsyn till omständigheterna i målet varit opåkallat.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 6 juli 1966 till riksåklagaren följande.

Genom högsta domstolens ifrågavarande dom får anses fastslaget att värnpliktig, som icke med tillräcklig noggrannhet tagit del av inkallelseorder och till följd därav ej inställt sig i rätt tid, är förfallen till ansvar enligt 38 § värnpliktslagen och icke för tjänstefel. Eftersom i hovrättens dom den försenade inställelsen skjutits i förgrunden och såsom utevaro av oaktsamhet anseits utgöra tjänstefel men detta betraktelsesätt icke godtagits, skulle

möjligen kunna ifrågasättas om ej konsekvenserna av högsta domstolens dom sträcker sig längre än nyss sagts. Det torde dock vara osäkert huruvida någon sådan slutsats kan dragas. I förevarande mål har ju endast varit under bedömande att en värnpliktig, som saknat riktig uppfattning om dagen då han hade att inställa sig, uteblivit under viss tid.

Beträffande det fall, att en värnpliktig underlåtit att inställa sig på den i inkallelseorder angivna tidpunkten utan att 38 § värnpliktslagen ansetts tillämplig, har jag i ett tidigare sammanhang (militieombudsmannens ämbetsberättelse 1966 s. 144—149) som min mening uttalat att med hänsyn till begränsningen i krigsmannaansvaret straff för tjänstefel jämlikt 21 kap. 18 § brottsbalken icke kan ifrågakomma. Detta ställningstagande har givetvis skett med beaktande av bl. a. förarbetena till gällande lag. Det har emellertid visat sig att en närmare redogörelse för förarbetena i hithörande delar skulle kunna vara av intresse. Med anledning härav må anföras följande.

I 1 § 1914 års strafflag för krigsmakten (SLK) stadgades att till krigsmän hänfördes enligt lagen värnpliktiga under den tid de fullgjorde dem åliggande tjänstgöringsskyldighet vid krigsmakten samt då de under färd till eller från sin tjänstgöringsort stod under militärbefäl. Enligt 6 § SLK lydde under lagen bl. a. krigsmän. Av 7 § samma lag framgick emellertid att värnpliktiga, ändå att de icke enligt vad förut sagts lydde under lagen, i vissa fall var underkastade straff efter densamma på sätt i 61, 101, 130 och 157 §§ stadgades.

Enligt 61 § skulle vad i 48—54 och 59 §§ fanns stadgat om krigsmän i tillämpliga delar gälla beträffande värnpliktiga, ändå att de icke skulle vara att hänföra till krigsmän. Nämnda paragrafer ingick i det kapitel i SLK som handlade om rymning och olovligt undanhållande. Beträffande paragrafernas innehåll må i övrigt nämnas följande. I 49 § stadgades om rymning av krigsman som var tjänstgöringsskyldig vid mobiliserad avdelning. Enligt 50 § skulle rymning av krigsman i annat fall än det i 49 § omförmälda bestraffas med fängelse i högst sex månader eller med disciplinstraff, men om brottet bestod i underlåtenhet att inställa sig till tjänstgöring vid krigsmakten och den brottslige ännu ej varit i sådan tjänstgöring samt ej heller tillförne varit för rymning straffad, fick svårare straff än disciplinstraff ej åläggas honom. Bestämmelsen i 54 § föreskrev disciplinstraff för den händelse att krigsman, som på grund av inkallelse eller enligt åtagande eller efter tilländagången tjänstledighet var skyldig att inställa sig till tjänstgöring men på grund av laga förfall därifrån uteblev, underlät att så snart ske kunde hos vederbörande befälhavare anmäla förfallet.

Jämväl 157 § var upptagen i ett kapitel som handlade om rymning och olovligt undanhållande, ehuru detta såsom ingående i krigsartiklarna icke ägde tillämpning under fredsförhållanden. Bestämmelsen stadgade straff för värnpliktig som tillhörde beväringens första uppbåd men vistades utom

riket och underlåtit att vid utbrott av krig mellan Sverige och annan makt så snart ske kunde återvända till hemorten.

I 101 § föreskrevs att vad i 98 och 100 §§ var stadgat skulle äga tillämpning jämväl å värnpliktiga, ändå att de icke lydde under SLK, där någon av dem begick brott som i nämnda paragrafer sades beträffande åt honom till förvaring anförtrodd egendom. Stadgandet i 98 § handlade om förmögenhetsbrott beträffande egendom som tillhörde krigsmakten eller var avsedd för dess behov och förmögenhetsbrott mot någon som lydde under SLK. Enligt 100 § skulle den som förstörde, skadade, tillägnade sig eller ock olovligen förfogade över eller brukade åt honom till begagnande lämnad utrednings- eller beklädnadspersedel dömas, där brottet var ringa, för persedelförseelse.

Intill den 1 juli 1943 innehöll 130 § bestämmelser utformade i två stycken. Enligt det första skulle krigsman straffas om han visade vårdslöshet, försummelse, oförstånd eller oskicklighet i fullgörande av de tjänsteplikter, som ålåg honom efter reglementen eller andra allmänna författningar, instruktioner eller särskilda föreskrifter eller av förhållandenas beskaffenhet påkallades, och ej i SLK eller annan lag särskilt ansvar var satt å förseelsen. I andra stycket föreskrevs att vad i denna paragraf var stadgat om krigsmän skulle äga tillämpning jämväl å officerare, underofficerare och manskap, hörande till krigsmaktens reservpersonal, ändå att de icke eljest skulle lyda under denna lag.

Från och med nämnda dag infördes i 130 § ett tredje stycke. Enligt detta skulle värnpliktig, som åtnjöt ledighet från tjänstgöring vartill han inkallats jämlikt 28 § värnpliktslagen, även i fall då han ej var att anse som krigsman, straffas så som i första stycket sades, därest han genom underlåtenhet att göra föreskriven anmälan om var han träffades eller genom annan dylik försummelse föranledde att meddelande om inställelse till tjänstgöring icke nådde honom.

Den sålunda berörda lagändringen och den ovan återgivna lydelsen av 101 § SLK tillkom genom lag den 30 juni 1943. Av motiven till denna (jfr Nytt juridiskt arkiv, NJA, avd. II 1943 s. 834—839) framgår att ett i NJA I 1942 s. 506 refererat rättsfall varit av grundläggande betydelse i lagstiftningsärendet. En värnpliktig, som inkallats till militärtjänstgöring, hade hempermitterats tillsvidare men ej hemförlovats. Då han skulle beordras till omedelbar återinställelse kunde han ej genast anträffas. Han åtalades jämlikt 130 § SLK för underlåtenhet att fullgöra sin skyldighet att lämna uppgift om adressförändring. Domstolarna fann att den värnpliktige under hempermitteringen icke varit att hänföra till krigsman och att han vid sådant förhållande icke var underkastad ansvar efter SLK för vad i målet lagts honom till last. Föredragande departementschefen anförde:

För tillämpning av straffbestämmelserna om rymning och olovligt undanhållande förutsättes, att den värnpliktige äger kännedom om sin skyldighet att inställa sig. När värnpliktiga inkallas till tjänstgöring genom allmän

kungörelse, torde de i och med kungörandet få anses ha erhållit sådan kännedom. Utebliva de från tjänstgöringen, äro de följaktligen förfallna till straff enligt nämnda bestämmelser. Sker inkallelse, såsom nu är vanligt, genom personlig order till varje värnpliktig, fordras för straffbarhet, att den värnpliktige erhållit del av ordern. Härvid är tillfyllest, att den värnpliktige mottagit en försändelse eller avi om en sådan, därest han inser att försändelsen innehåller en inkallelseorder (NJA I 1942 s. 470).

Därest ej straff kan ådömas för rymning eller olovligt undanhållande, finnes beträffande värnpliktig möjlighet att enligt 38 § värnpliktslagen döma honom till dagsböter, om han utan laga förfall underlåter att avhämta rekommenderad postförsändelse, om vilken han mottagit avi, varav framgår att försändelsen avsänts av militär myndighet, eller om han vägrar att utkvittera eller mottaga försändelse från militär myndighet. Vidare finnes bestämmelsen i 37 § värnpliktslagen om straff för underlåten adressanmälan. Beträffande krigsman gäller, att ansvar kan inträda enligt 130 § strafflagen för krigsmakten för vårdslöshet, försummelse, oförstånd eller oskicklighet i fullgörande av de tjänsteplikter, som åligga honom efter reglementen eller andra allmänna författningar, instruktioner eller särskilda föreskrifter eller som påkallas av förhållandenas beskaffenhet, under förutsättning att särskilt ansvar för förseelsen ej är utsatt i strafflagen för krigsmakten eller annan lag. Denna bestämmelse gäller även krigsmaktens reservpersonal. Straffet utgöres av disciplinstraff eller, om brottet är av svårare beskaffenhet än att det kan anses vara sonat med sådant straff, av fängelse i högst sex månader eller mistning av ämbete eller tjänst på viss tid. Officer eller underofficer kan dömas till avsättning, därest omständigheterna äro synnerligen försvårande. Straff kan enligt nu nämnda lagrum inträda t. ex. då krigsman i strid mot meddelad föreskrift underlåter att under permission anmäla förändring av vistelseort, medan beträffande enahanda förseelse av värnpliktig, som icke är krigsman, icke finnes annan straffbestämmelse än 37 § värnpliktslagen.

Det torde vara uppenbart, att strafflagen för krigsmakten i allmänhet icke bör vara tillämplig på värnpliktiga som ej äro i tjänstgöring. Under tjänstgöringstid inräknas emellertid även sådan tid, då den värnpliktige åtnjuter tillfällig permission eller tjänstledighet. Värnpliktiga som hempermitterats tills vidare eller på viss bestämd, längre tid böra däremot icke behandlas som krigsmän. Enligt nuvarande beredskapssystem äro permitteringstiderna ofta så långa att den värnpliktige förlorar den närmare kontakt med krigsmakten som torde böra utgöra en förutsättning för att han skall vara underkastad strafflagen för krigsmakten. Särskilt gäller detta i fråga om straffbestämmelserna för brott mot krigslydnaden. Det synes icke böra ifrågakomma, att den värnpliktige vid sådan hempermittering utan inskränkning underkastas de skyldigheter som åtfölja lydnadsförhållandet gentemot förmän och överordnade inom krigsmakten. De skäl som sålunda tala mot att den värnpliktige skall vara underkastad strafflagen för krigsmakten i allmänhet göra sig gällande även mot en utsträckning av 130 § till att gälla värnpliktiga, eftersom en sådan utsträckning skulle medföra en allmän lydnadsplikt för dem.

De förpliktelser med avseende å tjänstgöringen vid krigsmakten som skola åvila ifrågavarande hempermitterade värnpliktiga böra vara begränsade och i lagen särskilt angivna. Nuvarande bestämmelser i detta hänseende synes emellertid böra kompletteras. Såsom i ärendet framhållits kräver det mili-

tära beredskapssystemet, att hempermitterade förband kunna ånyo inkallas utan omgång. Fördenskull är det bl. a. nödvändigt, att de hempermitterade värnpliktiga icke eftersätta sin skyldighet att anmäla adressförändring. En bestämmelse häremot torde därför böra införas i strafflagen för krigsmakten. Bestämmelsen torde dock böra begränsas att gälla, då underlåtenhet att göra adressanmälan har till följd att inkallelseorder icke når den person till vilken den är riktad. Å andra sidan synes det vara erforderligt att bestämmelsen jämte underlåten adressanmälan även avser andra liknande försummelser. Sådana försummelser äro väl i viss utsträckning straffbara enligt 38 § värnpliktslagen men genom att de omfattas av en bestämmelse i strafflagen för krigsmakten kan åtal därför ske i den ordning som eljest gäller för militära förseelser. Att utföra åtalet vid allmän underrätt är mindre lämpligt med hänsyn till att förseelsen, då fråga är om inkallelseorder, regelmässigt kan beivras först sedan den skyldige ånyo inträtt i tjänstgöring.

Med anledning av vad som anförts i vissa yttranden torde vidare i strafflagen för krigsmakten böra upptagas en bestämmelse för sådana fall som då hempermitterad förstör, skadar, tillägnar sig eller olovligen förfogar över eller brukar vapen, beklädnadspersedlar eller annan utrustning som anförtrotts honom till förvaring. Även dylika brott upptäckas i regel icke förrän vid inställelse till fortsatt tjänstgöring. Tillräckliga skäl synes däremot icke föreligga att i större utsträckning än nu sagts göra strafflagen för krigsmakten tillämplig på hempermitterade värnpliktiga.

Med utgången av år 1948 ersattes SLK av ny lagstiftning som numera finnes upptagen i brottsbalken (BrB). I det sakkunnigförslag som ligger till grund för denna lagstiftning anfördes under rubriken »Huvuddragen i förslaget» (SOU 1946: 83 s. 50):

Beträffande frågan om de yttre gränserna för bestämmelsernas tillämplighet följer av krigslagstiftningens natur av undantagslagstiftning, att dess tillämpning icke bör sträcka sig längre än nödvändigt. Den prövning av spörsmålet som vid utredningen skett har emellertid givit vid handen, att några större sakliga avvikelser från vad som i detta hänseende för närvarande gäller icke torde vara påkallade.

Föredragande departementschefen underströk (prop. 1948: 144 s. 57) att av krigslagstiftningens karaktär av undantagslagstiftning följer att bestämmelserna bör begränsas till vad som kräves för att deras syfte skall tillgodoses.

Liksom SLK fordrar gällande lag att olovlig bortovaro skall ske uppsåtligen för att straff för undanhållande eller rymning skall kunna ådömas. Beträffande det förra av dessa brott anfördes sålunda i sakkunnigförslaget (SOU 1946: 83 s. 100—101):

För att undanhållande skall vara straffbart böra de angivna objektiva förutsättningarna, avvikande eller uteblivande från viss avdelning eller särskilt tjänstgöringsställe, vara täckta av uppsåt. Enbart oaktsamhet skall icke medföra straff enligt förevarande bestämmelse. Har någon av misstag trott sig vara permitterad, är han alltså straffbar för undanhållande endast om avvikande skett under sådana omständigheter att eventuellt uppsåt kan anses föreligga. Likaledes bör den som efter ledighet inställer sig för sent vara

fri från ansvar för undanhållande, därest förseningen beror på ett trafikmissöde, varmed han ej kunnat räkna. Sin största praktiska betydelse får emellertid kravet på uppsåt vid underlåtenhet att iakttaga inställelse efter inkallelse till tjänstgöring. Den som underlåter att inställa sig måste ha ägt kännedom om sin skyldighet därutinnan. Om inkallelse skett genom allmän kungörelse lärer visserligen, i enlighet med gällande grundsatser, den uteblivne genom inställelseorderns kungörande få anses ha erhållit kunskap om sin inställelseskyldighet, dock att härvid torde böra uppställas det kravet att ordern icke är så oklar att missförstånd framstår såsom ursäktligt. Vanligen ske emellertid inkallelser numera genom personliga order. För att straff för undanhållande skall kunna ådömas någon som inkallats enbart genom sådan order, måste fordras att ordern kommit honom till handa, därest ej omständigheterna äro sådana att eventuellt uppsåt med avseende å inställelseskyldigheten kan anses föreligga (NJA 1942 s. 470).

Enligt 21 kap. 20 § första stycket BrB är värnpliktig krigsman under den tid han i sådan egenskap är tjänstgöringsskyldig. Detta innebär en viss avvikelse från SLK. Härom anfördes (SOU 1946: 83 s. 132—133):

Av det föregående framgår att flertalet av dem, som förutsatts skola vara krigsmän, icke äro ständigt tjänstgörande. Bland annat ha reservpersonal, värnpliktiga, hemvärnsmän och krigsfrivilliga tjänstgöringsskyldighet endast under vissa bestämda tidsperioder eller under vissa angivna förutsättningar. Det torde därför vara nödvändigt att egenskapen av krigsman på något sätt inskränkes till tid då tjänstgöringsskyldigheten är aktualiserad. Enligt SLK gäller för de nämnda personalkategorierna att lagen i princip är tillämplig endast då tjänstgöringsskyldighet fullgöres. Detta innebär tydligen att den faktiska tjänstgöringen är avgörande, så att den som inkallats till tjänstgöring men uteblir vid fastställd inställelsedag i allmänhet icke kan straffas enligt SLK för gärningar som av honom förövats innan han sedermera, frivilligt eller tvångsvis, kommer tillstädes. För att möjliggöra bestraffning av underlåtenhet att iakttaga inställelse till tjänstgöring ha därför särskilda bestämmelser måst meddelas, vilka i SLK återfinnas i 61 §. Att sådana särbestämmelser erfordras utgör en olägenhet och jämväl i andra avseenden är den nuvarande regeln mindre lämplig. Det synes därför mera tillfredsställande att — i likhet med vad som i allmänhet gäller utomlands och beträffande viss personal även enligt 6 § SLK — låta tillämpligheten av de militärstraffrättsliga bestämmelserna vara beroende av tjänstgöringsskyldigheten och icke av den faktiska tjänstgöringen. En värnpliktig bör sålunda vara krigsman från och med den tidpunkt då han skall inställa sig till tjänstgöring och upphöra att vara krigsman först då tjänstgöringsskyldigheten slutar. Har värnpliktig jämlikt 109 § inskrivningsförordningen beordrats att vid viss tid inställa sig å särskild samlingsplats, bör ävenledes tjänstgöringsskyldigheten anses inträda då han skall inställa sig, även om den egentliga tjänstgöringen skall fullgöras å annan ort med början kanske först senare dag. Att i 116 § inskrivningsförordningen föreskrivits att in- och utryckningsdagar icke skola inräknas i den i 27 § värnpliktslagen fastställda tjänstgöringstiden, bör alltså icke inverka i här ifrågavarande avseende (se NJA 1909 s. 148, jfr dock MO 1925 s. 223). Härigenom synes också ett stadgande som det i 1 § SLK intagna, att värnpliktiga skola hänföras till krigsmän även då de under färd till eller från sin tjänstgöringsort stå under militärbefäl, bliva obehövligt. Att en värnpliktig, som icke inställer sig utan håller sig undan från tjänstgöringen, under denna tid lyder under

de militära straffbestämmelserna jämväl i andra hänseenden än beträffande straff för undanhållande, torde icke ha någon praktisk betydelse.

I 21 kap. 20 § andra stycket BrB stadgas att värnpliktig, förutom under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, har ansvar såsom krigsman jämväl i vissa särskilda fall. Beträffande detta stadgande anfördes, såvitt nu är i fråga (SOU 1946: 83 s. 135—137):

Genom att tillämpligheten av de militärstraffrättsliga bestämmelserna ställs i relation till tjänstgöringsskyldigheten och icke till faktisk tjänstgöring blir, såsom förut nämnts, kompletterande stadgande om tillämpligheten beträffande undanhållande och rymning icke erforderligt. I vissa andra avseenden synas emellertid dylika stadganden vara nödvändiga.

— —

De som äro krigsmän under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger kunna ha vissa tjänsteplikter även under annan tid. Sålunda stadgas i tjänstereglementet för krigsmakten att all enligt personalinstruktion registrerad personal, som icke är beordrad till krigstjänstgöring, skall hålla registreringsmyndigheten underrättad om sin postadress och sin kyrkobokföringsort. Även i andra fall föreskriver tjänstereglementet anmälningsskyldighet, t. ex. för stampersonal vid konkurs och omyndighetsförklaring. Härjämte måste givetvis den som fått sig anförtrodd viss persedel anses ha tjänsteplikt att vårda denna, och det kan uppenbarligen tänkas ytterligare situationer då liknande särskilda tjänsteplikter behöva åläggas personalen. Med avseende å alla här åsyftade tjänsteplikter torde ansvar såsom krigsman böra föreligga även om tjänstgöringsskyldighet i övrigt icke samtidigt är för handen. På grund härav har i förevarande paragraf ytterligare föreskrivits att de som vid tjänstgöringsskyldighet äro krigsmän skola vara att anse som sådana även såvitt angår fullgörandet av dem eljest åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt. Detta stadgande motsvarar närmast 130 § andra och tredje styckena samt 132 § andra stycket SLK.

Även värnpliktiga kunna under vissa omständigheter ha tjänsteplikter då de eljest icke äro tjänstgöringsskyldiga. Vid hempermittering på obestämd tid kan det åligga värnpliktig att vårda persedlar som anförtrotts honom samt att lämna sådan adressuppgift att inställelseorder kan nå honom. Sistnämnda skyldighet åvilar värnpliktig även då han ej är inkallad. Beträffande de värnpliktigas straffansvar torde det icke finnas skäl att avvika från vad som bör gälla för annan personal. De värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet är för fredstid noggrant fastslagen i värnpliktslagen, och de militära myndigheternas rätt att ålägga en värnpliktig något är alltså begränsad i enlighet därmed. Skyldigheten att göra adressanmälan är föreskriven i värnpliktslagen, 34 §. Särskilt ansvar för överträdelse av denna föreskrift finnes stadgat i 37 och 38 §§. Om viss annan uppgiftsskyldighet innehålla 35 och 39 §§ bestämmelser. Den som ej inställer sig vid inskrivningsförrättning straffas enligt 36 §. I samtliga dessa fall, som icke avses i de speciella straffstadgandena i 26 kap. i förslaget, är jämväl tillämpningen av den generella tjänstefelsbestämmelsen i 26: 18 utesluten på grund av dess subsidiära natur. Under beredskaps- och krigstid äro visserligen de värnpliktigas skyldigheter icke lika specificerat angivna. Det ligger emellertid i sakens natur, att inkallade värnpliktiga, då de ej äro i tjänstgöring, kunna åläggas särskilda tjänsteplikter endast i den mån dessa ha ett mycket direkt samband med egentlig tjänstgöring. Så är t. ex. fallet med plikten att vårda anförtrodd egendom samt att lämna uppgifter som erfordras för

att inställelseorder skall kunna delgivas. Att det ankommer på de militära myndigheterna att bestämma vilka särskilda tjänsteplikter som skola gälla under hempermittering på obestämd tid, torde för övrigt icke innebära någon äventyrlighet, eftersom i princip dessa myndigheter alltid ha möjligheten att inbeordra till tjänstgöring.

Av det anförda framgår oförtydbart att en värnpliktig som inkallats till fredstjänstgöring (27 § värnpliktslagen) icke kunde fällas till ansvar enligt SLK för att han av oaktsamhet inställt sig för sent. Den bakomliggande tanken hade kommit till uttryck även genom den mildare bedömning av uppsåtlig underlåtenhet att inställa sig till tjänstgöring som i 50 § SLK föreskrevs för det fall att den brottslige ännu icke varit i tjänstgöring vid krigsmakten och ej heller förut varit straffad för rymning. Detta rättsläge var utgångspunkten när 1946 års sakkunnigförslag och, på grundval därav, nu gällande lag utarbetades; den för nämnda förslag närmast ansvarige hade för övrigt varit föredragande i lagrådet i det lagstiftningsärende som ledde till 1943 års ändring av 130 § SLK (SOU 1946: 83 s. 3 och prop. 1943: 306 s. 19). Det måste givetvis förutsättas att en principiell avvikelse i ny lag skulle ha åtföljts av uttrycklig motivering. Såvitt jag kan finna innehåller emellertid motiven till gällande lag icke någon sådan utan giver i stället stöd för att avvikelse ej varit avsedd. Att märka är att vid tiden för gällande lags tillkomst 38 § värnpliktslagen endast stadgade straffansvar för värnpliktig som om rekommenderad postförsändelse mottagit avi, av vilken framgick att försändelsen avsänts av militär myndighet, och underlåtit att utan laga förfall avhämta försändelsen eller för värnpliktig som, då försändelse från militär myndighet tillhandahölls honom, vägrat att utkvittera eller mottaga densamma. Såsom framgår av departementschefens ovan återgivna uttalande vid 1943 års ändring av 130 § SLK ansågs en värnpliktig ha erhållit del av inkallelseorder då han mottagit en försändelse eller avi om en sådan, därest han insåg att försändelsen innehöll en inkallelseorder. Genom lag den 30 december 1953 (jfr NJA II 1953 s. 592—595) infördes i 38 § värnpliktslagen ett tilläggsstadgande, enligt vilket värnpliktig skulle vara underkastad straffansvar för underlåtenhet att taga del av innehållet i försändelse från militär myndighet. I betraktande av nyssnämnda departementschefsuttalande synes denna lagändring svår att förstå. Eftersom den tillkommit utan sedvanligt utrednings- och remissförfarande torde kunna antagas att syftet närmast varit att åstadkomma ett förtydligande. Angivna förhållanden är att se som bakgrunden till mitt tidigare gjorda uttalande (jfr militieombudsmannens ämbetsberättelse 1966 s. 149) att skyldigheten att taga del av inkallelseorder i normala fall ej bör anses fullgjord med mindre det skett på sådant sätt att vederbörande vid tiden för inställelsen har kännedom om inkallelseorderns innehåll.

Härmed är förevarande ärende av mig slutbehandlat.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes Berggren.

2. Fråga huruvida värnpliktig, som i logement misshandlat annan värnpliktig, därigenom åsidosatt sin tjänsteplikt. Tillika fråga om tillämpningen av 21 kap. 7 § brottsbalken

Vid militieombudsmannens inspektion den 20 januari 1966 av åklagarmyndighetens i Gävle åklagardistrikt handläggning av militära mål uppmärksammades följande.

Chefen för Hälsinge regemente hänsköt den 5 mars 1965 till åklagarmyndigheten ett disciplinmål angående värnpliktige nr 440903-753 L. K. Jansson, vilken anmälts för olovlig bortovaro från regementet under tiden den 14 februari 1965 klockan 2400—den 15 februari 1965 klockan 1330. I anledning härav verkställdes förundersökning med distriktsåklagaren M. Skuncke som undersökningsledare.

Vid förundersökningen framkom följande. Jansson, som fullgjorde värnpliktstjänstgöring vid regementet, var förlagd i logement 1. I samma logement var även värnpliktige nr 450503-103 S. R. Karlsson förlagd. Under sommaren 1964 hade de värnpliktiga i logementet förhyrt en televisionsapparat i Janssons namn och på avbetalning inköpt en radioapparat i Karlssons namn. Pengar till hyra och avbetalningar insamlades varje månad från de värnpliktiga i logementet och överlämnades till Jansson, som åtagit sig att erlägga de insamlade beloppen till den firma, som levererat apparaterna. Jansson fullgjorde emellertid icke ordentligt sitt åtagande att inbetala beloppen. Enligt Karlssons uppgift blev kamraterna »minst sagt förtretade» över att Jansson misskötte inbetalningarna. Då Jansson söndagen den 14 februari 1965 vid 2300-tiden infann sig på logementet uppstod en dispyt mellan honom och Karlsson om alltjämt oredovisade medel. Karlsson tilldelade därvid Jansson åtminstone två slag i ansiktet. Enligt Karlssons uppgifter utdelades slagen med öppen hand och var icke särdeles kraftiga, medan Jansson påstått att de var knytnävsslag. Av slagen synes Jansson ha kastats med huvudet mot ett skåp. Han blev omtöcknad och begav sig i sitt förvirrade tillstånd till sin bostad i Gävle. I bostaden kräktes Jansson, och han kände sig yr i huvudet. Påföljande morgon fann hans föräldrar honom i sängen. Jansson var då omtöcknad och pratade osammanhängande. Senare på dagen skjutsades Jansson till regementet. Under tiden den 15—den 18 februari var han på grund av sina vid tillfället ådragna besvär intagen på regementssjukhuset under diagnosen misstänkt hjärnskakning. Jansson har vid förundersökningen förklarat sig icke vilja ange Karlsson till åtal.

I beslut den 17 augusti 1965 fann Skuncke det icke kunna styrkas att Jansson gjort sig skyldig till undanhållande eller tjänstefel. Beslutet innehöll icke något yttrande angående Karlsson.

Vid inspektionen anmärktes följande. Genom vad i målet förekommit

synes kunna ifrågasättas om icke Karlsson genom misshandeln gjort sig skyldig till våld mot krigsman jämlikt 21 kap. 7 § brottsbalken, för vilket brott icke stadgas någon inskränkning i åklagares åtalsrätt. Därest våldet icke skulle anses ha utövats i anledning av Janssons tjänst synes Karlsson i vart fall genom misshandeln ha åsidosatt sin tjänsteplikt och brottet sålunda jämlikt 21 kap. 22 § brottsbalken ha fallit under åklagarens åtalsrätt utan hinder av eljest gällande begränsningar i åtalshänseende.

Sedan militieombudsmannen i skrivelse till Skuncke anhållit om yttrande i saken anförde denne: Under förundersökningen framkom att Karlsson under fritid i logementet misshandlat Jansson genom att tilldela denne åtminstone två slag i ansiktet. Vid bedömningen av brottet fann Skuncke att 3 kap. 5 § brottsbalken om misshandel och ej 21 kap. 7 § brottsbalken om våld mot krigsman var tillämplig, enär Karlsson icke kunde anses ha förgripit sig å Jansson med anledning av dennes tjänst. Beträffande frågan huruvida Karlsson genom misshandeln åsidosatt sin tjänsteplikt tog Skuncke hänsyn till motivet för brottet och till att brottet i och för sig måste anses som relativt ringa om man beaktar att effekten av brottet synes ha blivit allvarligare än vad som omfattats av Karlssons uppsåt. I en krigsmans tjänsteplikt torde såsom en allmän skyldighet ingå att uppföra sig väl såväl i som utom tjänsten. Den omständighet som i detta fall främst talat för att Karlsson åsidosatt sin tjänsteplikt synes vara att han förövat misshandeln inom krigsmakten tillhöriga lokaler, nämligen i det logement, där han och Jansson var förlagda. Brottet har i övrigt ingen anknytning till Karlssons eller Janssons tjänst vid krigsmakten, utan anledningen till att Karlsson förövade misshandeln synes helt och hållet ha sin grund i att Jansson misskött sitt uppdrag att inbetala ifrågavarande från de värnpliktiga i logementet insamlade penningbelopp. Skuncke fann därför övervägande skäl tala för att Karlsson genom brottet icke åsidosatt sin tjänsteplikt. Av samma skäl befanns åtal icke påkallat ur allmän synpunkt. Slutligen ville Jansson icke ange brottet — som icke ägde rum på allmän plats — till åtal. Ett annat betraktelsesätt skulle medföra att i det närmaste varje krigsman, som inom krigsmakten tillhöriga lokaler misshandlar annan krigsman, skulle — oavsett motivet och brottets svårighetsgrad — anses ha åsidosatt sin tjänsteplikt och till följd härav åtalas, vilket knappast kan anses vara motiverat. Skulle brottet däremot ha karaktären av kamratförtryck föreligger uppenbarligen åsidosättande av tjänsteplikt. Frågan om ett brott innefattar åsidosättande av tjänsteplikt är emellertid svårbedömd.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 17 maj 1966 till Skuncke följande.

Utredningen visar att värnpliktige Karlsson vid 2300-tiden söndagen den 14 februari 1965 i det logement, där bl. a. han och värnpliktige Jansson var förlagda, våldfört sig å den sistnämnde samt att anledningen till den så-

lunda förövade gärningen var att Jansson underlåtit att inbetala bland logementskamraterna insamlade pengar till den firma, av vilken en televisionsapparat förhyrts och en radiomottagare inköpts på avbetalning.

Frågan huruvida gärningen skall bedömas som våld mot krigsman jämlikt 21 kap. 7 § brottsbalken är tydligen beroende på om Karlssons förgripelse mot Jansson kan anses ha skett med anledning av dennes tjänst. Såsom framgår av vad jag i annat sammanhang anfört (se militieombudsmannens ämbetsberättelse 1965 s. 144 ff) är innebörden av det i nämnda lagrum förekommande uttrycket »med anledning av hans tjänst» att ett visst samband med vederbörandes tjänst föreligger. Med tjänst avses därvid icke tjänsteutövning utan själva anställningsförhållandet eller, i fråga om värnpliktig, det förhållandet att han efter inkallelse är tjänstgöringsskyldig.

Eftersom i förevarande fall televisions- och radioapparaterna uppenbarligen anskaffats för de värnpliktigas trevnad under militärtjänstgöringen, har det visserligen icke saknats samband mellan det utövade våldet och tjänsten. Anskaffningen av apparaterna och Janssons åtagande att inbetala för dessa insamlade pengar har emellertid, såvitt utredningen visar, helt och hållet skett utan medverkan från befälets sida. Det torde därför vara naturligast att icke anse våldet mot Jansson ha utövats med anledning av hans tjänst.

Vid detta förhållande är ifrågavarande gärning, såsom Ni funnit, att bedöma som misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken. Beträffande misshandel, som icke förövats å allmän plats, stadgas i 11 § samma kapitel att brottet må åtalas av åklagare allenast om målsägande angiver brottet till åtal eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Då fråga är om misshandel varigenom krigsman åsidosatt sin tjänsteplikt gäller emellertid, jämlikt 21 kap. 22 § brottsbalken, att brottet må åtalas av åklagare utan hinder av nyssnämnda åtalsbegränsningar (se militieombudsmannens ämbetsberättelse 1965 s. 162 ff).

En krigsmans tjänsteplikter är, såsom det i 21 kap. 18 § brottsbalken uttryckes, vad som åligger honom enligt reglementen, instruktioner eller andra allmänna bestämmelser, särskilda föreskrifter eller tjänstens beskaffenhet. Givetvis hänför sig tjänsteplikterna i första hand till själva tjänstgöringen, men också skyldigheter som endast indirekt sammanhänger med denna har ålagts (jfr Beckman m. fl., Brottsbalken II s. 414). Även om det någon gång må synas osäkert hur långt utom tjänsten en sådan skyldighet sträcker sig, kan det icke gärna råda någon tvekan om att en krigsman har förpliktelser med avseende å ordningen inom militära etablissement jämväl under tjänstefri tid. Den som, i strid mot föreskrifterna i tjänstereglementet för krigsmakten kap. 12 mom. 36, förvarar rusdrycker i sitt logementsskåp åsidosätter sålunda sin i föreskriften grundade tjänsteplikt och är förfallen till ansvar för tjänstefel. En annan tjänsteplikt, som här är av direkt intresse, har kommit till uttryck genom stadgandet i 21 kap. 16 § brottsbalken. Enligt

detta lagrum skall krigsman som, inom område eller utrymme som nyttjas av krigsmakten, för oljud eller eljest beter sig på sätt som är ägnat att väcka allmän förargelse dömas för förargelseväckande beteende. Självklart synes vara att sistnämnda tjänsteplikt eftersättes likaväl av den som i ett logement våldför sig på annan som av den som där t. ex. för oljud.

På grund av det anförda har Karlsson genom ifrågavarande misshandel åsidosatt sin tjänsteplikt, och de av Eder åberopade åtalsbegränsningarna i 3 kap. 11 § brottsbalken har följaktligen icke utgjort hinder mot att åtala Karlsson.

Med mitt sålunda gjorda uttalande är förevarande ärende av mig slutbehandlat.

3. Fråga om straffrihet för flykt ur militärhäkte

I samband med å militieombudsmansexpeditionen företagen granskning av arrestantkort infordrades från Luleå tingslags häradsrätt handlingarna i ett militärt brottmål mellan värnpliktige nr 441114-891 E. C. Inga och allmän åklagare. Av handlingarna inhämtades följande.

Sedan dagofficeren vid Norrbottens regemente anmält att bl. a. Inga rymt ur regementets arrestlokal, uppgav Inga vid militärförhör: Den 24 februari 1965, då Inga avtjänade arreststraff, låg han och sov i sin cell efter middagsmålet. När han vaknade märkte han att någon öppnat dörren. Inga gick ut i korridoren och såg att fönstret mot kaserngården var öppet. Han hoppade ut och sprang upp till kompaniförläggningen. Där uppehöll han sig tills han omkring klockan 0130 återvände till arrestlokalen.

Genom beslut den 18 mars 1965 av chefen för regementet ålades Inga för tjänstefel jämlikt 21 kap. 18 § brottsbalken arrest sex dagar »för det han olovligen avvikit från arrestlokalen, under avtjänande av arreststraff, tiden 24/2 omkring kl 2000—26/2 1965 omkring kl 0130, varunder han uppehållit sig inom kompaniets lokaler».

Inga fullföljde talan mot beslutet med yrkande att straffet skulle nedsättas till disciplinbot. Häradsrätten meddelade, under ordförandeskap av hovrättsfiskalen B. Bodén, beslut i målet den 22 september 1965. Genom detta fastställdes — med den anmärkningen att Ingas frånvaro upphörde omkring klockan 0130 den 25 februari 1965 — regementschefens beslut.

Med anledning av vad sålunda förekommit hemställde militieombudsmannen genom skrivelse den 13 maj 1966 om yttrande av Bodén i frågan huruvida Inga gjort sig skyldig till brottsligt förfarande genom att på sätt som skett avvika från arrestlokalen.

I avgivet yttrande anförde Bodén: Han kan nu icke erinra sig ifrågavarande mål eller hur han förberedde det inför förhandlingen. Han måste naturligtvis i sak ha delat auditörens, regementschefens och åklagarens upp-

fattning om gärningens straffbarhet. Med hänsyn till beslutets avfattning är det dock tydligt, att Bodén icke uppmärksammade den verkliga svårigheten i målet och att han alltså icke ägnade gärningen den kritiska granskning, som han bort göra. Såsom framgår av gängse kommentarer till den militära strafflagstiftningen och brottsbalken föreligger i princip straffrihet för den som själv flyr. Krigsman, som flyr ur militärhäkte, kan därför ej straffas för sin egen flykt men gör sig i allmänhet skyldig till undanhållande eller rymning. Fråga är då om krigsman, som olovligen avviker från arrestlokalen utan att därigenom göra sig skyldig till undanhållande eller rymning, begår brottslig gärning när han, såsom i detta fall, beger sig till och vistas inom kompaniets lokaler. Den som flyr ur fångvårdsanstalt kan icke straffas för flykten. Jämlikt 68 och 69 §§ lagen om behandling i fångvårdsanstalt kan disciplinära åtgärder dock vidtagas mot honom, däribland förlängning av verkställighetstiden med högst fjorton dagar. Krigsman, som ålagts tillrättavisning i form av utegångsförbud och avviker från kasernområdet, anses göra sig skyldig till undanhållande. Om utegångsförbudet är anknutet till kompaniförläggningen och krigsmannen lämnar förläggningen men icke kasernområdet är han förfallen till ansvar för tjänstefel. Krigsman, som på grund av sjukskrivning skall vistas i sitt hem men lämnar detta utan medgivande av läkaren, anses också göra sig skyldig till tjänstefel. Bodén har icke funnit något uttalande eller någon refererad praxis beträffande det problem, varom nu är fråga. Hovrätten för Övre Norrland fastställde i en dom den 17 april 1963 en underrätts dom, varigenom en värnpliktig dömts för tjänstefel till arrest för att han olovligen avvikit från arrestlokalen och därefter uppehållit sig i kompanilokaler. I ett tidigare avgörande, dom den 2 november 1956, hade samma hovrätt ogillat ett av åklagaren framställt yrkande att en värnpliktig skulle fällas till ansvar för undanhållande eller i vart fall tjänstefel för att han, då han var tagen i förvarsarrest, under viss tid olovligen varit frånvarande från arrestlokalen; hovrätten förklarade att åklagaren lagt den värnpliktige till last allenast att han avvikit från arrestlokalen och att denna gärning icke var straffbar. Det måste ligga i sakens natur att den som undergår arreststraff har att hålla sig i arrestlokalen. Om ett olovligt avvikande därifrån på sätt nu är i fråga icke vore att anse såsom brottsligt förfarande, varvid någon annan brottsbeteckning än tjänstefel icke torde vara aktuell, skulle avvikandet icke kunna föranleda någon påföljd. Tillrättavisning torde nämligen ej kunna komma i fråga, eftersom sådan förutsätter att gärningen är straffbar. Detta skulle då leda till den något oväntade konsekvensen att den, som är intagen i fångvårdsanstalt och därmed strängare bestraffad än den som undergår arrest, kan disciplinärt få påföljd för att han olovligen lämnar anstalten, liksom den som är ålagd utegångsförbud och alltså lindrigare bestraffad kan dömas för undanhållande eller tjänstefel om han bryter mot förbudet, medan den som olovligen avviker från arrestlokalen icke kan

på något sätt bestraffas för detta. Även om tvekan kan råda om den rätta bedömningen av gärningen anser Bodén övervägande skäl tala för att den är straffbar såsom tjänstefel.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 27 september 1966 till Bodén följande.

Brottsbalken innehåller icke någon bestämmelse vari stadgas straff för den som flyr då han är berövad friheten (jfr Beckman m. fl., Brottsbalken II s. 261 och 581). Ståndpunkten att fånge är straffri för egen flykt har intagits i den svenska straffrätten alltsedan tillkomsten av missgärningsbalken i 1734 års lag (se Thyrén, Förberedande utkast till strafflag IX, SOU 1930: 24 s. 199 och 225). I det till grund för gällande lag liggande förslaget till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten framhöll straffrättskommittén, att det för den fångne föreligger en så naturlig frestelse att söka rymma att straffriheten borde bibehållas (SOU 1944: 69 s. 198).

En avvikelse i detta hänseende kan tyckas föreligga då fängelsefånge vid rymning ålägges disciplinstraff. Även bortsett från att detta slag av disciplinär bestraffning icke utgör påföljd för brott såsom i 1 kap. 3 § brottsbalken sägs, synes emellertid avvikelsen vara skenbar. Enligt 68 och 69 §§ lagen om behandling i fångvårdsanstalt är nämligen där angivna disciplinära åtgärder avsedda att användas mot intagna som brutit mot anbefalld ordning eller eljest visat klandervärt uppförande. Den som rymmer under avtjänande av fängelsestraff i öppen anstalt eller genom att med våld bryta sig ut ur sluten anstalt har väl regelmässigt gjort sig skyldig till sådant beteende. Men om förvaringsrum, som skall hållas låst, tillfälligtvis genom t. ex. slarv av vaktpersonalen lämnas öppet och den intagne begagnar sig därav för att rymma, torde han icke kunna lastas för klandervärt uppförande, och disciplinär åtgärd kan följaktligen ej vidtagas mot honom.

Vad ovan sagts om straffrihet vid flykt gäller självfallet även beträffande krigsman som är berövad friheten. Att märka är emellertid att icke varje frihetsinskränkning kan betecknas som ett frihetsberövande. I 17 kap. 12 § brottsbalken, där brottstypen främjande av flykt regleras, nämnes särskilt bland dem som är berövade friheten fånge, häktad och anhållen. Med dessa är att likställa bl. a. den som tagits i förvarsarrest enligt 30 eller 86 §, tagits i förvar enligt 36 § eller gripits enligt 29 § militära rättegångslagen (jfr Regner-Henkow, Den militära strafflagstiftningen s. 97, och Beckman m. fl., Brottsbalken II s. 260). Ett utegångsförbud enligt 14 § lagen om disciplinstraff för krigsmän är däremot icke förenat med så effektiv inspärrning att det kan anses utgöra ett frihetsberövande av här avsett slag. På liknande sätt förhöll det sig med den form av disciplinstraff, som under benämningen arrest utan bevakning fanns upptagen i 1914 års strafflag för krigsmakten och som innebar förbud för den arresterade att under strafftiden utan tillstånd lämna det rum eller tält i vilket straffet verkställdes. Denna straff-

form hade huvudsakligen karaktär av ambitionsstraff, och då verkställigheten uteslutande berodde på den arresterades hederskänsla och laglydnad, upptogs i 60 § nämnda lag ett särskilt straffstadgande för den som i strid mot förbudet lämnade rummet eller tältet (jfr Nytt juridiskt arkiv avd. II 1916 s. 422 samt Svedelius-af Geijerstam, Strafflag för krigsmakten s. 67 och 160).

I enlighet med det anförda skall alltså den som t. ex. för undergående av arreststraff intagits i militärhäkte vara straffri för flykt ur häktet. Vid detta förhållande är det uppenbarligen uteslutet att antaga att han genom flykten åsidosätter någon honom åvilande tjänsteplikt. Flykten får anses som en naturlig följd av otillräcklig bevakning eller andra bristfälliga säkerhetsanordningar. Om den som tager sig ut ur häktet därvid förövar skada eller avlägsnar sig även från förbandet, kan han emellertid vara straffbar för åverkan eller undanhållande.

I förevarande fall har värnpliktige Inga under avtjänande av arreststraff avvikit från militärhäktet utan att, såvitt utredningen visar, i samband därmed ha begått någon brottslig gärning. Enligt min mening borde han därför ha frikänts från ansvar.

Med mitt nu gjorda uttalande är förevarande ärende av mig slutbehandlat.

4. Fråga om ansvar och ersättningsskyldighet då driftvärnsman brustit i skyldigheten att taga vård om honom tilldelat vapen

I en till militieombudsmannen den 22 juni 1965 inkommen skrivelse anförde översten P. Tamm i egenskap av befälhavare för Stockholms försvarsområde: Driftvärnsmannen vid televerkets driftvärn i Stockholm J. Å. Fernström hade av försvarsområdets förråd tilldelats ett gevär m/96. Sedan det anmälts att geväret förkommit, verkställdes utredning som visade att Fernström förvarat geväret i strid mot gällande bestämmelser. Tamm ansåg att Fernström på grund av det tjänstefel till vilket han sålunda gjort sig skyldig borde åläggas att ersätta kronans förlust, 250 kronor. Auditören B. Lännergren föreslog emellertid att kronan skulle vidkännas förlusten och Tamm beslöt — ehuru med största tveksamhet — i enlighet med Lännergrens förslag. Tamm anhåller om ett uttalande huruvida målet blivit riktigt handlagt.

Vid Tamms skrivelse hade fogats kopior av handlingarna i berörda ersättningsmål. Av dessa framgår följande.

Den 10 januari 1965 anmälde Fernström hos polisen i Täby distrikt att geväret frånstulits honom. Fernström uppgav därvid att han förvarat geväret i källaren till sin bostad i ett hyreshus i Roslags Näsby, att källaren varit låst med ett hänglås, som gärningsmannen ryckt upp, och att geväret

stått fullt synligt från källargången. Genom en den 23 februari 1965 dagtecknad förlustanmälan av ställföreträdande driftvärnschefen bragtes stölden till försvarsområdesstabens kännedom. Protokoll i ersättningsmål upprättades den 5 april 1965. I detta antecknades att Fernström vid telefonsamtal medgivit att han icke skilt mekanismen från geväret och att detta förvarats fullt synligt utifrån källargången. Förhörsledaren, kaptenen Åke Zaar, föreslog att Fernström, enär han uppenbarligen icke iakttagit gällande föreskrifter angående förvaring av till driftvärnsman utlämnat vapen (Hemvärnet, Författningar, order och instruktioner m. m. /HvF/, F 1 IV A), skulle åläggas ersätta förlusten. Enligt nämnda föreskrifter, som är meddelade i de den 12 juli 1951 av dåvarande arméförvaltningens tygavdelning utfärdade bestämmelserna angående tygmateriel och ammunition till hemvärnet, åligger det hemvärnsman (driftvärnsman) att taga sådan vård om honom tilldelat vapen att det icke åtkommes av obehörig samt att förvara gevärsmekanism skild från geväret och under lås. Lännergren förklarade i sitt yttrande, som avgavs den 18 maj 1965, att även om Fernström gjort sig skyldig till viss försummelse i fråga om förvaringen av vapnet, denna försummelse enligt Lännergrens mening icke var av den allvarliga beskaffenhet att den borde föranleda ersättningsskyldighet för ett så betydande belopp varom här var fråga och att hänsyn måhända borde tagas till att ersättningsskyldighet i ett fall som det förevarande kunde skapa ovilja mot försvaret. Lännergren föreslog därför att kronan skulle vidkännas förlusten. Tamms i enlighet härmed fattade beslut meddelades den 31 maj 1965.

På begäran av militieombudsmannen inkom Lännergren den 2 juli 1965 med yttrande i ärendet. Enligt yttrandet hade Lännergren icke annat att anföra i saken än att hans den 18 maj 1965 i målet lämnade yttrande utgjorde ett riktigt uttryck för hans uppfattning i saken.

I en inom militieombudsmansexpeditionen därefter upprättad promemoria anfördes följande.

Vad i ärendet förekommit ger anledning till följande frågor.

Fernström synes icke närmare ha hörts angående sina skyldigheter med avseende å vapnets förvaring. Har han känt till att han skulle förvara vapnet så att det icke kunde åtkommas av obehörig och att mekanismen skulle förvaras skild från vapnet och under lås? I den mån så icke varit fallet, varför har han ej delgivits bestämmelserna härom?

Fernström synes ej heller ha hörts tillräckligt ingående beträffande hans förvaring av ifrågavarande vapen. Av vilken kvalitet var hänglåset? Var källargången låst och i så fall hur? Vilka hade tillgång till källargången? Varför hade han ej skilt mekanismen från vapnet? Ansåg han förvaringen tillräckligt säker?

Varför har icke frågan om Fernströms straffrättsliga ansvar upptagits till prövning? Även om han icke ansetts kunna lastas för själva förvaringen, har han ju i allt fall icke skilt mekanismen från vapnet. Sistnämnda förhållande torde ha varit en avgörande förutsättning för att stölden av vapnet skett.

I skrivelse till Tamm den 5 juli 1965 anhöll militieombudsmannen om dennes yttrande i de hänseenden som angivits i promemorian. Med anledning härav meddelade Tamm i skrivelse den 14 juli 1965 att han hos polisen i Täby distrikt begärt kompletterande utredning beträffande förvaringsutrymmets beskaffenhet samt anförde i övrigt: Vid samtal med Fernström uppgav denne, att han en kort tid före stölden utfört vård av vapnet i sin bostad och sedan av en tillfällighet kommit att förvara geväret på sådant sätt som omförmäles i protokollet. Under samtalets gång bibringades förhörsledaren den uppfattningen att Fernström väl kände till bestämmelserna angående förvaring av vapen. Ställföreträdande driftvärnschefen uppgav att det alltid varit praxis vid televerkets driftvärn att i samband med utlämning av vapen meddela den enskilde driftvärnsmannen skriftliga och (eller) muntliga instruktioner angående vapnens förvaring i enlighet med för hemvärnet gällande bestämmelser. Tamm anser att Fernström väl känt till att vapnet skulle förvaras så att det icke kunde åtkommas av obehörig och att mekanismen skulle förvaras skild från vapnet och under lås. Lännergren ifrågasatte icke att Fernströms straffrättsliga ansvar skulle upptagas till prövning. På grund härav har Tamm själv icke heller ansett att så borde ske.

Den ovannämnda polisutredningen inkom till militieombudsmansexpeditionen den 29 juli 1965. Av denna framgår följande. Beträffande hänglåsets kvalitet har från statens kriminaltekniska anstalt inhämtats att hänglåsen inte har någon bestämd indelning med hänsyn till beskaffenheten. Man skiljer dock på hänglås med stiftlås och utan stiftlås. De förstnämnda är de bästa. Källarutrymmet var låst med ett hänglås utan stiftlås. Beskaffenheten av låset synes dock vara av mindre betydelse, eftersom källarutrymmet omgärdas endast med nät av enkel kvalitet. På källargångens ytterdörr fanns ett lås. Tillträde till källargången kunde dock erhållas via hiss från fastighetens huvudentré, dit allmänheten hade fritt tillträde mellan klockan 0600 och 2100 varje dag. Att Fernström inte skilt mekanismen från geväret har han uppgivit bero på ett tillfälligt förbiseende. Han hade nämligen kort tid före tillgreppet rengjort vapnet och då glömt att taga mekanismen ur detsamma. Fernström har uppgivit att han anser förvaringsstället fullt tillfredsställande från säkerhetssynpunkt och att han brukat ha vapnet dolt från insyn av den som uppehåller sig i källargången, men att det vid ifrågavarande tillfälle varit blottat därför att han flyttat vissa saker i källaren.

Sedan militieombudsmannen därefter hos försvarets civilförvaltning anhållit om yttrande i ärendet, anförde civilförvaltningen i en den 3 december 1965 till militieombudsmansexpeditionen inkommen skrivelse: I proposition 1948: 216 (Nytt juridiskt arkiv avd. II 1949 s. 322) har föredragande departementschefen uttalat sig för att en särskilt noggrann undersökning måste verkställas, när eldhandvapen förkommit. I riksdagens första lagutskotts utlåtande nr 35/1944 s. 13 uttalas att ersättningsskyldighet bör, där

icke på grund av särskilda förhållanden ett strängare ansvar kan anses föreligga, ådömas allenast när omständigheterna ger stöd för att vederbörande icke iakttagit normal aktsamhet. Mot bakgrunden av detta uttalande bör enligt civilförvaltningens mening de omständigheter, som kan tala för en reaktion mot Fernström i ena eller andra formen — bl. a. de risker som uppkommer, då eldhandvapen råkar i obehörigas händer — vägas mot önskvärdheten av att man icke genom alltför stränga åtgärder skadar den försvarsvilja, på vilken frivilligverksamheten bygger. Med hänsyn även härtill synes auditörens bedömning av ersättningsfrågan väl försvarlig. Civilförvaltningen anser därför att avskrivningsbeslutet svårligen kan anses felaktigt. Beträffande frågan om det straffrättsliga ansvaret må allenast framhållas, att den omständigheten att förlusten avser ett eldhandvapen bör särskilt beaktas. Under åberopande av vad sålunda anförts får civilförvaltningen föreslå att frågan huruvida Fernström bort åläggas ersättningsskyldighet icke måtte föranleda någon ytterligare åtgärd från militieombudsmannens sida.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 2 maj 1966 till Tamm följande.

Såsom framgår av det föregående åligger det driftvärnsman att taga sådan vård om honom tilldelat vapen att det icke åtkommes av obehörig samt att förvara gevärsmekanism skild från geväret och under lås (se Hemvärnet, Författningar, order och instruktioner m. m., F 1 IV A).

Utredningen visar att driftvärnsmannen Fernström, som enligt polisanmälan den 10 januari 1965 blivit frånstulen ett honom tilldelat, kronan tillhörigt gevär, haft geväret förvarat i ett låst källarutrymme i den hyresfastighet i vilken han bodde. Källarutrymmet var emellertid endast med ett nät av enkel beskaffenhet avskilt från källargången, och tillträde till denna kunde under dagen erhållas genom fastighetens hiss. Geväret hade varit placerat i källarutrymmet så att det kunnat iakttagas från källargången. Gevärsmekanismen hade suttit kvar i geväret.

Under dessa förhållanden har Fernström uppenbarligen åsidosatt sin tjänsteplikt att taga sådan vård om geväret att det icke åtkommes av obehörig samt att förvara gevärsmekanismen skild från geväret och under lås.

Vid bedömande av vad sålunda förekommit är att märka de avsevärda risker som kan vara förenade med att eldhandvapen kommer i obehöriga händer. Genom särskild lagstiftning utövas från samhällets sida kontroll över enskildas vapeninnehav. Enligt 3 § vapenförordningen får sålunda, bortsett från vissa undantagsfall, skjutvapen innehavas allenast av den som erhållit tillstånd att förvärva, innehava eller införa vapnet, och jämlikt 8 § i förordningen må sådant tillstånd meddelas endast enskild person som finnes vara i behov av vapnet och skäligen kan antagas ej komma att missbruka detsamma. I 12 § samma förordning är stadgat att envar som

för egen eller annans räkning innehar skjutvapen är skyldig att taga sådan vård om vapnet att det ej åtkommes av obehörig; eftersättande av denna skyldighet kan, jämlikt 14 § i förordningen, medföra att meddelat tillstånd återkallas.

Med hänsyn härtill måste det anses vara av synnerlig vikt att tjänsteföreskrifter angående skjutvapens förvaring noggrant iakttages av vederbörande vare sig hans tjänst vid krigsmakten är grundad på frivillighet eller tvång.

På grund av det anförda hade enligt min mening Fernström för vad han låtit komma sig till last bort åläggas straff för tjänstefel och skyldighet att ersätta det förkomna vapnets värde.

Med mitt nu gjorda uttalande är ärendet av mig slutbehandlat.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes Lännergren, försvarsområdesbefälhavaren och försvarets civilförvaltning.

5. Fråga om förande av förteckning enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen i fall då omhändertagen förvarats i annan lokal än militärhäkte

I 55 § militära rättsvårdskungörelsen föreskrivs följande. Över förvarsarrestanter, vilka ej jämlikt 86 § andra stycket militära rättegångslagen skola anses såsom häktade, samt över personer som omhändertagits jämlikt 36 § nämnda lag skall fortlöpande förteckning föras med angivande av vederbörandes fullständiga namn och registreringsnummer, vem som beslutat om frihetsberövandet, beslutets innehåll samt den tid förvaringen varat.

Vid militieombudsmannens inspektion av Sundsvalls luftvärnskår den 17 januari 1966 anmärktes att anteckning i förteckning enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen inte syntes ha verkställts beträffande bl. a. värnpliktiga P. och S., vilka enligt disciplinmålsprotokoll rörande dem varit tagna i förvar jämlikt 36 § militära rättegångslagen.

Sedan militieombudsmannen med anledning härav begärt yttrande i saken från kårchefen inkom översten B. Bredberg med ett av föreståndaren för kårens militärhäkte avgivet yttrande. I detta förklarades att meddelande inte lämnats föreståndaren om att P. och S., som varit inkallade till repetitionsövning med inställelse vid Falu försvarsområde, tagits i förvar och att därför anteckning i förteckningen uteblivit.

Efter att ha införskaffat disciplinmålsprotokollen angående P. och S. anförde militiombudsmannen i skrivelse den 3 juni 1966 till kårchefen följande. P. och S. togs i förvar den 16 september 1965 under repetitionsövning i Dalarna. Av handlingarna i ärendet framgår ej om de förvarats i militärhäkte eller i annan lämplig lokal (jfr 51 § militära rättsvårdskungörelsen). Enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen skall emellertid förteckning föras över samtliga personer som tagits i förvar. Föreståndaren

för kårens militärhäkte har uppgivit att han ej fått meddelande att P. och S. tagits i förvar, men i övrigt saknas upplysning huruvida de upptagits i förteckning enligt nämnda paragraf. — Under hänvisning till det anförda hemställde militieombudsmannen att kårchefen, efter verkställande av den utredning som kunde finnas erforderlig, skulle inkomma med yttrande från den eller de befattningshavare som haft ansvaret för P:s och S:s tagande i förvar samt med eget yttrande.

Den 22 juni 1966 inkom de begärda yttrandena. Den för omhändertagandena ansvarige, löjtnanten i reserven A. Wikström, som tjänstgjorde som inmönstringsförrättare vid repetitionsövningen, anförde — utöver en redogörelse för omständigheterna vid omhändertagandena — följande. P. och S. förvarades inte i militärhäkte utan i en annan lämplig lokal i anslutning till inmönstringslokalen. Wikström avlät till befälhavaren för Falu försvarsområde anmälan om att P. och S. inställt sig i berusat tillstånd. I anmälan omnämndes att de båda värnpliktiga vid angiven tidpunkt omhändertagits av Wikström. En likalydande anmälan avsändes till vederbörande batterichef. Ytterligare anmälan ansåg Wikström inte erforderlig, enär det förutsattes att nämnda chefer genom delgivning skulle underrätta den eller de befattningshavare som hade anledning känna till det inträffade.

Bredberg anförde: Ifrågavarande förband stod under den mobiliseringsövning som avhölls vid inryckningen och dagarna närmast därefter under befäl av försvarsområdesbefälhavaren. Först den 19 eller 20 september kom förbandet under Bredbergs befäl.

På grund av vad sålunda framkommit begärde militieombudsmannen härefter yttrande i saken från befälhavaren för Falu försvarsområde. Från försvarsområdesbefälhavaren översten G. Wetterhall inkom den 29 juni 1966 det begärda yttrandet, vari anfördes: Det förband, som P. och S. tillhörde, hade mobiliseringsövning i trakten av Hedemora den 16—17 september och en grupperingsövning i trakten av Rommehed den 18—19 september. På morgonen den 20 september avgick förbandet till Åstön vid Sundsvall för att där fullgöra huvuddelen av repetitionsövningen. Den 16—19 september stod förbandet under Wetterhalls befäl. Wikströms anmälan om omhändertagandet av de båda värnpliktiga diarieförde på försvarsområdesstaben lördagen den 18 september samt kom till Wetterhalls kännedom måndagen den 20 september. Eftersom förbandet då hade avrest till Åstön och trätt under befäl av chefen för luftvärnskåren, översände Wetterhall omgående med stöd av 15 § militära rättegångslagen anmälan till sistnämnde chef. Utöver Wikströms anmälan jämte hemställan till kårchefen att avdöma målet avgavs intet särskilt meddelande angående omhändertagandet av de båda värnpliktiga.

Genom skrivelse den 29 juni 1966 till chefen för försvarsstaben anhöll militieombudsmannen om dennes yttrande i fråga om skyldigheten att un-

der förhandenvarande förhållanden föra förteckning enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen.

I anledning härav inkom den 22 september 1966 ett på uppdrag av överbefälhavaren av chefen för försvarsstaben generalmajoren C. E. Almgren avgivet yttrande. Denne anförde: Enligt 51 § första stycket militära rättsvårdskungörelsen skall den som tagits i förvar enligt 36 § militära rättegångslagen förvaras i militärhäkte eller, där sådant icke finnes att tillgå, i annan lämplig lokal. Beträffande förvarsarrestanter föreskrivs i förstnämnda paragrafs andra stycke att sådan arrestant må förvaras i militärhäkte, där sådant finnes. Rättsvårdskungörelsen innehåller inte föreskrifter om var eller av vem förteckning enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen skall föras. Flertalet omhändertagna förvaras emellertid i militärhäkte. Den praxis har utbildat sig att förteckning över dem som förvaras i militärhäkte förs av dess föreståndare. Då föreskrifter saknas om skyldighet att till föreståndaren för militärhäktet för förbandet eller till annan befattningshavare lämna uppgift om omhändertagande i annan lokal än militärhäkte, torde inte sällan inträffa — som också framgår av vad som förekommit i detta ärende — att uppgift om sådant omhändertagande inte inflyter i förteckningen vid militärhäktet. Det kan å andra sidan inte vara avsett — och är inte heller lämpligt eller från rättssäkerhetssynpunkt tillfredsställande — att särskilda förteckningar skall upprättas och föras av varje förman vid de enstaka tillfällen då han ingriper med ett omhändertagande. Det synes med hänsyn till nu berörda förhållanden påkallat att i lämplig form föreskrifter utfärdas som säkerställer att uppgifter om omhändertaganden i annan lokal än militärhäkte kommer att inflyta i de förteckningar som förs vid militärhäktena. Härigenom uppnås att endast en sådan förteckning kommer att föras vid varje förband. Det torde kunna förutsättas att händelse som resulterar i tagande i förvar av vederbörande förman inte bedöms och handläggs som tillrättavisningsärende utan att anmälan om förhållandet och om den vidtagna åtgärden görs till vederbörande bestraffningsberättigad chef, även när den händelse som föranlett omhändertagande inte är av beskaffenhet att böra föranleda bestraffning. Uttrycklig föreskrift om sådan anmälan saknas emellertid och synes nu böra meddelas. Anmälningsskyldigheten bör då avse samtliga de uppgifter som enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen skall införas i förteckningen. Föreskrift bör vidare meddelas om skyldighet för förbandschef (bestraffningsberättigad befattningshavare) att tillse att när anmälan om omhändertagande av någon som ej kunnat förvaras i militärhäkte gjorts, uppgifterna i ärendet omedelbart blir intagna i den förteckning som förs vid militärhäktet för förbandet. Härvid bör även uppgift om den använda lokalens belägenhet och beskaffenhet samt om den handling från vilken denna uppgift hämtats tas in i förteckningen. Överbefälhavaren är beredd att i de nya »Anvisningar rörande den

militära rättsvården (Anv Rättsvård)», som är under utarbetande, låta införa berörda föreskrifter.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 6 oktober 1966 till överbefälhavaren att med hänsyn till vad som upplysts om dennes avsikt att utfärda föreskrifter militieombudsmannen ej fann skäl vidtaga ytterligare åtgärd i ärendet.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes Bredberg, Wetterhall och Wikström.

* *
*

I 1966 års upplaga av Anvisningar rörande den militära rättsvården (Anv Rättsvård) har i mom. 6 föreskrivits, att skriftlig anmälan angående omhändertagande jämlikt 30 eller 36 § militära rättegångslagen snarast skall göras till bestraffningsberättigad befattningshavare med angivande av den omhändertagnes fullständiga namn och registreringsnummer, vem som beslutat åtgärden, beslutets innehåll, den tid förvaringen varat samt belägenheten och beskaffenheten av den lokal där förvaringen skett. Vidare har i mom. 41 föreskrivits att förbandschef skall tillse att då vid omhändertagande med stöd av 30 eller 36 § vederbörande icke kunnat förvaras i militärhäkte uppgifterna i ärendet enligt 55 § militära rättsvårdskungörelsen intages i den fortlöpande förteckning över förvarsarrestanter och personer som omhändertagits enligt 36 § som föres vid militärhäkte för förbandet.

6. Frågor om flottiljchefs skyldighet *dels* att genast till åklagaren hänskjuta mål angående flyghaveri *och dels* att vid tillsättande av haveriutredning beakta förhållanden av jävsnatur. Tillika spörsmål angående olycksriskerna vid militär uppvisningsflygning

Sedan det genom en tidningsartikel uppmärksammats att ett flygplan av typ J 35 Draken ur Upplands flygflottilj (F 16) i samband med start vid en militär flyguppvisning i Söderhamn den 22 maj 1965 kolliderat med ett utrullningshinder[1], hemställde tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson hos flottiljchefen om upplysningar rörande de åtgärder som kunde ha vidtagits med anledning av haveriet.

I skrivelse den 4 juni 1965 anförde flottiljchefen översten B. Hedberg:

[1] Utrullningshindret är anbragt något utanför (i detta fall 30 meter) startbanan i dennas förlängning och består av två stolpar mellan vilka spänts ett nät. Stolparnas höjd är sex meter. Hindret har till uppgift att fånga upp flygplan som misslyckats i start eller landning och som till följd härav rullat utanför banan.

Följande åtgärder har vidtagits. Driftstörningsanmälan har inlämnats av föraren. Flygchefen vid F 16 majoren J.-H. Torselius har beordrats utreda haveriet. Utredningsrapport beräknas insändas till chefen för flygvapnet (CFV) före den 15 juni. Kaptenen R. U. Gustafsson, som var chef för den uppvisningsgrupp i vilken ifrågavarande flygplan ingick, har fått order att vid den fortsatta träningsverksamheten i första hand säkerställa kravet på att samtliga flygplan i gruppen får tillräcklig marginal till eventuellt hinder bortom banändan — som exempelvis utrullningshinder — och eftersätta kravet på den perfekta sammanhållningen av gruppen i starten. Det kan nämligen inte uteslutas att det omvända förhållandet kan ha varit en bidragande orsak till tillbudet.

Tjänstförrättande militieombudsmannen hemställde i skrivelse den 10 juni 1965 till flottiljchefen att få del av förenämnda utredningsrapport samt anförde: Det torde icke från början ha kunnat uteslutas, att förevarande olyckshändelse berott på tjänstefel eller annat brott av beskaffenhet att fråga om ansvar därför skall handläggas som militärt mål. På grund härav och då straff för ifrågavarande brott ej kan åläggas i disciplinmål, synes målet genast ha bort hänskjutas till åklagaren. Såvitt framgår av flottiljchefens skrivelse har sådant hänskjutande ej skett. Det hemställes därför om yttrande rörande anledningen härtill.

I skrivelse den 2 juli 1965 avgav Hedberg det begärda yttrandet samt översände därvid kopia av dels den infordrade utredningsrapporten och dels en handling innefattande av CFV begärd komplettering av rapporten. Nämnda begäran om komplettering hade framställts i skrivelse från CFV till flottiljchefen den 18 juni 1965, vilken skrivelse införskaffades till militieombudsmansexpeditionen.

Av utredningsrapporten, vilken var dagtecknad den 8 juni 1965 och undertecknad av Hedberg med kontrasignation av Torselius, inhämtades följande. Vid den aktuella flygningen deltog en grupp ur F 16 i flygdagen vid Hälsinge flygflottilj (F 15). Starten skedde i grupp och i formeringen vänster flank.[1] Medvinden var cirka 20 km/tim. Gustafsson hade något neddraget motorvarv, vilket är rutin vid start i förband. Under rullningen på banan minskade han varvet ytterligare något, då en flygförare i gruppen anmälde att han hade svårt att »hänga med». Lättningen skedde senare än normalt. Gustafssons flygplan och två andra plan passerade med marginal över utrullningshindret vid bortre bankanten. Flygplan »fyra» i formeringen, vilket fördes av löjtnanten O. L. Kallin, slog nosstället i utrullningshindrets övre del. Noshjulet var då under infällning. Stänkskärmen skada-

[1] Ifrågavarande grupp bestod av fyra flygplan vilka benämndes »ettan», »tvåan», »trean» och »fyran». Formeringen vänster flank innebär att »ettan» flyger främst åtföljd av »tvåan» snett bakom till vänster; snett bakom och till vänster om »tvåan» flyger »trean»; slutligen flyger »fyran» sist och snett bakom och till vänster om »trean». Vid s. k. sluten formering, vilken användes vid ifrågavarande start, är mellanrummet mellan varje flygplan en flygplansbredd, d. v. s. då flygplan typ J 35 ingår i formationen cirka tio meter.

des härvid. Starten fullföljdes, men nosställsluckan gick ej in. Kallin gick ifrån förbandet, fällde ut landstället, flög ur bränsle och landade på F 16 efter att trafikledaren och räddningspersonal okulärbesiktigat stället. Bidragande orsaker till haveriet har varit följande. Gustafssons flygplan hade vid starten ett fullgasvarv på endast 98 %. Vid efterföljande kontroll konstaterades att flygplanet hade sämre accelerationsprestanda än övriga flygplan i gruppen. Gustafsson skrev efter landningen anmärkning på maxvarvtalet. Detta har därefter justerats. Den aktuella starten var den första gruppstarten med fyllda fälltankar/rökaggregat, vilket var ovant för Gustafsson och förlängde startsträckan. Minskningen av gaspådraget under starten för att hålla gruppen samlad kan ha påverkat förloppet. Passet var det första gruppasset efter en dryg veckas uppehåll, då Gustafsson utfört rekognosering för deltagande i Internationella flyg- och rymdsalongen i Paris den 19 och 20 juni 1965. Starten i medvind bedömes ej utgöra någon primärorsak. Varken Gustafsson eller trafikledaren bör lastas för valet av startriktning, då banans längd (2 500 m) normalt skulle givit mycket goda marginaler. Gustafsson har synnerligen stor erfarenhet och skicklighet som förbandschef. Han har på grund härav utsetts som ledare för en av de grupper som skall representera flygvapnet vid flygsalongen i Paris. Haveriet har haft flera orsaker; över de flesta har Gustafsson ej kunnat råda. I de fall Gustafsson har kunnat påverka händelseförloppet kan någon direkt ovarsamhet ej konstateras, varför Gustafsson ej bör lastas för det inträffade. Kallin kan ej lastas för det inträffade, då han normalt ligger stafflad nedåt (negativt) och är helt koncentrerad på platshållningen i gruppen.[1] Efter tillbudet har Kallin handlat riktigt. Den beräknade reparationskostnaden utgör 1 200 kronor. Samråd med auditören har ej ägt rum, och flottiljchefen har beslutat att målet ej skall hänskjutas till åklagaren.

I CFV:s förenämnda skrivelse med begäran om komplettering av utredningsrapporten har anförts: Rapporten erfordrar klarläggande komplettering i följande avseenden. a) Vilken var den tekniska orsaken till flygplanets sämre accelerationsprestanda? Kan i detta sammanhang erfarenheter dras för att undvika ett upprepande? b) Gustafssons fullgasvarv under starten uppnådde endast 98 %. Enligt rapportens redogörelse över händelseförloppet reducerade Gustafsson enligt rutin för start i förband redan från början detta varv för att senare under startförloppet ytterligare minska effekten, då en flygförare hade »svårt att hänga med». Varvet torde därigenom under del av startförloppet, vilket genomfördes i medvind, icke oväsentligt ha underskridit de i särskild förarinstruktion för flygplan typ J 35 lägsta tillåtna 98 %. Avsikten med detta lägsta värde är att säkerställa starten. Chefen för F 16 bör ytterligare utreda om Gustafsson verkligen kan

[1] Staffling betyder avstånd mellan flygplanens girplan inom en formering. Staffling anges som positiv (uppåt) eller negativ (nedåt). Negativ staffling innebär sålunda vid planflykt att »tvåan» flyger på lägre nivå än »ettan».

anses ha iakttagit all rimlig aktsamhet i detta avseende. Därvid bör också framgå om hela banlängden i verkligheten utnyttjades för startförloppet. c) Passet var det första gruppasset efter en dryg veckas uppehåll. Det var samtidigt den första gruppstarten med fyllda fälltankar/rökaggregat. Uppvisningen synes därigenom ej helt ha föregåtts av erforderlig träning i enlighet med CFV:s anvisningar för uppvisningsgrupper, varför det synes kunna ifrågasättas om den överhuvudtaget borde ha genomförts utan ändring av programmet för uppvisningen enligt tidigare planer. Ansvarsförhållandena beträffande uppvisningens planläggning och genomförande bör därför närmare klarläggas. d) Med hänsyn till här anförda frågeställningar synes samråd med auditör väl motiverat, varvid hänskjutande till åklagaren bör övervägas.

Den i anledning härav som komplettering av utredningsrapporten upprättade handlingen innehåller följande: Främsta orsaken till haveriet synes ha varit att Gustafssons flygplan vid den aktuella starten sannolikt hade ett fullgasvarv på endast 98 % och att Gustafsson ändå minskade gaspådraget för att hålla gruppen samlad. Flygplanets sämre accelerationsprestanda blev en överraskning för Gustafsson, särskilt som han såsom gruppchef tilldelats detta flygplan enär det vid tidigare flygningar visat sig »starkare» än övriga flygplan uttagna för gruppen. I någon mån bidragande orsaker till haveriet kan ha varit, för det första att starten utfördes i medvind och från en uppställningsplats cirka 600 meter in på banan. Detta skedde för att man skulle erhålla en lämplig uppställning, då två grupper startade samtidigt, och en lämplig startriktning med hänsyn till uppvisningen. Starten utfördes dessutom för första gången med fälltank monterad och fylld med 200 liter dieselolja för rökutsläpp. Start från en uppställningsplats cirka 600 meter in på banan medger på F 15 en startsträcka på 1 900 meter motsvarande en sträcka som gruppen normalt under tidigare träning, även på F 15 vid ett flertal tillfällen, använt. Start i medvind hade gruppen tidigare tränat och av både Gustafsson och gruppmedlemmar konstaterats icke märkbart påverka rullsträcka upp till 30 km/tim. Denna vindhastighet hade Gustafsson bestämt som övre gräns för start på en bana som var 1 900 meter lång. Start med fälltank hade av Gustafsson beräknats öka rullsträckan med maximalt 50 meter. Det sätt på vilket starten skedde synes sålunda ha varit väl planlagt och förberett. En annan omständighet som i någon mån kan ha varit bidragande orsak till haveriet utgjordes därav att passet var det första gruppasset efter en dryg veckas uppehåll. Detta förhållande var dock förutsett och hade föranlett noggrann planläggning. Träningsprogrammet för gruppen före den aktuella uppvisningen hade lagts upp med hänsyn till detta och godkänts av flottiljchef och eskaderchef. Beträffande den förstnämnda av de angivna orsakerna till haveriet, nämligen att Gustafssons flygplan hade sämre accelerationsprestanda än övriga flygplan i gruppen, kan ingen anmärkning riktas mot Gustafsson och ej heller mot någon an-

nan. Beträffande minskningen av gaspådraget kan väl Gustafsson möjligen anses ha gjort sig skyldig till en felbedömning och han har kanske också tagit för stor hänsyn till önskemålet att ha gruppen samlad i starten. Gustafsson hade dock rätt att räkna med bättre accelerationsprestanda på flygplanet och har därför blivit överraskad. Gustafsson har ej brutit mot några bestämmelser, ej heller gjort sig skyldig till någon ovarsamhet. Vad angår övriga förhållanden kan ingen anmärkning riktas mot planläggning, förberedelser eller genomförande.

Hedberg anförde i sitt yttrande: Anledningen till att ifrågavarande mål ej hänsköts till åklagaren var att Hedberg, sedan han studerat driftstörningsanmälan och fått en redogörelse för händelseförloppet av Gustafsson, på nedanstående grunder uteslutit misstanke om tjänstefel eller annat brott som orsak till haveriet. Av de förberedande förhören med Gustafsson framgick klart att han blivit överraskad av flygplanets minskade accelerationsprestanda i starten och att han i övrigt förberett och genomfört flygningen enligt tidigare plan och rutin. Då Hedberg personligen aktivt följt planläggningen och förberedelserna för uppvisningsgruppens flygningar och likaledes studerat gruppens uppträdande vid de flesta träningspassen och därvid konstaterat att såväl Torselius som Gustafsson genomfört detta på ett synnerligen noggrant och planmässigt sätt, fanns ingen anledning att betvivla Gustafssons uppgifter eller ifrågasätta noggrannhet och förtänksamhet i planläggning eller genomförande av uppvisningen. Hedberg följde också som åskådare uppvisningen och kunde således bilda sig en egen uppfattning om händelseförloppet. Då Hedberg sålunda icke kunde finna skäl att misstänka tjänstefel eller annat brott, fanns enligt hans uppfattning ingen anledning att hänskjuta målet till åklagare.

Inom militieombudsmansexpeditionen upprättades härefter en den 1 september 1965 dagtecknad granskningspromemoria, i vilken anfördes: Vid granskning av tillgänglig utredning synes framgå att det i nedan angivna hänseenden kan ifrågasättas huruvida icke brottsliga gärningar begåtts i samband med ifrågavarande flyguppvisning. 1) Den av Gustafsson ledda gruppen, som bestod av fyra flygplan, har startat i sluten formering. Detta är ej förenligt med bestämmelsen i Ordnings- och säkerhetsföreskrifter för militär flygning, 1965 års upplaga, (OSF) kap. 5 mom. 3, att start i sluten formering får ske i högst rote. 2) Ifrågavarande grupp har startat 600 meter in på banan och i medvind, 20 km/tim. Detta förfarande står i mindre god överensstämmelse med stadgandet i OSF kap. 5 mom. 3.3.1., enligt vilket dels bana för start skall väljas med hänsyn till markvindens styrka och riktning, dels ock längsta möjliga startsträcka på gällande bana normalt skall uttagas med jet- och propellerflygplan. 3) Gustafsson kan möjligen ha förfarit oaktsamt då han — för att hålla gruppen samlad — minskat gaspådraget i starten i den omfattning som skett. 4) Kan det ur flygsäkerhetssynpunkt anses tillrådligt att starta två jetgrupper med enbart 600 meters

mellanrum såsom här skett (fara för motorstopp hos något eller några av de främre planen, risk för att lösa föremål kastas upp av jetströmmen från dessa plan etc.)? Till jämförelse må erinras att det i OSF kap. 5 mom. 3.4.1. stadgas att avstånd vid start får under rullning på bana ej underskrida 1 000 meter mellan rotar eller rakt bakom varandra startande enskilda flygplan, dock att inom förband avståndet får minskas till 300 meter under förutsättning att, då efterbrännkammare användes, föraren i bakomvarande flygplan kan iakttaga framförvarandes tändning. 5) En sammanställning av omständigheterna vid berörda start ger vid handen att denna skett a) i sluten formering i större förband än som är medgivet enligt OSF, b) med en annan grupp i sluten formering startande endast 600 meter bakom, c) 600 meter in på banan, d) i medvind av 20 km/tim., e) med minskat gaspådrag för att möjliggöra gruppens sammanhållning och negativ staffling, f) med fälltankar monterade på planen, vilket ökade startsträckan med omkring 50 meter, g) med utrullningshindret i uppfällt läge. Har en dylik start planlagts på ett ur flygsäkerhetssynpunkt godtagbart sätt? — Vid nu angivna förhållanden kan icke uteslutas att brottslig gärning begåtts. Förutom vad som närmast berör Gustafsson är att märka att övningens planläggning synes ha varit behäftad med brister. Det framgår icke av handlingarna i ärendet vilken som verkställt planläggningen. Flottiljchef är emellertid enligt OSF kap. 8 mom. 2.1.2. ansvarig för att uppvisning utföres på ett från flygsäkerhetssynpunkt tillfredsställande sätt. Då sålunda varken Hedberg eller Gustafsson kan uteslutas som ansvarig, borde Hedberg, i stället för att fatta beslut i egen sak, omedelbart ha hänskjutit målet till åklagaren eller i vart fall överlämnat det till högre chef för bedömande i nämnda hänseende. Enligt OSF kap. 15 mom. 3.4.4. ålåg det visserligen Hedberg att utse haveriutredare. Då det såsom av ovanstående framgår icke kan uteslutas att Hedberg själv har visst ansvar för haveriet, borde han ha överlämnat frågan om haveriets utredande till högre chef. Under alla omständigheter torde det vara olämpligt att, såsom skett, en underlydande till Hedberg förordnats till utredare. Har utredaren dessutom deltagit i planläggningen av uppvisningen, är förordnandet än mera anmärkningsvärt.

I skrivelse den 3 september 1965 till chefen för tredje flygeskadern hemställde militieombudsmannen att eskaderchefen ville verkställa fullständig utredning med anledning av vad som anfördes dels i granskningspromemorian och dels i CFV:s förutnämnda skrivelse den 18 juni 1965 till flottiljchefen. Med anledning härav anförde eskaderchefen generalmajoren L. Peyron i skrivelse den 14 september 1965 till militieombudsmannen att han jämlikt av CFV utfärdad order i skrivelse den 6 april 1965 var ansvarig för förberedelser och genomförande av bl. a. »gruppvis flyguppvisning i division» vid flygsalongen i Paris samt att han personligen nära övervakat alla förberedelser för uppvisningen, varför han ifrågasatte lämpligheten av

att han själv verkställde den begärda utredningen. Till följd av vad Peyron sålunda anmält övertogs utredningen av CFV, och i skrivelse till militieombudsmannen den 14 september 1965 meddelade CFV att en flygvapnets haverikommission genom CFV:s försorg skulle tillsättas för att verkställa utredning i saken.

Haverikommissionen anförde i en den 10 december 1965 dagtecknad rapport följande beträffande händelseförloppet: I början av mars 1965 fick Hedberg och Torselius muntligt uppdrag av Peyron att under Peyron ansvara för förberedelserna till och deltagandet i flygsalongen i Paris i juni 1965. Två grupper J 35 skulle deltaga, den ena ur F 16 och den andra ur Södertörns flygflottilj (F 18). Chef för F 18-gruppen var kaptenen Jernow. Torselius skulle för Peyron föredra programmen för uppvisningen och för träningen. CFV utfärdade den 6 april 1965 närmare order om flygvapnets deltagande i flygsalongen. Enligt ordern skulle elva J 35 ur tredje flygeskadern deltaga i flyguppvisningen, dels gruppvis i division och dels enskilt. Chefen för tredje flygeskadern skulle ansvara för förberedelser och genomförande samt uttaga förband och personal. Honom medgavs tillstånd att påbörja träning av avancerad flygning i grupp med aktuella förband. Vidare gavs i ordern tillstånd för dessa förband att starta i sammanhållen grupp. Program för uppvisningen skulle av eskaderchefen insändas till CFV. När Hedberg och Torselius fick uppdraget att förbereda uppvisningen i Paris, hade F 16-gruppen påbörjat sin träning som eskaderns uppvisningsgrupp. Under april tränade grupperna var för sig på sina hemmaflottiljer fram till påsk. Den 21 april föredrog Torselius uppvisningsprogrammet, som innebar synkroniserad uppvisning med två grupper, för Peyron. De olika manövrerna genomgicks därvid och godkändes av Peyron. CFV underrättades om huvuddragen i programmet. Samträningen av de båda grupperna påbörjades vid ett internatträningsläger på F 15 under tiden den 25—den 29 april. Den fortsatte därefter dels på F 16 och dels vid ett andra internatträningsläger på Skånska flygflottiljen under tiden den 10—den 14 maj. Vissa detaljjusteringar skedde efter hand i det av Peyron godkända programmet. Även dessa justeringar godkändes av Peyron. Denne besökte vid flera tillfällen F 16 och internatlägren, övervar ordergivningar och genomgångar, deltog i diskussioner om uppvisningsprogrammen och åsåg övningarna. Med hänsyn till att uppvisningen i Paris kunde komma att ske med start i medvind övades sådana starter. Det befanns att en medvind av ungefär 30 km/tim. var övre gränsen för en säker start med sammanhållen grupp på en bana av 2 000 meters längd och främre gruppen uppställd 100—150 meter in på banan. Den 17—den 21 maj skedde uppehåll i träningen; Torselius, Jernow och Gustafsson besökte då Paris i rekognoseringssyfte. Jernow och Gustafsson återvände hem den 21 maj. Torselius stannade kvar för tjänstgöring i Paris. Den 22 maj inställde sig Jernow och Gustafsson på F 15, där de med sina grupper skulle deltaga i flyguppvisning samma dag

för allmänheten. I Torselius' frånvaro fungerade Jernow som närmaste chef för förbandet. Antalet pass för samträning av de båda grupperna uppgick vid denna tid till 15. Före uppvisningsflygningen flög de båda grupperna ett gemensamt pass med start rotevis och använde härunder för första gången i större förband än rote fälltankar fyllda med dieselolja (rökaggregat). I detta flygpass deltog ej Gustafsson. För att kontrollera sin flygtrim flög han före uppvisningen enskilt ett 20—25 minuters pass avancerad flygning. Uppvisningen på F 15 skulle ske enligt det tidigare övade uppvisningsprogrammet ehuru med den skillnaden att rökaggregat skulle användas. Jernow beslöt att start skulle ske på bana 31 med grupperna uppställda, F 16-gruppen formerad i flank vänster ungefär 600 meter in på banan och F 18-gruppen formerad i box (ruta) vid banans början.[1] Valet av bana träffades med hänsyn till önskemålet att de i jämnhöjd med banans slut församlade åskådarna skulle kunna följa startförloppet bättre; på valet inverkade vidare en strävan att ge uppvisningen karaktär av övning för uppvisningen i Paris, där förhållandena med avseende å publikens placering, startbana och startriktning förutsågs vara ungefär desamma som på F 15. Den inbördes uppställningen och formeringen av de båda grupperna överensstämde med vad man tidigare övat på bl. a. F 15 och förestavades av önskemålet att hålla den bakre gruppen utanför den främres jetstrålar. Vindriktningen på marken var 120°, d. v. s. i det närmaste medvind, vindstyrkan var 20 km/tim., lufttrycket 1028 millibar och temperaturen 9,2° C. Uppvisningsflygningen startade klockan 1508 i närvaro av bl. a. CFV, Peyron och Hedberg. Uppställningen av F 16-gruppen i flank vänster innebar att Gustafssons flygplan stod främst och längst till höger samt fyrans, Kallins, flygplan stod sist och längst till vänster. Mellan dem stod med lika luckor och avstånd tvåans och treans flygplan. När gruppens motorvarv nått 80—85 %, gav Gustafsson order att släppa bromsarna. Han ökade därefter till dess varvtalsvisaren pekade på 98 %, varefter han ej vidare iakttog visaren. Under rullningen mot lättning begärde någon i förbandet minskning av effekten, vilket föranledde Gustafsson att, enligt vad han själv uppger, under ett kortare moment minska varvtalet med bedömt 1/2—1 %. Gruppen lättade i normal turordning med en negativ staffling mellan varje flygplan av cirka 1 1/2—2 meter. Under det att de tre första flygplanen gick klara över det enligt gällande föreskrifter resta utrullningshindret, kolliderade Kallins flygplan med hindrets överlina. Kallin avbröt uppvisningen och landade utan vidare missöde på F 16. F 18-gruppen började sin start, när avståndet till F 16-gruppen enligt Jernows bedömande var ungefär 1 000 meter. Starten förlöpte utan missöde.

Haverikommissionens utlåtande är så lydande: Enligt OSF kap. 5 mom.

[1] Den slutna formeringen »ruta» eller »box» innebär att »ettan» flyger främst med »tvåan» snett bakom till höger och »trean» snett bakom till vänster samt »fyran» rakt bakom »ettan» och tillika bakom »tvåan» och »trean» samt negativt stafflad. Mellanrummet mellan flygplanen är en flygplansbredd eller i detta fall tio meter.

3.3.1. skall startbana väljas med hänsyn till markvindens styrka och riktning samt längsta möjliga startsträcka normalt uttagas med jetflygplan. CFV:s order den 6 april 1965 med tillstånd för förbanden att starta i sammanhållen grupp och det av Peyron fastställda uppvisningsprogrammet innebar, att hela banlängden ej kunde utnyttjas av den grupp som startade först. Jernows val av bana 31 och uppställningsplats på denna innebar, att start skedde med en medvindskomposant av 19 km/tim. och att F 16-gruppen förfogade över cirka 1 900 meters startsträcka. Såsom framgår av en vid haverikommissionens rapport fogad teknisk rapport har denna sträcka medgivit betryggande start för hela gruppen även i betraktande av vindförhållandena. Med hänsyn härtill och då det förelegat särskilda skäl för valet av såväl bana som uppställningsplats anser haverikommissionen, att starten ej stått i strid med OSF:s bestämmelser om startbana och startsträcka. Orsaken till haveriet synes vara att F 16-gruppen lättat senare än normalt utan att detta kompenserats med en brantare stigning. Den fördröjda lättningen kan möjligen ha berott på att Gustafssons flygplan ej haft fullgod accelerationsförmåga. Även Gustafssons åtgärd att momentant minska motorvarvet i syfte att hålla gruppen samlad torde ha medfört åtminstone någon fördröjning av lättningen. Huruvida genom denna åtgärd motorvarvet understigit 98 %, vilket enligt den särskilda förarinstruktionen för flygplan typ J 35 A är lägsta värde för förbandschef vid start, har icke kunnat utrönas. Med hänsyn till Gustafssons erfarenhet och de förhållanden varunder starten skett är det knappast troligt att Gustafsson minskat motorvarvet väsentligt under det lägsta tillåtna. Det må anmärkas att gruppstart med rökaggregat icke övats före uppvisningen. Detta förhållande torde dock icke ha inverkat på händelseförloppet.

I yttrande i ärendet den 2 mars 1966 anförde CFV: Den primära orsaken till haveriet torde ha varit att Gustafsson efter en längre rullsträcka än normalt icke kompenserat den sena lättningen med brantare stigning. Anledningen till att rullsträckan före lättning sannolikt blivit längre än avsett kan ej med säkerhet anges. Det synes mindre troligt att en flygförare med Gustafssons erfarenhet skulle gjort ett gasavdrag av sådan storleksordning eller varaktighet att det påverkat startsträckan på ett avgörande sätt. Ett sådant handhavande av gasreglaget (motoreffekten) borde ha uppmärksammats av gruppmedlemmarna. Oavsett orsaken till rullsträckans förlängning torde denna i praktiken icke ha behövt innebära risk för kollision med hindret, eftersom brantare stigning prestandamässigt kunnat uttagas. Gustafsson synes dock icke ha reagerat för den längre rullsträckan och kombinerat denna med risk för hinderkollision. Han har därför icke heller funnit anledning avvika från tidigare intränat startmönster beträffande stigningen. I detta sammanhang bör beaktas att Gustafssons grupp planmässigt skulle utföra en flack stigning efter lättning. I enlighet med tidigare haverierfarenhet synes det vid detta haveri finnas flera samverkande haveri-

orsaker. Det är vanskligt att närmare försöka gradera dessa faktorers inverkan och betydelse t. ex. med avseende på ansvarsfrågan. Enligt CFV:s mening har Gustafsson dock icke gjort sig skyldig till straffbar nonchalans eller bristande uppmärksamhet, än mindre till någon medveten försummelse eller oaktsamhet. Det synes icke möjligt att med säkerhet fastställa huruvida Gustafsson vid sitt gasavdrag verkligen kommit att underskrida värdet 98 % och därmed gjort sig skyldig till avsteg från särskild förarinstruktion. Ansvarsförhållanden vid och omfattningen av övningens planläggning framgår av haverikommissionens utredning. Någon anledning till erinran i dessa avseenden finns icke. De skäl som Hedberg redovisat som anledning till att han icke hänskjutit ärendet till åklagaren synes böra accepteras. Just genom att Hedberg på sätt som skett personligen följt planläggning och förberedelser har han haft långt större möjligheter än vad som framgår av utredningsrapporten att bedöma och avväga orsaken till det inträffade. Den ytterligare utredning som utförts synes heller icke på något avgörande sätt ha förändrat bedömningen att haveriet icke uppkommit genom någon förseelse från Gustafssons sida. Genom sin personliga övervakning har Hedberg även haft erforderliga möjligheter att bedöma förekomsten av eventuella brister i planläggningen. Även om vare sig Hedberg eller Gustafsson formellt kunnat uteslutas som ansvarig, synes dock någon anmärkning icke böra riktas mot Hedberg för att han själv fattat beslut i ärendet. Att Hedberg vid just detta haveri icke överlämnat frågan om utredning till högre chef synes icke speciellt anmärkningsvärt, eftersom en flottiljchef alltid ytterst har ansvaret för flygtjänsten vid förbandet och därmed för vad som därunder inträffar. Att en underlydande, som dessutom deltagit i planläggningen av uppvisningen, förordnats till utredare, måste ses mot bakgrunden av att utredningar av detta slag icke i första hand avser en utredning av chefsansvaret på olika nivåer utan utredning av ett speciellt haveriförlopp. Den utredning av haveriet som den av flottiljchefen oberoende haverikommissionen utfört ger icke anledning till någon misstanke att den ursprungliga haveriutredningen underlåtit att redovisa eller beakta några faktorer, som kunnat påverka en ansvarsbedömning. Med anledning av frågeställningarna i den inom militieombudsmansexpeditionen upprättade granskningspromemorian kan härutöver följande meddelas. Tillstånd för start i sammanhållen grupp har meddelats av CFV i skrivelse den 6 april 1965. Som framgår av utredningarna har startsträckor och medvindskomposanter noggrant beräknats, och de beslut i dessa avseenden som fattats innehåller godtagbara flygsäkerhetsmarginaler. Med hänsyn till de särskilda förutsättningarna för starten anser CFV att dessa beslut icke står i strid med innebörden i OSF kap. 5 mom. 3.3.1. Avståndet mellan grupperna under starten synes ha varit väl över 1 000 meter och därmed i enlighet med OSF. Enligt gällande bestämmelser skall utrullningshinder vara rest vid start.

Med anledning av att Torselius vid förhör inför haverikommissionen

uppgivit, att ifrågavarande uppvisningsgrupp ur F 16 tidigare haft två haverier, införskaffades utredningsrapporterna rörande dessa. Den ena rapporten är upprättad den 25 november 1964 med löjtnanten H. Hagman såsom haveriutredare och den andra den 3 maj 1965 med Torselius som haveriutredare. I båda fallen har utlåtande och beslut avgivits av Hedberg.

Av rapporten den 25 november 1964 inhämtades följande. Den 5 november 1964 startade Kallin som »fyra» i en gruppstart i box vid Bråvalla flygflottilj. Strax före lättningen slog vänster skärmplåt[1] ut av skakningarna från gruppchefens jetstråle. Detta distraherade Kallin, som gled ur gruppchefens jetstråle och fick ett kraftigt vingdopp åt höger i samband med att gruppen lättade. Kallin uppfattade inte att vingen slog i banan utan starten fortsattes normalt. Efter ungefär fem minuters flygning märkte Kallin att höger vingspets var uppböjd. Skadorna kontrollerades av rotechefen, och då inga störningar märktes utfördes normal landning utan anmärkning vid F 16. Reparationskostnaderna för skadorna har beräknats till 900 kronor. Hedberg har under rubriken »Utlåtande och beslut» i rapporten anfört: Start som »fyra» i box är svår att utföra och kräver stark koncentration av flygföraren. Det är väsentligt att föraren ligger rakt bakom gruppchefen för att få den störda luften efter denne symmetriskt fördelad utmed flygplanet. En störning som den inträffade uppfattar föraren med sitt indirekta seende och han har då svårt att analysera det inträffade. För att klarlägga situationen har Kallin tvingats minska sin koncentration på platshållningen och härvid glidit ur gruppchefens jetstråle. Den uppkomna snedanblåsningen har orsakat vingdoppet. Vid en normal start skulle störningen ej ha förorsakat skada på flygplanet och ej heller kunnat betraktas som tillbud. Kallin har handlat i en svår situation med små marginaler, varför han ej bör lastas för det inträffade.

I utredningsrapporten den 3 maj 1965 lämnas följande redogörelse för händelseförloppet. Flygningen, som ägde rum den 29 april 1965, omfattade samträning av F 16:s och F 18:s uppvisningsgrupper som förberedelse för flygsalongen i Paris. Det aktuella passet var det tredje för dagen. Under en vänstergunga[2] (belastning 2—3 g)[3] med gruppen formerad i ruta gled högra flygplanet, »tvåan», vilket fördes av fältflygaren Zachrisson, in mot gruppchefen, varvid suget från gruppchefsplanet drog honom in så nära att flygplanets vänstra vingspets touchade »fyran» som fördes av Kallin. Kallin varnade Zachrisson på radio strax före touchen. Kallin drog sig tillbaka men kände därefter en svag stöt, som han dock inte uppfattade som en kollision. Strax därefter beordrade gruppchefen vänster flank. I samband

[1] Skärmplåtarna är placerade i instrumentbrädans överkant och kan dragas ut ett stycke för att förhindra uppkomsten av reflexer på instrumenttavlorna.

[2] Vänstergunga är en manöver som innebär att förbandet upprepade gånger svänger till vänster och stiger kraftigt.

[3] Belastningen 2—3 g innebär att trycket på förarens kropp till följd av centrifugalkraften uppgår till 2—3 gånger den egna kroppsvikten.

med omgrupperingen upptäckte Kallin att vänster vingspets på Zachrissons flygplan var skadad. Övningen avbröts. Gruppchefen kontrollerade Kallins flygplan och såg endast en obetydlig buckla. Zachrisson kontrollerade sitt flygplans lågfartegenskaper utan anmärkning och landade därefter. Flyghöjden var cirka 1 000 meter. Reparationskostnaderna beräknas till 3 500 kronor. Hedberg har i sitt utlåtande och beslut anfört: Haveriet bedöms icke bero på manöverns svårighetsgrad, då rutformeringen är den enklaste av de övade manövrerna. En möjlig orsak till haveriet kan vara, att Zachrisson på grund av sin stora rutin börjat brista i koncentration i den relativt enkla formeringen. Bidragande kan även ha varit att flygplanet hängt något på vänster vinge, dock inom normerna för gällande bestämmelser. Under dagen flögs tre träningspass, beroende på att träningsprogrammet försenats på grund av en period av dåligt väder. Detta kan möjligen också ha bidragit till händelsen trots att passen var korta (15 minuter). Samtliga förare ingående i F 16:s och F 18:s uppvisningsgrupper har uppmanats att, efter hand som rutinen ökar, bibehålla full koncentration även i enklare formeringar och manövrer. Antalet träningspass har fortsättningsvis maximerats till två per dag. Zachrisson bör ej lastas för det inträffade.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 14 april 1966 till chefen för flygvapnet följande.

Såsom framgår av det föregående har flyghaveriet i Söderhamn den 22 maj 1965, då ett flygplan ur Upplands flygflottilj vid start i grupp skadats genom kollision med ett utrullningshinder, ursprungligen ägnats uppmärksamhet från min sida i syfte att få utrönt om ansvarsfrågan handlagts i föreskriven ordning.

Utredningen visar i detta hänseende att flottiljchefen Hedberg, sedan flygchefen Torselius såsom haveriutredare avgivit rapport, den 8 juni 1965 beslutat att målet ej skulle hänskjutas till åklagaren.

I 22 § militära rättegångslagen stadgas att, om bestraffningsberättigad befattningshavare erhållit kännedom om brott av beskaffenhet att fråga om ansvar därför skall handläggas som militärt mål, han genast skall hänskjuta målet till åklagaren i vissa angivna fall, däribland då straff för brottet ej må åläggas i disciplinmål. Av 9 § 3. samma lag framgår att straff ej må åläggas i disciplinmål för tjänstefel då fråga är om sådan förseelse vid manövrering eller navigering av krigsmaktens luftfartyg, som någon för dess säkerhet ansvarig krigsman begått under utövande av befäl å detsamma eller såsom förare därå, samt genom förseelsen uppkommit skada. Ej heller må, enligt 10 § 3. nämnda lag, brott bestraffas i disciplinmål om kronan är målsägande och ersättningsskyldighet för den genom brottet uppkomna förlusten eller skadan ej må åläggas i disciplinmål, vilket jämlikt 58 och

60 §§ samma lag är fallet om den förlust eller skada som skall ersättas sammanlagt överstiger 500 kronor.

Innebörden av denna reglering är att ansvarsfrågan i avsedda fall skall upptagas till behandling, icke av den bestraffningsberättigade chefen utan av åklagaren. Vid detta förhållande måste åklagaren praktiskt taget omedelbart efter den inträffade händelsen få kännedom om densamma. Den bestraffningsberättigade chefen får sålunda icke vänta med att hänskjuta målet till åklagaren tills det verkställts närmare utredning om vad som förekommit. Men, om överhuvud ett straffbart förfarande *kan* föreligga i sammanhanget, är han ej heller behörig att göra ett sådant bedömande som att brott ej begåtts. Ty då målet till följd därav ej blir hänskjutet till åklagaren, kommer ju denne icke i tillfälle att fullgöra sin skyldighet att pröva ansvarsfrågan. Endast när det redan från början otvetydigt framgår av omständigheterna att fråga om ansvarspåföljd icke kan uppkomma i samband med händelsen, äger den bestraffningsberättigade underlåta att genast hänskjuta målet till åklagaren (jfr tjänstereglementet för krigsmakten kap. 22 mom. 11, Handbok i militär rättsvård, 1953 års upplaga, s. 66—67 samt militieombudsmannens ämbetsberättelse 1959 s. 223).

Orsaken till haveriet i Söderhamn har från början icke framstått såsom klar. Redan detta förhållande innebär att det icke kunnat anses otvetydigt att brottsligt förfarande ej förekommit. Hedberg borde följaktligen, såsom Ni ock i skrivelsen till honom den 18 juni 1965 ifrågasatt, ha hänskjutit målet till åklagaren. I enlighet med det ovan anförda skulle hänskjutandet rätteligen ha skett genast efter det haveriet inträffat.

Hedberg har emellertid även ur en annan synvinkel handlat på ett sätt som icke kan undgå kritik. Ifrågavarande flygplan ingick i en styrka som förutom vid uppvisningen i Söderhamn skulle deltaga i den s. k. flygsalongen i Paris. Ansvaret för styrkans förberedelser och träning åvilade eskaderchefen Peyron, Hedberg och Torselius. Åtminstone Hedberg hade övervakat planläggningen av uppvisningen i Söderhamn och var själv, liksom Peyron, närvarande vid densamma. Såsom närmare framgår av ovan omförmälda, inom militieombudsmansexpeditionen upprättade promemoria har i åtskilliga hänseenden kunnat ifrågasättas om nämnda planläggning skett med tillbörligt beaktande av flygsäkerhetens krav. Då sålunda en granskning av omständigheterna vid haveriet måste komma att beröra icke blott förarna utan även Peyron, Hedberg och Torselius, är det särskilt anmärkningsvärt att Hedberg underlåtit att hänskjuta målet till åklagaren. Av samma anledning synes emellertid det förhållandet, att Hedberg själv förordnat haveriutredare och att han till sådan utsett Torselius, icke vara godtagbart. En vedertagen rättsgrundsats är att en befattningshavare ej skall fatta beslut i egen sak. Och att till utredare förordna någon, som själv tagit del i vad som skall utredas och tillika är underlydande till annan med liknande delaktighet i saken, måste regelmässigt anses olämpligt. Hedberg

borde därför till behörig överordnad ha överlåtit frågan om haveriutrednings tillsättande.

Vad Hedberg enligt det anförda låtit komma sig till last innebär att han åsidosatt gällande ordning rörande prövning av ansvarsfrågan och underlåtit att beakta förhållanden av jävsnatur vid tillsättande av haveriutredning. Då det emellertid torde kunna förutsättas att han framdeles i uppkommande likartade fall skall vinnlägga sig om ett korrekt handlande i dessa hänseenden, låter jag bero vid vad i denna del av saken förekommit.

Beträffande härefter omständigheterna i samband med ifrågavarande uppvisningsflygning får av den numera föreliggande utredningen anses framgå att orsaken till haveriet var att den grupp, i vilken det skadade planet ingick och för vilken Gustafsson var gruppchef, lättat senare än normalt utan att detta kompenserats med brantare stigning. Till den försenade lättningen torde ha medverkat flera olika förhållanden, däribland Gustafssons åtgärd att under startförloppet momentant minska motorvarvet. Gustafsson har härom uppgivit att han, då motorvarvet var 98 %, ett kort moment minskade detta något i syfte att hålla gruppen samlad.

Enligt särskild förarinstruktion för flygplan av förevarande typ får förbandschef vid start i förband ej ha lägre motorvarv än 98 %. Gustafsson har alltså åsidosatt denna föreskrift. Den omständigheten att, enligt vad som uttalats i den vid haverikommissionens rapport fogade tekniska rapporten, en viss eftersläpning i varvtalsindikeringen normalt förekommer, saknar enligt min mening betydelse härvidlag. En instruktionsföreskrift som riktar sig till förare måste givetvis taga sikte på de värden som under vanliga förhållanden kan avläsas på vederbörligt instrument.

Vad Gustafsson i nämnda hänseende låtit komma sig till last finner jag emellertid med hänsyn till omständigheterna ej vara av beskaffenhet att föranleda ansvar.

Vidare är i ärendet utrett att gruppstart med rökaggregat icke övats före uppvisningen; att så bort ske har ej bestritts. Ansvaret härför åvilar närmast Torselius och Hedberg. Ehuru det enligt min mening icke kan uteslutas att nämnda underlåtenhet medverkat till haveriet, anser jag varken Torselius eller Hedberg därigenom ha gjort sig skyldig till straffbar försummelse.

Slutligen visar utredningen att vid ifrågavarande flyguppvisning föreskrifterna i Ordnings- och säkerhetsföreskrifter för militär flygning (OSF) icke tillämpats i full utsträckning. De båda i uppvisningen deltagande grupperna, som vardera bestod av fyra flygplan, har sålunda startat i sluten formering. Enligt OSF kap. 5 mom. 3 får sådan start ske i högst rote, d. v. s. med två flygplan. Dessutom har grupperna startat i medvind med en styrka av cirka 20 km/tim., och den av Gustafsson ledda gruppen har påbörjat starten åtminstone 600 meter in på den 2 500 meter långa banan. I OSF kap. 5 mom. 3.3.1. stadgas att bana för start skall väljas med hänsyn till mark-

vindens styrka och riktning och att längsta möjliga startsträcka på gällande bana normalt skall uttagas.

De angivna föreskrifterna torde ha tillkommit i flygsäkerhetens intresse. Anledningen till att start i sluten formering med mer än två flygplan icke tillåtits synes främst vara att sådan start fordrar mycket stor koncentration från förarnas sida och att anspråken på förarna i detta hänseende blir högre ju större förbandet är. Varje förare i ett slutet förband är låst i sitt manövrerande på grund av närheten till övriga förares plan, och hans möjligheter att vidtaga lämpliga åtgärder vid oväntade händelser, såsom motorstörning o. d., är i motsvarande mån inskränkta. Att start företages i medvind innebär en begränsning av utrymmet för att lätta, och sådan verkan följer givetvis även av att banans hela längd ej utnyttjas.

Med hänsyn till dessa synpunkter torde det vara otvivelaktigt att en uppvisningsflygning sådan som den ifrågavarande inneburit en icke oväsentlig ökning av olycksrisken. Denna bedömning synes bekräftas av det förhållandet att den av Gustafsson ledda gruppen vid två tillfällen tidigare, den 5 november 1964 och den 29 april 1965, varit utsatt för haveri. Icke vid något av de tre haverier som sålunda inträffat har visserligen uppkommit skador av större omfattning. Det är emellertid tydligt att lyckliga omständigheter härvidlag kan ha inverkat. En i och för sig obetydlig tillfällighet kunde ha medfört att ett eller flera av haverierna fått helt andra proportioner.

Då vad som förekommit synes ha skett huvudsakligen i enlighet med Edert bestämmande, kan icke göras gällande att de av Eder fastställda föreskrifterna i OSF därigenom åsidosatts. Icke desto mindre anser jag det kunna ifrågasättas om flygsäkerhetens krav blivit i tillräcklig grad tillgodosedda, särskilt med hänsyn till att fråga varit om uppvisning. Enligt min mening är det därför angeläget att spörsmålet angående olycksriskerna vid uppvisningsflygning av Eder upptages till närmare övervägande.

Med det sålunda anförda är förevarande ärende av mig slutbehandlat.

Peyron, Hedberg, Torselius och Gustafsson skulle genom chefens för flygvapnet försorg erhålla del av militieombudsmannens skrivelse. Avskrift av densamma tillställdes haverikommissionens ordförande.

7. Åtalsfråga rörande kollision mellan flygplan från olika flottiljer bör avgöras i ett sammanhang av en och samma åklagare

Den 18 april 1963 inträffade en kollision i luften mellan två flygplan typ J 29 F, varvid fältflygaren S. A. Gustafsson omkom och båda flygplanen totalhavererade.

Sedan haverikommission tillsatts för utredning av haveriet, anhöll mili-

tieombudsmannen i skrivelse den 22 april 1963 till chefen för flygvapnet att få del av kommissionens rapport och chefens för flygvapnet utlåtande med anledning av rapporten. På grund härav inkom till militieombudsmansexpeditionen den 13 september 1963 kommissionens rapport och den 18 mars 1964 chefens för flygvapnet utlåtande, vid vilket var fogat viss kompletterande utredning. Av nämnda handlingar inhämtades följande.

Haveriet inträffade under en samövning mellan en grupp flygplan ur Östgöta flygflottilj (F 3), ledd av divisionschefen löjtnanten E. B. H. Eriksson, och en grupp ur Jämtlands flygflottilj (F 4), ledd av divisionschefen löjtnanten K. H. Bergstedt. Före övningen hade vid telefonsamtal mellan Eriksson och Bergstedt samråd skett om övningens uppläggning. Det hade därvid överenskommits att F 4-gruppen skulle representera jaktattack och med start från Upplands flygflottilj (F 16) anflyga över Tranås för att i Malmslätt anfalla F 3:s hangarplattor. F 3-gruppen skulle representera försvarsjakt och stå under ledning av radarjaktledare. Efter starten från F 16 anflög F 4-gruppen på 12 000 meters höjd. Den bibehöll sin flyghöjd fram till F 3. Då någon jaktmotverkan icke erhölls, svängde gruppen till sydlig kurs och dök ned i kondensationsstrimmeskiktet (vid tillfället 9 000—12 000 meter) för att underlätta F 3-gruppens kontaktmöjligheter. Ögonkontakt mellan de båda förbanden erhölls också på 9 000 meters höjd. F 4-förbandet svängde då mot F 3-förbandet, varefter luftstrid uppstod. Striden kom i huvudsak att genomföras rote mot rote. Gustafsson, som var förare i ett av flygplanen i F 4-gruppen, kom in bakom Erikssons flygplan. Dennes rotetvåa fältflygaren J. A. Björkman avsåg att hjälpa sin rotechef genom att från cirka 700 meters höjdöverläge dyka ned och försöka anfalla Gustafsson. Björkman kom dock ned något lägre än Gustafsson och måste göra en stigande vänstersväng under sitt försök att få Gustafssons flygplan i siktet. Björkman uppskattade sitt avstånd till Gustafssons flygplan till omkring 300 meter vid anfallsförsöket. Björkman passerade därefter ut till höger om och obetydligt över Gustafsson, varvid han momentant tappade ögonkontakten med Gustafsson. Under Björkmans anfall varnades Gustafsson av sin rotechef, som gav ordern »bryt». Gustafsson kvitterade denna order och bröt kraftigt åt höger. Därvid kolliderade Gustafssons och Björkmans flygplan praktiskt taget rygg mot rygg under hög närmandehastighet. Gustafsson omkom sannolikt redan vid kollisionen, medan Björkman undkom med smärre skador.

Haverikommissionen anförde i sitt utlåtande: Kollisionssituationen har uppstått genom att Björkman momentant förlorat ögonkontakten med sitt mål och genom att målet just då påbörjade undanmanöver. Kollisionen har orsakats av att Björkman i den sålunda uppkomna situationen ej hunnit utföra undanmanöver. Kommissionen har intet att erinra mot Gustafssons uppträdande. Huruvida Björkman från det ögonblick han förlorade ögonkontakten och tills en kollision blev oundviklig haft tid att vidtaga motåt-

gärder anser sig kommissionen ej kunna avgöra. Ej heller anser sig kommissionen med säkerhet kunna fastställa, huruvida Björkman kunnat förhindra att ögonkontakten momentant gick förlorad. Kommissionen finner det anmärkningsvärt att Bergstedt och i viss mån även Eriksson frångått den avsedda övningen. Sålunda har Bergstedt icke utfört attack mot F 3 utan fortsatt fram på höjd över F 3 och sedan gått ned till kondensationsstrimmehöjd för att erhålla kontakt med F 3-gruppen. Sedan han väl uppnått avsikten att ge F 3-gruppen möjlighet till kontakt har han ej utfört attackuppgiften utan engagerat sig i jaktstrid. Eriksson har, sedan han väl fått kontakt med F 4-gruppen, låtit anfallet mot denna utveckla sig till jaktstrid.

Chefen för flygvapnet har i sitt utlåtande över kommissionens rapport anfört: Haverikommissionen finner det anmärkningsvärt att Bergstedt och i viss mån även Eriksson frångått den avsedda övningen. I denna del av ärendet har chefen för flygvapnet låtit verkställa kompletterande utredning och följande kan framföras. F 3-förbandet representerade försvarsjakt och hade till uppgift att engagera målförbandet i jaktstrid. Att F 4-förbandet skulle representera jaktattack kan ej sägas innebära ett förbud mot jaktstrid och har ej heller uppfattats så av Bergstedt. Mot Erikssons handlande kan ingen anmärkning riktas. Genom att Bergstedt mindre eftersträvat att utföra anfallet mot hangarplattorna än att få kontakt med försvarsjakten kan han sägas ha avvikit från ett tänkt övningsförlopp. Han har ansett övningsändamålet i första hand böra vara uppträdande i samband med och efter kontakt med försvarsjakt och har därför lagt upp flygningen i avsikt att underlätta sådan kontakt för försvarsjakten. Därigenom erhölls bästa utbytet av den avsedda övningen. Någon direkt anmärkning kan därför ej riktas mot Bergstedts bedömning, liksom ej heller mot hans handlande efter det kontakt erhållits. Det bör understrykas att de båda divisionschefernas bedömande och handlande ej i någotdera fallet medfört uppgifter eller påfrestningar på förbandsmedlemmarna, som dessa utbildningsmässigt normalt ej skulle kunnat uppfylla.

I skrivelse den 19 mars 1964 hemställde militieombudsmannen hos landsfogden i Östergötlands län att få del av dennes beslut i åtalsfrågan med anledning av haveriet. Därvid förutsattes uttryckligen att beslutet — ehuru personal ur Jämtlands flygflottilj kunde ha medverkat till olyckans uppkomst — skulle avse hela ifrågavarande händelseförlopp.

Tillförordnade landsfogden E. Lehrecke anförde i skrivelse den 6 april 1964: Efter att ha tagit del av handlingarna i saken har Lehrecke kommit till den uppfattningen, att någon straffbar gärning under eller i samband med ifrågavarande kollision icke synes kunna läggas någon befattningshavare vid F 3 till last, och fattat beslut i enlighet härmed. Även om Lehrecke närmast har samma inställning i fråga om de befattningshavare vid F 4, som varit engagerade i den övning varunder kollisionen in-

träffade, har Lehrecke dock varit något tveksam beträffande Bergstedts åtgärd att icke genast rikta in sig på anfallsmålet utan fortsätta på höjd förbi detta för uppnående av kontakt med flygplanen ur F 3. Vid sådant förhållande har Lehrecke ansett det riktigast att ärendet i vad avser Bergstedt med hänsyn till kungörelsen den 25 september 1959 med vissa särskilda bestämmelser om laga domstol i militära mål m. m. handlägges av landsfogden i Jämtlands län. Lehrecke har samrått med tillförordnade landsfogden i sistnämnda län, K. G. Ståhl, och denne har därvid varit av samma uppfattning som Lehrecke. Efter överenskommelse med Ståhl kommer denne därför att handlägga ärendet i den del som berör befattningshavare vid F 4.

Sedan Ståhl låtit verkställa viss kompletterande utredning överlämnade han till militieombudsmannen dels nämnda utredning och dels ett den 3 augusti 1964 dagtecknat beslut i åtalsfrågan. I beslutet fann Ståhl det icke kunna visas att Bergstedt eller annan befattningshavare vid F 4 vid eller i samband med i ärendet ifrågavarande kollision gjort sig skyldig till fel eller försummelse av beskaffenhet att kunna föranleda ansvar.

Genom skrivelse den 22 oktober 1964 hemställde militieombudsmannen om riksåklagarens yttrande angående lämpligheten av att skilda åklagare handlagt åtalsfrågan rörande en och samma kollision i luften mellan två flygplan.

Riksåklagarämbetet anförde i skrivelse den 3 november 1965: Enligt bestämmelserna i 71 och 79 §§ militära rättegångslagen och kungörelsen den 25 september 1959 med vissa särskilda bestämmelser om laga domstol i militära mål m. m. har Lehrecke varit behörig åklagare såvitt angår personal ur F 3 och Ståhl såvitt angår personal ur F 4. De särskilda forumreglerna vid brottskonnexitet enligt 75 § militära rättegångslagen jämfört med 19 kap. 3—6 §§ rättegångsbalken torde icke ha grundat behörighet för Lehrecke att — sedan han beslutat att ej väcka åtal mot befattningshavare vid F 3 och sambandet således brutits — fatta beslut i åtalsfrågan beträffande personal vid F 4. Riksåklagarämbetet har tidigare haft att taga ställning till frågan om skilda åklagares behörighet i liknande situationer och då uttalat sig i principiell överensstämmelse med det nyss sagda (skrivelse den 18 februari 1958 till statsåklagaren i Stockholm). Jämlikt 73 § militära rättegångslagen må åtal i militärt brottmål upptagas även av rätten i den ort där brottet förövades, om detta med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finnes lämpligt. I det föreliggande fallet torde gärningsortens forum vara Linköpings domsagas häradsrätt, inom vars domkrets haveriet inträffade. Sedan Lehrecke funnit att åtal ej skulle väckas mot befattningshavare vid F 3, synes utredningsskäl eller andra omständigheter knappast ha föranlett att ett eventuellt åtal mot befattningshavare vid F 4 skulle upptagas vid nämnda häradsrätt, som för övrigt icke är ordinarie domstol för militära mål. Då Lehrecke bedömt att misstanke kunde

kvarstå mot befattningshavare vid F 4, får hans åtgärd att överlämna ärendet till landsfogden i Jämtlands län anses stå i överensstämmelse med forumreglerna i militära brottmål och därav följande kompetensregler för åklagarna. Ämbetet anser icke att den dubbla åtalsprövningen i detta fall medfört någon särskild olägenhet. En uppdelning av åtalsprövningen på olika åklagare kan dock i vissa fall te sig otillfredsställande, och ämbetet har såsom en utväg att praktiskt lösa problemet anvisat möjligheten att en av de berörda åklagarna efter framställning till riksåklagarämbetet erhåller förordnande som extra åklagare för att därigenom få saklig kompetens att pröva ärendet i hela dess vidd. Vid flyghaverier föreligger ofta starka skäl för en samlad åtalsprövning av en åklagare. Ämbetet kommer att fästa åklagarnas uppmärksamhet på möjligheten till enhetlig åtalsbedömning i enlighet med vad ovan anförts genom att tillställa dem avskrift av denna skrivelse.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 6 juli 1966 till riksåklagaren följande.

Av utredningen i ärendet framgår att åtalsfrågan i anledning av ifrågavarande flyghaveri avgjorts genom två särskilda beslut. Det ena fattades den 6 april 1964 av tillförordnade landsfogden i Östergötlands län Lehrecke och avsåg personal ur Östgöta flygflottilj (F 3), det andra fattades den 3 augusti 1964 av tillförordnade landsfogden i Jämtlands län Ståhl och avsåg personal ur Jämtlands flygflottilj (F 4). I intetdera beslutet ansågs någon befattningshavare ha gjort sig skyldig till straffbar gärning.

I sak synes någon anmärkning ej kunna göras mot den bedömning av åtalsfrågan som skett genom de meddelade besluten. Däremot måste det anses otillfredsställande att frågan icke avgjorts i ett sammanhang av en och samma åklagare.

Sålunda är det av arbetsekonomiska skäl angeläget att icke mer än en åklagare behöver sätta sig in i ett vidlyftigt och svårbedömt mål. Regelmässigt torde flyghaveri som föranlett tillsättande av haverikommission utgöra mål av sådant slag.

Men jämväl från andra synpunkter synes en enhetlig åtalsprövning vara önskvärd, då såsom i förevarande fall fråga är om ett sammanhängande händelseförlopp. I 19 kap. 3 § rättegångsbalken meddelas bestämmelser som möjliggör att åtal mot flera personer för medverkan till ett brott eller för olika brott som äger samband med varandra kan upptagas av en domstol, oaktat att denna enligt eljest gällande regler icke skulle vara behörig beträffande alla de misstänkta. Grunden till dessa bestämmelser, som äger tillämpning även i militära mål, är uppenbarligen att det i allmänhet med hänsyn till såväl utredningen som övriga omständigheter är lämpligast att

all brottslighet med inbördes samband blir bedömd på en gång. Någon anledning att härvidlag skilja på bedömning av domstol och bedömning av åklagare synes icke finnas.

I 79 § militära rättegångslagen stadgas, såvitt nu är i fråga, att allmän åklagare i militärt brottmål är allmän åklagare vid domstol som har att upptaga målet. Enligt 73 § samma lag kan sådant mål upptagas av rätten i den ort där brottet förövats, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner synnerliga skäl föranleda därtill. Huruvida sistnämnda förutsättning föreligger torde vara beroende på hur åtalsprövningen utfaller och därför icke kunna avgöras förrän denna skett.

Vid angivna förhållanden har Lehrecke såsom allmän åklagare vid Linköpings domsagas häradsrätt, inom vars domkrets ifrågavarande haveri inträffat, varit behörig att väcka åtal mot befattningshavare vid såväl F 3 som F 4 och följaktligen kunnat pröva hela åtalsfrågan.

En annan sak är om åtal lämpligen bort väckas vid nämnda häradsrätt, därest en eller flera befattningshavare funnits skyldiga till straffbar gärning. Hade ett åtal riktats mot befattningshavare vid F 3, torde det ha legat närmast till hands att på grund av huvudregeln i 71 § militära rättegångslagen åtalet anställdes vid rådhusrätten i Linköping; jämlikt 75 § samma lag och 19 kap. 3 § rättegångsbalken kunde då också där ha åtalats befattningshavare vid F 4. Skulle endast befattningshavare vid F 4 ha funnits straffbar, kunde åtalet icke ha anhängiggjorts vid sistnämnda domstol utan borde, om Linköpings domsagas häradrätt ej ansetts vara lämplig domstol, ha väckts vid rådhusrätten i Östersund jämlikt huvudregeln i 71 § militära rättegångslagen. I sådant fall hade tydligen målet bort överlämnas till allmän åklagare vid denna domstol (jfr 19 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken) eller, om överenskommelse icke kunnat träffas med honom om åtalets utförande, till Eder (jfr 7 § landsfogdeinstruktionen, SFS 1947: 997, och 42 § i nu gällande åklagarinstruktion).

På grund av det anförda anser jag alltså att Lehrecke bort företaga förevarande åtalsfråga i dess helhet till prövning.

Med mitt sålunda gjorda uttalande är ärendet av mig slutbehandlat.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes chefen för flygvapnet samt Lehrecke och Ståhl.

8. Frågor huruvida haverikommissions utredning av flyghaveri skett på tillfyllestgörande sätt och om erforderligt samråd mellan kommissionen och vederbörande åklagare ägt rum

Den 30 september 1963 inträffade i trakten av Traryd en kollision i luften mellan två flygplan ur krigsflygskolan, av vilka det ena planet typ 28 B fördes av flygeleven L. R. Naessén och det andra planet typ 28 C fördes av flygeleven H. S. Nyman med sergeanten E. Henriksson som medföljande flyglärare. Båda planen störtade, varvid Nyman och Henriksson omkom medan Naessén, som lämnade sitt flygplan med fallskärm, undkom med kroppsskador.

Sedan militieombudsmannen genom uppgifter i tidningspressen uppmärksammat haveriet, hemställde han i skrivelse den 2 oktober 1963 hos landsfogden i Kristianstads län att denne skulle ge honom del av utredning och beslut i åtalsfrågan med anledning av haveriet.

På grund härav tillställde länsåklagaren G. Kragh militieombudsmannen den 16 augusti 1965 dels en av flygvapnets haverikommission den 22 januari 1964 dagtecknad rapport till chefen för flygvapnet över utredning angående haveriet jämte vid rapporten fogade handlingar, dels ett av flygvapenchefen den 1 december samma år avgivet utlåtande över rapporten och dels ett av biträdande landsfiskalen i Ängelholms distrikt S.-E. Rydén den 12 sistnämnda månad meddelat beslut i åtalsfrågan. Härjämte inkom från Kragh en den 12 augusti 1965 dagtecknad skrivelse.

Av handlingarna inhämtades följande.

Haveriet inträffade omkring klockan 0940 den 30 september 1963 under ett pass skolövning, avseende samling i rote, då det av Naessén förda planet 28 B skulle ansluta till ledarflygplanet 28 C, fört av Nyman. Haverikommissionen, som tillsattes av chefen för flygvapnet samma dag haveriet inträffade, har i sitt utlåtande rörande flygningens utförande anfört följande. Genom felbedömning av Naessén kom under samlingsmanövern det av honom förda flygplanet med överskottsfart för nära flygplanet 28 C. Naessén tog därvid ut luftbroms med påföljd att hans flygplan — trots att han sökte parera därav föranledd noshöjning — steg och kolliderade med ledarflygplanet. Kollisionen måste enligt kommissionens mening vara att hänföra till Naesséns felaktiga handlande efter det han fann sig ha kommit i ett felaktigt läge. I stället för att avbryta samlingsmanövern sökte han korrigera sitt läge. Detta felaktiga beslut och därav följande åtgärder torde, enligt kommissionens mening, vara att hänföra till Naesséns ringa rutin och bör ej läggas honom till last.

Beträffande Naesséns livsföring under tiden närmast före haveriet föreligger i kommissionens rapport utredning endast i form av förhör med

Naessén och flygeleven Ö. I. G. Andersson. Naessén, som hördes inför kommissionen haveridagen omkring klockan 2000, har i denna del uppgivit: Han kände sig fullt frisk på morgonen sagda dag, måndagen den 30 september 1963. Han var i Hälsingborg över helgen lördagen den 28—söndagen den 29 september. På lördagen for han med färja från Hälsingborg till Helsingör. Han drack därvid omkring klockan 1500 tio centiliter gin och tonic. På återvägen ungefär klockan 1700—1800 drack han fem centiliter konjak och fem centiliter vodka med limejuice. Härefter for han återigen med färjan till Helsingör och drack två drinkar, vardera bestående av tio centiliter gin utspädd med grapetonic. På återfärden till Hälsingborg drack han ytterligare tio centiliter. I Hälsingborg drack han på en restaurang sex centiliter konjak vid 2300-tiden samt ett glas av en dryck som kallas »Gröna hissen». Därefter var han tillsammans med en flicka. Han kom i säng först klockan 0500 men sov till klockan 1300. Han steg då upp och åt lunch på en bar, promenerade och drack kaffe. Han tog tåget till Klippan och buss därifrån till Ljungbyhed. Han ställde in sitt bagage i ett rum som han hyrde tillsammans med kamrater samt gick till ett konditori och drack kaffe och åt smörgåsar. Han besökte ytterligare ett konditori och gick därefter till sitt rum och bytte kläder varpå han begav sig till krigsflygskolan där han såg aktuellt på TV. Han gick och lade sig vid 2200-tiden.

Flygeleven Andersson har berättat: Lördagen den 28 september reste han tillsammans med flygeleverna Naessén, Paulsson och Erlandsson från Ljungbyhed till Hälsingborg. De for klockan 1500 med färja från Hälsingborg till Helsingör. De drack vardera en grogg bestående av åtta centiliter gin och tonic. På återvägen klockan 1700 drack Andersson fem centiliter vodka och limejuice. Efter att ha druckit kaffe i Hälsingborg for de återigen till Helsingör och drack då någon drink kallad »Gröna hissen». På återfärden från Helsingör drack Andersson inte något. De kom tillbaka till Hälsingborg ungefär klockan 2000. De besökte en restaurang och stannade där till klockan 0100.

I en vid haverikommisionens rapport fogad medicinsk rapport har ledamoten i kommissionen specialflygläkaren A. Frykholm uttalat att samtliga i kollisionen inblandade flygförare den dag haveriet inträffade var i god fysisk och psykisk kondition men att det borde noteras som synnerligen olämpligt att en förare under utbildning under en vilo- och rekreationsperiod konsumerade alkohol i sådana mängder som varit fallet beträffande Naessén.

Haverikommissionen har i sitt utlåtande i denna del anfört: Kommissionen anser sig icke kunna fastställa något direkt samband mellan Naesséns förenämnda spritförtäring och haveriet, enär Naesséns livsföring från klockan 0500 söndagen den 29 september 1963 till tjänstens början den 30 september synes ha givit goda möjligheter till återhämtning. Det inträffade ger emellertid kommissionen anledning framhålla att befälet synes böra ges

bättre möjligheter att övervaka de unga flygelevernas livsföring utom tjänsten. I sådant hänseende kan exempelvis övervägas införandet av skyldighet att bära uniform även under icke-tjänstetid.

Chefen för flygvapnet anslöt sig i sitt den 1 december 1964 avgivna utlåtande över haverikommissionens rapport till kommissionens uttalanden om orsaken till haveriet och Naesséns ansvar samt meddelade att chefen för krigsflygskolan med anledning av vad kommissionen anfört rörande flygelevernas livsföring från den 1 maj 1964 infört uniformsplikt för flygeleverna på icke-tjänstetid.

Vid tiden för haveriet gällde enligt Ordnings- och säkerhetsföreskrifter för flygning (OSF), 1947 års upplaga, mom. 307, rörande alkoholförtäring för flygande personal följande. All flygande personal bör i princip vara ytterligt måttlig vid eventuell alkoholförtäring under de närmaste 24 timmarna före flygtjänstgöringens början. Undantagsvis må en konsumtion av högst 30 gram alkohol (motsvarande 10 centiliter starksprit eller 0,4 liter lättvin eller 2 stycken starköl) kunna tillåtas dag före flygtjänstgöringsdag i sådana fall där flygningen beräknas bli av mindre krävande slag. Under inga förhållanden får dock alkoholförtäring förekomma senare än 12 timmar före flygtjänstgöringens början. Ölförtäring (klass II eller motsvarande) må såsom måltidsdryck tillåtas i begränsad omfattning i samband med flygtjänst.

Enligt OSF 1965 års upplaga kap. 12 mom. 4 får i samband med flygtjänst (flygtrafikledningstjänst) och under de närmaste 8 timmarna före flygning alkohol ej förtäras. Vid ordinarie måltid får dock förtäras högst 1/3 liter öl (ej starköl eller mellanöl) eller ett glas lättvin. Under tiden mellan 24 och 8 timmar före flygning skall stor återhållsamhet iakttagas i fråga om alkoholförtäring.

Länsåklagaren Kragh anförde i sin den 12 augusti 1965 dagtecknade skrivelse till militieombudsmannen följande. I en den 5 oktober 1963 till landsfogden inkommen skrivelse anmälde chefen för krigsflygskolan, att den 30 september 1963 en kollision inträffat mellan två av skolans flygplan, varvid besättningen i det ena, sergeanten Henriksson och flygeleven Nyman, omkom och föraren i det andra, flygeleven Naessén, i samband med fallskärmshopp tillfogades smärre skador samt bägge flygplanen totalförstördes. Samtidigt uppgavs, att anledningen till kollisionen utreddes av en av chefen för flygvapnet tillsatt haverikommission. Den av kommissionen upprättade utredningsrapporten, dagtecknad den 22 januari 1964, översändes den 1 december 1964 till krigsflygskolan från chefen för flygvapnet tillsammans med det av denne samma dag avgivna utlåtandet i ärendet. Från skolan översändes rapporten och utlåtandet den 3 december 1964 till landsfiskalen i Ängelholms distrikt, där ärendet icke tidigare varit anhängigt. Landsfiskalsassistenten Rydén, som den 1 oktober 1962 jämlikt 26 § 3 mom. landsfiskalsinstruktionen förordnats att såsom biträdande åklagare fullgöra vad på

landsfiskalen i Ängelholms distrikt ankom i dennes egenskap av distriktsåklagare i fråga om brott, varå icke kunde följa svårare straff än fängelse, fattade den 12 december 1964 följande beslut: »Av den verkställda utredningen framgår, att orsaken till haveriet har varit, att flygplan 28 B, fört av fältflygareleven Naessén, genom förarens felbedömning under samlingsmanöver med överskottsfart kommit för nära flygplan 28 C. Naessén har därvid förfarit felaktigt genom att försöka korrigera sitt läge i stället för att avbryta samlingsmanövern. Med hänsyn till Naesséns utbildningsståndpunkt på den flygplanstyp, varom här är fråga, prövas dock det av honom begångna felet icke vara av beskaffenhet att böra medföra ansvar för tjänstefel, i följd varav ärendet avskrives från åklagarens vidare handläggning.» Om detta beslut underrättades i mitten av december 1964 Naessén och chefen för krigsflygskolan. — Under år 1964 efterfrågades troligen vid två tillfällen ärendet per telefon av personal å landsfogdeexpeditionen i Kristianstad hos krigsflygskolan, varvid besked erhölls, att haveriutredningen ännu ej var slutförd. Med stöd av ordalydelsen i den preliminära anmälan om haveriet från skolan förelåg ej anledning till annat antagande än att ansvaret för den inträffade kollisionen åvilade någotdera planets förare. Om det av Rydén den 12 december 1964 fattade beslutet erhölls ej kännedom på landsfogdeexpeditionen förrän ärendet i början av februari 1965 efterfrågades därifrån hos krigsflygskolan och åklagarmyndigheten i Ängelholm. På anmodan insändes då akten i målet till länsåklagarmyndigheten. Vid fattandet av beslutet har Rydén efter vad han muntligen uppgivit utgått från dels att Naessén icke var underkastad ämbetsansvar jämlikt 25 kap. strafflagen — vilken bedömning torde vara fullt korrekt — dels att ansvar för annan gärning än brott mot 26 kap. 18 § strafflagen icke kunde ifrågakomma i målet. Till följd härav har Rydén med stöd av sitt förenämnda förordnande ansett sig behörig att meddela beslut i ärendet. Under föreliggande omständigheter torde skäl icke föreligga till erinran mot att så skett. Beträffande Rydéns bedömning att ansvar icke kunde ifrågakomma för annan gärning än brott mot 26 kap. 18 § strafflagen synes icke någon omständighet föreligga, vilken talar mot riktigheten härav. Under utredningen har intet framkommit, som giver anledning till misstanke att något felaktigt förelupit vid ifrågavarande övnings planläggning och genomförande — i annan mån än som avsett Naesséns handlande — och ej heller i övrigt föreligger skäl att misstänka befattningshavare med ämbetsansvar för åsidosättande av tjänsteplikt. Vad åter avser Rydéns beslut att beträffande Naessén avskriva ärendet från åklagarens vidare handläggning torde det föreliggande utlåtandet från chefen för flygvapnet innebära tillräckligt underlag för att bedöma Naesséns felaktiga manövrerande av flygplanet vara sådant, att det icke kan tillräknas honom såsom försummelse, oförstånd eller oskicklighet. Rydéns beslut att icke väcka åtal mot Naessén för dennes åtgärder i samband med kollisionen synes därför vara riktigt. — I ärendet har framkommit att Naessén

såvitt kunnat utrönas mer än ett dygn före ifrågavarande flygning under fritid förtärt betydande mängder alkohol. Utredningen i detta hänseende synes ej vara alltför vidlyftig men torde numera icke med utsikt till resultat kunna fullföljas. De föreliggande uppgifterna — innefattande jämväl den i haverirapporten ingående medicinska rapporten — kan icke anses utgöra tillräckligt stöd för påstående att Naessén åsidosatt gällande säkerhetsföreskrifter rörande alkoholförtäring före flygning. Under relaterade omständigheter fann Kragh ärendet icke kunna föranleda någon länsåklagarmyndighetens åtgärd, varför det den 12 augusti 1965 även av Kragh avskrevs från vidare åtgärd.

I skrivelse den 14 september 1965 hemställde militieombudsmannen att chefen för krigsflygskolan, Kragh och haverikommissionens ordförande hovrättsrådet G. Steen skulle avgiva yttranden, envar såvitt honom anginge, i anslutning till vad som anfördes i en samma dag i ärendet upprättad granskningspromemoria.

I berörda promemoria framhölls att chefen för krigsflygskolan borde yttra sig i följande hänseenden. a) Enligt 22 § 2. jämfört med 9 § 3. militära rättegångslagen skall mål av här ifrågavarande slag genast hänskjutas till åklagaren. Olyckan inträffade den 30 september men anmälan om densamma inkom enligt landsfogden till dennes expedition först den 5 oktober. För att bereda åklagaren tillfälle att verkställa utredning i saken är det nödvändigt att han på ett så tidigt stadium som möjligt erhåller föreskrivna underrättelser om det inträffade. Det kan därför ifrågasättas om åklagaren ej borde ha erhållit telefonmeddelande om haveriet omedelbart efter att det blev känt av skolchefen. — b) Varför har haverikommissionens rapport och flygvapenchefens utlåtande, sedan målet hänskjutits till landsfogden, översänts till distriktsåklagaren? Borde icke landsfogden omedelbart fått underrättelse om tillgänglig utredning?

I yttrande den 18 november 1965 anförde chefen för krigsflygskolan översten Bengt Bellander följande. a) I samband med allvarliga haverier har expeditionsföreståndaren vid krigsflygskolans stabsavdelning, tillika rättsvårdsunderofficer, bl. a. att svara för att åklagaren underrättas så snart närmare omständigheter kring haveriet är kända. Rutinen är härvid att såväl distriktsåklagaren som länsåklagaren (tidigare landsfiskal och landsfogde) underrättas per telefon samma dag haveriet inträffat. Den gjorda utredningen har icke kunnat styrka att sådan anmälan gjorts vid det aktuella haveriet. Något skäl för att den normala rutinen skulle frångåtts har dock icke framkommit. Vid en haverikommissions ankomst orienteras kommissionen om att anmälan till åklagare skett. Sedan ytterligare underlag för åklagarens orientering erhållits (vanligen från den flyglärare som bäst känner till omständigheterna kring haveriet) göres en skriftlig anmälan till åklagaren. — b) Haverikommissionens rapport med chefens för flygvapnet utlåtande anlände till krigsflygskolan den 3 december 1964. Ett exemplar avsändes

samma dag till distriktsåklagaren i Ängelholm. Denna väg för distribution har vid alla dylika tillfällen följts konsekvent under senare år. Avsikten därmed har varit att distriktsåklagaren icke skulle förbigås och att denne, i de fall han icke hade befogenhet att handlägga ärendet, skulle vidarebefordra detsamma till länsåklagaren (»tjänsteväg»). Distriktsåklagarens handläggning av ärendet och övriga haveriärenden speglar också denna åsikt.

I förutnämnda granskningspromemoria androgs beträffande landsfogdens/länsåklagarens handläggning av ärendet följande. Landsfogden fick kännedom om haveriet i vart fall den 5 oktober 1964. Han synes därefter ej ha vidtagit annan åtgärd än att vid några tillfällen hos krigsflygskolan efterfråga om haverikommissionens arbete slutförts. För bedömande av huruvida förundersökning skulle inledas borde åklagaren snarast ha införskaffat uppgifter i saken från haverikommissionen. Med hänsyn till vad som sedermera framkommit rörande Naesséns spritförtäring synes det uppenbart att åklagaren borde ha låtit komplettera kommissionens utredning genom att kontrollera de av Naessén lämnade uppgifterna i denna del. Jämväl i övrigt borde åklagaren ha sökt bilda sig en egen uppfattning om haveriet och dess orsaker och ej endast avvaktat haverikommissionens utlåtande. En direkt hänvändelse till kommissionen hade ju för övrigt medfört att åklagaren fått del av kommissionens rapport redan i januari 1964 och icke såsom nu blev fallet först i december samma år.

Kragh anförde i yttrande den 19 oktober 1965 följande. Ifrågavarande ärende har först blivit anhängigt hos landsfogden genom militieombudsmannens den 3 oktober 1963 till landsfogdeexpeditionen inkomna förfrågan rörande haveriet. Denna förfrågan föranledde Kragh att i telefon hos krigsflygskolan låta efterhöra ärendet, varefter den 5 oktober 1963 från skolan inkom en anmälan om haveriet av i huvudsak samma innehåll, som varit vanligt vid anmälningar om militära flyghaverier inom Kristianstads län. Sådana haverier inom länet, där två flygförband är förlagda, har varit en ärendegrupp av icke obetydlig frekvens. Under åren 1962—1964 har sålunda hos landsfogden diarieförts 14 anmälningar om sådana haverier 1962, 12 anmälningar 1963 och 16 anmälningar 1964. Mellan hälften och två tredjedelar av dessa anmälningar har utgjorts av fall, där anmälningarna åtföljts av rapport över utredningar av haverinämnd eller haveriutredare och där anmälningarna i allmänhet inkommit till åklagarens expedition omkring två—fyra veckor efter tidpunkten för haveriet. I övriga fall har som regel lämnats uppgift om att haveriutredningen verkställdes av flygvapnets haverikommission. I dessa ärenden har rapporter över kommissionens utredningar — vilka regelmässigt kompletterats med utlåtanden från chefen för flygvapnet — först efter en tidsutdräkt av, överslagsvis, ett halvt till två och ett halvt år kommit åklagaren tillhanda. Nu sist anmärkta förhållanden, vilka, för att åklagaren skall kunna få tillfälle att på lämpligt sätt

och inom rimlig tid taga ställning till frågan huruvida förundersökning bör inledas, icke kan betraktas såsom tillfredsställande, har Kragh givetvis tidigare uppmärksammat. Han har även undersökt möjligheterna att få en ändring till stånd. Sålunda erinrar sig Kragh, att han något av de första åren han tjänstgjorde inom Kristianstads län, där han varit verksam sedan sommaren 1960, vid telefonsamtal med souschefen vid flygstaben efterhörde möjligheterna att snabbare få fram rapporter och utlåtanden i ärenden angående militära flyghaverier. Något påtagligt resultat torde detta samtal tyvärr icke ha medfört. Såvitt Kragh kan erinra sig har han i förevarande ärende icke haft någon kontakt med haverikommissionen. De civila utredningsmöjligheterna beträffande militära flyghaverier var under den aktuella tiden synnerligen begränsade på grund av personalbrist inom polisen. Till följd härav har Kragh icke ansett sig enbart med stöd av de kortfattade anmälningarna om haverier från flygförbanden böra igångsätta en polisutredning vid sidan om den militära haveriutredningen, därest icke genom anmälan eller annorledes en särskild anledning förelegat till antagande att brottslig gärning förövats. — Det är riktigt att Kragh i föreliggande fall snarast borde ha införskaffat uppgifter från haverikommissionen för bedömande av frågan, om förundersökning skulle inledas, samt att Kragh med hänsyn till vad som sedermera framkommit rörande Naesséns spritförtäring borde ha låtit komplettera kommissionens utredning genom att kontrollera Naesséns utsaga i denna del. Emellertid vill Kragh påpeka, att för honom tillgängliga handlingar, innan han erhöll haverirapporten, ej innehöll någon uppgift, som direkt kunde giva stöd för misstanke om brott, varför Kragh vid sin bedömning av ärendet endast följde en praxis, till vilken han ej kunde finna något bättre alternativ. Att Kragh även såsom åklagare över huvud taget borde ha sökt bilda sig en egen uppfattning om haveriet och dess orsaker utan att avvakta haverikommissionens utlåtande medgiver Kragh i princip, ehuru Kragh även härvidlag nödgas göra en reservation, nämligen den att i dessa som regel synnerligen tekniskt inriktade ärenden om flyghaverier det synes Kragh i det närmaste omöjligt att få ärendena mera sakkunnigt utredda och bedömda än just av de särskilt tillskapade haveriutredningsorganen. Att utan särskild anledning i ett enskilt fall beordra och samtidigt med t. ex. en haverikommissions arbete låta genomföra en utredning av polispersonal, som naturligen fullständigt saknar kännedom om de speciella flygtekniska förhållandena, har Kragh ej funnit anledning till. Hade så ändock skett, torde det som regel ha blivit nödvändigt att före ett slutligt ställningstagande i åtalsfrågan inhämta särskilt sakkunnigutlåtande av militär flygexpertis eller att avvakta haverikommissionens utlåtande. Den enda möjligheten att under föreliggande förhållanden komma ur de nuvarande svårigheterna för åklagaren att få erforderlig kännedom om de anmälda flyghaverierna och utredningen rörande dessa torde vara att föreskriften i 6 § första stycket kungörelsen den

27 februari 1959 om undersökning av militära luftfartsolyckor kommer att tillämpas i praktiken. Såväl enligt ordalydelsen som enligt sakens natur synes det närmast ankomma på haveriutredningsorganen att taga initiativ till att det i nämnda författningsrum omnämnda samrådet kommer till stånd. Med stöd av de erfarenheter Kragh nu fått finner han emellertid befogat att åklagaren bidrager till att detta samarbete aktualiseras. Kragh har därför för avsikt att framdeles, då anmälan om militärt flyghaveri gjorts hos länsåklagarmyndigheten utan att någon utredning i ärendet bifogats, omgående tillskriva vederbörande utredningsorgan samt under åberopande av 6 § i ovannämnda kungörelse begära sådana uppgifter rörande omständigheterna vid haveriet att i varje fall någon möjlighet föreligger för honom såsom åklagare att taga ställning till frågan huruvida anledning föreligger att brottslig gärning förövats.

I berörda granskningspromemoria ansågs slutligen haverikommissionens ordförande, hovrättsrådet Steen, böra yttra sig i följande hänseenden. a) Enligt 6 § kungörelsen den 27 februari 1959 om undersökning av militära luftfartsolyckor skall haverikommissionen vid sitt arbete samråda med polismyndighet eller åklagare, som i saken leder förundersökning jämlikt 23 kap. rättegångsbalken. Av tillgänglig utredning i ärendet framgår ej huruvida sådant samråd ägt rum. Med hänsyn bl. a. till vad som redan under olycksdagen framkom vid förhör med Naessén rörande dennes spritförtäring kan ifrågasättas om landsfogden icke omedelbart borde ha underrättats. — b) Naesséns egna uppgifter om spritförtäringen och hans möjligheter till återhämtning under söndagen den 29 september synes, såvitt framgår av kommissionens rapport, ej ha blivit kontrollerade. Borde så ej ha skett genom kommissionens försorg eller genom att bereda landsfogden tillfälle att omedelbart komplettera utredningen? — c) Borde ej kommissionens rapport omedelbart efter färdigställandet ha översänts direkt till landsfogden för tillgodoseende av förutnämnda föreskrift om samråd?

Steen anförde i yttrande den 29 oktober 1965 följande. a) Enligt 11 kap. 11 § luftfartslagen den 6 juni 1957 skall undersökningskommissionen utföra sitt arbete i samråd med polismyndighet eller åklagare, som i saken leder förundersökning jämlikt 23 kap. rättegångsbalken. En bestämmelse av samma innehåll infördes även i kungörelsen den 27 februari 1959 (nr 39) om undersökning av militära luftfartsolyckor (6 §). Till bestämmelsen i luftfartslagen anförde departementschefen bl. a. följande (prop. 1957: 69 s. 159). Även beträffande luftfartsolyckor gäller givetvis att förundersökning jämlikt 23 kap. rättegångsbalken skall inledas, så snart anledning förekommer att brott som hör under allmänt åtal förövats. Undersökningskommissionen å sin sida skall utföra och fullfölja sitt uppdrag utan hinder av att sådan förundersökning inletts. Erforderligt samråd bör äga rum mellan kommissionen och undersökningsledaren. Bestämmelse härom har upptagits

i första stycket av förevarande paragraf. Som regel torde det vara lämpligt, att undersökningsledaren avvaktar resultatet av kommissionens arbete, innan förundersökningen avslutas. — Såsom framgår av förarbetena till luftfartslagen kan undersökningar av en luftfartsolycka bedrivas jämsides och självständigt av dels haverikommissionen och dels polisen, därvid självfallet erforderligt samråd bör ske. Om polisundersökning sker, bör den dock ej avslutas förrän kommissionen är klar med sitt arbete. Haverikommissionen för militära luftfartsolyckor är oftast i verksamhet samma dag som olyckan inträffar. Enligt den praxis som sedan flera år tillämpats brukar kommissionen innan dess sammanträde börjar höra efter om åklagaren underrättats om haveriet och sammanträdet så att denne har möjlighet att nå kontakt med kommissionen. I regel avvaktar åklagar- eller polismyndighet haverikommissionens och chefens för flygvapnet utlåtanden över haveriet innan den tar befattning med saken. Med hänsyn till flyghaveriernas ofta komplicerade natur framstår förfarandet som naturligt. Även för kommissionen med dess speciella tekniska och juridiska sakkunskap är det ofta vanskligt att vid haveritillfället och i samband med den preliminära utredningen avgöra om anledning förekommer till att brott som hör under allmänt åtal förövats. Helt allmänt må framhållas att kommission i sitt arbete mot bakgrunden härav söker utforma sin rapport på sådant sätt att den kan läggas till grund för åklagarens bedömning av brottsfrågan. Beträffande ifrågavarande haveri torde något frångående av denna ordning ej ha skett. Enligt vad Steen sålunda under hand inhämtat från krigsflygskolan lär muntlig underrättelse om haveriet och haverikommissionens förestående sammanträde på skolan ha gått till åklagaren omedelbart efter haveriet. Kommissionen tog även samma dag kontakt med polismyndighet för att få hjälp med bl. a. sökandet efter vittnen till haveriet. Någon förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken torde ej ha inletts. Sedan haveriutredningen avslutats, har haverikommissionens protokoll jämte chefens för flygvapnet utlåtande tillställts åklagaren. — b) Naesséns egna uppgifter om spritförtäring och hans möjligheter till återhämtning under söndagen den 29 september 1963 kontrollerades bl. a. genom förhör inför kommissionen med hans kamrater flygeleverna Andersson, Paulsson och Erlandsson. I redovisning över förhören, som nedtecknats för hand, har kommissionen ansett det erforderligt att endast återge Anderssons vittnesmål. — c) Såsom framgår av kommissionens utlåtande har Naesséns spritförtäring ägt rum två dagar före haveriet och med goda möjligheter till återhämtning under påföljande dag och natt. Enligt kommissionens bedömande kan spritförtäringen icke sättas i direkt samband med haveriet. Det inträffade har emellertid givit kommissionen anledning att reagera mot de unga flygelevernas livsföring, som bl. a. från flygmedicinsk synpunkt bedömts icke lämplig. Kommissionen har därför föreslagit att befälet borde ges bättre möjligheter att övervaka eleverna utom tjänsten, exempelvis genom införande av skyl-

dighet att bära uniform även under icke-tjänstetid. Sådan skyldighet har också införts. Slutligen må nämnas att haverikommissionen numera även i samband med att den påbörjar sin utredning skriftligen hör efter hos åklagaren om förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken inledes rörande haveriet.

I skrivelse till Steen den 14 januari 1966 hemställde militieombudsmannen om kompletterande yttrande av denne dels rörande frågan huruvida tillfredsställande samråd mellan haverikommissionen och åklagaren kunde anses ha förekommit, dels beträffande frågan hur närmare kontroll verkställts av Naesséns egna uppgifter rörande dennes spritförtäring dagarna före haveriet. Med anledning härav uppgav Steen i skrivelse den 5 april 1966 följande. Av Steens tidigare yttrande framgår att förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken icke inletts av åklagaren och att följaktligen förutsättningar för sådant samråd som avses i 6 § kungörelsen om undersökning av militära luftfartsolyckor jämförd med 11 kap. 11 § luftfartslagen icke förelegat. Haverikommissionen har icke enligt de åberopade lagrummen varit skyldig att söka samråd med åklagaren. Kommissionen har icke heller på andra grunder ansett sig böra söka sådant samråd. Det skall beaktas att kommissionen i stort är att jämställa med en av Kungl. Maj:t tillsatt statlig utredning och att tillämpningen av den militära rättegångslagen faller utanför kommissionens kompetensområde (sålunda bl. a. 22 § nämnda lag, där bestraffningsberättigad befattningshavare ålagts skyldighet att hänskjuta till åklagaren mål om brott som han fått kännedom om). En haverikommission har följaktligen ingen skyldighet enligt militära rättegångslagen eller följdförfattningar till denna att underrätta åklagaren om ett haveri och omständigheterna kring detta. Kommissionen har icke heller någon skyldighet att kontrollera att flottiljchef enligt Ordnings- och säkerhetsföreskrifter för militär flygning (OSF) anmält haveriet till åklagaren och att haverikommission tillsatts. (OSF 1947 års upplaga mom. 326 och OSF 1965 års upplaga kap. 15 mom. 2 punkt 8. Jfr militieombudsmannens ämbetsberättelse 1960 s. 239.) Som framgår av Steens tidigare yttrande efterhör kommissionen dock regelmässigt om sådan underrättelse till åklagaren skett. Beträffande det aktuella haveriet började kommissionen sin verksamhet samma dag som haveriet inträffade genom att bl. a. upptaga förhör med vittnen och säkra bevisning på haveriplatsen. Det får därför anses uteslutet att polisen eller åklagaren kunnat inleda förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken i anledning av haveriet utan att detta kommit till kommissionens kännedom. Om polisiär undersökning inletts, hade kommissionen alltså genast fått veta detta och kunnat inleda sådant samrådsförfarande som sägs i 6 § nämnda kungörelse. Som bekant är det emellertid endast i undantagsfall åklagare eller polismyndighet inleder förundersökning på grund av ett militärt haveri. Ej heller framkom sådana omständigheter under kom-

missionens utredningsarbete på krigsflygskolan att det fanns anledning antaga att biträde av åklagare eller samråd med denne skulle ha lett till ökad klarhet om olyckans förlopp eller om anledningen till haveriet. Exempelvis frågan om Naesséns spritförtäring och omständigheterna kring denna ansåg sig kommissionen ha utrett. Haverikommissionen kunde vidare redan under sin verksamhet på krigsflygskolan ta i beräkning att haveriutredningen snabbt skulle kunna slutföras och att åklagaren, om han så önskade, genast skulle få del av utredningsresultatet. Åklagaren kunde följaktligen ej heller behöva komma i tidsnöd om han önskade komplettera utredningen. I januari 1964 eller cirka tre och en halv månader efter haveriet ingav också kommissionen sin rapport med slututlåtande över haveriet till chefen för flygvapnet. I och med detta hade kommissionen skilt sig från sin befattning med haveriet och dess rapport hade blivit offentlig handling, tillgänglig för envar. — Med hänsyn till bl. a. vad som framkommit vid förhören med Naessén och dennes kamrater om deras spritförtäring två dagar före haveriet vidtog kommissionen följande åtgärder. Chefen för krigsflygskolan och flygstaben underrättades om elevernas livsföring. Detta skedde troligen i samband med kommissionens utredningsverksamhet på skolan den 1 oktober 1963. För att få belyst hur efterverkningarna av den aktuella spritförtäringen tidsmässigt kunde sträcka sig togs strax därefter underhandskontakt med 1957 års trafiknykterhetskommitté (dess förutvarande sekreterare). Kommissionens medicinske ledamot hade även överläggningar i denna fråga med professorn i teoretisk alkoholforskning L. Goldberg. På grund av vad härvid förekom styrktes kommissionen på ett relativt tidigt stadium i sin uppfattning att den uppdagade alkoholförtäringen icke kunde sättas i direkt samband med haveriet. Mot bakgrunden av vad nu sagts torde sammanfattningsvis kunna framhållas att anledning icke förelegat för haverikommissionen att vare sig under dess verksamhet på krigsflygskolan eller senare söka samråd med åklagaren beträffande ifrågavarande haveri. — I militieombudsmannens remisskrivelse har uttalats att Anderssons vittnesmål, sådant det upptagits i kommissionens rapport, ej innehåller sådana uppgifter att Naesséns utsaga om spritförtäring och hans möjligheter till återhämtning under söndagen den 29 september 1963 kan kontrolleras. Med anledning härav ville Steen meddela följande. Genom enbart läsning av Anderssons vittnesmål, sådant det nedtecknats i kommissionens rapport, kan man icke kontrollera Naesséns utsaga i alla delar. Den nedtecknade delen av Anderssons vittnesmål fyller i huvudsak det syftet att visa tidpunkten för och omfattningen av Naesséns och hans kamraters spritförtäring och omständigheterna kring denna. Naesséns övriga kamrater har också inför kommissionen bekräftat att de tillbringat lördagen och natten mot söndagen på sätt Naessén och Andersson berättat. Som framgår av Steens tidigare yttrande har kommissionen icke ansett det erforderligt att nedteckna dessa uppgif-

ter. I detta sammanhang må anmärkas följande. En viktig del av en haveriutredning är uppgiften att söka få klarlagt den i haveriet inblandade flygförarens förehavanden dygnet före olyckan. Anledningen härtill är att man av erfarenhet vet att även en mindre konditionsnedsättning, otillräcklig sömn eller brist på mat m. m. kan verka nedsättande på flygförmågan. En central fråga i detta sammanhang är om flygaren 24 timmar före haveriet förtärt alkohol (se OSF 1947 års upplaga mom. 307 samt OSF 1965 års upplaga kap. 12 mom. 4). Är föraren omkommen blir ofta utredningen i denna del besvärlig och särskilt grannlaga. I huvudsak arbetar kommissionen på följande sätt. I första hand höres föraren själv, om detta är möjligt. I samband med de olika förhör som äger rum inför kommissionen med personer som kommit i kontakt med föraren någon gång under dygnet före haveriet och då särskilt de 8 (12) timmarna före ställs frågor ägnade att belysa om föraren varit i god psykisk och fysisk kondition vid haveritillfället. Viss efterforskning i denna fråga brukar också ske hos personal som kommissionen kommer i kontakt med under sin vistelse på förbandet, såsom dagbefäl, lärare, kamrater till flygföraren m. fl. Finns det anledning att räkna med att dessa har något av vikt att berätta, kallas de till förhör inför kommissionen. Protokollföring av kommissionens efterforskningar i dessa hänseenden brukar endast ske om det härvid framkommit något av betydelse för att klarlägga orsaken till haveriet, med andra ord iakttagelser eller uppgifter som skulle tyda på att föraren vid haveritillfället haft nedsatt psykisk eller fysisk kondition. Att protokollföringen bör ske efter dessa principer framgår av de regler som i sådant hänseende gäller för särskild undersökningskommission, förordnad av Kungl. Maj:t (126 § 6 mom. luftfartskungörelsen den 24 november 1961, nr 558, vari föreskrives att i kommissionens rapport i fråga om förhör den avgivna utsagan skall antecknas i den mån den kan antagas vara av betydelse för undersökningen). I det haveri där Naessén var inblandad ställde sig undersökningen rörande hans förehavanden 24 timmar före haveriet lättare än i flertalet andra haverier. Naessén var elev på krigsflygskolan med den skyldighet detta innebär att vistas inom förläggningen och ställa sig till efterrättelse de föreskrifter som där gäller för bl. a. nattvila och intagning av måltider m. m. Eleverna står också under uppsikt av dagbefäl, vaktpersonal, lärare m. fl. På kvällen samma dag som haveriet inträffade fick Naessén inför kommissionen redogöra för sina förehavanden dygnet före olyckan och då för den tid som hade särskilt intresse för kommissionen, nämligen de 12 timmarna före haveriet. Härunder kom Naessén att spontant berätta om sin och sina kamraters spritförtäring två dagar före haveriet och därigenom avslöja en livsföring bland eleverna som icke kunde anses förenlig med deras tjänstgöring. Den kontroll, som därefter måste ske för att utreda om Naesséns uppgifter var riktiga, att han ej förtärt sprit under söndagen och måndagen före flygningen

och att han under denna tid vilat och ätit tillfredsställande, skedde rutinmässigt och enligt nyss redovisade praxis och principer för protokollföring. Av betydelse i denna kontroll har efterforskningarna rörande Naesséns person, hans allmänna trovärdighet m. m., varit. Hur omfattande denna kontroll av Naesséns uppgifter var kan Steen efter två och ett halvt år ej erinra sig i detalj, men hans minnesbild är att den ej behövde bli särskilt omfattande och tidsödande, då kommissionen redan vid förhören med Naesséns kamrater blivit på det klara med att Naesséns uppgifter var riktiga. Det inträffade haveriet, där en lärare och en elev omkom, väckte stor förstämning i Ljungbyhed. Vad Steen särskilt kan erinra sig från utredningsarbetet på krigsflygskolan är den positiva medverkan från all personal där att söka få fram orsaken till haveriet. Det kan därför hållas för visst att det knappast kunnat undgå kommissionen under dess efterforskningsarbete att få veta om det beträffande Naessén framkommit omständigheter som tydde på att hans psykiska eller fysiska kondition vid haveritillfället varit nedsatt på grund av bl. a. brist på vila eller spritförtäring under den i OSF angivna kritiska tidrymden närmast före flygning eller 24 timmar. I det till haverikommissionens rapport fogade utlåtandet av kommissionens medicinske ledamot sägs också att samtliga i kollisionen inblandade flygförare den dag haveriet inträffade var i god psykisk och fysisk kondition. Det kan till sist framhållas att kommissionen verkställt undersökningar rörande Naesséns psykiska och fysiska kondition, trots att omständigheterna vid haveritillfället får anses övertygande visa att anmärkning icke kan riktas mot hans kondition under flygningen. Det förhåller sig nämligen så att Naesséns flygplan vid kollisionstillfället ådrog sig sådana skador på flygplanets stjärtparti att allvarliga manöversvårigheter uppstod. Naessén lyckades emellertid efter det flygplanet kvickrollat några varv få flygplanet under kontroll och återvända mot basen. Naesséns flyglärare som uppehöll sig i kontrolltornet på basen beordrade Naessén att utföra vissa prov i luften med flygplanet, vilket denne korrekt utfört. Därefter har Naessén, sedan det bestämts att han skulle hoppa, likaledes korrekt följt lärarens anvisningar om exempelvis fart, höjd och flygplanets läge och inriktning före uthoppet. Bland annat har Naessén varit tvungen att på grund av flygplanets skador hålla detsamma i rättvänt läge och därunder komma ur och bort från flygplanet. Flygplantypen saknar trots jetdrift utskjutningsanordningar. Därefter har Naessén haft att för hand utlösa fallskärmen och i övrigt på ett riktigt sätt fullfölja fallskärmshoppet. Att Naessén med sin ringa rutin som flygare klarat allt detta tyder på att hans psykiska och fysiska kondition icke endast varit god utan med all säkerhet synnerligen god vid haveritillfället.

Tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson uttalade i beslut den 17 juni 1966 följande.

Av utredningen framgår sammanfattningsvis följande. Med anledning av ifrågavarande flyghaveri måndagen den 30 september 1963 klockan 0940 — då två flygplan från krigsflygskolan efter kollision med varandra under övningsflygning störtade och besättningen på det ena planet omkom samt föraren av det andra planet, flygeleven Naessén, räddade sig med fallskärm — tillsatte chefen för flygvapnet under olycksdagen en haverikommission. Naessén hördes av kommissionen omkring klockan 2000 samma dag. Enligt de uppgifter som han därvid lämnade drack han lördagen den 28 september från klockan 1500 till klockan 2300 åtminstone 56 centiliter starksprit och gick icke till sängs förrän klockan 0500 söndagen den 29 september. Landsfogden i Kristianstads län underrättades om haveriet genom en den 5 oktober 1963 till honom inkommen skrivelse från chefen för krigsflygskolan. Haverikommissionen avgav den 22 januari 1964 rapport över verkställd undersökning till chefen för flygvapnet. Kommissionen fann i sitt utlåtande att kollisionen berodde på felmanövrering från Naesséns sida, men ansåg att felmanövern var att hänföra till Naesséns ringa rutin och därför ej borde läggas honom till last. Enligt kommissionens mening kunde något direkt samband mellan Naesséns spritförtäring och haveriet icke fastställas, eftersom Naesséns livsföring från söndagsmorgonen till tjänstens början på måndagen syntes ha givit goda möjligheter till återhämtning. Chefen för flygvapnet avgav den 1 december 1964 utlåtande i anledning av haverikommissionens rapport. Utlåtandet och rapporten inkom till krigsflygskolan den 3 december. Handlingarna sändes samma dag från skolan till distriktsåklagaren i Ängelholm, som den 12 december avskrev ärendet. Länsåklagaren i Kristianstads län Kragh avskrev likaledes ärendet från vidare åtgärd genom beslut den 12 augusti 1965.

Vad angår chefens för krigsflygskolan handläggning av haveriärendet må erinras om att enligt 22 § första stycket 2. militära rättegångslagen jämfört med 9 § 3. samma lag mål, i vilket kan uppstå fråga om ansvar för militär flygförare för haveri med krigsmakten tillhörigt flygplan varigenom skada uppkommit, alltid måste genast hänskjutas till vederbörande åklagare av bestraffningsberättigad befattningshavare. Den bestraffningsberättigade får således icke, såsom här skett, vänta med hänskjutandet tills haverikommissionen verkställt närmare utredning om vad som förekommit. (Jfr Handbok i militär rättsvård, 1953 års upplaga, s. 60—61.) Även om åklagare av rättsvårdsunderofficeren vid krigsflygskolan per telefon underrättades om haveriet samma dag det inträffade, kan ett sådant meddelande icke anses tillfyllest för tillgodoseende av föreskriften att mål av ifrågavarande slag genast skall hänskjutas till åklagare. Härutinnan må även erinras om bestämmelsen i 28 § militära rättegångslagen att bestraffningsberättigad befattningshavare vid hänskjutande av mål till åklagare bl. a. skall skriftligen angiva på vilken i denna lag bestämd grund hänskjutandet sker. En annan sak är att det självfallet är lämpligt att telefonmeddelande om inträffade flyghave-

rier omedelbart lämnas åklagare, emedan dennes möjligheter att skaffa underlag för prövning av saken på ett tillfredsställande sätt härigenom underlättas. Beträffande skolchefens handläggning av haveriärendet må vidare framhållas att eftersom ärendet blivit anhängigt hos landsfogden genom skolchefens skrivelse till honom den 5 oktober 1963 haverikommissionens rapport och flygvapenchefens utlåtande över rapporten givetvis borde av skolchefen ha tillställts landsfogden och icke, såsom varit fallet, distriktsåklagaren.

I fråga om haverikommissionens befattning med haveriärendet har kommissionens ordförande hovrättsrådet Steen förklarat att vad Naessén uppgivit om sin betydande alkoholförtäring lördagen den 28 september 1963 och sina möjligheter till återhämtning påföljande söndag kontrollerats av kommissionen genom förhör med Naesséns kamrater flygeleverna Andersson, Paulsson och Erlandsson. Av dessa förhör har endast det som hållits med Andersson återgivits i kommissionens rapport, och såsom det upptagits där ges icke någon antydan om att Andersson hörts om Naesséns förehavanden under söndagen och att Naesséns uppgifter härom sålunda kontrollerats. Om vad Paulsson och Erlandsson uppgivit finnes icke någon som helst upplysning i rapporten. Eftersom det vid sammanställningen av en haverirapport, såsom Steen själv framhållit, bland annat bör eftersträvas att rapporten utformas så att den kan läggas till grund för åklagarens bedömning av ansvarsfrågan, måste det betecknas som en brist att den kontroll som kommissionen företagit av Naesséns ifrågavarande uppgifter blivit så knapphändigt redovisad i föreliggande rapport att denna icke kan anses ge tillräckligt säkert underlag för åklagarens prövning.

Vid förhöret med Naessén måste det ha varit i viss mån tveksamt om hans därvid lämnade uppgifter om alkoholförtäringen — särskilt att den avslutats mer än 24 timmar före haveriet — skulle kunna med säkerhet kontrolleras enbart genom förhör med andra personer. På grund härav och med hänsyn till den betydelse det hade att om möjligt få utrett huruvida Naessén kunde antagas ha varit alkoholpåverkad vid haveritillfället borde, för att icke någon utväg till sådan utredning skulle lämnas oförsökt, försiktigheten ha bjudit att kommissionen omedelbart låtit föranstalta om att blodprov snarast tagits på Naessén för utrönande av alkoholkoncentrationen i hans blod. Om Naessén icke frivilligt velat medverka till blodprovstagning kunde han ha tvingats därtill. I detta skede av utredningen kunde nämligen Naessén skäligen misstänkas ha vid flygningen gjort sig skyldig till allmänfarlig vårdslöshet jämlikt 19 kap. 5 § strafflagen, och å detta brott kan följa fängelse. Förutsättningarna enligt 28 kap. 12 § rättegångsbalken för tvångsvis tagande av blodprov i brottmål förelåg alltså. Eftersom haverikommissionen enligt 7 § kungörelsen om undersökning av militära flygolyckor äger påkalla utredning genom polismyndighet, kunde kommissionen ha hos sådan myndighet begärt att blodprov skulle tagas å Naessén.

I 6 § sagda kungörelse stadgas bland annat, såsom förut nämnts, att haverikommissionen skall vid sitt arbete samråda med åklagare som i saken leder förundersökning jämlikt 23 kap. rättegångsbalken. I förevarande haveriärende har samråd ej förekommit mellan kommissionen och åklagare. Steen har hävdat att — eftersom förundersökning ej inletts i ärendet medan kommissionen sysslade med utredningen — kommissionen icke enligt angivna stadgande varit skyldig söka sådant samråd och att det icke heller på annan grund funnits skäl därtill. Med anledning härav må anföras följande.

En haverikommissions uppgift är främst att verkställa undersökning angående orsakerna till inträffat haveri. Såsom ett väsentligt moment i orsaksbedömningen ingår regelmässigt ett klarläggande av vem som bär ansvaret för haveriet. Ansvarsfrågan som sådan skall dock utredas av åklagaren. Med hänsyn härtill är det angeläget att det snarast möjligt efter ett haveri etableras kontakt mellan den med anledning av haveriet tillsatta haverikommissionen och den åklagare som skall pröva ansvarsfrågan. Härigenom kan åklagaren på ett tidigt stadium från kommissionen erhålla en sådan orientering i saken att han utan dröjsmål kan avgöra om det finns anledning för honom att omedelbart inleda förundersökning. Vidare kan först genom en sådan kontakt vinnas klarhet om huruvida samråd erfordras för att kommissionen och åklagaren skall kunna med omsorg fullgöra sina särskilda uppgifter. Eftersom föreskriften om samråd i 6 § nämnda kungörelse riktar sig till haverikommissionen bör det självfallet i första hand åligga denna att ta initiativet till angivna preliminära kontakt med åklagaren. Om förevarande kommission tagit ett sådant initiativ och åklagaren härigenom fått vetskap om omständigheterna kring haveriet, särskilt Naesséns betydande alkoholförtäring, skulle med all sannolikhet åklagaren funnit anledning att omedelbart inleda förundersökning. Åklagaren skulle då otvivelaktigt ha kunnat erhålla ett bättre underlag för prövningen av ansvarsfrågan än som nu blev fallet.

Beträffande Kraghs handläggning av ärendet framgår att Kragh fick kännedom om haveriet i vart fall den 5 oktober 1963. Därefter vidtog han ej annan åtgärd än att han två gånger under år 1964 och vid ett tillfälle i februari 1965 lät efterfråga utredningen hos krigsflygskolan samt vid sistnämnda tillfälle även gjorde förfrågan därom hos distriktsåklagaren.

Enligt 23 kap. 1 § rättegångsbalken skall förundersökning inledas så snart anledning förekommer att brott som hör under allmänt åtal förövats. Detta gäller givetvis även militära luftfartsolyckor. Eftersom haverikommissionen icke satt sig i förbindelse med Kragh, borde Kragh, såsom han själv vidgått, för bedömande av denna fråga snarast ha införskaffat uppgifter i saken från kommissionen. Därest så skett torde Kragh ha fått del av de uppgifter Naessén haveridagen lämnade om sin spritförtäring före ifrågavarande flygning och om manövreringen av sitt flygplan. Dessa uppgifter hade, såsom förut angivits, motiverat inledande av förundersökning. Med

hänsyn till vad som sedermera genom haverirapporten blivit känt för Kragh rörande Naesséns spritförtäring är det uppenbart att Kragh borde ha försökt att få de uppgifter som Naessén lämnat kommissionen i denna del närmare kontrollerade, även om en sådan kontroll då givetvis var försvårad på grund av den tid som förflutit från haveriet.

Med det anförda är förevarande ärende av mig slutbehandlat.

Avskrift av tjänstförrättande militieombudsmannens beslut tillställdes chefen för krigsflygskolan, Steen, Kragh samt chefen för flygvapnet.

9. Spörsmål angående flygledningens inställning till flyghaveriers utredande

Chefen för flygvapnet generallöjtnanten L. Thunberg anförde såvitt nu är i fråga i en till militieombudsmannen den 28 december 1965 inkommen skrivelse: I ett den 18 december 1965 dagtecknat, till militieombudsmansexpeditionen insänt brev, varav kopia tillställts flygstabens haveriavdelning, framför kaptenen vid Västmanlands flygflottilj B. Flodén allvarliga misstankar mot utredningsverksamheten inom flygvapnet i samband med flyghaverier genom bl. a. påståendet att han sökt »fästa uppmärksamheten på ytligheten och den mången gång fullt märkbara strävan att släta över om inte rent av dölja eller föra bakom ljuset som mången gång karakteriserat utredningarna». Eftersom Flodén synes ifrågasätta redligheten i flygvapnets utredningsverksamhet, hemställes att de fakta varpå Flodén grundar sitt påstående måtte klarläggas genom militieombudsmannens försorg.

I Flodéns berörda brev har i hithörande delar uttalats: Under sista tiden har flygstabens haveriavdelning genomfört eskadervisa orienteringar för haveriutredare i vilka även deltagit personal från armén och marinen. Själv hade Flodén nöjet att få deltaga i den genomgång som fredagen den 17 december 1965 ägde rum för tredje flygeskaderns del. Genomgångarna har skett vid flygstaben. I inledningsanförandet tillstods utan omsvep att brister i utredningsarbetet hittills varit vanliga såväl beträffande utredningar genomförda av haveriutredare och haverinämnd som av haverikommission. Anförandet präglades av en sådan markant självkritik av rådande förhållanden inom flygvapnets haveriutredningsinstitut att Flodén, som just försökt fästa uppmärksamheten på ytligheten och den mången gång fullt märkbara strävan att släta över om inte rent av dölja eller föra bakom ljuset som mången gång karakteriserat utredningarna, uppfattade den nya given på haveriavdelningen som ett verkligt hälsotecken och som ett tecken på en ärlig ambition att för framtiden anstränga sig för att gå till botten i haveriutredningarna för att finna de grundläggande orsakerna i syfte att eliminera dessa och förebygga upprepanden. Det är bara att nu hoppas, att detta inte inskränker sig till en läpparnas bekännelse när det någon gång brän-

ner till och blir litet känsligt när ansvaret är att söka på högre nivå. Flodén tror att friskare och ärligare utredningar kan förväntas, flygsäkerheten till fromma. Otillräcklig förståelse för de svåra arbetsförhållandena och onödigt strängt utkrävande av ansvar på så att säga förarnivå skulle nog i månget fall kunna hämma utredarnas möjligheter att nå fram till sanningen och därmed indirekt också hämma flygsäkerhetsarbetet.

På militieombudsmannens begäran inkom överbefälhavaren generalen T. Rapp med ett den 10 maj 1966 dagtecknat yttrande jämte i saken verkställd utredning, bestående av bl. a. *dels* två yttranden av Flodén, dagtecknade den 24 januari och den 9 februari 1966, *dels och* ett den 7 februari 1966 av Thunberg avgivet yttrande.

Flodén anförde i sitt förstnämnda yttrande: Hans ifrågavarande påstående utgör ett sammanfattande uttryck för den uppfattning han erhållit under en mångårig tjänst vid flygvapnet med ständig kontakt med haveriutredningar, haveriutlåtanden, ansvarsutkrävande och flygsäkerhetsarbete där han själv tidigare fungerat enligt de outtalade normer och på det sätt han nu kritiserar. Var och en torde förstå att det inte är baserat på en fortlöpande förd, skriftlig sammanställning av iakttagna brister och felaktigheter under årens lopp, ur vilken nu lätt skulle kunna plockas fram lämpliga exempel för att dokumentera hans kritiska uppfattning. Flodén har inte i ärendet haft tillfälle att i nämnvärd mån genomgå haveriutredningar för att belysa sin på 25 års erfarenhet grundade uppfattning men kan likväl framhålla några få fall. Han anser det därvid nödvändigt framhålla att de minnesuppgifter som sålunda lämnas ej kunnat kontrolleras till sin riktighet i alla stycken och inte bör misstolkas som preciserade beskyllningar. Det första fallet avser ett i februari 1962 inträffat haveri med ett flygplan av typ J 29 ur flygkadettskolan i Uppsala i samband med övning i navigeringsflygning under en flyglärares ledning. Flygplanet störtade vid Eskilstuna under instrumentflygning mot Hässlö vid Västerås, dit föraren, en kadett, dirigerats till följd av väderförsämring i Uppsala. Vid haveriet omkom föraren. Haverikommissionen fäste uppmärksamheten på en hel del brister som sedan i chefens för flygvapnet utlåtande slätas över. Man söker också dölja en avgörande faktor. I flygvapenchefens utlåtande sägs nämligen beträffande rådande molnhöjd vid Uppsala endast att denna var 400 meter. Detta låter ju hyggligt, och prognosens förutsägelse om risk för försämring till 200—300 meter verkar inte heller allvarlig. Att den rådande molnhöjden om 400 meter utgjorde minimihöjd för kadetternas flygning framgår inte. Detta förhållande ställer hela övningsuppläggningen i en synnerligen kritisk dager, och utlåtandets konstaterande »att det förhållande att mörkerflygningen blivit så svår berott på faktorer som icke kunnat förutses» synes vara direkt vilseledande. Ett första flygpass hade inte kunnat genomföras på grund av väderförsämringar i östra Uppland, som tvingat till omläggningar under pågående flygning. Detta borde varit en välgrundad

anledning att uppfatta den i prognosen uttalade risken för väderförsämringar som en realitet att räkna med. I enlighet med detta konstaterande säger chefen för flygvapnet i utlåtandet att intrycket från första passet stärkte flyglärarens uppfattning att prognosen stämde, d. v. s. att risk förelåg för försämring. Trots detta hävdas att det var riktigt att starta det andra passets flygningar, varunder haveriet skedde. Chefens för flygkadettskolan ansvar för att flygningens andra pass överhuvudtaget kunde sättas i gång under angivna förhållanden, när utbildningsmålet i mörkerflygning vid kadettskolan är »någon färdighet att starta och landa samt utföra navigeringsflygning med enskilda krigsflygplan», framhålles inte. Att ingen övningsledare fanns avdelad för att från marken följa upp elevernas flygning, när nu vädret låg på minimivärde med risk för försämring, slätas över med hänvisning till knappheten på flyglärare. Att inte flyglärarens, som själv flög det första flygplanet och vid sin landning konstaterade att molnhöjden var 200 meter med kraftig isbildning, genast dirigerade efterföljande elever till alternativplatser kommenteras inte. Det är synnerligen märkligt, enär en sådan åtgärd borde ha legat självklart nära till hands som det enda riktiga. — Flodén kan som stöd för sitt påstående även åberopa haveriutredningar, vari hänsyn tagits till i haverier inblandade personers tjänsteställning. En felaktig infällning av landstället efter landning med flygplan av typ J 28 renderade en flygförare vid krigsflygskolan rättslig påföljd, under det att motsvarande felgrepp av en general, Peyron, vid landning på samma fält vid ungefär samma tid framställdes som ett ursäktligt misstag av lätt förväxlingsbara handtag, vilket Peyron ej stått till ansvar för. Ytterligare kan anföras att Peyron och en kapten från flygkadettskolan vid något tillfälle omkring år 1950 på grund av dåligt väder av trafikledningen hänvisades att landa på Västmanlands flygflottilj. Kaptenen landade korrekt på nämnda flottiljs flygfält medan Peyron däremot förbehöll sig rätten att själv avgöra om det var nödvändigt avstå från att försöka landa på fältet i Uppsala, varpå han landade där och havererade utan rättslig påföljd. — Vidare må nämnas en kollision i luften över Ljungbyhed den 22 januari 1964 mellan två flygplan av typ Sk 50. Denna olycka är intressant såtillvida att flygvapenchefens utlåtande över haveriet inte klarlägger ansvaret för att instrument- och avancerad flygning fick ske i samma sektor utan höjdseparation eller, om nu detta inte fick ske (oklart vad som gällde), ansvaret för att en så verkligt betydelsefull flygsäkerhetsföreskrift ej »trängt igenom». Häri ligger nämligen en väsentlig anledning till olyckan. Huruvida Ordnings- och säkerhetsföreskrifter för flygning, OSF, reglerat saken är även en aktuell fråga som ej belyses. — Slutligen framhåller Flodén att det den 17 augusti 1965 inträffat ett allvarligt haveri vid Västmanlands flygflottilj, då ett flygplan av typ J 32 kolliderade med marken under anfall mot ett lågtflygande långsamt mål, ett flygplan av typ Sk 16. Ehuru haveriet ej medförde att någon erhöll kroppsskada ger bestämmelserna i kun-

görelsen om undersökning av militära luftfartsolyckor enligt Flodéns mening otvetydigt vid handen, att olyckan med hänsyn till dess allvarliga karaktär bort utredas av haverikommission. Utredningen skedde emellertid med en officer som haveriutredare. Att utse en underordnad och av överordnad beroende tjänsteman som utredare av ett haveri, där uppenbarligen det inträffade sammanhänger med försumlighet, förbiseende eller felbedömning hos överordnad och avsaknad av föreskrifter från högsta ort, synes vara emot gängse rättsprinciper och även emot kungörelsens intentioner när det gällde en så allvarlig olycka som precis lika lätt kunde ha slutat med dödskatastrof och totalhaveri. Enligt uppgift lär det vara chefen för flygstabens haveriavdelning som på berörd flottiljs förfrågan avvisat tanken på haverikommission och angivit att det skulle räcka med s. k. kaptensutredning, formellt sett kanske inte något fel men i realiteten helt otillfredsställande. Den verkställda utredningen berörde inte heller frågan om det ansvar som åvilar högsta myndighet för att övningar av denna avancerade karaktär jämlikt OSF får drivas ned till så låg flyghöjd som 50 meter utan att chefen för flygvapnet anbefallt inskränkningar i anfallsflygplanens uppträdande på de extremt låga höjder det är fråga om och på vilka flygvapnet av högt ställda operativa krav anser det nödvändigt att öva i fredstid. Omedelbart efter haveriet höjde flottiljchefen på eget initiativ gränsen för liknande övningar till 100 meter. Något senare fastställde chefen för tredje flygeskadern 75 meter som lägsta gräns. Chefen för flygvapnet däremot har ännu inte, snart ett halvår efter tillbudet, kompletterat OSF med några inskränkningar trots att utredningen framhäver behovet av kompletterande bestämmelser. Den verkställda utredningen hade inte riktat någon uppmärksamhet på de enligt Flodéns uppfattning djupast ansvariga i orsakskedjan, nämligen chefen för flygvapnet och hans närmaste medhjälpare.

Thunberg anförde: Inledningsvis vill han framhålla att en utredning självfallet bör låta alla omständigheter vid ett haveri komma fram, således även förmildrande sådana. Det är Thunbergs övertygelse, att den flygande personalen under all flygtjänst i regel sökt göra sitt bästa. Det är då naturligt att vid misslyckanden, d. v. s. haverier, i haveriutredningar anföra de förmildrande omständigheter som kan finnas. Detta bör fattas som ett självklart stöd för personalen i dess riskfyllda och ofta pressande verksamhet och bör icke förväxlas med försök att dölja eller släta över. Vid bedömningen av Flodéns kritik mot utlåtandet över haveriet vid flygkadettskolan den 26 februari 1962 bör följande faktiska förhållanden beaktas. Varken flygläraren eller de berörda kadetterna påminde sig vid haverikommissionens förhör att meteorologen under vädergenomgången före första flygpasset varnat för sjunkande molnhöjd i Uppsala. Vittnesmålen synes tyda på att meteorologen i varje fall icke klart meddelat att risk förelåg för sjunkande molnhöjd. Under uppehållet mellan de två flygpassen, ungefär klockan 1750, tog flygläraren kontakt med meteorologen, som bl. a. angav att

vädret vid Upplands flygflottilj var något bättre än förutsett (molnhöjd 450 meter) och att det skulle bestå. Den väderförsämring som senare inträffade under andra flygpasset har överraskat meteorologen vid Upplands flygflottilj, meteorologen vid Västmanlands flygflottilj (som inte började misstänka någon väderförsämring förrän klockan 1855) och flygläraren, som vid återkomsten efter det andra flygpasset före landningen kunde konstatera att molnhöjden sjunkit till 350 meter. Enligt haverikommissionens rapport är det först vid denna tidpunkt, d. v. s. omkring klockan 1900, som meteorologen underrättat flygläraren att vädret gick mot en påtaglig försämring. Mot denna bakgrund förefaller det befogat att i utlåtandet ange: »Att mörkerflygningen blev så svår i detta fall har varit oavsiktligt och synes främst ha berott på faktorer som icke kunnat förutses.» Med hänsyn till dessa förhållanden torde även Flodéns funderingar kring minimimolnhöjd för kadetternas mörkerflygning och olämpligheten av att andra flygpasset påbörjades sakna relevans. För kadetternas mörkerflygning fanns muntligt lägsta molnhöjd angiven, men den var icke som Flodén påstår 400 meter utan 300 meter. — Beträffande Flodéns påstående att Peyron gjort en felaktig infällning av landstället har företagen undersökning bekräftat att dåvarande översten Peyron gjorde en vådainfällning av landställ år 1956. En sergeant vid krigsflygskolan gjorde samma år en liknande vådainfällning, men varken denne eller Peyron bestraffades. Däremot bestraffades år 1962 en löjtnant vid skolan för en dylik vådainfällning. Vid den tidpunkten gällde emellertid, i motsats till vad som var fallet år 1956, vid skolan en bestämmelse, som tillkommit för att undvika förväxlingar av landställs- och vingklaffreglagen i flygplan av ifrågavarande typ, vilka reglage är placerade tätt intill varandra. Enligt denna bestämmelse fick infällning av vingklaff efter landning ske först på parkeringsplatsen, där föraren kunde ägna mer uppmärksamhet åt vingklaffreglaget än vad som var möjligt under utrullning på banan och inkörning. Löjtnanten bröt mot bestämmelsen och blev av domstol bestraffad härför och icke för själva förväxlingen av reglagen. Den andra av Flodén omförmälda olyckan, vari Peyron varit inblandad, torde avse ett år 1951 vid flygkadettskolan i Uppsala inträffat haveri. Vid angivet tillfälle utförde dåvarande överstelöjtnanten Peyron och en kapten ungefär samtidigt men oberoende av varandra kontroll av vädret i olika delar av Uppland. Under flygpasset försämrades vädret så att vid tidpunkten för deras respektive landningar landningsförbud (QGO) utfärdats i Uppsala. Dylikt landningsförbud kunde emellertid tillfälligt upphävas under en kortvarig väderleksförbättring, t. ex. mellan snöbyar. Av utredningsrapporten angående den relaterade händelsen framgår, att kaptenen vid tidpunkten för sin avsedda landning i Uppsala på grund av väderförhållandena hänvisades till annan bas (Västerås). Vid tidpunkten för Peyrons landning rapporterade han emellertid sådana väderförhållanden att trafikledaren med ledning därav gav Peyron tillstånd att

landa. Trafikledaren hänvisade sålunda ej Peyron att landa i Västerås utan medgav tvärtom landningsförsök i Uppsala i den då rådande tillfälliga väderförbättringen. Vid landningen förväxlade Peyron en rad ruskor längs landningsbanan med motsvarande markering för parkeringsplats i omedelbar anslutning till banändan. Landningen kom därför av misstag att ske i den djupare snön vid sidan av landningsbanan, varvid flygplanet erhöll vissa skador. Målet hänsköts till justitiekanslern, som ej fann skäl vidtaga åtgärd i ärendet. — I fråga om den vid krigsflygskolan i Ljungbyhed den 22 januari 1964 inträffade kollisionen mellan två flygplan av typ Sk 50 framställde haverikommissionen anmärkning mot övningens planläggning såtillvida att pejllandande flygplan tillåtits flyga genom sektor som avdelats för annan övning. I chefens för flygvapnet utlåtande återgavs anmärkningen och diskuterades olika metoder att lösa det föreliggande problemet. Därvid framhölls bl. a. att den lösning som valts vid skolan, med indelning av viss del av luftrummet för elever under viss övningsverksamhet och tillämpning av »se och bli sedd»-principen för den särskilt utvalda och specialutbildade flyglärarpersonalen, icke kunde kritiseras. Det påpekades emellertid att principerna icke oreflekterat fick tillämpas i alla sammanhang och att flygning enligt »se och bli sedd»-principen sålunda icke bort ske med ett instrumentförskärmat flygplan genom en sektor upptagen av avancerande flygplan. I anslutning härtill upplystes att skriftliga bestämmelser som reglerade dessa förhållanden numera utgivits. De anmärkningar som haverikommissionen framfört hade sålunda behandlats på vederbörligt sätt. — Vidkommande det av Flodén omförmälda, vid Västmanlands flygflottilj den 17 augusti 1965 inträffade haveriet hade detta följande händelseförlopp. Ett målflygplan som skulle gå på 50 meters höjd gick på grund av felbedömning i stället på cirka 30 meters höjd. En anfallande förare använde en olämplig anfallsmetod och koncentrerade sig därvid så intensivt på att nå ett gott anfallsresultat att han ägnade för liten uppmärksamhet mot marken, underskred beordrad lägsta höjd och kolliderade med en trädtopp. Planet landade därefter på flottiljens flygfält. Kungörelsen den 27 februari 1959 om undersökning av militära luftfartsolyckor innehöll bestämmelser om tillsättande av haverikommission. I 3 § föreskrevs bl. a. att om haveri medfört att någon avlidit eller fått allvarlig kroppsskada eller allvarlig fara härför förelegat skulle undersökning verkställas av haverikommission. Någon tvekan om tillämpningen av bestämmelsen angående tillsättande av haverikommission behöver enligt Thunbergs mening i allmänhet inte föreligga. Eftersom det i många haverifall inte går att med någon grad av säkerhet avgöra att risk för allvarliga följder ej förelegat uppställer sig understundom ett bedömningsproblem. I och för sig vore det önskvärt att kunna utnyttja haverikommission även i de tveksamma fallen. Kommissionen är emellertid personalkrävande, och tillgången på personal med erforderliga kvalifikationer att ingå i haverikommission tvingar till

begränsningar. Vid valet av utredningsorgan har därför hänsyn tagits bl. a. även till den förestående utredningens bedömda svårighetsgrad. Om det under utredningens gång vid något tillfälle visat sig att svårigheterna att utreda underskattats har utredningsorganet byggts ut till haverikommission. I det av Flodén påtalade fallet ansågs utredningen böra kunna verkställas genom flottiljchefens försorg bl. a. eftersom händelseförlopp och orsaker vid anmälan om haveriet angavs lätta att klarlägga. Några skäl till en förändrad bedömning därvidlag har inte framkommit. Flodéns påstående att OSF saknar bestämmelser för uppträdande på låg höjd är felaktigt. Vissa sådana bestämmelser finns i kap. 7. Självfallet bör befintliga bestämmelser kontinuerligt överses och vid behov förbättras. I sin i oktober 1965 insända utredningsrapport över ifrågavarande haveri föreslog flottiljchefen en ändring av OSF:s höjdbestämmelser för målflygplan. Thunberg har ännu icke tagit slutlig ställning till detta förslag, som har många konsekvenser och stort inflytande på flygvapnets krigsduglighet.

I sitt förenämnda den 9 februari 1966 dagtecknade yttrande anförde Flodén beträffande de haverier som föranletts av vådainfällning av landställ följande. Det är riktigt att Peyrons vådainfällning icke inträffade vid samma tid som den dömde flygförarens utan, såsom Thunberg anfört, redan år 1956. Beträffande Peyrons haveri bör emellertid även framhållas att denne vid tillfället hade en passagerare ombord på flygplanet, vilket inte redovisats i utredningen. När utlåtandet anger såsom förmildrande dels att Peyron inte var särskilt hemmastadd på flygplanstypen i fråga och dels att han var i mindre god form till följd av pressande stabstjänst framstår det som synnerligen anmärkningsvärt att flygningens karaktär av passagerarflygning inte omnämnes. Under dessa förhållanden kan nämligen bärigheten av de framförda förmildrande omständigheterna ifrågasättas, ty en omdömesfull flygförare skulle väl knappast taga på sig ansvaret för en passagerares befordran om han ej ansåg sig tillräckligt influgen och i tillräckligt god flygtrim för flygplanets säkra manövrering. Utredningen framstår därför för Flodén som överslätande och direkt vilseledande.

Rapp anförde: Han har icke genom vad som förekommit funnit anledning betvivla att prövningen av ansvaret på högre nivå i regel sker och har skett i den omfattning som är möjlig. Det har ej påvisats att haveriutredare skulle underlåta redovisa eller sakna förmåga undersöka fel på högre nivå. De av Flodén anförda haverifallen ger icke anledning till misstanke att vid utredningar hänsyn tagits till i haverier inblandade personers ställning. I fråga om Flodéns påstående om överslätande och vilseledande uppgifter i utredningar delar Rapp Thunbergs uppfattning och har icke funnit skäl som talar för att Flodéns anklagelser är riktiga.

Av införskaffade handlingar rörande det den 26 februari 1962 inträffade haveriet med ett flygplan ur flygkadettskolan (F 20) inhämtades att till-

satt haverikommission avgav rapport den 12 juni 1962 och att Thunberg avgav utlåtande den 27 november 1963.

Kommissionen anförde beträffande det sannolika händelseförloppet i huvudsak:

Övningen utgjorde enskild navigeringsflygning, uppdelad på två pass. Första passet avsåg navigeringsflygning under moln på 300 m höjd Upplands flygflottilj (F 16)—Singö—Örskär—Hållnäs—F 16 med landning i skymning omkring klockan 1800. På grund av beräknat sämre väder vid kusten angavs att förare, om de icke kunde hålla 100 m höjd, skulle stiga över moln. Andra passet avsåg mörkerflygning i form av navigeringsflygning över moln på cirka 3000 m höjd F 16—Rommehed—Hälsinge flygflottilj (F 15)—F 16 med landning omkring klockan 1900. Landningen efter andra passet skulle utföras som radarlandning direkt från färdlinjen på sista sträckan. Anbefallda startmellanrum mellan flygplanen var i första passet en minut och i andra passet två minuter.

I övningen deltog nio kadetter samt förste flygläraren. Plan nr 1 flögs av läraren, nr 6 av kadetten Bergendahl och nr 10 av kadetten Andersson.

Vid vädergenomgång för F 20 klockan 1500, bekräftad klockan 1700 på telefonförfrågan av flygläraren, lämnades enligt vakthavande meteorolog bl. a. följande uppgifter avseende Uppsalatrakten: 8/8 moln, bas 400 m, trasor ned till 300 m, översida 900 m. Sikt 5—10 km. Försämring på grund av snöfall med molnbas 200—300 m och sikt ned till 3,5 km bedömdes möjlig. Västmanlands flygflottilj (F 1) bedömdes vara säkraste alternativa landningsplats.

Mellan klockan 1800 och klockan 2000 försämrades vädret vid F 16 såtillvida, som molnhöjden sjönk först till omkring 200 m och sedan ytterligare till cirka 100 m.

Första passet genomfördes i stort enligt programmet. På grund av sämre väder mellan Singö och Örskär steg dock Bergendahl över moln och återvände till basen.

Mellan passen, ungefär klockan 1750, tog flygläraren enligt egen uppgift ny kontakt med meteorologen och fick därvid reda på att F 15 fått något bättre väder, att vädret vid F 16 skulle vara oförändrat och att F 1 hade samma molntäcke som F 16 men med något lägre molnundersida, omkring 320 m. Med ledning av dessa uppgifter och egna erfarenheter från första passet bestämde han att nästa pass kunde genomföras.

Flygplanen startade för andra passet i rätt ordning klockan 1819—1842. Flygläraren fann vädret stämma med prognosen ända till dess han på återvägen fick marksikt på 200 m (enligt den inspelade radiotrafiken) och samtidigt konstaterade kraftig isbildning och något sämre sikt än vid starten. Vid basen fann han molnundersidan vara omkring 350 m. Han landade därefter utan svårighet klockan 1854.

Omedelbart efter det flygläraren kommit till omklädningsrummet ringde meteorologen upp honom och meddelade att vädret hade försämrats. Meteorologen föreslog att övningen skulle avbrytas. Flygläraren gjorde en överslagsberäkning och fann att sista flygplanet då borde ligga i trakten av F 15 och att alltså samtliga flygplan var på väg hem. Han fick samtidigt besked om att F 1 var en god reserv. Under dessa förhållanden ansåg han, att det skulle ställa till oreda, om han i det läget beordrade att övningen skulle avbrytas.

De fyra efterföljande planen landade utan anmärkning klockan 1859—1909. För övriga förare inträdde mer eller mindre allvarliga avvikelser från vad som var avsett. Bergendahl fick efter diverse svårigheter kontakt med basen samt gick in för landning. I sista insvängningen med landstället ute, fart 350 km/tim och startklaff utfälld fick han, såsom han redogjort för händelseförloppet, g-stall. För att häva denna drog han på motorn helt. Han kom då in i moln. På 600 m höjd fick han åter flygplanet i kontrollerat flygläge med fart 250 km/tim och gjorde sedan fri molngenomgång. Han fick nu marksikt på 150 m höjd men såg att det fanns lägre trasor. Han gjorde sedan sannolikt tre landningsförsök, innan han slutligen med avläst omkring 100 liter bränsle kvar och med cirka 270 km/tim över banändan landade tämligen långt in på närmast tillgängliga bana (26), där utrullningshindret ej var rest. För att stanna på fältet tvingades han styra av banan och stanna efter en kraftig sladd åt höger. Bergendahls landningstid var klockan 1927.

Medan Bergendahl kretsade kring fältet under sina försök att landa, nalkades återstående flygplan. Nr 7 och 8 erhöll tillstånd att landa, när trafikledaren bedömde att Bergendahls läge medgav detta, och landade utan anmärkning klockan 1918 och 1923. Nr 9, som fick marksikt på 150 m och bedömde sikten till 3—4 km, lade sig trots erhållet medgivande att landa i väntläge till dess nr 8 och 6 landat och gjorde sedan ett misslyckat försök att taga sig till bana 03. Sedan han minskat höjden till 70 m men ändock kommit in i moln, minskade han ytterligare till 50 m höjd och lyckades vid ett andra försök landa på bana 03 klockan 1933. Under utrullningen meddelade han på trafikledarens förfrågan, att molnhöjden vid sista insvängningen var 50 m.

Den anhopning av flygplan som uppstått, när Bergendahl kom i svårigheter, föranledde trafikledaren att klockan 1922 giva Andersson flyghänvisning till F 1, som blivit förvarnad om att sådan hänvisning kunde komma i fråga. Andersson uppgav då att han hade 800 liter bränsle kvar. När samtliga utom nr 9 landat, tillfrågades Andersson om bränslemängden, och han svarade »mellantank». Han blev då dirigerad tillbaka mot F 16, men eftersom nr 9 omedelbart därpå landade och gav sina uppgifter om vädret, fick Andersson för andra gången flyghänvisning till F 1. Hans uppgivna bränslemängd var då 650 liter.

Troligen strax före klockan 1945 kolliderade Anderssons flygplan med marken omkring 18 km från F 1 och ungefär 5 km öster om anbefalld inflygningskurs. Den tekniska utredningen visar att nedslaget skedde på sydostlig kurs i flack plané med låg fart. Flygplanet totalhavererade. Andersson följde med flygplanet vid nedslaget och omkom.

Kommissionens utlåtande lyder:

Väderutvecklingen och uppgifter därom

Redan från början synes viss oklarhet ha rått vid F 20 angående den väderutveckling som var att vänta. Varken flygläraren eller någon av de hörda sju kadetterna, vilka senare efter förhör på denna punkt icke hade tillfälle att kommunicera med sina kamrater, har enligt lämnade uppgifter uppfattat att fara förelåg för att molnbasen skulle sjunka vid F 16. Däremot har de flesta kadetterna uppfattat, att sikten kunde försämras, enligt vad flertalet uppgivit ned till 5 km. Flygläraren har sagt sig ha uppfattat att sikten skulle vara 7 km, efterhand förbättrad till 10 km. Om att sämre väder

skulle råda vid kusten har emellertid flygläraren såväl som åtminstone ett par av kadetterna — kanske samtliga — haft kännedom.

Otillfredsställande är enligt haverikommissionens mening, att väderföredragningen tydligen skett på ett sätt som icke förmått giva de närvarande en i huvudsak riktig bild av vad meteorologen får antas ha velat bringa till uttryck. Det kan för övrigt ej uteslutas att meteorologen delvis missmint sig om de uppgifter han lämnat vid föredragningen. Kommissionen bedömer att flygläraren's ovan återgivna siktuppgifter beror på missuppfattning eller missminnelse.

Meteorologen har ostridigt underrättat flygläraren, att vädret vid F 16 gick mot påtaglig försämring. Med hänsyn till tidpunkten för flygläraren's landning efter andra passet, klockan 1854, måste underrättelsen anses ha givits först omkring klockan 1900 och ej, såsom meteorologen uppgivit, vid en tidigare tidpunkt.

Övningens uppläggning och genomförande

Flygläraren har uppgivit, att övningen planlagts med hänsyn till kadetternas olika utbildningsståndpunkt och delvis bristande rutin beträffande mörkerflygning ävensom att ordergivningen med anledning därav gjordes särskilt grundlig. Såvitt rör ordergivningen anser kommissionen någon erinran ej vara att framställa. Däremot finner kommissionen det vara tveksamt om icke flygläraren med hänsyn till den erfarenhet om vädret, som han vunnit vid sin landning efter första passet, bort inse att genomförandet av andra passet även vid oförändrad vädersituation kunde medföra allvarliga svårigheter för de mindre rutinerade kadetterna. Ett inställande av andra passet synes därför ha varit att förorda.

De anbefallda startmellanrummen för båda passen synes ha varit alltför korta. Detta har visat sig därigenom att erforderlig separation icke alltid kunde hållas, varigenom bl. a. trafikledarens arbetsbelastning tidvis blev alltför stor.

När flygläraren efter sin andra landning erhöll meddelande om väderförsämringen ungefär klockan 1900, gjorde han, som redan anförts, en överslagsberäkning och fann, att det sista flygplanet då borde ligga i trakten av F 15. Denna beräkning synes riktig. Med självfallet beaktande av att kommissionen haft helt andra möjligheter att göra ett sådant bedömande vill dock kommissionen framhålla, att flygläraren redan under sin landning konstaterade klockan 1851 en sådan väderförsämring att han enligt kommissionens mening och de vid F 20 för mörkerflygning gällande bestämmelserna då bort fatta beslut om att efterföljande flygplan skulle omdirigeras till lämplig reservlandningsplats.

Kommissionen finner det olämpligt att en så omfattande mörkerflygning ledes och övervakas av endast en lärare.

Trafikledningens vid F 16 åtgärder

I föregående avsnitt har anmärkts på att otillräckliga startmellanrum lett till att erforderlig separation icke alltid kunnat hållas mellan flygplanen och att trafikledarens arbetsbelastning tidvis blivit alltför stor. Trafikledaren synes ha bort uppmärksamma faran för detta redan före start.

Trafikledaren synes särskilt när Bergendahl gjorde sina landningsförsök, medan andra flygplan anlände till fältets omedelbara närhet, men i viss mån även tidigare och senare, ej ha medhunnit alla de åtgärder som ålåg honom eller som han eljest lämpligen borde ha vidtagit. Haverikommissionen vill

härom, med hänvisning till det särskilda utlåtande rörande trafikledningen vid F 16 som avgivits av kommissionens trafikteknikske sakkunnige, här anföra endast följande.

Medan Bergendahl kretsade kring fältet, synes trafikledaren ha givit landningstillstånd åt andra flygplan under sådana förhållanden, att enligt OSF kap. V föreskriven separation icke torde ha förelegat. Utredningen visar emellertid ej, att den teoretiskt föreliggande faran för sammanstötning vid något tillfälle var aktuell.

Det vill vidare synas som om trafikledaren icke lämnat erforderliga upplysningar särskilt om vädret. Detta gäller i synnerhet den omständigheten, att kraftig men oförutsedd isbildning förekom.

Bergendahls svårigheter att landa

Omständigheterna får anses giva stöd åt Bergendahls uppgift, att han råkat i g-stall. Förmodligen har isbildning på vingarna verksamt bidragit till denna.

Vid bedömandet av Bergendahls handlande måste enligt kommissionens mening beaktas hans bristande erfarenheter av mörkerflygning, den överraskande väderförsämringen och g-stallen.

Anderssons haveri

Såvitt utredningen ger vid handen har Andersson haft situationen helt under kontroll ännu när han tog plats på F 1 och flög ut på anbefalld utkurs.

Bränsleläget synes ha varit något ansträngt men icke direkt oroande. De av Andersson rapporterade bränslemängderna stämmer med vad andra förare uppgivit om den kvantitet bränsle de hade kvar, och de har alla, med undantag av Bergendahl, landat med betryggande bränslereserver. Det höga varvtalet vid nedslaget bestyrker också att motorn då ännu fungerade.

Den tekniska utredningen ger ej något belägg för materielfel hos flygplanet.

Vid denna utredning har emellertid säkringarna till pitotrörsuppvärmningen befunnits frånslagna. Denna omständighet i förening med andra i den tekniska utredningen förebragta omständigheter ger en förklaring till hur Andersson på grund av isbildning — som möjligen kan ha initierats under planén omedelbart före andra flyghänvisningen — kunnat förlora kontrollen över fart och höjd och på sätt som skett kollidera med marken. Haverikommissionen finner en hög grad av sannolikhet tala för att orsaken till haveriet är att söka i isbildning i bl. a. pitotröret och därav följande felfunktion hos vissa instrument. I det sista skedet kan även ha medverkat av isbildning föranledd nedsatt sikt.

Övrigt

Utredningen har givit kommissionen anledning diskutera organisationen av och riktlinjerna för flygutbildningen vid F 20.

Det förefinnes påtagliga olikheter mellan eleverna beträffande deras flygrutin och flygtrim beroende bl. a. på kategori och flygslagsutbildning. Nuvarande flygutbildning vid F 20 baseras i stort på dagjaktutbildning, och flygläraren och flygavdelningscheferna är enbart dagjaktutbildade. Det synes härvid förefinnas svårigheter att bibringa framförallt elever från attack och spaning en sådan grundutbildning, exempelvis i avancerad flygning och luftstrid, att dessa sedan hjälpligt kan följa med i den fortsatta flygutbildningen.

Betyget i flygtjänst har näst högsta koefficient, och eleverna är sannolikt väl medvetna om detta. Härigenom och i betraktande av vad ovan sagts kan de av sin ambition lätt drivas att utföra övningar över sin förmåga.

Utbildningsmålet i flygtjänst jämlikt Bestämmelser för utbildning vid flygvapnet (BUF) II B 1: 27 innefattar bl. a. »någon färdighet att starta och landa samt utföra navigeringsflygning under mörker med enskilt krigsfpl».

Möjligheterna av att nå detta utbildningsmål ifrågasättes (få lärare, många elever, olika utbildningsståndpunkt m. m.). Det vill dessutom synas som om F 20 satt utbildningsmålet högre än det nyss angivna.

Kommissionens trafiktekniske ledamot har i sitt särskilda utlåtande föreslagit, att en bestämmelse om 5 minuters startmellanrum vid navigering i nedsatt sikt, alltså bl. a. i mörker, borde införas i OSF. Ehuru kommissionen saknar underlag för att binda sig vid en viss siffra härvidlag, finner kommissionen förslaget vara värt att upptagas till prövning.

I samma utlåtande har beträffande trafikledningen vid F 1 påpekats bl. a. viss oklarhet mellan trafikledare och radarjaktledare, vilket dock ej torde ha inverkat på haveriet. Kommissionen önskar understryka vikten av samstämmighet under trafikledarens ledning härvidlag.

Enligt trafikledaren vid F 1 skall F 16 omkring klockan 1900 ha underrättats om att Östgöta flygflottilj (F 3) hade vitt väder. Meteorologen och trafikledaren vid F 16 säger sig emellertid icke ha mottagit något sådant meddelande. Därest detta uppfattats förefaller det sannolikt att Andersson givits flyghänvisning till F 3.

Såväl det sist sagda som andra omständigheter, framkomna under denna utredning, ger kommissionen anledning understryka vikten av både att order, rapporter och orienteringar utformas klart och distinkt och att avsändaren om möjligt kontrollerar att meddelandet verkligen uppfattats av mottagaren.

Frågan om automatisk tillslagning av pitotrörsvärmen är nämnd i den tekniska utredningen och synes vara förtjänt av övervägande.

Till sist vill kommissionen framhålla vikten av att krigsflygplan är försedda med fullgod instrumentbelysning. Jämför de synpunkter som en av kadetterna framfört rörande möjligheterna att i mörker ställa om höjdmätaren och läsa karta.

Thunberg anförde i sitt utlåtande:

Orsaken till haveriet har sannolikt varit flygförarens glömska att slå till pitotrörsvärmen, vilket förorsakat isbildning i pitotrören. Övriga flygplan ur F 20 samt flygplan ur F 1 anmälde efter landning ovanligt kraftig isbildning på såväl front- och sidorutor som på vingframkanten och antennen. Flygplan 6 fick vid ett av landningsförsöken med landställ och startklaff ute, fart 300 km/tim, g-stall. Ett plan ur F 1 kände på rakbana stalltendens vid 260 km/tim, vilket är onormalt högt.

Den omständigheten att föraren sannolikt icke haft pitotrörsvärmen tillslagen (bägge säkringarna är enligt utredningen frånslagna) förorsakade troligen såväl fartmätar- som höjdmätarfel (fartmätaren på 0 och höjdmätaren på över 500 m) varigenom föraren förlorade kontrollen över flygplanet och kolliderade med marken. I det sista skedet kan även isbildning på huv och rutor och därmed nedsatt sikt ha påverkat händelseförloppet.

Intet tyder på att föraren sökt lämna flygplanet. Intet har framkommit, som tyder på materielfel.

Meteorologen har för väderföredragningen sannolikt haft en riktig bild

av väderutvecklingen grundad på det erhållna väderleksmaterialet. Han kan ej lastas för att den lämnade prognosen ej kom att stämma med den verkliga utvecklingen, enär han utnyttjat allt tillgängligt material på ett riktigt sätt. Tillförlitlig metod att förutsäga isbildning saknas. Varken aktuell radiosondering eller väderuppgifter från tidigare flygning gav anledning befara isbildning under mörkerflygningen. Någon kritik kan därför ej riktas mot meteorologen för att vädergenomgången saknade förutsägelser om isbildning.

Det råder dock ej full klarhet om vad meteorologen sagt vid vädergenomgången. Snarare synes vittnesmålen tyda på att meteorologens uppfattning om risk för viss väderförsämring icke klart uttalats vid tillfället i fråga. Detta understryker vikten av att kontroll sker i samband med genomgång, så att alla eventuella oklarheter skingras.

Möjlighet att få verifikation på vad meteorolog sagt vid vädergenomgång föreligger numera, sedan flottiljerna tillförts bandspelare för inspelning.

Övningsledarens intryck av vädret under första övningspasset gav honom till synes ett bestyrkande av vad meteorologen angivit under vädergenomgången. Hans beslut att genomföra även andra övningspasset kan sålunda försvaras. Med tanke på vissa kadetters bristande flygrutin i samband med mörkerflygning borde dock längre startmellanrum än 2 minuter anbefallts. Med beaktande av den erfarenhet om vädret (isbildning, siktvärden m. m.) övningsledaren vunnit under sin egen inflygning till landning borde han omedelbart begett sig till tornet, eftersom han där hade kunnat förvissa sig om att trafikledaren hade flygplanen under kontroll samt i det rådande läget bättre kunnat bedöma om alternativ landningsplats borde anbefallas för några, eventuellt samtliga, flygplan i luften.

Trafikledaren, som kände trafikledningens kapacitet, borde avrått övningsledningen från att använda så korta startmellanrum. Trafikledningen belastades ytterligare genom att en frekvens föll ur (kanal I). Såväl radarledning som närtrafik fick därför utföras på samma frekvens. Det är riskfyllt att leda ned flygplan till landning medan ett annat plan flyger runt fältet under upprepade landningsförsök utan att trafikledaren helt känner detta plans läge. Med hänsyn till den pågående väderförsämringen är det dock förklarligt, att trafikledaren försökte leda ned flygplanen så snabbt som möjligt. Flygsäkerheten hade dock sannolikt bättre tillgodosetts, om han i stället hade givit flyghänvisning till åtminstone några av flygplanen.

Vädermeddelande till förarna i luften har icke lämnats, ej heller inhämtats förrän i sent skede.

En icke radartrafikledningsutbildad trafikledaraspirant tjänstgjorde vid radarn. Även om vederbörande tidigare erhållit utbildning till radarjaktledare och därför hade viss erfarenhet av radartjänst, borde bemanningen i tornet varit så ordnad att i stället radarutbildad trafikledare betjänat radarn.

Haverikommissionen har uttalat, att startmellanrummen mellan flygplanen under mörkerflygning bör uppgå till minst 5 minuter och fastställas i OSF. Sådana tidsmellanrum måste emellertid bero på övningens art, rådande väder och tillgängliga landningshjälpmedel. Det kan därför icke anses lämpligt att binda startmellanrummen för all mörkerflygning till tid, som ger betryggande marginal vid svåra förhållanden.

Haverikommissionen har vidare uttalat, att organisation och riktlinjer för flygutbildningen vid F 20 har vissa brister. Bland dessa påtalas elevernas olika förutbildning, flyglärarnas utbildning på endast dagjakt, betygs-

jakten i flygtjänst, som kan inbjuda till chanstagningar från elevernas sida, samt utbildningsmålet i mörkerflygning, vilket haverikommissionen anser satts för högt.

Med anledning härav kan framhållas att vid utbildningen i flygning hänsyn skall tagas till att attack- och spaningsförare är mindre rutinerade i t. ex. luftstrid respektive förbandsflygning. Flyglärarna på F 20, som är dagjaktutbildade, har under kortare perioder tjänstgjort på attack- och spaningsförband. Det är önskvärt, att denna förbandstjänstgöring för lärarna utvidgas, men på grund av brist på personal vid F 20 kan detta önskemål icke tillgodoses för närvarande.

Betygsättningen i flygning vid F 20 är sista möjligheten att inbördes gradera eleverna i denna gren inom tjänstgöringen. Den anses därför nödvändig. Vid denna betygsättning värdesättes inte enbart den rent personliga flygskickligheten utan i högre grad än under tidigare utbildning även egenskaper som t. ex. visat omdöme i flygtjänsten och ett riktigt flygsäkerhetsmässigt handlande. Detta är F 20:s ledning inriktad på och det framhålles uttryckligen för eleverna.

Utbildningsmålet i mörkerflygning jämlikt BUF II B 1: 27 innefattar »någon färdighet att starta och landa samt utföra navigeringsflygning under mörker med enskilt krigsflygplan». Detta kan ej anses vara satt för högt med hänsyn till tidigare genomgången utbildning och de uppgifter, som rimligtvis bör kunna föreläggas eleverna, när de kommer i aktiv flygtjänst på förband omedelbart efter officerskurs.

Om övningen hade kunnat genomföras under de förutsedda omständigheterna kan svårighetsgraden icke anses ha överskridit vad som måste godtagas för anbefallt utbildningsmål. Eftersom höjdminskningen före landningen avsågs utföras på rakbana under radarledning, varvid flygföraren huvudsakligen flyger på instrument, kan en kort molngenomgång icke bedömas ha medfört någon nämnvärt ökad svårighetsgrad.

Haverikommissionen har ansett det olämpligt att en så omfattande mörkerflygning letts och övervakats av endast en lärare. Med anledning härav framhålles följande. Även om, som chefen för F 20 framhållit, kadetterna nått en utbildningsståndpunkt som innebar att de relativt snart själva skulle tjänstgöra som instruktörer, kan detta ej motivera avsteg från rimliga flygsäkerhetskrav vid uppläggningen av en övning som denna. Det hade varit mera välbetänkt och förutseende om ytterligare en flyglärare avdelats att biträda vid ledningen och övervakningen. Det är å andra sidan förståeligt att knappheten på flyglärare och dessas arbetsbelastning orsakar återhållsamhet med lärarkrafterna särskilt vid övning av rutinkaraktär, vilket denna övning vid planläggningen bedömdes vara.

Att mörkerflygningen blev så svår i detta fall har varit oavsiktligt och synes främst ha berott på faktorer, som icke kunnat förutses.

Enligt trafikledaren vid F 1 skall F 16 omkring klockan 1900 ha underrättats om att F 3 hade vitt väder. Detta meddelande, som kanske hade kunnat föranleda att förare givits flyghänvisning till F 3, säger sig emellertid vare sig meteorologen eller trafikledaren vid F 16 ha mottagit. De närmare omständigheterna har ej kunnat fullt klarläggas men understryker vikten av fullgod trafikdisciplin vid meddelandens avsändande och mottagande.

Viss oklarhet har rått mellan trafikledaren vid F 1 och jaktradar samt mellan trafikledarna vid F 1 och F 16. Det är av vikt att både order, rapporter och orienteringar utformas klart och distinkt och att avsändaren om möjligt kontrollerar, att meddelandet verkligen uppfattats av mottagaren.

Haverikommissionen har slutligen påtalat vikten av att krigsflygplan är försedda med fullgod instrumentbelysning samt föreslagit automatisk tillslagning av pitotrörsvärmen. Med anledning härav framhålles följande.

J 29 F är avsett som enbart dagjaktflygplan med möjligheter till förflyttningsflygningar under mörker. Möjligheterna att med hjälp av instrumentbelysningen t. ex. omställa höjdmätaren och läsa kartan kompletteras därför med ficklampa, som enligt OSF ingår i den personliga utrustningen under mörkerflygning. Detta bedömes vara tillfyllest med hänsyn till flygplanets avsedda användning.

Pitotrörsvärmen skall enligt Speciell förarinstruktion (SFI) J 29 F vara tillslagen vid all flygning. En automatisering är kostnadskrävande och tekniskt komplicerad, vilket ger ökade möjligheter till materielfel. Detta skulle dessutom medföra en större omfattning av tillsynsarbetet. I stället bör större vikt läggas vid att noggrant lära förarna SFI samt att vidmakthålla och kontrollera deras kunnande genom ofta återkommande kabinexercis och prov.

I beslut den 21 november 1966 anförde militieombudsmannen följande.

Kaptenen Flodéns påstående, att ytlighet och märkbar strävan att släta över, om inte rent av dölja eller vilseleda, mången gång karakteriserat flygvapnets haveriutredningar, synes innebära att riktigheten av flygledningens inställning till flyghaveriers utredande satts i fråga. Med anledning härav må till en början framhållas följande.

I såväl kungörelsen den 27 februari 1959 om undersökning av militära luftfartsolyckor, vilken ägde tillämpning intill den 1 oktober 1966, som numera gällande kungörelse den 22 juli 1966 i samma ämne stadgas att undersökning av flyghaveri, som medfört att någon avlidit eller fått allvarlig kroppsskada eller att betydande skada uppstått på flygplanet eller egendom som icke befordrats därmed, och av haveritillbud i vissa fall skall verkställas av haverikommission. Denna skall i rapport såvitt möjligt klarlägga händelseförloppet och angiva sin uppfattning av anledningen till händelsen. Enligt sistnämnda kungörelse gäller uttryckligen att haverikommissions utlåtande skall innehålla vad som kan vara av betydelse för att bedöma huruvida fel eller försummelse å någons sida bidragit till händelsen, huruvida felet eller försummelsen bör föranleda ansvar eller ersättningsskyldighet samt huruvida särskilda åtgärder bör vidtagas för att förebygga att händelse av samma eller liknande slag ånyo inträffar.

Någon utredningsfunktion åvilar icke flygledningen såvitt nu är i fråga. Men då kommissions rapport avgives till chefen för flygvapnet, skall den givetvis granskas inom flygledningen. Enligt 7 § instruktionen för chefen för flygvapnet åligger det denne att handha flygsäkerhetstjänsten. Det synes därför naturligt att granskningen i främsta rummet inriktas på — med författningstextens ord — »huruvida särskilda åtgärder böra vidtagas för att förebygga att händelse av samma eller liknande slag ånyo inträffar». Emellertid är i kap. 6 mom. 35 tjänstereglementet för krigsmakten stadgat att chef icke får lämna oanmärkt uppdagat fel eller försummelse mot gällande

föreskrifter m. m. för tjänsten. Med hänsyn härtill måste tydligen granskningen även avse frågan »huruvida fel eller försummelse å någons sida bidragit till händelsen, huruvida felet eller försummelsen bör föranleda ansvar eller ersättningsskyldighet». Det utlåtande som chefen för flygvapnet avger efter slutförd granskning utsändes regelmässigt till cheferna för alla förband och skolor inom flygvapnet. Det torde få förutsättas att därigenom praktiskt taget all flygande personal inom försvarsgrenen kan taga del av utlåtandets innehåll. Haverikommissions rapport lär däremot icke utan vidare vara tillgänglig annorstädes än där haveriet inträffat.

Vid angivna förhållanden synes det tydligt att chefens för flygvapnet utlåtande bör innehålla, förutom uttalanden om åtgärder till förhindrande av nya olyckor, klara ställningstaganden till uppkomna frågor om fel eller försummelser. Likaväl som ledaren av en övning kritiserar övningsdeltagare som handlar felaktigt, måste i ett utlåtande som det ifrågavarande framställas de anmärkningar som på grundval av kommissionens utredning eller eljest funnits befogade. Att så sker är av mycket stor betydelse med tanke på det framtida handlandet såväl av den som utsättes för anmärkning som av andra i liknande situationer. Genom konsekvent kritik vid överträdelser av flygsäkerhetsföreskrifter inskärpes också vikten av dessa. Ett kritikförfarande av nu antytt slag står i överensstämmelse med personalens verkliga intresse. Underlåtenhet att anmärka på fel och försummelser kan nämligen få allvarliga följder. Både den felande och andra förledes tro att något fel ej begåtts och att i fortsättningen samma eller likartat handlingssätt kan tillämpas utan fara. Särskilt om felet bestått i att säkerhetsbestämmelse åsidosatts, kan då den olycksrisk som bestämmelsen avsett att undanröja eller minska komma till utlösning i form av haveri. Förhållandena blir knappast bättre om det, då anmärkning mot begånget fel framställes, därjämte förklaras att den felande ändå handlat försvarligt. Det uppstår osäkerhet om felets betydelse och personalen kan bli vilseledd med avseende å handlingssättets risker. Att den som framför kritik samtidigt påpekar ursäktande omständigheter är i och för sig fullt riktigt. Men det kan vara mycket vanskligt att göra därvid erforderlig avvägning så att den felandes ansvar nyanseras utan att felets beskaffenhet fördunklas. Endast då begånget fel är så allvarligt att åtal kan ifrågakomma torde emellertid framhållandet av förmildrande omständigheter fylla något egentligt ändamål. Eftersom åtalsprövning ankommer på åklagare och denne därvid har skyldighet att beakta alla omständigheter, även sådana som talar till den misstänktes förmån, är det givetvis angeläget att den sakkunskap som otvivelaktigt finns inom flygledningen blir tillgänglig för honom. Om chefen för flygvapnet i sitt utlåtande ensidigt betonar förmildrande omständigheter eller eljest bristfälligt motiverar intagen ståndpunkt som avviker från kommissionens mening kommer sakkunskapen icke till sin rätt.

Av utredningen framgår att ett haveri med ett flygplan av typ J 29 ur

flygkadettskolan i Uppsala inträffat den 26 februari 1962. Vid skolan företogs nämnda dag en övning i enskild navigeringsflygning uppdelad på två pass. I övningen deltog nio kadetter samt en flyglärare. Sedan det första passet genomförts vid 1800-tiden, startade vid det andra passet, som avsåg mörkerflygning över moln på cirka 3000 meters höjd, flygläraren klockan 1819 och de övriga därefter med två minuters startmellanrum mellan flygplanen. Flygläraren landade klockan 1854. På grund av dåligt väder hänvisades den sist startande kadetten att landa på Västmanlands flygflottilj. I samband med landningen totalhavererade flygplanet och föraren omkom.

Vid vädergenomgång klockan 1500 hade för tiden klockan 1800—1930 förutsetts: 8/8 moln, bas 400 m, trasor ned till 300 m. Översida 900 m. Sikt 5—10 km. Risk för försämring på grund av snöfall med sikt ned till 3,5 km. och molnhöjd ned till 200 m.

I rapport den 12 juni 1962 framställde haverikommissionen åtskilliga anmärkningar, däribland nedan upptagna:

Otillfredsställande är enligt kommissionens mening, att väderföredragningen tydligen skett på ett sätt som icke förmått giva de närvarande en i huvudsak riktig bild av vad meteorologen får antas ha velat bringa till uttryck.

I ett av chefen för flygvapnet generallöjtnanten Thunberg undertecknat, den 27 november 1963 dagtecknat utlåtande anfördes i denna del:

Det råder ej full klarhet om vad meteorologen sagt vid vädergenomgången. Snarare synes vittnesmålen tyda på att meteorologens uppfattning om risk för viss väderförsämring icke klart uttalats vid tillfället i fråga. Detta understryker vikten av att kontroll sker i samband med genomgång så att alla eventuella oklarheter skingras.

I kap. VI mom. 128 OSF var föreskrivet *dels* att chef före ordergivning för flygning studerar från väderleksstation inhämtade uppgifter (flygprognos, lokalprognos m. m.) jämte synoptisk karta, då sådan finnes, avseende av flygningen berörda och angränsande områden, *dels ock* att chef ansvarar för att all i flygning deltagande personal före start erhåller noggrann vädergenomgång för av flygningen berörda och angränsande områden samt kontrollerar att personalen rätt uppfattat densamma. Med hänsyn härtill synes ha bort bedömas huruvida flygläraren fullgjort sina skyldigheter. Kommissionens uttalande om otillfredsställande väderföredragning torde få anses som en bedömning i detta hänseende, men att Thunberg understrukit vikten av kontroll kan uppenbarligen icke i och för sig uppfattas som vare sig kritik eller tillbakavisande av kommissionens anmärkning.

Kommissionens rapport:

Kommissionen finner det vara tveksamt om icke flygläraren med hänsyn till den erfarenhet om vädret, som han vunnit vid sin landning efter första passet, bort inse att genomförandet av andra passet även vid oförändrad vädersituation kunde medföra allvarliga svårigheter för de mindre rutine-

rade kadetterna. Ett inställande av andra passet synes därför ha varit att förorda.

Thunbergs utlåtande:

Flyglärarens intryck av vädret under första passet gav honom till synes ett bestyrkande av vad meteorologen angivit under vädergenomgången. Hans beslut att genomföra även andra passet kan sålunda försvaras.

Genom förklaringen att genomförandet av andra passet kan försvaras har Thunberg visserligen för sin del fritagit flygläraren från ansvar. Huruvida detta innebär att Thunberg ansett flygläraren ha begått ett fel av ursäktlig karaktär eller att denne överhuvudtaget ej felat kan icke utläsas av förklaringen.

Kommissionens rapport:

När flygläraren efter sin andra landning erhöll meddelande om väderförsämring ungefär klockan 1900 gjorde han en överslagsberäkning och fann att sista flygplanet då borde ligga i trakten av F 15. Denna beräkning synes riktig. Med självfallet beaktande av att kommissionen haft helt andra möjligheter att göra ett sådant bedömanade vill dock kommissionen framhålla att flygläraren redan under sin landning konstaterade klockan 1851 en sådan väderförsämring att han enligt kommissionens mening och de vid kadettskolan för mörkerflygning gällande bestämmelserna då bort fatta beslut om att efterföljande flygplan skulle omdirigeras till lämplig reservlandningsplats.

Thunbergs utlåtande:

Med beaktande av den erfarenhet om vädret (isbildning, siktvärden m. m.) flygläraren vunnit under sin egen inflygning till landning borde han omedelbart ha begett sig till tornet, eftersom han där kunnat förvissa sig om att trafikledaren hade flygplanen under kontroll samt i det rådande läget bättre kunnat bedöma om alternativ landningsplats borde anbefallas för några, eventuellt samtliga, flygplan i luften.

De av kommissionen åsyftade, vid flygkadettskolan för mörkerflygning gällande bestämmelserna innebar att lägsta molnhöjd var 300 meter om övriga faktorer var gynnsamma. I Thunbergs utlåtande omnämnes icke denna föreskrift. Beträffande kommissionens anmärkning, att flygläraren bort fatta beslut om efterföljande flygplans omdirigering till reservlandningsplats, har Thunberg underlåtit att yttra sig. I stället har han förklarat att flygläraren bort bege sig till tornet för att få bättre underlag för ett sådant beslut.

Kommissionens rapport:

Kommissionen finner det olämpligt att en så omfattande mörkerflygning ledes och övervakas av endast en lärare.

Thunbergs utlåtande:

Även om, som chefen för flygkadettskolan framhållit, kadetterna nått en utbildningsståndpunkt som innebar att de relativt snart själva skulle tjänst-

göra som instruktörer, kan detta ej motivera avsteg från rimliga flygsäkerhetskrav vid uppläggningen av en övning som denna. Det hade varit mera välbetänkt och förutseende om ytterligare en flyglärare avdelats att biträda vid ledningen och övervakningen. Det är å andra sidan förståeligt att knappheten på flyglärare och dessas arbetsbelastning orsakar återhållsamhet med lärarkrafterna särskilt vid övning av rutinkaraktär, vilket denna övning vid planläggningen bedömdes vara.

Att mörkerflygningen blev så svår i detta fall har varit oavsiktligt och synes främst ha berott på faktorer som icke kunnat förutses.

I stället för att godtaga eller avvisa kommissionens anmärkning om det olämpliga i att endast en lärare medverkat har Thunberg dels uttalat sig i anslutning till ett yttrande av chefen för flygkadettskolan och dels förklarat att det varit bättre med två flyglärare men att det var förståeligt att knappheten på flyglärare orsakade återhållsamhet med lärarkrafterna. I detta sammanhang förtjänar påpekas att, enligt vad som framgår av kommissionens rapport, en av kadetterna före övningen icke deltagit i mörkerflygning med krigsflygplan och att en annan icke flugit i mörker sedan år 1959. Dessa uppgifter berörs ej i Thunbergs utlåtande i vidare mån än som »vissa kadetters bristande flygrutin i samband med mörkerflygning».

Vad sålunda upptagits visar att vissa för en objektiv bedömning betydelsefulla omständigheter icke redovisats i Thunbergs utlåtande. Även eljest företer emellertid kommissionens och Thunbergs utlåtanden påtagliga skiljaktigheter. Kommissionen har framfört kritik om än med tvekan och försiktighet. Thunberg har i väsentliga delar underlåtit att klart taga ställning till kommissionens anmärkningar och endast framhävt särskilda förhållanden i anmärkta hänseenden. Enligt min uppfattning ger utformningen av hans utlåtande i viss mån intryck av försvarsskrift. Under överbefälhavarens utredning har Thunberg också förklarat att det är naturligt att i haveriutredningar anföra de förmildrande omständigheter som kan finnas samt att detta bör fattas som ett självklart stöd för personalen i dess riskfyllda och ofta pressande verksamhet.

På grund av det anförda finner jag ej skäl till anmärkning mot Flodén för hans ifrågavarande påstående.

Vad i övrigt framkommit föranleder, med hänsyn till bl. a. gällande bestämmelser om preskription, ej särskilt uttalande från min sida.

Jag företager ej vidare åtgärd i ärendet.

Avskrift av militieombudsmannens beslut, som innefattade slutligt avgörande av även andra frågor än här berörda, tillställdes bl. a. Rapp, Thunberg och Flodén.

10. Fotografi av en för brott misstänkt man samt vissa uppgifter om hans person har på tidningsredaktörs begäran utlämnats från det förband där mannen fullgjort värnpliktstjänstgöring. Fråga huruvida utlämnandet kan klandras

I en den 1 oktober 1965 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige sergeanten H.-J. Ulfstedt följande: Den 14 maj 1965 publicerade tidningen Västerbottens-Kuriren ett fotografi av honom jämte vissa uppgifter om hans person. Han var vid nämnda tidpunkt misstänkt för brott men har sedermera befunnits oskyldig. Fotografiet, som tagits vid Norrlands dragoner för bruk i militär legitimationshandling, hade liksom uppgifterna i övrigt uppenbarligen ställts till tidningens förfogande av personal vid förbandet. Han hade fullgjort värnpliktstjänstgöring vid förbandet under tiderna juni 1960—september 1961 och februari—mars 1965. Det förefaller honom som om riktigheten i denna militära beredvillighet att medverka i sensationsjournalistik kan ifrågasättas.

Skriften remitterades till chefen för Norrlands dragoner för upplysningar och yttrande. Med anledning härav inkom den 13 oktober 1965 till militieombudsmannen ett på nämnde chefs uppdrag av ryttmästaren R. W. Meyer avgivet yttrande. I detta anfördes: Den 13 maj 1965 uppsöktes Meyer i sin egenskap av pressofficer av en redaktör vid Västerbottens-Kuriren. Denne bad om ett fotografi av Ulfstedt, vilken vid denna tid figurerade i den s. k. Carlbergsstiftelseaffären. Enär sådant fotografi fanns på stabsavdelningen och det icke förelåg något förbud mot att utlämna det, bifölls redaktörens begäran jämlikt bestämmelserna om allmänna handlingars offentlighet. Redaktören var tydligen väl orienterad om Ulfstedts person. Meyer omtalade att Ulfstedt vid sin senaste tjänstgöring vid förbandet ansetts som ett dugligt befäl med god förmåga att ha ordning på underställd personal och materiel. Huruvida övriga uppgifter i tidningen utlämnats av personal vid förbandet är obekant. Enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser om anonymitetsskydd är förbandschefen förhindrad att undersöka detta. För övrigt synes föreligga skyldighet att på begäran utlämna uppgifter i den mån dessa förekommer i allmän handling. Uppgifter om Ulfstedts personaldata, tjänstgöring m. m. förekommer i dylik handling och är icke hemliga.

Sedan Ulfstedt därefter beretts tillfälle att avgiva påminnelser i ärendet, anförde han i en den 29 oktober 1965 till militieombudsmannen inkommen skrift: Han har icke begärt att det skall undersökas om det publicerade materialet härrör från förbandet. Att så är fallet står nämligen fullt klart för honom. Han vill ha fastställt om det kan anses riktigt att militär personal utnyttjar sin tillgång till olika slags handlingar för medverkan i publicistik, som är av det mest vulgära slag och som dessutom saknar militär anknyt-

ning. Enär pressofficeren uppfattar en sådan medverkan icke blott som riktig utan till och med som en skyldighet, är det angeläget att militieombudsmannen uttalar sig i frågan. Militär personal har frivilligt bidragit till spridande av uppgifter om hans person i ett sammanhang som är för honom kränkande och ägnat att utsätta honom för andras missaktning. Detta sammanhang tangerar icke i sig självt någon militär fråga. Att under dessa omständigheter den militära personalen skulle vara förpliktad att på begäran underlätta identifieringen av en person som tjänstgjort vid förbandet genom att för publicering utlämna ett fotografi av denne, kan icke tillfredsställande motiveras genom vagt tal om bestämmelser om allmänna handlingars offentlighet. Han hemställer därför om ett uttalande huruvida det fotografi och de upplysningar rörande hans egenskaper som militärt befäl, vilka utlämnats från förbandet och publicerats, kan anses som offentliga och allmänt tillgängliga och huruvida information om krigsmaktens personal på begäran bör lämnas till intresserade även om uppgifterna ej uttryckligen betecknats som konfidentiella.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 21 mars 1966 till Ulfstedt följande.

I gällande tryckfrihetsförordning, 2 kap. 2 §, anges att allmänna handlingar är alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar, vare sig de till myndigheten inkommit eller blivit där upprättade, samt att med handling avses även karta, ritning eller bild. Härav följer att ifrågavarande handlingar angående Eder varit att betrakta som allmänna handlingar.

Enligt samma förordning, 2 kap. 1 §, äger envar i princip fri tillgång till allmänna handlingar. Förefintliga undantag har upptagits i särskild lag, lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Däri stadgas att allmänna handlingar i vissa angivna fall skall hållas hemliga. Såvitt utredningen i ärendet visar är icke något stadgande i denna lag tillämpligt i förevarande sak.

Beträffande allmän handling, som ej skall hållas hemlig, föreskrives i tryckfrihetsförordningen, 2 kap. 8 §, att sådan handling skall på begäran genast eller så snart ske kan utan avgift tillhandahållas den som för läsning eller avskrivning på stället önskar taga del därav samt att denne också äger mot fastställd avgift erhålla avskrift av handlingen.

Av vad sålunda upptagits framgår att den i ärendet åsyftade tidningsredaktören haft rätt att få taga del av fotografiet och de övriga handlingarna angående Eder. I den mån han vid förbandet framställt begäran därom har det ålegat vederbörande befattningshavare att snarast tillhandahålla honom handlingarna.

Därest redaktören i stället för att anhålla om att själv få taga del av

handlingar angående Eder begärt muntliga upplysningar om Eder, har det icke förelegat något hinder för befattningshavaren att lämna upplysningarna. I tryckfrihetsförordningen, 1 kap. 1 § andra stycket, stadgas nämligen att det står envar fritt att, i alla de fall då ej annat är i förordningen föreskrivet, meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om för skriften finnes särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska skrifter. Beträffande i detta stadgande åsyftade undantagsföreskrifter må nämnas att, enligt tryckfrihetsförordningen 7 kap. 3 §, den som på grund av allmän befattning eller i och för utövande av allmän tjänsteplikt erhållit kännedom om förhållande, vars röjande skulle innefatta brott mot rikets säkerhet eller varom han eljest enligt lag haft att iakttaga tystnad, icke äger straffritt uppenbara vad han sålunda erfarit.

I enlighet med det anförda kan alltså någon anmärkning icke riktas mot befattningshavare vid förbandet för att Edert fotografi och upplysningar angående Eder person tillhandahållits för publicering. Att Ni genom publiceringen ansett Eder ha blivit utsatt för sensationsjournalistik föranleder icke annat bedömande. Ansvaret för innehållet i en tidning åvilar tidningens utgivare, och något medverkansansvar beträffande tryckfrihetsbrott förekommer icke.

Jag företager ej vidare åtgärd i ärendet.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes chefen för Norrlands dragoner.

11. Kompanichef har *dels* anordnat kompletterande utbildning för bl. a. tidigare sjukredovisade värnpliktiga, *dels* ålagt värnpliktiga tillrättavisning för underlåtenhet att hålla logementsskåp låsta *och dels* beordrat en värnpliktig, som var befriad från marsch och fysisk träning, att till fots förflytta sig viss sträcka. Fråga i vad mån kompanichefen härvid förfarit felaktigt

Värnpliktiga nr 440726-127 Bo Andersson och nr 440519-713 Bo Aspling tillhörande sjätte kompaniet vid Svea ingenjörregemente inkom den 4 oktober 1965 till militieombudsmansexpeditionen med var sin klagoskrift angående löjtnanten K. E. G. Danelius.

Andersson anförde i sin skrift: Den 11 september 1965 blev han av tjänstförrättande kompanichefen löjtnanten Danelius ålagd två dagars kompaniförbud därför att hans klädskåp inte var låst vid aftonvisitationen föregående dag. Skåpet stod emellertid i omedelbar anslutning till Anderssons säng, i vilken Andersson hade suttit och läst en bok i avvaktan på visitationen. An-

dersson har aldrig upplysts om att det finns någon bestämmelse, enligt vilken man vid aftonvisitation skall ha klädskåpet låst även om man är i dess omedelbara närhet. Att Andersson påtalade vad sålunda förekommit sammanhängde med att de värnpliktiga vid kompaniet ännu inte fått reda på resultatet av en av dem hos regementschefen skriftligen gjord anmälan att Danelius fredagen den 20 augusti 1965 beordrat kompletterande utbildning under kvällen samma dag trots att tid för sådan utbildning inte fanns angiven på veckoprogrammet.

Aspling anförde i sin skrift: Den 14 september 1965 beordrades han av Danelius att tillsammans med fyra andra värnpliktiga marschera cirka 7,5 kilometer, fastän han meddelat att han av regementsläkaren sjukredovisats i grupp 1:m och befriats från fysisk träning. Härigenom förorsakades han avsevärda fysiska smärtor. Om han fått förflytta sig på annat sätt, t. ex. i promenadtakt, hade han sannolikt inte fått sådana smärtor.

Här må anmärkas att sjukredovisning i grupp 1:m enligt regementsinstruktionen innebär att vederbörande är befriad från marsch, gymnastik och hastiga förflyttningar.

Sedan klagoskrifterna remitterats till chefen för regementet, inkom regementschefen översten Å. Bernström den 15 oktober 1965 med utredning och yttrande. Bland handlingarna i utredningen ingick en kopia av förenämnda anmälan till honom angående Danelius' åläggande av kompletterande utbildning. I denna anmälan, som är dagtecknad den 25 augusti 1965, anfördes följande. Den 17 augusti 1965 skulle kompaniet fullgöra en marsch på två mil. Någon maximitid angavs inte. Fredagen den 20 augusti gav emellertid Danelius order om att de som inte klarat marschen på tre timmar skulle göra om den. Även de som varit kommenderade till annan tjänstgöring eller sjukskrivna den 17 augusti skulle deltaga i den nya marschen. Det ifrågasattes om Danelius förfarit riktigt, enär kompletterande utbildning ej fanns upptagen på veckoprogrammet, ordern ej gavs förrän omkring klockan 1300 samma dag som den nya marschen skulle företagas — d. v. s. fyra timmar innan dess början — och ordern såsom nämnts innefattade också dem som varit kommenderade till annan tjänstgöring eller sjukskrivna den 17 augusti. Vidare hade Danelius vid ifrågavarande tillfälle indragit värnpliktige nr 451008-395 Eklund tidigare meddelad permission och avslagit hans förnyade ansökan om permission, under vilken han ämnat resa till Malmö för att närvara vid en begravning; på grund av den tidigare beviljade permissionen hade Eklund skaffat sig tågplatsbiljett.

Vidare ingick i Bernströms utredning bl. a. protokoll över förhör som Bernström hållit med Danelius, Andersson och Aspling samt ett av regementsläkaren L. Malmquist den 9 oktober 1965 avgivet yttrande.

Därefter verkställdes viss kompletterande utredning vid militieombudsmansexpeditionen. Sålunda höll tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson den 8 november 1965 förhör med Danelius. Därjämte inhämtades

per telefon upplysningar från Andersson och Malmquist samt fanjunkaren I. Fransson och rustmästaren K. A. Karlsson, vilka upplysningar upptagits i promemorior den 12 och den 24 november 1965. Enär av hit införskaffat utdrag av kompaniets tillrättavisningsförteckning framgick att jämväl värnpliktiga nr 440311-141 S. L. Wahlberg, nr 440607-129 Å. F. Blomberg, nr 440921-699 S. K. Thorell och nr 430612-695 S. N. G. Rodert av Danelius ålagts två dagars kompaniförbud för att de icke haft sina klädskåp låsta vid aftonvisitationen den 10 september 1965, hölls vidare av tjänsteman vid militieombudsmansexpeditionen förhör med dessa värnpliktiga den 22 november 1965.

Av handlingarna i ärendet inhämtades följande.

1. *Danelius' åläggande av kompletterande utbildning*

I 53 mom. Allmänna utbildningsbestämmelser för armén (AU), del I, stadgas: För soldat som icke kunnat tillgodogöra sig viss del av utbildningen i samma takt som sina kamrater inom samma avdelning, får — enligt regementschefs skriftligen meddelade anvisningar — lägst kompanichef anbefalla kompletterande utbildning på annan tid än daglig övningstid. Efter medgivande av förbandschef (motsv) får kompletterande utbildning anordnas på tjänstefri vardag. Sådan utbildning skall avse den övningsgren (det ämne), vari vederbörande visat bristande kunskap eller färdighet, och får icke ges karaktär av straff. Kompletterande utbildning bör anbefallas efter noggrann prövning samt endast i övningsgren (ämne) av särskild betydelse. Enbart frånvaro från viss utbildning på grund av sjukdom e d får icke — utan att härav föranledd bristande kunskap eller färdighet konstaterats — utgöra anledning till kompletterande utbildning.

Danelius har uppgivit: Marschen på två mil den 17 augusti 1965 var både ett element i marschträning och ett prov för fältidrottsmärket. Den leddes av kadetten, sergeanten Engdahl. Denne hade inte av Danelius underrättats om att för marschen skulle gälla en maximitid av tre timmar. När Danelius torsdagen den 19 augusti tog del av resultatlistorna konstaterade han att av de cirka 80 deltagande värnpliktiga endast cirka 50 klarat av marschen inom nämnda tid. Omkring 20 värnpliktiga i kompaniet hade inte deltagit i marschen. Av dessa var 8 kommenderade till vakttjänstgöring och de övriga av annan anledning, t. ex. sjukredovisning, förhindrade att deltaga. När Danelius fick reda på resultatet trodde han att deltagarna i marschen hade känt till att en maximitid av tre timmar skulle gälla för den. Han hade inte frågat Engdahl om de värnpliktiga i förväg underrättats om maximitiden. Resultatet av marschen måste betecknas som dåligt. Föregående år hade ett kompani under Danelius' ledning marscherat samma sträcka, och endast ett par värnpliktiga hade då använt längre tid än tre timmar för marschen. På grund av det dåliga resultatet ansåg Danelius att det förelåg behov av kompletterande utbildning. Han var emellertid osäker

på om han hade rätt att beordra sådan utbildning. Därför kontaktade han tjänstförrättande bataljonschefen, löjtnanten L. Olsson, och inhämtade, under åberopande av att tiden tre timmar överskridits av ett stort antal värnpliktiga, dennes tillstånd till kompletteringsutbildningen. Möjligen sade Danelius även till Olsson att avsikten var att den nya marschen skulle börja klockan 1800 fredagen den 20 augusti. Danelius' order till kompaniet den 20 augusti klockan 1300 innebar att de som den 17 augusti använt längre tid för marschen än tre timmar skulle göra om marschen den 20 augusti klockan 1800 och att även de som varit sjukredovisade den 17 augusti skulle deltaga i den nya marschen. Danelius ville kontrollera att de som varit sjukredovisade kunde fullgöra marschen på tre timmar. De som haft vakttjänstgöring slapp deltaga i den nya marschen. Detta ansåg Danelius rimligt med hänsyn till att han själv hade kommenderat dem till vakttjänstgöringen. Han tänkte kontrollera deras marschduglighet vid ett annat tillfälle, under ordinarie utbildningstid. När Danelius beordrade den kompletterande utbildningen var inte föreskrifterna i 53 mom. AU, del I, aktuella för honom. Han hade emellertid den uppfattningen att det är praxis att beordra kompletterande utbildning, om inte ifrågavarande marschprov klaras på tre timmar. Hans avsikt var inte att den kompletterande utbildningen skulle utgöra något slags straffexercis. Hur lång tid före sådan utbildning order härom skall meddelas har inte föreskrivits. Enligt regementsinstruktionen må kompletterande utbildning enligt kompanichefs bestämmande äga rum på i dagordningen angiven tid och skall behov härutöver anmälas till bataljonschefen, som fastställer övningstid och övningsändamål. I bataljonsorder har bestämts att kompletterande utbildning under juni, juli och augusti skall bedrivas på fredagar klockan 1830—2030.

Bernström har anfört: Visserligen har, såsom Danelius uppgivit, inte föreskrivits att kompletterande utbildning skall beordras viss tid innan den äger rum, men det måste anses vara mindre lämpligt att ge order härom så sent som skedde i förevarande fall. Den kompletterande utbildningen var motiverad av att de värnpliktiga icke uppfyllde den minimifordran som Danelius erfarenhetsmässigt ansåg sig kunna ställa på värnpliktiga, att de kunde marschera två mil på tre timmar. Marschen ägde rum vid en sådan tidpunkt av de värnpliktigas utbildning att de borde ha kunnat uppfylla detta krav. Skäl för kompletterande utbildning kan därför anses ha förelegat. De värnpliktiga borde dock före den första marchen ha underrättats om att de fick använda högst tre timmar för marschen för att marschprovet skulle kunna godkännas. Visserligen får enligt 53 mom. AU, del I, inte enbart frånvaro från viss utbildning på grund av sjukdom e d — utan att därav föranledd bristande kunskap eller färdighet konstaterats — utgöra anledning till kompletterande utbildning. Emellertid har ingenjörinspektören i målsättningen för värnpliktsutbildningen starkt understrukit vikten av fotmarsch, och den ifrågavarande marschen var,

förutom ett element i marschträningen, ett prov för fältidrottsmärket. Det fanns därför fog för Danelius att till den kompletterande utbildningen beordra även dem som var förhindrade att deltaga i den första marschen. Danelius har förfarit mindre omdömesgillt men synes inte ha brutit mot gällande bestämmelser. Denna sin uppfattning hade Bernström med anledning av den förut omnämnda anmälan till honom låtit framföra till Danelius med tillsägelse till denne att taga upp frågan med kompaniassistenten och förklara varför han handlat som han gjort och tillstå att den kompletterande utbildningen inte borde ha ägt rum, eftersom någon minimifordran icke angivits för marschen den 17 augusti.

2. *Eklunds permission*

Danelius har uppgivit: Eklund hörde till dem som använt längre tid än tre timmar för marschen den 17 augusti. Efter det att Danelius den 20 augusti gett order om den kompletterande utbildningen kom Eklund, omkring klockan 1500, till Danelius och begärde permission därför att han samma dag skulle resa till en begravning. Danelius svarade att Eklund skulle få permission om han vid återkomsten kunde lämna ett intyg om att han varit på begravningen. Eklund uppgav att han icke kunde skaffa något sådant intyg. Då Danelius ånyo framhöll att intyg var en förutsättning för permission sade Eklund att »då får det vara». Eklund nämnde ingenting om att Danelius tidigare beviljat honom permission från klockan 1600 ifrågavarande dag, och Danelius själv hade inte upptäckt detta förrän han undersökte saken när han fick del av de värnpliktigas anmälan mot honom. Om Eklund hade omnämnt den tidigare beviljade permissionen, hade Danelius troligen sagt till honom att denna inte längre gällde. Innan Danelius tagit definitiv ställning till denna fråga skulle han dock ha beaktat vilka olägenheter, t. ex. onödiga biljettkostnader, som Eklund skulle åsamkas genom indragning av permissionen.

Bernström har anfört, att eftersom Eklund inte ville styrka sitt skäl för permission Danelius inte syntes ha handlat felaktigt då han, trots att han tidigare beviljat Eklund permission, beordrade denne att deltaga i den kompletterande utbildningen.

3. *Danelius' åläggande av kompaniförbud*

Danelius har berättat: Han var tjänstförrättande chef för sjätte kompaniet i två perioder. Den första perioden omfattade de två sista veckorna i juni och den första veckan i juli 1965. Den andra perioden sträckte sig från första veckan i augusti till i oktober samma år. Under den första perioden klagade dagbefälet ideligen på att det rådde oordning vid aftonvisitationerna av kompaniet. Till slut tröttnade Danelius på klagomålen och meddelade vid en uppställning med kompaniet att soldaten skulle vid aftonvisitation befinna sig antingen i sängen iförd nattkläder eller vid

sängen fullt påklädd och att han i bådadera fallen skulle ha klädskåpet låst. Danelius kontrollerade inte att kompaniets samtliga värnpliktiga var närvarande vid den nämnda uppställningen. Inte heller utfärdade han någon skriftlig order om den meddelade föreskriften. Det är tänkbart att Andersson inte var närvarande vid uppställningen, eftersom han vid den tidpunkten möjligen tillhörde ett annat kompani. Vid aftonvisitationen den 10 september 1965 var det fyra eller fem värnpliktiga som hade sina skåp olåsta. Då Danelius enligt 67 § första stycket militära rättegångslagen höll förhör med dem i tillrättavisningsärendena vidgick de att så varit fallet. Danelius framhöll att det inte var tillåtet att ha skåpen olåsta vid aftonvisitationen. Huruvida Andersson då sagt att han inte kände till detta, minns Danelius inte. Om emellertid Andersson framställt ett sådant påstående, skulle Danelius troligen ha underlåtit att ålägga honom tillrättavisning.

Andersson har uppgivit: Vid Danelius' förhör med Andersson i tillrättavisningsärendet beträffande honom sade Danelius, att Andersson haft sitt klädskåp olåst vid aftonvisitationen den 10 september 1965 och därför skulle åläggas två dagars kompaniförbud. Andersson sade då att han i enlighet med plutonchefens löfte haft våta kläder hängande på skåpet och att en del våta persedlar även låg i skåpet, varför han inte velat stänga dörren förrän så sent som möjligt. Danelius svarade att Andersson kunnat ta ut de våta sakerna ur skåpet och låsa dörren. Danelius frågade inte om Andersson kände till den av Danelius utfärdade föreskriften om låsning av klädskåpen. Andersson tror inte att han själv framhöll att han inte visste om den. »I det militära lönar det sig inte att säga att man inte känner till en föreskrift.» Andersson hade senare frågat plutonchefen, kompaniadjutanten och flera av sina kamrater om de kände till att Danelius föreskrivit att klädskåpen skulle vara låsta vid aftonvisitation, men ingen av de tillfrågade hade gjort det.

Fransson har uppgivit: Med undantag för någon enstaka dag var han i tjänst vid sjätte kompaniet under hela den tid som Danelius var tjänstförrättande chef för kompaniet. Fransson, som var chef för kompaniets signalpluton, brukade vara med om de flesta uppställningarna med kompaniet. Han kan inte påminna sig ha hört Danelius föreskriva att klädskåpen skulle vara låsta vid aftonvisitation. Danelius brukade dock vid uppställningarna tala mycket om ordningsföreskrifter och dylikt, och det kan hända att han sagt att klädskåpen skulle vara låsta utan att Fransson lagt det på minnet.

Karlsson har uppgivit: Han var kompaniadjutant vid sjätte kompaniet under den tid då Danelius var tjänstförrättande chef för kompaniet. Under tiden den 5 juli—den 2 augusti 1965 hade han dock semester. Han deltog regelmässigt i kompaniets uppställningar. Danelius brukade vid uppställningarna tala ganska mycket om den inre tjänsten, ordningen i logemen-

ten och dylikt. Karlsson kan emellertid inte påminna sig att han hört Danelius föreskriva att klädskåpen skulle vara låsta vid aftonvisitation.

Wahlberg har berättat: Han hade tjänstgjort vid sjätte kompaniets signalpluton under hela den tid som Danelius var tjänstförrättande chef för kompaniet. Såvitt han vet hade Danelius inte utfärdat någon föreskrift enligt vilken klädskåpen skulle vara låsta vid aftonvisitation. I varje fall har inte Wahlberg hört Danelius göra det. Wahlberg var bara någon enstaka gång, på grund av sjukdom, borta från kompaniets uppställningar. Det verkar som om ingen vid kompaniet kände till att Danelius utfärdat en sådan föreskrift som här är i fråga. Vid aftonvisitationen den 10 september 1965 låg Wahlberg i sin säng, iförd nattkläder. Han hade slutit till dörren till sitt klädskåp genom att haka på låset men hade inte låst detsamma. Han hade legat och läst i en bok och tänkte lägga in den i skåpet när han slutat läsa. Vid Danelius' förhör med Wahlberg i tillrättavisningsärendet angående honom sade Danelius att Wahlberg haft skåpet olåst och därför skulle åläggas två dagars kompaniförbud. Danelius frågade inte om Wahlberg kände till att Danelius föreskrivit att klädskåpen skulle vara låsta vid aftonvisitation. Wahlberg påpekade ej heller att han saknade kännedom härom.

Rodert, Thorell och Blomberg har i likhet med Wahlberg uppgivit att de inte kände till någon föreskrift av Danelius att klädskåpen skulle vara låsta. De förklarade också — Blomberg dock med viss tvekan — att Danelius vid förhören med dem i tillrättavisningsärendena inte påpekat att han meddelat nämnda föreskrift.

Danelius har icke gjort någon invändning mot vad Wahlberg, Rodert, Thorell och Blomberg uppgivit om sagda förhör.

Bernström har anfört: I Armésoldat har föreskrivits att soldatens skåp skall vara låst när han lämnar logementet. Enligt regementsinstruktionen skall skåpet hållas låst så snart det inte kan övervakas. Den av Danelius utfärdade föreskriften har sålunda inte stöd i Armésoldat och regementsinstruktionen. Han har inte meddelat föreskriften på ett betryggande sätt. Föreskrifter av detta slag bör bekräftas genom skriftlig order, som anslås eller eljest finnes tillgänglig på kompaniet. I annat fall kan man inte begära att de värnpliktiga skall komma ihåg och följa betämmelserna.

4. *Danelius' order till Aspling*

Danelius har uppgivit: Den 14 september 1965 anmälde sig Aspling och fyra andra värnpliktiga för honom efter att ha varit på sjukvisitation. Aspling meddelade att han var sjukredovisad i grupp 1 och på grund av fotbesvär befriad från marsch och fysisk träning. Den pluton som de värnpliktiga tillhörde hade tidigare på cykel färdats till trakten av Sofielund, cirka 7 kilometer från kasernområdet, för att där bedriva övningar, och Danelius beordrade de från sjukvisitationen återkomna att cykla ut till

övningsplatsen. Efter cirka 10 minuter kom emellertid Aspling tillbaka till Danelius och anmälde att de inte kunde få tag på nyckeln till cykelförrådet. Danelius beordrade dem då att gå till övningsplatsen. Därvid tänkte han inte på att Aspling var befriad från marsch. Hans order innebar dock inte att de värnpliktiga skulle marschera. Det stod var och en fritt att gå i egen takt. Aspling hade inte protesterat mot att gå. Danelius kände inte närmare till vad för slags fotbesvär Aspling led av.

Aspling har berättat: Danelius beordrade de värnpliktiga att marschera till Sofielund. Vid framkomsten anmälde Aspling till plutonchefen att han var sjukredovisad på tidigare angivet sätt. När Aspling skulle återvända till kasernen gick han först omkring en kilometer till fots men fick sedan följa med övningsledaren i en bil. Aspling hade inte omtalat för övningsledaren att han känt smärtor vid marschen till Sofielund. Först den 16 eller 17 september 1965 besökte han sjukavdelningen och anmälde att det gjorde ont i foten.

Malmquist har anfört: Av de värnpliktiga som beordrades att till fots begiva sig till Sofielund var endast Aspling och en annan värnpliktig sjukredovisade, den senare var dock inte befriad från marsch. Ingen av dem förorsakades kroppsligt men av marschen. Sjukredovisningen av Aspling utgjorde ej hinder för att han, till fots eller på cykel, fick förflytta sig enskilt, i den takt som passade honom. Den långa förflyttningen till fots som här var i fråga var dock klart olämplig. Den utgjorde emellertid inte någon fara för Asplings hälsa, även om det inte var någon tvekan om att han kunde antagas ha fått smärtor och obehag av den. Aspling har sedan länge haft ont i fötterna vid gående. Besvären hade accentuerats under militärtjänstgöringen. Han hade dåliga fotvalv, plattfötter.

Bernström har förklarat: Genom den av honom verkställda utredningen hade inte klarlagts om Danelius brutit mot gällande bestämmelser; Danelius hade uppgivit att han beordrat Aspling att »gå» till Sofielund, medan Aspling uppgivit att han fått order att »marschera» dit. Emellertid borde den som är sjukredovisad i grupp 1:m inte beordras att förflytta sig så lång sträcka som det i detta fall var fråga om.

Bernström har därjämte anfört: Danelius, som är född 1939, blev officer 1961. Han har ännu icke den rutin och mognad som fordras för uppgiften som kompanichef. Den mycket allvarliga befälsbristen vid regementet har emellertid medfört att yngre befäl måste ställas inför uppgifter för vilka de icke alltid visat sig helt vuxna. Danelius är ambitiös och arbetsam och har allvarligt strävat efter att väl sköta sin tjänst och att skapa ett bra kompani. Bristande rutin har skapat svårigheter. Om Danelius brutit mot gällande bestämmelser torde främsta orsaken vara att söka i detta förhållande.

I skrivelse till Danelius den 10 februari 1966, vid vilken fogats ett exemplar av den verkställda utredningen, meddelade tjänstförrättande militieombudsmannen att han övervägde att väcka åtal mot Danelius för det denne i närmare angivna hänseenden gjort sig skyldig till tjänstefel. Härom anfördes bland annat. Enbart den omständigheten att de som var sjukredovisade den 17 augusti 1965 icke deltog i marschen denna dag hade föranlett att de ålades den kompletterande utbildningen den 20 augusti 1965; Danelius uppgift att de som den 17 augusti var kommenderade till vakttjänstgöring inte behövde deltaga i den nya marschen därför att han tänkte kontrollera deras marschfärdighet under ordinarie utbildningstid visade att utrymme för en sådan kontroll funnits under ordinarie utbildningstid även beträffande de sjukredovisade. Danelius hade således brutit mot bestämmelserna i 53 mom. AU, del I. Vidare hade han vid de förhör som han höll i tillrättavisningsärendena underlåtit att, såsom det ålegat honom, förvissa sig om att de förhörda kände till hans föreskrift om låsning av klädskåpen. Slutligen hade Danelius genom att beordra Aspling att till fots förflytta sig en sträcka av cirka 7,5 kilometer oaktat han enligt sjukredovisning var befriad från marsch åsidosatt den honom enligt 6 kap. 37 mom. tjänstereglementet för krigsmakten åvilande skyldigheten att väl vårda sig om de underlydande.

Den 22 februari 1966 inkom från Bernström en skrivelse, i vilken han anförde följande. Då det synes tveksamt om det i erforderlig grad beaktats att Danelius ställdes inför uppgifter, för vilka han saknade utbildning och rutin, ansåg Bernström det vara sin skyldighet att komplettera sitt tidigare yttrande i ärendet. Danelius placerades i maj 1965 som plutonchef vid sjätte kompaniet. Under ordinarie kompanichefens bortovaro under tiden juni—oktober 1965 beordrades Danelius som tjänstförrättande kompanichef. Han hade då ännu icke genomgått truppslagsofficersskola och saknade således kompanichefsutbildning. Bernström var medveten om detta förhållande men disponerade icke någon annan officer, som kunde avses för uppgiften. Det allvarliga befälsläget vid regementet och inte minst bristen på kaptener och äldre löjtnanter gör att yngre befäl måste ställas inför uppgifter, som de saknar erforderlig utbildning för. Detta medför också risk för misstag av det slag som Danelius gjort sig skyldig till, misstag som synes ha sin grund i bristande rutin och utbildning kombinerat med en strävan att skapa ett gott utbildningsresultat. Dessa förhållanden måste beaktas när man bedömer Danelius' handlande. Om man ställer befäl inför uppgifter, för vilka de saknar erforderlig utbildning, måste man bedöma deras handlande med utgångspunkt härifrån. Sker inte detta, skapas arbetsförhållanden för befälet som måste allvarligt påverka trivsel och arbetsglädje och därmed ytterst arbetsresultaten.

Danelius anförde i en den 18 april 1966 inkommen skrift följande. Beträffande marschprovet hade i skrivelsen till honom den 10 februari 1966

gjorts gällande att utrymme för en kontroll av de sjukredovisades marschfärdighet funnits under ordinarie utbildningstid, eftersom han avsett att kontrollera de till vakttjänstgöring kommenderade under sådan tid. Denna slutsats är emellertid enligt Danelius' uppfattning icke riktig. På kompaniet fanns omkring 100 värnpliktiga, av vilka den 17 augusti 1965 12—14 var sjukredovisade och 8 var kommenderade till vakttjänstgöring. Därest båda dessa grupper skulle ha uteslutits från deltagandet i den för övriga värnpliktiga avsedda kompletterande utbildningen, hade det varit nödvändigt att låta dem få genomgå marschprovet på ordinarie tjänstgöringstid. Detta hade emellertid inneburit, att av kompaniets samtliga värnpliktiga ej mindre än en femtedel varit frånvarande från den utbildning, som kompaniets personal enligt utbildningsplanen då skulle ha genomgått. Vid denna tidpunkt hade övningarna inom kompaniet uppnått det utbildningsavsnitt, som innebär övningar inom plutons ram, och en frånvaro av antydd omfattning måste ha menligt inverkat på möjligheten att med kompaniet i övrigt genomföra den ordinarie utbildningsplanens övningar. Marschprovets genomförande på ordinarie tjänstgöringstid skulle alltså ha medfört, att annan utbildning blivit eftersatt. Att däremot låta allenast de till vakttjänst kommenderade utföra marschprovet under ordinarie tjänstgöringstid hade icke medfört en motsvarande menlig inverkan på de planenliga övningarna, eftersom i dylikt fall blott en tolftedel av kompaniets personal varit frånvarande, vilken frånvaroomfattning motsvarar ett normalt bortfall, som icke hindrar planenliga övningars genomförande. — Därest de tillrättavisade värnpliktiga icke känt till den av Danelius givna föreskriften, skulle sådan bristande kännedom givetvis ha kommit till uttryck från deras sida vid de med dem hållna förhören. Så skedde emellertid icke, i det att ingen av dem ställde sig främmande eller ens frågande inför den sak, som förhöret gällde. Danelius har således icke handlat så, att de icke lämnats tillfälle att förklara sig. Han talade givetvis icke ensam och så oavbrutet under förhören, att de förhörda ej fick tillfälle att göra en invändning av antytt slag. Tillfälle till förklaring fanns alltså, innan han meddelade tillrättavisningarna. — Danelius hade beordrat Aspling och de fyra andra värnpliktiga som varit på sjukvisitation att cykla till Sofielund. Aspling anmälde emellertid efter en stund, att de värnpliktiga icke kunde finna nyckeln till plutonens cykelförråd. Danelius beordrade dem då att »gå» till Sofielund. Därvid anhöll Aspling att först få äta lunch i matsalen, vilken framställning emellertid avslogs. Aspling gjorde ingen invändning mot ordern att »gå» till Sofielund. Han påpekade sålunda icke friskrivningen från deltagande i marsch, gymnastik och hastiga förflyttningar samt fysisk träning. Aspling skulle säkerligen icke ha underlåtit att påminna Danelius om detta förhållande, därest han själv funnit sig icke utan skada kunna åtlyda ordern eller eljest ansett densamma för sträng.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen i skrivelse den 5 maj 1966 till Danelius följande.

Då kompletterande utbildning äger rum på tid som eljest skulle vara tjänstefri och sålunda inkräktar på de värnpliktigas fritid kan ett åläggande av sådan utbildning av dem lätt uppfattas som en form av bestraffning. Särskilt kan det framstå såsom trakasseri om värnpliktiga som till följd av sjukdom varit förhindrade deltaga i viss utbildning ålägges kompletterande utbildning på fritid. Det är således av vikt att de tidigare återgivna bestämmelserna i 53 mom. AU, del I, om anordnande av sådan utbildning noggrant iakttages.

Den kompletterande utbildning i form av marschträning, som Ni i egenskap av tjänstförrättande kompanichef beordrat skola äga rum fredagen den 20 augusti 1965 på tjänstefri tid, avsåg icke blott värnpliktiga som ej nått godtagbara resultat vid marschprovet den 17 augusti utan även värnpliktiga som då var sjukredovisade, däremot icke värnpliktiga som till följd av kommendering till vakttjänstgöring ej kunnat deltaga i marschprovet. Vidare är att beakta att huvuddelen av de värnpliktiga som beordrades deltaga i den nya marschen torde ha varit lediga följande lördag. Det kan därför antagas att många av dem varit inställda på att resa hem redan på fredagseftermiddagen. Genom ordern om den nya marschen betogs dem denna möjlighet, vilket måste ha drabbat hårdare än det eljest skulle ha gjort eftersom ordern olämpligt nog gavs endast några få timmar innan den nya marschen skulle äga rum.

På grund av sålunda angivna omständigheter kan ifrågasättas om Ni icke egentligen ålagt den kompletterande utbildningen som en bestraffning. Mot Edert förnekande vill jag dock icke göra gällande att så varit fallet.

Emellertid har Ni ålagt dem som var sjukredovisade den 17 augusti den kompletterande utbildningen utan att Ni gjort någon som helst bedömning av huruvida det brast i deras marschfärdighet. Enbart på grund av den omständigheten att de icke deltog i den första marschen har de, utan att härav föranledd bristande marschfärdighet konstaterats, ålagts den kompletterande utbildningen.

På grund härav har Ni brutit mot den i 53 mom. AU, del I, givna föreskriften att enbart frånvaro från viss utbildning på grund av sjukdom eller dylikt icke får — utan att härav föranledd bristande kunskap eller färdighet konstaterats — utgöra anledning till kompletterande utbildning. Ni har sålunda gjort Eder skyldig till tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken.

Vad gäller Eklunds permission har Ni icke begått fel eller försummelse av beskaffenhet att medföra ansvar.

De utegångsförbud som Ni ålagt Andersson, Wahlberg, Rodert, Thorell och Blomberg såsom tillrättavisning har föranletts av att de överträtt en

föreskrift om låsning av klädskåp som Ni uppgivit Eder ha muntligen meddelat vid en uppställning med kompaniet. På grund av de uppgifter som lämnats av Wahlberg, Rodert, Thorell, Blomberg, Fransson och Karlsson kan ifrågasättas om Ni verkligen utfärdat nämnda föreskrift, som för övrigt måste anses i och för sig olämplig och onödig. Utredningen ger dock icke tillräckligt klart besked i detta hänseende. Tydligen har emellertid föreskriften, därest den utfärdats, meddelats på ett otillfredsställande sätt. I annat fall skulle väl åtminstone någon av de nu nämnda personerna som hörts om Edra uppgifter ha ägt kännedom om föreskriften. Vidare är det långtifrån säkert att kompaniets samtliga värnpliktiga var närvarande vid uppställningen. Vad beträffar Andersson är det icke ens säkert att han tillhörde kompaniet vid ifrågavarande tidpunkt. Givetvis borde, såsom Bernström anfört, föreskriften ha bekräftats genom skriftlig order som anslagits eller eljest hållits tillgänglig på kompaniet. Detta framstår också som angeläget med hänsyn till att föreskriften avvek från bestämmelserna om låsning av klädskåp i Armésoldat och regementsinstruktionen.

Enligt 67 § första stycket militära rättegångslagen skall, innan tillrättavisning meddelas, den felande vid förhör lämnas tillfälle att förklara sig. Med hänsyn till vad förut anförts beträffande meddelandet av ifrågavarande föreskrift hade det ålegat Eder att vid det förhör som Ni enligt nämnda lagrum höll med Andersson, Wahlberg, Rodert, Thorell och Blomberg förvissa Eder om att de kände till föreskriften. Av utredningen framgår att Ni underlåtit att göra detta. Ni har således jämväl i detta hänseende gjort Eder skyldig till tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken.

Vad slutligen gäller Eder order till Aspling framgår av utredningen att Aspling, då Ni beordrade honom att till fots förflytta sig en sträcka av cirka 7,5 kilometer, på grund av fotbesvär var befriad från marsch och fysisk träning. Ni har förklarat att Ni beordrat Aspling att tillsammans med fyra andra värnpliktiga gå nämnda sträcka och att detta innebar att de fick förflytta sig i egen takt, medan Aspling uppgivit att Ni beordrat dem att marschera. Huruvida ordern haft det ena eller andra innehållet är av mindre betydelse, enär det under alla förhållanden, såsom framgår av Malmquists yttrande, med hänsyn till Asplings hälsotillstånd varit klart olämpligt att låta honom förflytta sig en så lång sträcka till fots. Det finns icke anledning att ifrågasätta Asplings uppgift att han förorsakades avsevärda fysiska smärtor. Ni har enligt egen uppgift icke tänkt på att Aspling var sjukredovisad på angivet sätt när Ni gav ordern, trots att Ni endast ungefär tio minuter tidigare hade underrättats härom. Detta vittnar om nonchalans för den Eder enligt 6 kap. 37 mom. tjänstereglementet för krigsmakten åvilande skyldigheten att väl vårda Eder om de underlydande. Ni har sålunda även genom försummelse att iakttaga denna skyldighet begått tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken.

Såsom jag framhöll i skrivelsen till Eder den 10 februari 1966 har jag övervägt att ställa Eder under åtal för vad Ni låtit komma Eder till last.

Med hänsyn till att Ni, såsom Bernström anfört, beordrades att tjänstgöra som kompanichef oaktat Ni saknade kompanichefsutbildning och erforderlig rutin för uppgiften som kompanichef och då Ni, såvitt framgår av utredningen, felat endast av ovarsamhet, utan vrång avsikt, finner jag mig emellertid med stöd av 4 § instruktionen för riksdagens ombudsmän kunna låta bero vid den erinran till Eder, som innefattas i det anförda.

Förevarande ärende är härmed av mig avslutat.

Avskrift av tjänstförrättande militieombudsmannens skrivelse tillställdes Andersson och Aspling.

12. Fråga om rätt för medlem av svensk FN-kontingent att bära vapen som ej tilldelats honom i tjänsten

I en den 15 december 1964 till militieombudsmannen inkommen skrift påtalade hovrättsrådet H. E. Nordström — under hänvisning till en insändare i tidningen Expressen för den 12 i samma månad — att vid de svenska FN-bataljonerna 24 C och 26 C bl. a. vissa officerare innehade privata vapen samt ifrågasatte om icke vederbörande militära myndighet borde anmodas utfärda förbud mot att till uniform bära annat vapen än sådant som tilldelats i tjänsten.

Efter remiss inkom överbefälhavaren med yttrande i anledning av vad som anförts i Nordströms skrift. Vid yttrandet var fogade *dels* ett av chefen för armén avgivet yttrande jämte viss på överbefälhavarens uppdrag verkställd utredning, *dels* yttrande av chefen för nämnda FN-bataljoner översten J. Waern, *dels ock* yttrande av chefen för FN-bataljon 28 C översten C. G. Ståhl. Sedan Nordström mött med påminnelser, inkom överbefälhavaren med nytt yttrande.

Nordström har i ärendet anfört i huvudsak: Privat eller självvald beväpning kan knappast vara förenlig med FN-militärens status och uppgift. Därtill kommer de uppenbara riskerna av att dolt innehav av vapen kan tjäna en angripare till ursäkt för överdrivet våld. Privat vapeninnehav vid FN-förband bör därför genom tjänsteföreskrift förbjudas, såsom skett exempelvis vid FN-bataljon 28 C. En sådan föreskrift är emellertid av så allmän räckvidd, att det kan ifrågasättas om den riktigaste vägen är att för varje förband omsätta föreskriften till order, vilka i ett ämne av detta slag knappast kommer att utfärdas förrän tämligen långt efter avresan från Sverige. Lämpligast vore att i t. ex. tjänstereglementet för krigsmakten (TjRK) intaga ett generellt förbud mot att under FN-tjänstgöring till uniform bära annat vapen än sådant som tilldelats i tjänsten. Strängt taget

kunde en sådan föreskrift kanske behöva göras ännu mer generell, nämligen om det för närvarande kan anses icke föreligga hinder mot att man ens i Sverige till uniform bär ett oreglementerat vapen i tjänsten under förutsättning att man har vederbörlig licens. En tanke på sådant bärande av vapen är Nordström främmande och skulle väl snart stäckas vid ett förband i Sverige. Men tanken bör väl vara lika främmande då det gäller ett svenskt förband utomlands i fredsuppdrag, som verkligen underlättas av förtroende och tillit från omgivningens sida. En annan fråga är om man bör sanktionera dold beväpning i tjänsten och formligen tilldela personalen härför ägnade vapen. Detta spörsmål synes förtjäna samråd med övriga nordiska länder som är engagerade i FN:s fredsbevarande operationer i Främre Orienten (UNEF) och på Cypern (UNFICYP) samt med de militära rådgivarna vid FN:s generalsekretariat, eftersom hållbar grund bör finnas för att frångå vad som väl kan anses gälla konventionell militär beväpning. Det kan visserligen icke göras gällande, att 1907 års Haagkonvention skulle innehålla något förbud mot att reguljär militär trupp eller enskild uniformerad medlem därav bär vapen dolt. Och en svensk FN-kontingent är utan tvivel en sådan trupp, eftersom den utgör en avdelning av den svenska krigsmakten. Haagbestämmelserna återger emellertid endast minimikrav, som dessutom präglats för rena krigsförhållanden, och det är ingalunda givet att FN:s fredsstyrkor kan nöja sig med att endast uppfylla minimikrav.

Waern har uppgivit: Sedan sin FN-tjänstgöring i Kongo hösten 1961 har han själv innehaft en i Italien inköpt fickpistol. Han har även medgivit honom underställd, särskilt utsatt personal att anskaffa och bära sådana pistoler. Det måste anses som en plikt för en FN-bataljonschef att på allt sätt förbättra skyddet för den särskilt utsatta personalen. Innehavet av fickpistol utgör emellertid icke en förstärkning av beväpningen. Fickpistolen är ett alternativ till pistol m/40 och innebär en försvagning av beväpningen för att i känsliga situationer undvika provokation. En FN-bataljonschef måste ha rätt att använda den för svensk trupp med hänsyn till svensk FN-erfarenhet lämpligaste utrustningen. Nordströms förslag att i TjRK reglera vilka vapen man i krissituationer utomlands får använda är enligt Waerns uppfattning i hög grad verklighetsfrämmande och avstyrkes bestämt.

Ståhl har beträffande förhållandena i förevarande hänseende vid FN-bataljon 28 C uppgivit: Enligt bestämmelse utfärdad av chefen för UNFICYP skall all FN-personal under tjänstgöring medföra vapen. Vad gäller sådan personal, i vars tjänsteutövning ingår att i förhandlingssyfte taga kontakt och överlägga med parterna i den rådande konflikten, är det ofta mindre lämpligt att den inställer sig vid dylika förhandlingar försedd med synliga vapen. Detta kan mången gång vara ägnat att skapa misstankar, skärpa motsättningar och i allmänhet motverka en framgångsrik utgång av för-

handlingarna. Ståhl har därför ansett lämpligt att låta nu nämnd personal, i den mån den innehar eget vapen av mer diskret utformning som kan medföras i fickan, bära sådant vapen i stället för det mer iögonfallande tjänstevapnet. Sådan avvikelse från gängse utrustning får emellertid endast ske undantagsvis och med Ståhls tillstånd. Annan avvikelse från allmänna bestämmelser rörande bärande av vapen i tjänsten är således icke tillåten och bör ej heller medgivas.

Chefen för armén har anfört: FN-personalens allmänna uppgift är en form av ordningshållning mellan parter som officiellt inte är i krig med varandra. Enskilda tjänstemäns uppgift att förhandla med parterna synes i huvudsak kunna jämställas med den uppgift en ordningshållningspatrull i Sverige skall utföra. Ordningspatrull skall enligt TjRK kap. 19 mom. 36 utrustas med vapen enligt chefs bestämmande. Val av utrustning kan vara svårt i en ömtålig och besvärlig situation om såväl strävan efter ett gott samförstånd mellan krigsmakten och allmänheten som ett absolut krav på hög användbarhet skall tillgodoses. FN-tjänstemännen uppträder helt officiellt i FN-uniform som enskilda förhandlare. Att dessa skulle eftersätta sitt personliga skydd kan ej ifrågasättas. Trots den kännedom om förhållandena som arméchefen personligen erhållit vid besök hos FN-förband anser han det svårt att bedöma säkerhetskraven i de skiftande situationer som kan uppstå. Förhållandena är vidare helt olika i Kongo och på Cypern i jämförelse med t. ex. Gaza. FN har inte utfärdat något förbud för enskild att bära eller inneha lätta vapen, exempelvis pistol. På grund av vad sålunda anförts anser arméchefen att något felaktigt förfarande icke kan läggas Waern till last.

Överbefälhavaren har anfört: Med hänsyn till de skäl för viss personals innehav och bärande av privata vapen som Waern anfört kan något felaktigt förfarande icke läggas denne till last. I princip synes det dock vara olämpligt att personal generellt tillåtes bära dolda eldhandvapen under ledighet och fritid. Erfarenheterna visar att situationer kan uppstå då behov föreligger att för vissa tjänsteuppdrag utrusta ifrågavarande personal med vapen som icke bäres öppet. Lämpliga vapen för sådant ändamål bör emellertid ingå i förbandets utrustning och icke anskaffas av enskilda. Privata eller eljest självvalda vapen bör således icke få innehas eller bäras av svensk FN-personal vare sig i eller utom tjänsten. För att skapa klarhet i denna fråga bör i vederbörligt reglemente utfärdas förbud för svensk uniformerad FN-personal att under sin tjänstgöringstid inneha dylika vapen. Överbefälhavaren har hos Kungl. Maj:t gjort framställning om utredning i frågan. Så snart resultatet av utredningen föreligger och under förutsättning att utredningen delar överbefälhavarens uppfattning kommer hemställan att göras att Kungl. Maj:t i kommandoväg utfärdar bestämmelser, varigenom sådan beväpning varom nu är fråga förbjudes. Vad gäller frågan om tilldelning och bärande av dolda vapen vid vissa tjänsteuppdrag delar

överbefälhavaren Nordströms uppfattning att i fråga om behovet av dylik beväpning samråd bör ske med de övriga nordiska länder som är engagerade i UNEF och UNFICYP. Frågan om tillåtligheten enligt folkrättsliga regler av att vapen bäres dolt är föremål för utredning hos Kungl. Maj:t, och överbefälhavaren anser sig därför sakna anledning att nu ingå på denna fråga. Därest frågan om att för vissa fall tillåta dold beväpning blir aktuell — vilket är beroende av hur de två nyss angivna frågorna besvaras — avser överbefälhavaren att i fråga om lämpligheten av att vapen bäres dolt samråda dels med berörda nordiska grannländer, dels med de militära rådgivare som är anknutna till FN:s generalsekretariat.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 12 april 1966 till överbefälhavaren följande.

Av utredningen i ärendet framgår att i vissa fall medlem av svensk FN-kontingent med kontingentschefens tillstånd uppträtt beväpnad med fickpistol som icke tilldelats honom i tjänsten.

Förbud mot annan beväpning än sådan som följer av gällande utrustningsbestämmelser synes för närvarande icke finnas. Liksom det förefaller naturligt att personalen vid förband i Sverige under fredstjänstgöring endast får använda vapen av det slag som ställts till förfogande av krigsmakten, torde även en FN-kontingent böra i officiell ordning tillhandahållas erforderlig vapenutrustning och rätten för kontingentens medlemmar att bära vapen vara i enlighet därmed begränsad. Jag anser sålunda, i likhet med hovrättsrådet Nordström, att medlem av svensk FN-kontingent till uniform icke bör få bära vapen av annat slag än som tilldelats honom i tjänsten.

Då det i ärendet gjorts gällande att medlem av FN-kontingent i speciella situationer har behov av att vara beväpnad på ett sätt som icke verkar provocerande, har emellertid fråga uppkommit om FN-personal över huvud får utrustas så att den kan uppträda med dolda vapen.

Något folkrättsligt hinder mot sådan beväpning torde icke föreligga. Enligt föreskrifter som FN:s generalsekreterare utfärdat för FN:s styrkor (se beträffande styrkan på Cypern Secretary-General's Bulletin 25 april 1964 punkt 40 samt i övrigt militieombudsmannens ämbetsberättelse 1964 s. 284) åligger det visserligen styrkorna att iakttaga principerna och andan i de allmänna internationella avtal som är tillämpliga på militär personals uppträdande. Men förbud mot dold beväpning synes icke gälla för reguljärt truppförband; för att krigets lagar, rättigheter och skyldigheter skall ha tillämpning å milistrupper och avdelningar av frivilliga måste däremot dessa trupper och avdelningar uppfylla bl. a. det villkoret att de bär sina vapen öppet (1907 års reglemente angående lagar och bruk i lantkrig, artikel 1). Och att en svensk FN-kontingent såsom utgörande en avdelning av den svenska krigsmakten är att betrakta som ett reguljärt förband ehu-

ru det rekryterats på frivillighetens väg, kan enligt min mening ej med fog bestridas.

Även om sålunda från folkrättslig synpunkt hinder ej möter att FN-personal bär dolda vapen, finnes dock skäl att ifrågasätta lämpligheten av sådan beväpning. Styrkor, som har till uppgift att upprätthålla fred och ordning och därvid bl. a. skall avvärja fientligheter mellan tvistande parter, bör uppträda som ett föredöme för parterna och måste söka vinna deras förtroende om uppgiften skall kunna fullgöras. Härmed står det knappast i överensstämmelse att den som ger sken av att vara obeväpnad i verkligheten ej är det. Å andra sidan får det anses givet att FN-personalens personliga säkerhet såvitt möjligt måste tillgodoses. Ändamålsenliga vapen kan vara ägnade att minska de risker som tjänstgöringen i och för sig medför.

Vid nu angivna förhållanden synes lämpligheten av att utrusta FN-kontingent så att den kan uppträda med dold beväpning vara en internationellt betonad avvägningsfråga. Eftersom kontingenten står till FN:s förfogande och dess verksamhet bedrives under FN:s ledning, borde frågans avgörande närmast ankomma på FN. I vart fall bör ett beslut i förevarande avseende från svensk sida icke fattas utan att vederbörande FN-myndighets uppfattning inhämtats.

Med mitt sålunda gjorda uttalande är ifrågavarande ärende av mig slutbehandlat.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes Nordström, Waern samt rättschefen i försvarsdepartementet.

13. Fråga huruvida anhörig till värnpliktig bort underrättas om att denne intagits på sjukhus

I en den 3 december 1964 till militieombudmannen inkommen skrift anförde ingenjören H. Levin: Hans son, värnpliktige nr 441213-735 Curt Lewin, ryckte in till militärtjänstgöring den 4 november 1964 vid Karlskrona örlogsskolor. Den 29 november underrättades ingenjören Levin telefonledes av en patient på centrallasarettet i Karlskrona om att sonen var intagen på lasarettet och hade blivit opererad för blindtarmsinflammation och dessutom led av lunginflammation. Meddelandet oroade ingenjören Levin med hänsyn till att sonen tidigare vid flerfaldiga tillfällen haft lungsjukdomar. Påföljande dag telefonerade såväl ingenjören Levin som hans hustru, som var bosatt på annan ort än mannen, till lasarettet och fick då upplysning om att sonen inlagts på sjukhuset den 23 november och opererats först för blindtarmsinflammation och därefter för »något som man kan likna vid tarmvred». Sonen uppgavs dessutom vara »duktigt» förkyld och hade förmodligen ådragit sig lunginflammation. På fråga varför de anhöriga icke genom örlogsskolornas eller sjukhusets försorg underrättats om sjuk--

domen svarades från lasarettet: »Det var konstigt, dom brukar meddela.» Vid förnyad förfrågning på lasarettet den 1 december upplystes att sonen nu var något bättre och att han varit »ganska sjuk förut».

Under åberopande av det anförda anhöll ingenjören Levin — med framhållande att sonens tjänstgöring vid flottan med hänsyn till hans svaga hälsa kunde komma att bli livshotande för honom — om utredning av frågan huruvida sonen av militärläkare undersökts med erforderlig omsorg och därvid befunnits lämplig för sjötjänstgöring. Vidare begärde ingenjören Levin besked om anledningen till att sonens anhöriga inte i vederbörlig ordning underrättats om sjukdomen.

I infordrat yttrande, dagtecknat den 8 december 1964, anförde tjänstförrättande chefen för Karlskrona örlogsskolor kommendörkaptenen B. Santesson följande. I samband med inställelsen till värnpliktstjänstgöring undergick Curt Lewin den 4 november 1964 i gällande besiktningsreglemente föreskrivna undersökningar och befanns i alla avseenden vara frisk. Av den vid undersökningarna upptagna anamnesen framgick, att han haft polio 1954, som läkt ut utan restpareser, och pleurit (lungsäcksinflammation) 1962. Sistnämnda sjukdom föranledde skolläkaren B. Lindell att göra förfrågan vid centraldispensären i Borlänge om, huruvida Curt Lewin därstädes var eller hade varit inregistrerad eller stod under kontroll för tuberkulös sjukdom. Frågan besvarades nekande. Vid de undersökningar Curt Lewin genomgått har sålunda intet framkommit, som föranleder hans hänförande till besiktningsgrupp, som utesluter honom från sjökommendering. Orsaken till att lasarettet, i samband med företagen operation, icke meddelat patientens närmaste anhöriga är för Santesson okänd.

Genom skrivelse till försvarets sjukvårdsstyrelse anhöll härefter militieombudsmannen om styrelsens yttrande i ärendet. Från styrelsen inkom den 29 april 1965 till militieombudsmannen det begärda yttrandet, vartill fanns fogade yttranden från Lindell, värnpliktige marinläkaren A. Sahlström, som den 23 november 1964 remitterat Curt Lewin till centrallasarettet, överläkaren vid kirurgiska kliniken på centrallasarettet E. Landelius och medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd, docenten O. Schuberth.

Lindell upplyste att Curt Lewins kompani via sjukkort underrättats om att denne inlagts på sjukhus.

Sahlström uttalade att han i enlighet med sin tolkning av föreskrifterna i kap. 21 mom. 39 tjänstereglementet för krigsmakten ej ansett det åligga honom att underrätta Curt Lewins anhöriga. Föreskrifterna innehåller följande: »Om tillståndet hos den som intagits på militär sjukvårdsanstalt betecknas som allvarligt av den läkare som är ansvarig för vården, skall meddelande om detta lämnas till vederbörande kompanichef (motsv). Denne skall i samråd med läkaren snarast låta underrätta anhörig till den sjuke. — Om den sjuke vårdas på annan sjukvårdsanstalt förfares om möjligt på samma sätt.»

Landelius anförde: Han har ej fått uppgift om varför inte Curt Lewin bett någon kontakta hemmet, vilket han väl borde ha kunnat göra första dygnet efter blindtarmsoperationen eller i samband med inläggningen. Efter den andra operationen var Curt Lewin nog på grund av febern i samband med bronchopneumonien (lunginflammationen) på höger sida för omtöcknad för att kunna tänka på saken under ett par dygn, men sedan har allmäntillståndet bättrat sig dag för dag.

Schuberth förklarade att Curt Lewins sjukdom vid den tidpunkt då Sahlström beslutade om inremitteringen till centrallasarettet icke var att betrakta som allvarlig.

För egen del anförde sjukvårdsstyrelsen: Av de i ärendet tillgängliga handlingarna synes framgå att Curt Lewin besökt sjukvårdsavdelningen vid örlogsskolorna för bukbesvär. Sahlström fann vid undersökningstillfället en lätt förhöjd kroppstemperatur (37,7°) och symtom tydande på blindtarmsinflammation, varför han remitterade Curt Lewin till centrallasarettet. På lasarettet opererades Curt Lewin samma dag på misstanken om blindtarmsinflammation. Vid operationen fann man emellertid en frisk blindtarm. Dagen efter operationen var han helt besvärsfri, men den 25 november klagade han över smärtor i buken. Då ett mekaniskt hinder för tarmpassagen misstänktes, opererades han på nytt. I efterförloppet tillstötte en lunginflammation i högra lungan, vilken dock snabbt förbättrades i likhet med operationssåren, och vid utskrivningstillfället var såväl lungröntgen som operationsområde normala. Enligt sjukvårdsstyrelsens mening har det i detta fall från början rört sig om ett s. k. »oklart bukfall», som i efterförloppet drabbats av komplikationer av sådant slag, som dessvärre emellanåt förekommer. — Av handlingarna inhämtas vidare att Curt Lewin vid inskrivningsförrättningarna den 27 november 1962 enligt bestämmelserna i gällande besiktningsreglemente (Tjänstemeddelanden från försvarets sjukvårdsstyrelse nr 12/1962) hänfördes till besiktningsgrupp 1. Detta innebär enligt 1 § besiktningskungörelsen (SFS 1951:645) duglighet till krigstjänst vid samtliga försvarsgrenar och truppslag. Något som gjorde honom olämplig för tjänstgöring till sjöss framkom sålunda icke vid detta tillfälle och ej heller vid läkarundersökningen i samband med inryckning till första tjänstgöring den 4 november 1964. Vid detta senare tillfälle uppgav Curt Lewin att han 1962 haft en pleurit (vatten i lungsäcken), varför skolläkaren införskaffade uppgifter från centraldispensären i Borlänge, huruvida Curt Lewin var eller hade varit inregistrerad därstädes. Enligt svar därifrån, vilket ingick den 9 november 1964, besvarades båda frågorna nekande. Samtidigt uppgavs att Curt Lewin den 18 december 1961 sökt centraldispensären för att få sjömansintyg. — Styrelsen anser slutligen i likhet med Schuberth att Curt Lewins sjukdomstillstånd vid den tidpunkt då beslut om inremittering till centrallasarettet fattades icke var att betrakta såsom allvarligt samt att vederbörande läkare under sådana förhål-

landen enligt styrelsens mening icke har åsidosatt föreskrifterna i kap. 21 mom. 39 tjänstereglementet för krigsmakten.

Sedan ingenjören Levin beretts tillfälle att avge påminnelser, genmälde han i en den 29 juni 1965 till militieombudsmansexpeditionen inkommen skrift: Vid undersökningen av Curt Lewin i samband med dennes inryckning till militärtjänstgöring borde förfrågningar beträffande den av Curt Lewin omförmälda pleuriten ha gjorts hos Högbo sanatorium (numera benämnt Högbo sjukhus) i Falun, där Curt Lewin är mantalsskriven. Vidare är uppgiften i yttrandena till militieombudsmannen om att Curt Lewin den 23 november 1964 sjukanmälde sig för bukbesvär oriktig. I själva verket uppsökte han sjukvårdsavdelningen för förkylning och smärtor i höger lunga. Om upplysningar från sanatoriet funnits tillgängliga på sjukavdelningen hade Curt Lewin därstädes kunnat erhålla rätt behandling vid sjukbesöket den 23 november och hade då kunnat slippa att underkastas operationerna.

Sedan i anledning av ingenjören Levins uppgifter yttrande begärts från Curt Lewin, upplyste denne i en den 25 augusti 1965 till militieombudsmansexpeditionen inkommen skrift följande. Vid inskrivningsförrättningen meddelade han läkaren att han samma år vårdats på sjukhus för lunginflammation men att han nu kände sig helt återställd. Vidare uppgav han att läkaren på Högbo sanatorium upplyst att ärren på lungan verkade att läka bra. Han framförde önskemål att få tjänstgöra vid flottan. Vid läkarbesöket på örlogsskolornas sjukvårdsavdelning den 23 november 1964 underrättade Curt Lewin Sahlström om att han varit förkyld och nu kände buksmärtor. Curt Lewin tillade att han förmodade att han hade lunginflammation, enär han haft det ett flertal gånger tidigare. Vid ankomsten till centrallasarettet förklarade Curt Lewin att han trodde sig ha lunginflammation men att Sahlström ansett blindtarmsinflammation föreligga. Curt Lewin begärde ej på centrallasarettet att anhöriga skulle underrättas, enär det syntes honom självklart att så skulle ske. Han var för övrigt så sjuk att han varken fick eller kunde lämna sängen under den första tiden.

Curt Lewins kompanichef löjtnanten K. A. Engström har i införskaffat yttrande anfört: Att Curt Lewin efter sjukmönstring vid örlogsskolornas sjukvårdsavdelning den 23 november 1964 remitterades till centrallasarettet, meddelades Engström genom sjukkort. Anledningen till att Curt Lewin intogs på lasarettet framgick inte av detta kort. De operationer som företogs på lasarettet meddelades ej Engström vare sig av lasarettet eller av örlogsskolornas sjukvårdsavdelning. Normalt besöker Engström personligen alla värnpliktiga elever under sitt befäl som intages på lasarettet. I detta fall kunde Engström på grund av sjukledighet den 26 och 27 november 1964 ej föranstalta om besök hos Curt Lewin förrän den 30 november. Denne besöktes då av högbåtsmannen Henriksson. Först denna

dag blev alltså kompanichefen underrättad om Curt Lewins tillstånd. Curt Lewin var enligt Henrikssons uppfattning vid nämnda tidpunkt på bättringsvägen. Huruvida han varit allvarligt sjuk under tiden före besöket kunde Engström ej bedöma. Detta måste enligt hans förmenande avgöras av den läkare, som haft ansvaret för vården. Om en elev intagits på lasarett och sålunda är under sakkunnig vård, anser Engström sig på goda grunder ha rätt att anta att vederbörande ej lider av någon allvarlig sjukdom så länge Engström ej meddelats om motsatsen, vilket alltså ej hade skett. Ej heller hade Engström efter Henrikssons besök anledning antaga att Curt Lewin var allvarligt sjuk. Det hade endast framkommit att han opererats för blindtarmsinflammation samt att han fått lunginflammation. Enligt Henriksson lär Curt Lewin vid tillfället i fråga ha yttrat: »Jag har opererats för blindtarmen och så har de nog satt lunginflammation på mig också.» Efter Henrikssons besök på lasarettet tog Engström kontakt med sjukvårdsavdelningen och efterhörde om man där visste något beträffande Curt Lewins tillstånd, men svaret blev negativt. Eftersom enligt Engströms åsikt ingenting hade framkommit som tydde på att Curt Lewin var eller hade varit allvarligt sjuk och Curt Lewin vid denna tidpunkt var på bättringsvägen och således snart kunde förväntas återinträda i tjänst, fann Engström ingen anledning att kontakta hans anhöriga. Efter den 30 november 1964 besöktes Curt Lewin två gånger av Engström personligen samt en gång av Henriksson.

Skolchefen kommendören H. Bong förklarade att anledning icke förelegat för Engström att vidtaga åtgärder utöver dem som företagits.

I skrivelse den 8 september 1965 till medicinalstyrelsen anhöll militieombudsmannen om styrelsens yttrande dels i frågan huruvida Curt Lewin i samband med sitt den 23 november 1964 anmälda sjukdomstillstånd ägnats den behandling, som hans tillstånd fordrat och som överensstämt med vetenskap och beprövad erfarenhet, dels ock i frågan huruvida någon läkare vid örlogsskolorna eller centrallasarettet i Karlskrona gjort sig skyldig till fel eller försummelse genom att underlåta att vidtaga åtgärder för att anhörig till Curt Lewin skulle underrättas om dennes sjukdom.

Den 24 maj 1966 inkom från medicinalstyrelsens disciplinnämnd det begärda yttrandet jämte ett utlåtande från medlemmen av dess vetenskapliga råd professorn emeritus O. Hultén och yttranden av bl. a. Landelius och underläkaren vid centrallasarettet E. Jóhannesson.

Landelius anförde: Vid inremitteringen till centrallasarettet fick man kännedom om Curt Lewins tidigare lunginflammationer. Sjukdomsbilden och undersökning gav misstanke om att en akut blindtarmsinflammation kunde föreligga. I dylikt fall är det helt emot »vetenskap och beprövad erfarenhet» att underlåta operation, om inga större kontraindikationer föreligger. Två dagar efter operationen företedde Curt Lewin ett sjukdomstillstånd med kliniska tecken på ett mekaniskt hinder för tarmpas-

sagen, en ej ovanlig komplikation beroende på sammanlödningar i bukhålan, vilken ofta kräver kirurgiskt ingrepp. Senare uppstod tecken på infektion med hög feber, vartill man som förklaring dels fann smärre, inflammatoriska processer på höger lungbas, dels så småningom framträdande tecken på en sårinfektion, båda komplikationer, som ej är ovanliga efter operation. Trots denna provkarta av smärre komplikationer repade sig Curt Lewin snabbt, och 23 dagar efter intagningen kunde han återgå till sitt förband för fortsatt konvalescens. — Försök göres givetvis alltid att få kontakt med de anhöriga, då det gäller barn och andra patienter, som ej är i stånd att själva tänka på att på egen hand eller via personalen söka förbindelse med sina anhöriga. I övriga fall anses det vara patientens både rättighet och skyldighet att själv besluta vad han önskar i detta avseende. Under ett par dagar kunde Curt Lewin på grund av sin höga feber ej anses fullt kapabel att svara för sig själv i detta hänseende, men hans tillstånd var på intet sätt oroande, och hög feber är en ej ovanlig reaktion mot en infektion hos en frisk ungdom.

Jóhannesson anförde: När inneliggande patienter opereras ånyo eller deras tillstånd ändras till det sämre, underrättas patienternas anhöriga rutinmässigt av avdelningssköterskan eller andra sjuksköterskor på vederbörande avdelning. Att operatören eller jourhavande läkaren skulle sköta om detta är uppenbarligen omöjligt ur arbetsorganisatorisk synpunkt. Att Curt Lewins anhöriga inte underrättats i detta fall är förvånande. Varken Jóhannesson eller avdelningssköterskan kan så lång tid efteråt erinra sig huruvida Curt Lewins fader eftersöktes. Ofta kan anhöriga inte anträffas per telefon.

Hultén utlät sig: Curt Lewin blev sänd till lasarettet omedelbart efter det han sjukredovisats, och därmed övertog läkarna på lasarettet ansvaret för behandlingen. Att han opererades på feldiagnosen appendicit (blindtarmsinflammation) kan icke klandras, ty symtomen kunde väl tolkas som appendicit, och eftersom temperaturen stigit från 37,7° till 38° och de vita blodkropparna hade ett så högt värde som 19 300 kunde det vara riskabelt att dröja med operationen och den borde utan risk ha kunnat företagas. Den postoperativt inträffade ileuskomplikationen (tarmhinder) kunde icke förutses. Den hävdes raskt efter andra operationen, men då inträffade lunginflammationen. Hur sjukdomsförloppet skall tolkas är nu omöjligt att avgöra. Det kan ha varit fråga om en primär, basal, högersidig lunginflammation, som givit högersidiga buksymtom av appendicitkaraktär och en tarmpares, men det skulle möjligen ha kunnat vara en bridileus, som löstes oförmärkt vid andra operationen och som efterföljts av ett postnarkotiskt infiltrat i högra lungbasen, vilken tidigare, år 1962, varit säte för inflammation. En lungröntgenbild före första operationen hade möjligen varit till nytta, men på detta tidiga stadium hade man sannolikt icke sett några förtätningar och tolkningen hade blivit osäker på grund av

förefintliga pleuritrester. Av handlingarna att döma har ingen av de läkare som handhaft vården om Curt Lewin gjort sig skyldig till försumlighet, och trots feldiagnosen kan behandlingen sägas överensstämma med vetenskap och beprövad erfarenhet. — Skyldighet att underrätta föräldrarna borde ha förelegat eftersom Curt Lewin ännu icke hade uppnått myndig ålder, och denna skyldighet tillkom egentligen operatören. Skyldigheten att underrätta kan frångås om det innebär risk att vänta med operationen tills kontakt uppnåtts med förmyndaren. I föreliggande fall hade det icke varit förenat med någon risk att dröja med operationen ett par timmar, för att åtminstone försöka nå föräldrarna med ett telefonbud. Jóhannesson borde ha ordnat detta själv eller genom ombud, t. ex. avdelningssköterskan. Hans underlåtenhet att kontakta Curt Lewins föräldrar kan emellertid icke betraktas som försumlighet, som bör föranleda ansvar.

Disciplinnämnden slutligen anförde i sitt yttrande: I anslutning till Hulténs utlåtande och på de skäl däri närmare utvecklats finner disciplinnämnden av utredningen framgå att de läkare, som handhaft vården om Curt Lewin, förfarit enligt vetenskap och beprövad erfarenhet. Vad härefter angår frågan om skyldighet förelegat att underrätta Curt Lewins föräldrar om hans sjukdom finner disciplinnämnden icke att tillståndet vid den tidpunkt då Sahlström inremitterade honom till lasarettet var att betrakta som allvarligt, varför något meddelande enligt kap. 21 mom. 39 tjänstereglementet för krigsmakten icke kan anses ha bort lämnas. Icke heller synes Curt Lewins tillstånd ha så allvarligt försämrats, sedan han intagits på lasarettet, att — även om det varit synnerligen önskvärt att föräldrarna underrättats — skyldighet härtill kan anses ha inträtt enligt 27 § sjukvårdsstadgan, vari föreskrives att det vid allvarlig försämring i en intagen patients tillstånd åligger sjukhusläkare att tillse att patientens närmaste anhöriga blir underrättade. Utredningen ger således icke vid handen att någon läkare vid örlogsskolorna eller centrallasarettet gjort sig skyldig till fel eller försummelse genom underlåtenhet att vidtaga åtgärd för att anhörig till Curt Lewin skulle underrättas om dennes sjukdom.

Tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson uttalade i beslut den 29 juli 1966 följande.

Av utredningen i ärendet framgår sammanfattningsvis följande. Värnpliktige Curt Lewin fullgjorde från och med den 4 november 1964 värnpliktstjänstgöring vid Karlskrona örlogsskolor. Sjukredovisningshandlingarna beträffande honom utvisar att han vid inskrivningen till militärtjänst den 27 november 1962 konstaterades ha haft lunginflammation och vid läkarundersökningen i samband med tjänstgöringens början uppgivit sig ha haft sådan inflammation sistnämnda år och blivit vårdad för sjukdomen på sanatoriet i Falun. Denna upplysning föranledde skolläkaren

Lindell att genom skrivelse till Borlänge centraldispensär efterhöra huruvida Curt Lewin var registrerad vid dispensären, vilket visade sig icke vara fallet. Den 23 november 1964 uppsökte Curt Lewin skolornas sjukvårdsavdelning, varvid det enligt sjukredovisningshandlingarna konstaterades att han hade en obetydlig temperaturförhöjning samt under den föregående dagen haft frysningar och matthetskänsla och därefter bukbesvär. Den undersökande läkaren värnpliktige marinläkaren Sahlström remitterade Curt Lewin till den kirurgiska avdelningen vid centrallasarettet i Karlskrona. Det kompani Curt Lewin tillhörde underrättades om att han sänts till lasarettet. Curt Lewin opererades på lasarettet den 23 november för misstänkt blindtarmsinflammation. Vid operationen befanns emellertid blindtarmen vara fullt normal. Sedan Curt Lewins buksmärtor återkommit opererades han den 25 november för misstänkt tarmvred. Vid röntgenundersökning den 27 november uppmärksammades en fläckformig förtätning i högra lungans underlob av pneumoniutseende. Efter operationen den 25 november hade Curt Lewin omkring 40° feber och led av förvirringstillstånd. Han utskrevs från lasarettet den 16 december. Ingen anhörig till Curt Lewin underrättades om sjukdomen genom militär myndighets eller lasarettets försorg.

Upplyst är att centraldispensär icke finnes i Falun och att därstädes bosatta personer i förekommande fall registreras vid centraldispensären i Borlänge. Under sådant förhållande kan det icke anses att Lindells åtgärd att infordra utredning allenast från centraldispensären och icke också från sanatoriet i Falun varit otillräcklig. Icke heller eljest ger utredningen skäl för antagandet att inskrivnings- eller inryckningsundersökningarna skett utan tillräcklig noggrannhet eller eljest i strid mot gällande föreskrifter.

Ingenjören Levins påstående att Curt Lewin vid sjukbesöket den 23 november 1964 icke skulle uppgivit sig ha haft bukbesvär saknar fog. Det motsäges bl. a. av Curt Lewins egna uppgifter. Vid sådant förhållande och på grund av vad i övrigt förevarit finner jag, i likhet med medicinalstyrelsens disciplinnämnd, icke skäl till anmärkning mot den medicinska behandlingen av Curt Lewin.

Vidkommande skyldigheten att underrätta anhörig till värnpliktig som insjuknat stadgas i kap. 21 mom. 39 tjänstereglementet för krigsmakten, såsom förut nämnts, att om tillståndet hos den som tagits in på militär sjukvårdsanstalt betecknas såsom allvarligt av den läkare som är ansvarig för vården, meddelande om detta skall lämnas till vederbörande kompanichef (motsv). Denne skall i samråd med läkaren snarast låta underrätta anhörig till den sjuke. Om den sjuke vårdas på annan sjukvårdsanstalt skall enligt ifrågavarande bestämmelse om möjligt förfaras på samma sätt. Enligt 27 § sjukvårdsstadgan åligger det, såsom ävenledes förut an-

givits, sjukhusläkare att tillse att någon av de närmaste anhöriga underrättas, då intagen persons tillstånd allvarligt försämrats.

Såsom försvarets sjukvårdsstyrelse och medicinalstyrelsens disciplinnämnd uttalat var Curt Lewins tillstånd då marinläkaren Sahlström remitterade honom till centrallasarettet icke att betrakta såsom allvarligt. Skäl till anmärkning mot Sahlström förekommer därför ej i anledning av att han ej vidtagit åtgärd för att Curt Lewins anhöriga skulle underrättas.

Ej heller under den fortsatta sjukdomen kan i enlighet med vad disciplinnämnden anfört Curt Lewins tillstånd anses ha så allvarligt försämrats att läkare vid centrallasarettet genom underlåtenhet att meddela de anhöriga kan anses ha åsidosatt bestämmelsen i 27 § sjukvårdsstadgan och därigenom ådragit sig ansvar för tjänstefel.

Givetvis framstår det emellertid som otillfredsställande att Curt Lewins föräldrar varit ovetande om att han under förhållandevis lång tid varit inlagd på sjukhus och där genomgått två operationer med efterföljande komplikationer. I viss mån kan, såsom överläkaren Landelius hävdat, ansvaret härför anses åvila Curt Lewin vilken, såvitt utredningen visar, väl kunnat före blindtarmsoperationen sörja för att de anhöriga fått vetskap om hans situation. Det är dock förståeligt om en patient, som måhända är orolig inför en förestående operation, icke alltid har i åtanke att meddela sig med sina anhöriga. Det hade därför varit på sin plats om personal på sjukhuset i anslutning till Curt Lewins intagning efterhört huruvida han önskade kontakta sina anhöriga och om han i sådant fall ville själv ombesörja kontakten eller önskade biträde av personalen. Genom en sådan förfrågan hade Curt Lewin — som enligt vad han själv uppgivit utgått ifrån att underrättelse till de anhöriga befordrades genom sjukhusets försorg — fått en tydligen erforderlig påminnelse om vilka möjligheter som kunde anlitas för att föräldrarna skulle underrättas. En omständighet som kan ha medverkat till att underrättelsefrågan synes ha kommit i bakgrunden på lasarettet är att det icke beaktats att värnpliktiga inkommer till sjukhus på sätt som merendels avviker från det normala. I vanliga fall torde patienter som skall intagas på sjukhus — bortsett från olycksfallsoffer — anlända till sjukhuset från sina hem och ofta i sällskap med anhöriga. Självklart uppkommer i sådana fall i regel inga problem av här ifrågavarande slag. Det anförda ger mig emellertid anledning att framhålla vikten av att sjukhusläkare, som mottager värnpliktiga patienter, i förekommande fall ägnar särskild uppmärksamhet åt frågan om underrättelse till vederbörandes anhöriga. Om, i fall då underrättelse bör ske, vederbörande läkare anmodar den värnpliktiges kompanichef att underrätta de anhöriga eller väljer att genom sjukhusets försorg ombesörja underrättelsen, synes vara av underordnad betydelse.

Kompanichefen Engström har förklarat att han varken från örlogssko-

lornas sjukvårdsavdelning eller från centrallasarettet fått något meddelande om arten av Curt Lewins sjukdom före högbåtsmannen Henrikssons besök på sjukhuset den 30 november 1964, och Engström har gjort gällande att han under sådant förhållande saknat anledning förmoda att Curt Lewin var allvarligt sjuk. Engströms uppfattning har otvivelaktigt stöd av innehållet i kap. 21 mom. 39 tjänstereglementet för krigsmakten. Enligt kap. 6 mom. 37 samma reglemente åligger emellertid chef att väl vårda sig om de underlydande samt främja deras rätt och bästa, och enligt kap. 21 mom. 38 skall kompanichef eller den som denne beordrar tid efter annan om möjligt besöka den som intagits på sjukhus. Även om Engström haft skäl förmoda att Curt Lewins tillstånd icke var oroande borde han — som saknade all kännedom om anledningen till att Curt Lewin intagits på sjukhus och fått kvarstanna där — med hänsyn till sistnämnda båda bestämmelser om befäls skyldighet att vårda sig om värnpliktiga lämpligen tidigare än som skett ha sökt göra sig underrättad om orsaken till Curt Lewins frånvaro från förbandet och om erforderliga åtgärder vidtagits för att föräldrarna skulle erhålla kännedom om det inträffade.

Med dessa uttalanden är ärendet slutbehandlat från min sida.

Avskrift av tjänstförrättande militieombudsmannens beslut tillställdes chefen för Karlskrona örlogsskolor, styresmannen för centrallasarettet i Karlskrona, medicinalstyrelsen och försvarets sjukvårdsstyrelse samt H. Levin. Lindell, Engström, Landelius, Jóhannesson och Sahlström skulle genom respektive myndigheters försorg erhålla del av beslutet.

14. Fråga huruvida regementschef ägt beordra militär sjukvårdspersonal att medverka vid förflyttning av civila sjukhuspatienter

Med åberopande av en i tidningen Nerikes Allehanda den 17 februari 1966 införd artikel med rubriken "Storflytt på konvalescenthem" hemställde ingenjören Klaus Rieschel, Laxå, i en den 21 februari 1966 till militieombudsmannen inkommen skrift om utredning huruvida översten, numera generalmajoren Ove Ljung i sin dåvarande egenskap av sekundchef för Livregementets grenadjärer haft befogenhet att utlåna värnpliktig personal för den i artikeln omnämnda civila tjänstgöringen.

Av tidningsartikeln framgick att fyra bårlag militära sjukvårdare från regementet deltagit i överflyttningen av patienter från Adolfsbergs konvalescenthem i Örebro till lokaler i Mellringe.

I skriften anförde Rieschel vidare: Någon nödsituation har inte förelegat och civil sjukvårdspersonal finns alltid tillgänglig i Örebro. Ifrågavarande slags utnyttjande av billig arbetskraft skapar irritation på berörd del av

arbetsmarknaden. Om de militära myndigheterna låter värnpliktiga under utbildningstiden syssla med dylika civila uppdrag, leder detta också till att allmänheten får den uppfattningen att värnpliktstiden för närvarande är för lång.

Sedan Ljung med anledning av vad Rieschel anfört anmodats inkomma med yttrande, anförde han: Den 16 februari 1966 skulle konvalescenthemmet evakueras för ombyggnad och patienterna överföras till Mellringe sjukhus. Efter framställning av styresmannen för regionsjukhuset i Örebro ställde Ljung ett befäl och tolv värnpliktiga sjukvårdare till förfogande som bårbärare vid förflyttningen av sängliggande patienter. Den värnpliktiga personalen utgjordes av elever i den vid regementet bedrivna sjukvårdsutbildningen. Denna avsåg komplettering av vederbörandes enskilda färdigheter under tiden den 14—27 februari 1966. För huvuddelen av sjukvårdsplutonen bedrevs utbildningen vid regementets sjukkvarter med omkring 100 sängliggande patienter. Förflyttningen genomfördes som övning i sjuktransporttjänst den 16 februari mellan klockan 0800 och klockan 1600 samt medförde inga extra kostnader för statsmakterna. Gällande föreskrifter i tjänstereglementet för krigsmakten ger inga regler för utnyttjande av värnpliktiga för här aktuellt ändamål. Ifrågavarande sjuktransport fyllde emellertid, i enlighet med gällande utbildningsbestämmelser, ett bestämt syfte i den viktiga specialutbildningen för värnpliktiga sjukvårdare, nämligen att dessa fick öva sig i transport av sjuka personer som fordrade stort hänsynstagande. En sjuktransport av denna art måste uppenbarligen ge ett värdefullare utbildningsresultat än de transporter med värnpliktiga s. k. sårskademarkörer som utgör huvuddelen av utbildningen i sjukbärartjänst. För övrigt medförde de värnpliktigas insats att de civila patienterna snabbt kom i en för den fortsatta vården ändamålsenlig miljö. Detta hade enligt styresmannen för regionsjukhuset icke kunnat ske så snabbt och friktionsfritt utan regementets medverkan.

Rieschel erhöll del av Ljungs yttrande och anförde därefter i en den 5 april 1966 till militieombudsmansexpeditionen inkommen skrift följande. Militära förbandschefer får ej opåtalat gå utanför de av riksdagen och försvarsdepartementet fastställda befogenheterna. Ljung har saknat befogenhet att medgiva ifrågavarande utlåning av värnpliktiga till civil tjänstgöring. Motiveringen för att så ändå skett lämnas därhän, eftersom den är ointressant i vad avser den principiella sidan av saken. Såsom medborgare i ett demokratiskt samhälle känner Rieschel oro över att en militär förbandschef utan stöd av lag och föreskrifter lånar ut underställd personal till civil tjänstgöring på direkt framställning av en civil företagsledare. Därest sådant förfarande anses tillåtligt skulle t. ex. ett företag inom verkstadsindustrin som lider brist på ingenjörer kunna vända sig till närmaste militära ingenjörförband med anhållan om utlåning av värnpliktiga ingenjörer. Även i detta hypotetiska fall skulle förbandschefen kunna åberopa utbildningsskäl.

Avslutningsvis framhöll Rieschel att han endast ur principiell synpunkt intresserat sig för denna angelägenhet.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 8 september 1966 till Ljung följande.

Av utredningen framgår att Ni såsom sekundchef låtit ett befäl och tolv värnpliktiga sjukvårdare medverka som bårbärare vid förflyttning av sängliggande patienter den 16 februari 1966 från Adolfsbergs konvalescenthem till ett annat civilt sjukhus.

Ni har förklarat att den värnpliktiga personalen utgjordes av elever i den vid regementet bedrivna sjukvårdsutbildningen och att förflyttningen genomfördes som övning i sjuktransporttjänst under tiden klockan 0800—klockan 1600.

Enligt bestämmelser och anvisningar för utbildningen av värnpliktiga på sjukvårdslinjen ur infanteriet och pansarinfanteriet (SU Vpl Sjv Inf och Pinf, 1961 års upplaga) gäller såsom mål för utbildningen att de värnpliktiga bibringas bestående färdigheter och kunskaper för avsedda befattningar i sjukvårds-(sjukbärar-)tjänst inom krigsorganisationen. Beträffande utbildningens omfattning föreskrives att under omkring fem veckor av utbildningstiden de värnpliktiga meddelas sjukhusutbildning i den mån ej begränsad platstillgång vid landets sjukvårdsinrättningar medför reducering av antalet värnpliktiga och att sjukvårdstjänst innefattar bl. a. sjuktransporter med handbår.

Ifrågavarande medverkan av värnpliktiga vid förflyttning av patienter kan uppenbarligen icke anses som sjukhusutbildning men har däremot inneburit att transport av sjuka med handbår övats. Det är emellertid tydligt att övningsmomentet varit av begränsat värde. De värnpliktigas medverkan har kommit till stånd efter framställning av styresmannen för regionsjukhuset i Örebro, vilken ansett att den haft stor betydelse för patienterna. Vid dessa förhållanden synes snarare ha varit fråga om militär medverkan i civil verksamhet än om övning av värnpliktiga.

Tjänstereglementet för krigsmakten innehåller i kap. 17 föreskrifter om militär medverkan i viss civil verksamhet. Enligt dessa får militär personal under angivna förutsättningar användas i räddningstjänst och till att såsom övningsuppgift utföra vägbyggnadsarbete m. m. samt tillåtas att medverka vid idrottstävling, utställning o. d. som ej anordnas av krigsmakten. I den mån tillämpliga föreskrifter saknas kan militär chef icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd anses äga rätt att låta underställd personal utnyttjas i civil verksamhet.

I förevarande fall har Ni sålunda icke haft befogenhet att låta militär personal medverka vid patientförflyttningen. Att så skett har emellertid icke medfört särskild kostnad eller annan olägenhet utan har tillgodosett ett

socialt intresse. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt är Edert förfaringssätt icke av beskaffenhet att föranleda ansvar.

Jag företager icke vidare åtgärd i ärendet.

Avskrift av militieombudsmannens skrivelse tillställdes Rieschel.

15. Fråga om värnpliktig varit skyldig att ha sitt hår kortklippt. Tillika fråga huruvida beslut om hävande av underbefälsuttagning föregripits

I en till militieombudsmansexpeditionen den 29 september 1965 inkommen skrift anförde värnpliktige nr 441108-757 P. L. Lindahl, Härnösands kustartillerikår: I Aftonbladet för den 26 september 1965 fanns under rubriken »Så långt hår får inte ett svenskt befäl ha» en artikel om hur Lindahl, som placerats vid kåren sedan han skilts från militärpolisutbildning vid Livregementets husarer, blivit behandlad av de militära myndigheterna därför att han har långt hår. Han vill nu själv framhålla några synpunkter i saken. Han var från början uttagen till underbefälsutbildning och är det fortfarande, teoretiskt sett. Vid kåren blev han i början av augusti 1965 tagen från trupp. Han tillhörde spärrbataljonen, men bataljonschefen överstelöjtnanten A. Rosenbaum ville inte ha honom under sitt befäl. Överförd till kasernavdelningen började Lindahl tjänstgöra på Hemsön under befäl av uppbördsmannen flaggjunkaren Larsson. Han tjänstgjorde som förrådsarbetare, för det mesta tillsammans med två civilanställda. Någon som helst militär utbildning var det inte fråga om. Han var kvar på Hemsön ungefär en månad. Härefter blev han förflyttad till underofficersmässen. Vid denna arbetade han endast tre dagar. Sedan blev han överförd till handvapenverkstaden, där han fortfarande tjänstgör. Han har sålunda inte åtnjutit någon underbefälsutbildning sedan han placerades vid kasernavdelningen. Och under den månad han tillhörde spärrbataljonen fick han hela tiden syssla med fältarbete. Den enda »krigiska» utbildning han erhållit vid kåren är fyra timmar avseende granatkastare. Trots att befälen måste ha varit medvetna om detta kvarstår Lindahl som underbefälsuttagen. Ingen hade tänkt på det felaktiga häri förrän han själv påpekade det för fjorton dagar sedan. Han har ännu inte fått reda på när han skall rycka ut. Som vanlig soldat skall man ju fullgöra en första tjänstgöring om 290 dagar. Lindahl har nu tjänstgjort 309 dagar. Han tar för givet att hans underbefälsuttagning blir hävd. Om så sker har han emellertid tjänstgjort för många dagar. På kårens mobiliseringsdetalj har uppgivits att han inte skall få någon ersättning för att han tjänstgjort för länge. Han ifrågasätter om detta kan vara riktigt.

Sedan skriften remitterats till chefen för kustartillerikåren för utredning

och yttrande, inkom den 22 november 1965 yttrande från kårchefen översten C. G. Eklund. Därefter upprättades inom militieombudsmansexpeditionen en promemoria, vilken översändes till kårchefen samt sekundchefen för Livregementets husarer med hemställan om kompletterande utredning och yttrande i vissa i promemorian angivna hänseenden. Begärda yttranden inkom från sekundchefen överstelöjtnanten B. Ljungquist den 22 december 1965 och från Eklund den 26 januari 1966. Eklunds yttrande var åtföljt av en av Rosenbaum upprättad promemoria. Vidare har efter remiss yttrande inkommit från chefen från centrala värnpliktsbyrån den 14 februari 1966 och från överbefälhavaren den 7 september 1966. Sistnämnda yttrande har på uppdrag av överbefälhavaren avgivits av chefen för försvarsstaben generalmajoren C. E. Almgren.

Av den sålunda föreliggande utredningen inhämtades till en början följande. Vid inskrivningsförrättning den 26 oktober 1962 hänfördes Lindahl till besiktningsgrupp 1, tilldelades kustartilleriet och uttogs till underbefälsutbildning. Han inkallades till första tjänstgöring om 324 dagar med inryckning den 23 november 1964 och utryckning den 14 oktober 1965. Då Lindahl ansetts lämplig för militärpolisutbildning, fick han den 24 november 1964 påbörja sådan vid Livregementets husarer. Den 7 juni 1965 skildes han från denna utbildning. I samband därmed hade Lindahls skvadronchef ryttmästaren J. Rabber avgivit ett befälsomdöme beträffande honom av följande lydelse: »Inga befälsegenskaper, dåligt uppträdande, oftast osnygg, underkänd i polisteori.» Lindahl, som tilldelades vitsorden X, 4, 4, blev från och med den 8 juni 1965 — med bibehållen underbefälsuttagning — överförd till kustartillerikåren. Han placerades där vid spärrbataljonens andra batteri men blev från och med den 4 augusti 1965 avförd från denna avdelning. Den 17 september 1965 insände tjänstförrättande chefen för kårens utbildningsavdelning kaptenen Å. Silén, på uppdrag av kårchefen, till centrala värnpliktsbyrån förslag om att underbefälsuttagningen av Lindahl skulle hävas. Förslaget var åtföljt av ett av Rosenbaum, ordinarie chef för utbildningsavdelningen och för spärrbataljonen, avgivet befälsomdöme. I detta erinrades om att Lindahl avpolletterats från militärpolisskolan samt angavs *att* under Lindahls tjänstgöring vid kåren hans förutsättningar att tillgodogöra sig underbefälsutbildning vid kustartilleriet prövats, *att* därvid konstaterats att han saknar den ansvarskänsla som ställning som befäl medför och visat dåligt omdöme genom att icke följa allmänt vedertagna regler för personlig puts *samt att* dessa Lindahls karaktärsfel, som icke kunnat bortarbetas, innebär att hans förutsättningar att utöva militärt befäl icke kan godkännas. Enligt beslut av chefen för marinen hemförlovades Lindahl med utgången av den 1 oktober 1965. Han hade då tjänstgjort 312 dagar. Chefen för marinen hävde underbefälsuttagningen genom beslut den 22 oktober 1965 och förklarade genom beslut den 16 december 1965 att den tjänstgöring Lindahl fullgjort utöver 290 dagar

skulle i personalredovisningshandlingarna antecknas såsom i direkt anslutning till första tjänstgöringen fullgjord repetitionsövning (del därav).

Beträffande Lindahls tjänstgöring vid Livregementets husarer uppgav Ljungquist: Vid inryckningen hade Lindahl visserligen långt hår, men det var icke avsevärt längre än en del andra nyinrycktas. På uppmaning av sin plutonchef ansade han frisyren så att han såg vårdad ut. Han lät dock håret bli allt längre, men på befälets tillsägelse jämnade han vid ytterligare ett par tillfällen till håret i topparna. I maj 1965 erhöll han återigen tillsägelse att snygga till håret. Detta gjorde han ej, men enär han då redan föreslagits bli skild från militärpolisutbildningen vidtogs inga åtgärder mot honom. Lindahls frisyr har ej påverkat bedömningen av hans lämplighet som militärpolis på annat sätt än att den bidragit till att han ansågs »osnygg». Lindahl var sjukredovisad långa perioder, till en del såsom icke tjänstbar och i övrigt såsom delvis tjänstbar. Detta medförde, förutom rena kunskapsluckor hos honom, att möjligheterna att under ett tidigt skede bedöma hans befälsegenskaper försvårades. Han prövades dock i likhet med övriga elever. Därvid framkom att han saknade den fasthet i tal och uppträdande, som man kräver av befäl framförallt i militärpolistjänst. Dessutom infann han sig till de flesta uppställningarna med felaktigt buren eller ovårdad utrustning, vilket tydde på bristande självdisciplin och nonchalans mot utfärdade bestämmelser. Med hänsyn till Lindahls långa frånvaro på grund av sjukdom beslöt Rabber avvakta teoriskedets slut i april 1965 för att få en allsidig bedömning av Lindahl. Denne meddelades dock att han, om någon förbättring icke skedde, skulle skiljas från utbildningen. Efter teoriskedets slut, då det visade sig att Lindahl av civila lärare underkänts i såväl straffrätt som ordningspolistjänst och någon förbättring i övrigt ej skett, bedömdes han olämplig som militärpolis och föreslogs bli skild från utbildningen. Det har tidigare visat sig att underbefälsuttagna värnpliktiga, som varit olämpliga som militärpoliser och därför skilts från militärpolisutbildningen, väl lämpat sig som gruppchefer och gruppchefs ställföreträdare. Lindahl föreslogs bli skild från utbildningen på grund av olämplighet för militärpolistjänst. Anledning att pröva hans underbefälsuttagning ansågs icke föreligga vid denna tidpunkt. Lindahl var en särling och accepterades ej av kamraterna. Förflyttning till annan tjänst, annan miljö och andra kamrater skulle kanske få honom att bjuda till och visa befälsegenskaper som svarade mot hans uttagning. Ändrad uttagning borde ifrågakomma först sedan han prövats i annan tjänst.

Vad härefter angår Lindahls tjänstgöring vid kustartillerikåren uppgav Rosenbaum: Eftersom det erfordras speciella egenskaper för tjänstgöring som militärpolis utgör ett skiljande från militärpolisutbildning icke i och för sig en avgörande indikation på olämplighet för befälsutbildning. Rosenbaum ansåg därför att Lindahl, trots det mycket negativa befälsomdömet

från Livregementets husarer, borde prövas ytterligare vid kåren och placerade honom vid andra batteriets närförsvarspluton. Enär Rosenbaum påbörjade sin semester några dagar efter Lindahls ankomst till kåren fick han ingen kontakt med Lindahl förrän den 2 augusti 1965. Nämnda dag inspekterade Rosenbaum spärrbataljonen. Han förvånades då över Lindahls osedvanligt oklippta hår och beordrade Lindahl — liksom tidigare flera av Lindahls kamrater — att klippa håret samma dag. Efter inspektionen meddelade löjtnanten Norberg, chef för andra batteriet, att han tidigare anmält Lindahl för att denne vägrat efterkomma av Norberg given order att klippa håret, att militärförhör hållits i saken samt att målet av tjänstförrättande kårchefen majoren Engius hänskjutits till åklagarmyndigheten i Härnösand. Norberg hade stött sin anmälan på den i tjänstereglementet för krigsmakten (TjRK) kap. 6 mom. 14 intagna bestämmelsen att »hår och skägg skola hållas klippta och vårdade och få exempelvis icke hindra bärande av skyddsmask» och på det förtydligande av bestämmelsen som Rosenbaum angett i en särskild instruktion för befälet vid bataljonen. Detta förtydligande lyder: »Håret skall vara kortklippt (samt kammat och borstat).» Visserligen hade Norberg handlat formellt riktigt då han anmälde Lindahl, men Rosenbaum ansåg att därigenom alltför starka medel tillgripits och att saken borde handläggas på annat sätt. För att sätta sig in i fallet och för att försöka förmå Lindahl att inse betydelsen av att den som blir satt att utöva befäl är lojal mot gällande regler kallade Rosenbaum omedelbart till sig Lindahl och sökte under ett ingående samtal förmå honom att ändra ståndpunkt. Sålunda framhöll Rosenbaum för Lindahl att det inte var så länge sedan män bar lika långt hår som Lindahl gjorde och att det inte var otroligt att man med tiden skulle återgå till detta mode, men att det för närvarande inte var föreskrivet »i den militära modejournalen» att man skulle ha sådan frisyr. Rosenbaum framhöll vidare att en krigsmakt bedöms av främmande observatörer, som har samma uppfattning om hållning och stil som Rosenbaum, och att det skadar ett förbands anseende om de värnpliktiga visar bristande lojalitet mot militära ordningsregler gällande t. ex. klädsel, hållning, rakning och hårklippning. Rosenbaum förklarade att allt befäl måste underkasta sig en mängd restriktioner och att Lindahl längre fram, om han blev befäl, skulle inse att det bästa sättet att leda är att föregå med gott exempel och att ingen trupp litar på en chef, som inte visar att han i alla avseenden är lojal mot skrivna och oskrivna regler. Lindahl delade Rosenbaums åsikter men var inte villig att klippa håret; han »ville behålla sitt ansikte». Inte heller Rosenbaums påpekande att håret efter klippning snart skulle växa ut igen förmådde rubba Lindahl från hans ståndpunkt. Rosenbaum förvissade sig om att Lindahl inte var beroende av hårets utseende som musiker eller dylikt. Rosenbaum bedömde att Lindahl kommit i en trotssituation och förstod att man tillsvidare inte kunde komma någon vart med honom. Efter ungefär en och en halv timmes samtal med Lindahl orienterade Rosenbaum

Eklund om fallet. Rosenbaum föreslog att målet mot Lindahl, vilket Rosenbaum ansåg icke vara av den vikt att det borde drivas till sin spets, om möjligt skulle återkallas från åklagarmyndigheten samt att Lindahl tillfälligt skulle få annan tjänstgöring för att i en helt ny miljö komma ur den tvångssituation, i vilken han befann sig. Eklund godkände detta förslag. Härom underrättade Rosenbaum Lindahl vid ett nytt, ävenledes långt samtal. Lindahl fick därvid bl. a. veta att han skulle tjänstgöra hos mobiliseringsunderofficeren, flaggjunkaren Larsson. Lindahl förklarade sig belåten med detta. Rosenbaum meddelade batterichefen att Lindahl tillfälligt skulle placeras på kasernavdelningen för tjänstgöring under Larsson samt informerade denne och tjänstförrättande adjutanten vid kasernavdelningen, överfuriren Östman, om de aktuella problemen med Lindahl och beordrade dem att på lämpligt sätt medverka till att Lindahl bibringades förståelse för sitt ansvar som soldat och blivande befäl. Det var Rosenbaums förhoppning att Lindahl skulle ändra sin trotsande attityd och med tiden kunna återplaceras vid andra batteriet. Frågan om Lindahl skulle godkännas eller ej skulle därmed på vanligt sätt komma upp till bedömande i samband med utryckningen den 14 oktober 1965. Den 3 augusti 1965 lämnade Rosenbaum Härnösand för tjänstgöring på annan ort. Vid ett besök i staden den 16 september 1965 informerades han om Lindahls utveckling och fann att den inte gått i den riktning han hoppats. Han skrev då det ovannämnda befälsutlåtandet. Vad beträffar Lindahls uttalande att befälet inte tänkt på det felaktiga i att han kvarstod som underbefälsuttagen vill Rosenbaum framhålla att han i första hand ägnat sitt intresse åt hur Lindahl skulle utbildas till underbefäl.

Eklund uppgav: Sedan Rosenbaum anmält att Lindahl i sitt uppträdande, icke minst vad gällde den personliga putsen, gett uttryck åt så utpräglade särdrag, att hans lämplighet för fortsatt befälsutbildning allvarligt kunde ifrågasättas, beslöt Eklund, i enlighet med Rosenbaums förslag, att Lindahl tillfälligt skulle skiljas från sin avdelning och sättas under befäl av Larsson, som hade mångårig och väl vitsordad tjänst som trupputbildare bakom sig. Eklund ansåg att det icke minst ur Lindahls egen synpunkt var lämpligt att Lindahl för en tid, utan trycket från kamraterna i sin dittillsvarande avdelning, gavs ytterligare möjlighet att ändra attityd innan slutgiltig ställning togs till frågan om förslag att häva underbefälsuttagningen. Sedan målet mot Lindahl på Eklunds begäran återsänts av åklagaren avskrevs det av Eklund, enär han fann saken vara av synnerligen ringa vikt. Enligt Eklunds uppfattning är frågan om Lindahls frisyr perifer. Eklund anser nämligen att Lindahls sätt att hålla fast vid sin ovårdade frisyr närmast är att betrakta som ett symptom på vissa, från befälsutbildningssynpunkt mindre lyckade egenskaper och att det är dessa som är det primära i sammanhanget. Lindahls frisyr kan icke ens med mycket god vilja karaktäriseras som klippt och vårdad. Att han uppträdde i sådan

frisyr bidrog till att skapa intrycket att han var »oftast osnygg» och uppfattades som ett utslag av så dåligt omdöme att hans befälslämplighet kunde ifrågasättas. Det var dock icke enbart det långa, oftast ovårdade håret, som föranledde denna bedömning. Vid ett tillfälle uppträdde han sålunda i s. k. modskängor till uniform. Den under Rosenbaums frånvaro från regementet tjänstförrättande chefen för utbildningsavdelningen hade ej informerats om ärendet beträffande Lindahl, enär Rosenbaum avsåg att själv handlägga detsamma. Rosenbaum hade icke möjlighet att göra det förrän den 16 september 1965 på grund av sin tjänstgöring utanför kåren och den stora arbetsbörda som därvid ålåg honom.

I det av Almgren avgivna yttrandet anfördes: Från överbefälhavarens sida synes anledning till ställningstagande föreligga främst i fråga om underbefälsuttagningens hävande och tillämpningen av kap. 6 mom. 14 TjRK. Vid tidpunkten för Lindahls skiljande från militärpolisutbildningen fanns enligt överbefälhavarens mening icke tillräckligt underlag för förslag om hävande av Lindahls underbefälsuttagning. Då Lindahl fortsatte befälsutbildningen vid kåren hade kårchefen visserligen tillgång till de vitsord och det befälsomdöme som vid Livregementets husarer utfärdats beträffande Lindahl men saknade helt egen uppfattning om Lindahls förmåga. Det förefaller därför naturligt att kårchefen, bl. a. i avsikt att personligen skaffa sig ett säkert underlag för ett eventuellt förslag om hävande av underbefälsuttagningen, lät Lindahl fortsätta underbefälsutbildningen. Under pågående utbildning måste stor restriktivitet tillämpas vid sådant hävande av underbefälsuttagning som icke sammanhänger med ändring av besiktningsgrupp, och detta med hänsyn till konsekvenserna i utbildningshänseende. Hävs underbefälsuttagningen, avkortas tjänstgöringstiden vid kustartilleriet från 324 till 290 dagar. Härigenom kommer utbildningen att avbrytas före eller i början av den avslutande gemensamma förbandsutbildningen, vilket medför att även utbildning till menigs befattning blir ofullständig. Detta förhållande är beaktat i premiebestämmelserna, enligt vilka tjänstgöringspremie utgår som kompensation för den längre tjänstgöringstiden. Hävande av underbefälsuttagning under pågående utbildning bör således ske endast i undantagsfall, när särskilda omständigheter är för handen, och förutsätter i regel att vederbörande kan överföras till kategori, där nackdelarna av den ofullständiga utbildningen icke väger alltför tungt. Om hävande av uttagning ifrågakommer bör ställning härtill tagas i så god tid att beslut kan föreligga före tidpunkten för utryckning vid den kortare tjänstgöringstiden. Rosenbaums anmälan till Eklund angående särdragen i Lindahls personliga uppträdande jämte kännedom om vitsorden och befälsomdömet från Livregementets husarer synes ha utgjort tillräckligt underlag för beslut av Eklund om omgående åtgärder för att få underbefälsuttagningen hävd. En framställning härom till chefen för ma-

rinen den 2 augusti 1965 hade sannolikt resulterat i att ändring av uttagningen kommit till stånd och att Lindahl kunnat utrycka den 10 september 1965. Den ytterligare prövning som skedde av Lindahls lämplighet för underbefälsutbildning — varvid han skildes från sin avdelning och sattes under befäl av en flaggunderofficer — kan ifrågasättas som en väl långt gående åtgärd. Däremot strider icke denna ytterligare prövning mot gällande utbildningsbestämmelser. Vid tillkomsten av bestämmelserna i kap. 6 mom. 14 TjRK synes främst följande för den enskilde och krigsmakten betydelsefulla förhållanden ha varit vägledande. Bestämmelserna bör principiellt ha sådan utformning att de icke medför onödiga och för den enskilde kränkande ingrepp i den personliga integriteten. Vissa inskränkningar, bl. a. beträffande hår och skägg, är dock nödvändiga för att tjänsten skall kunna utövas på ett tillfredsställande sätt. Exempel härpå är att hår och skägg icke får hindra bärande av skyddsmask. De utländska iakttagare som söker skapa sig en uppfattning om sådana förhållanden inom den svenska krigsmakten som disciplin och lojalitet är oftast hänvisade till de intryck som enskilda uniformerade krigsmän kan ge. Enligt föreskriften att hår och skägg skall hållas vårdade och klippta har strävan bl. a. varit att kunna visa upp medborgare i uniform som icke i nämnvärd grad avviker från normalbeteendet. Vid bestämmelsernas tillkomst kunde icke förutses sådana hårmodets växlingar, som under senare år tagit sig uttryck i att en del värnpliktiga är mycket långhåriga. Från arbetarskyddssynpunkt innebär det långa håret uppenbara risker för olycksfall med allvarliga personskador som följd, liksom det långa håret medför betydande svårigheter att under fältmässiga förhållanden, ombord och även inom kaserner iaktta en sådan personlig hygien som är angelägen. De värnpliktigas hår bör därför icke vara längre än att det till större delen kan döljas av huvudbonad. En sådan tillämpning av ifrågavarande bestämmelser överensstämmer med att kvinnliga arbetstagare med stöd av arbetarskyddskungörelsen kan åläggas att bära håret uppsatt eller dolt av särskild huvudbonad. Att manliga arbetstagare med långt hår utgör ett allvarligt problem från yrkesskadesynpunkt framgår med tydlighet av ett av arbetarskyddsnämnden i mars 1966 utsänt meddelande, i vilket med anledning av gjorda förfrågningar anges att manliga yrkesskoleelever med modernt långt hår, s. k. mods, bör kunna åläggas att bära hårskydd. Att bära en frisyr som avviker från flertalet värnpliktigas kan i enskilda fall medföra allvarliga svårigheter i kamratumgänget. Risken för kamratförtryck kan öka i det kollektiva liv som värnpliktstjänstgöringen måste medföra. Med hänsyn till att modet med långt hår visar starkt vikande tendens finner överbefälhavaren att ifrågavarande föreskrifter i TjRK är tillfyllest. Från arbetarskyddssynpunkt bör dock förhållandet fortsättningsvis följas med uppmärksamhet.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 21 oktober 1966 till Eklund följande.

Utredningen visar följande. Värnpliktige Lindahl uttogs vid inskrivningen till underbefälsutbildning, vilket medförde att han skulle fullgöra en första tjänstgöring om 324 dagar. Den 24 november 1964 började han militärpolisutbildning vid Livregementets husarer. Då Lindahl befanns olämplig i militärpolistjänst, överfördes han från och med den 8 juni 1965 till andra batteriet vid kustartillerikårens spärrbataljon för att utbildas till närförsvarsman. Efter anmälan av chefen för utbildningsavdelningen Rosenbaum beslöt Ni att Lindahl den 4 augusti skulle skiljas från batteriet och ställas under befäl av flaggjunkaren Larsson. Lindahl tjänstgjorde därefter först i förrådsarbete på Hemsön under omkring en månad, sedan i underofficersmässen tre dagar och slutligen i handvapenverkstaden. På förslag av Rosenbaum gjordes den 16 september 1965 hos centrala värnpliktsbyrån framställning om hävande av Lindahls underbefälsuttagning. Sedan Lindahl den 1 oktober 1965 hemförlovats, beslöt chefen för marinen dels den 22 oktober 1965 att underbefälsuttagningen skulle hävas, med påföljd att Lindahls första tjänstgöring skulle omfatta allenast 290 dagar, och dels den 16 december 1965 att den tjänstgöring Lindahl fullgjort utöver 290 dagar skulle i personalredovisningshandlingarna antecknas såsom fullgjord repetitionsövning eller del därav.

Rosenbaums anmälan, som ledde till att Lindahl skildes från batteriet, innehöll att denne i sitt uppträdande icke minst beträffande den personliga putsen givit uttryck åt så utpräglade särdrag att hans lämplighet för fortsatt befälsutbildning allvarligt kunde ifrågasättas. Rosenbaums förslag om hävande av underbefälsuttagningen motiverades i ett av honom avgivet s. k. befälsomdöme. I detta uttalas att Lindahl saknar den ansvarskänsla som ställningen såsom befäl medför och visat dåligt omdöme genom att icke följa allmänt vedertagna regler för personlig puts. Av vad Rosenbaum själv uppgivit i förevarande ärende framgår att såväl hans anmälan som befälsomdömet grundats huvudsakligen på det förhållandet att Lindahl, som hade långt hår, s. k. modsfrisyr, icke kunnat förmås att låta kortklippa håret i enlighet med en av Rosenbaum utfärdad särskild instruktion.

I kap. 6 mom. 14 tjänstereglementet för krigsmakten föreskrives att krigsman skall iaktta personlig hygien och puts samt att hår och skägg skall hållas klippta och vårdade och exempelvis icke får hindra bärande av skyddsmask.

Såsom överbefälhavaren anfört torde vid denna föreskrifts tillkomst icke ha beaktats att manlig ungdom numera i viss omfattning har frisyr med långt hår. Med att håret skall hållas klippt synes sålunda endast ha avsetts att det skall vara vårdat även genom sådan klippning som envar vanligen tid efter annan låter företaga eller, enligt ordalagen i Armésoldat 1965 s. 135,

vara så klippt att det ser vårdat ut. Icke heller eljest finnes anledning att antaga att krigsman genom föreskriften ålagts att ha håret kortklippt. En annan sak är att i fall då hår medför avgörande olägenhet för tjänsten, t. ex. vid bärande av skyddsmask eller vid hanterande av maskinell utrustning, vederbörande måste underkasta sig den justering av frisyren som erfordras när olägenheten icke med mindre ingripande medel, såsom hårnät o. d., kan undanröjas.

På grund av det sålunda anförda innebär ifrågavarande föreskrift icke skyldighet för krigsman att ha sitt hår kortklippt, och Rosenbaums instruktion om sådan skyldighet är följaktligen icke författningsenlig. Överbefälhavaren har förklarat att han med hänsyn till att modet med långt hår visar starkt vikande tendens finner föreskriften vara tillfyllest.

Vid angivna förhållanden synes Lindahls vägran att ändra sin frisyr icke rimligtvis ha bort anses tyda på olämplighet för befälsutbildning eller visa bristande ansvarskänsla och dåligt omdöme. Enligt min mening har därför Rosenbaum saknat fog för vad han yttrat därom i ovannämnda anmälan och befälsomdöme.

Edert på grundval av Rosenbaums anmälan fattade beslut att skilja Lindahl från batteriet är emellertid i och för sig anmärkningsvärt. Det torde ha varit naturligare att den ytterligare prövning av Lindahls lämplighet såsom befäl, som Ni sagt Eder därmed ha velat åstadkomma, skett medan Lindahl undergått fortsatt befälsutbildning än då han sysslat med handräckningsarbete. I realiteten synes beslutet ha inneburit att Lindahls befälsutbildning avbrutits. Eftersom Ni icke själv ägde befogenhet att häva Lindahls uttagning till underbefälsutbildning, borde Ni ha avvaktat den behöriga myndighetens avgörande. Att sådant föregripes på sätt som här skett måste anses betänkligt såväl från allmän synpunkt som med hänsyn till den enskildes intresse.

Utöver mitt nu gjorda uttalande finner jag ärendet icke påkalla vidare åtgärd från min sida.

Rosenbaum skulle genom Eklunds försorg erhålla del av militieombudsmannens skrivelse. Avskrift härav tillställdes överbefälhavaren, chefen för centrala värnpliktsbyrån, sekundchefen för Livregementets husarer och Lindahl.

16. Frågor huruvida försvarets sjukvårdsstyrelse i ett där anhängigt ärende *dels* haft skäl att inhämta yttrande från annan myndighet, *dels* inom rimlig tid lämnat begärd upplysning angående handläggningen *och dels* givit det slutliga beslutet en tillfredsställande avfattning

Den 3 januari 1964 inkom till militieombudsmansexpeditionen från förste flygläkaren O. Löfberg, Skånska flygflottiljen, en klagoskrift vari denne påtalade försvarets sjukvårdsstyrelses handläggning av ett av honom därstädes anhängiggjort ärende. Vid skriften var fogade avskrifter av två skrivelser från Löfberg till sjukvårdsstyrelsen, den ena dagtecknad den 15 september 1962 och den andra den 30 oktober 1962, ävensom avskrifter av skrivelser som förekommit i tidigare skriftvävling mellan Löfberg och sjukvårdsstyrelsen rörande frånvaro från värnpliktstjänstgöring till följd av sjukdom eller skada.

I skrivelsen den 15 september 1962 hade Löfberg anfört i huvudsak följande.

Den 29 augusti 1962 avlossade en värnpliktig vid flottiljen, sannolikt i självmordssyfte, med en kulsprutepistol två skott mot huvudet. Han tycks bli svårt invalidiserad då synen på båda ögonen samt lukt och smak troligen för alltid gått förlorade. Anmälan om olycksfall enligt militärersättningsförordningen har insänts till riksförsäkringsverket. Enär chefen för centrala värnpliktsbyrån förklarat (sjukvårdsstyrelsens skrivelser den 17 maj och den 22 augusti 1961, dnr 102: 12, samt centrala värnpliktsbyråns skrivelse den 1 augusti 1961, nr 43: 32) att vid tveksamhet i bedömande av frågan om tjänsten förorsakat sjukdom ärendet skall underställas värnpliktsbyrån och sjukvårdsstyrelsen, anhålles om yttrande huruvida den skada som den värnpliktige förorsakat sig själv uppsåtligen skall anses vara ådragen i tjänsten eller ej. Vid den psykologiska testningen i samband med inskrivningen visade sig den värnpliktige vara fullt normal och han har icke uppsökt flottiljsjukhuset för någon sjukdom. Polisutredningen har enligt uppgift icke gett någon klar bild av orsaken till hans handlingssätt.

Skrivelsen den 30 oktober 1962 innehöll följande.

Den värnpliktiges tillstånd är sådant att han för all framtid är oduglig till varje slag av militärtjänst (total blindhet på båda ögonen). Då svar å skrivelsen den 15 september 1962 ej ingått och frågan om hemförlovning fortfarande står öppen, anhålles om uppgift när svar kan förväntas. Att ersättning beviljas av riksförsäkringsverket är icke liktydigt med att sjukdomen eller skadan förorsakats av tjänstgöringen vid bedömandet av om hemförlovning skall ske eller ej.

I klagoskriften anförde Löfberg: Av militieombudsmannens ämbetsberättelse 1960, s. 149—153, framgår att riksförsäkringsverkets bedömning, i ärende rörande ersättning enligt militärersättningsförordningen, av frågan

om skada ådragits under militärtjänstgöring icke är bindande för de militära myndigheterna när det gäller att med avseende å hemförlovning enligt värnpliktslagen avgöra om tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak till sjukdom eller skada. Riksförsäkringsverkets bedömning sker i regel mycket välvilligt med hänsyn till att det gäller ekonomisk ersättning. I hemförlovningsfrågan är det emellertid mången gång oerhört svårt för en förbandsläkare att avgöra huruvida militärtjänsten skall anses ha förorsakat sjukdom eller skada. I skrivelse till sjukvårdsstyrelsen den 1 augusti 1961 har chefen för centrala värnpliktsbyrån därför förklarat att det i tveksamma fall kan vara lämpligt att frågan underställes sjukvårdsstyrelsen och värnpliktsbyrån. När Löfberg avlät skrivelsen den 15 september 1962 stod det klart för honom att den värnpliktige för all framtid var oduglig till militärtjänst. Från ekonomisk synpunkt var det emellertid av viss betydelse för den värnpliktige om skadan skulle anses ådragen i tjänsten. Den 30 oktober 1962, då Löfberg ännu ej erhållit svar från sjukvårdsstyrelsen, avsände han sin andra skrivelse till styrelsen. Vid ett tillfälle i mars 1963 påminde han ännu en gång om ärendet vid telefonsamtal med tjänsteman hos styrelsen. Någon dag därefter meddelades per telefon från styrelsen att ärendet överlämnats till riksförsäkringsverket för dess yttrande. Löfberg har emellertid ännu icke erhållit svar å skrivelsen den 15 september 1962.

Sedan militieombudsmannen i skrivelse den 13 januari 1964 anhållit att sjukvårdsstyrelsen i ärendet ville införskaffa yttrande från vederbörande ansvariga befattningshavare inom styrelsen samt avgiva eget yttrande, inkom den 31 januari 1964 ett den 29 samma månad dagtecknat yttrande, för styrelsen undertecknat av förste byråläkaren W. Kock i egenskap av tillförordnad chef för sjukvårdsbyrån. I detta anfördes: Enär Löfbergs skrivelse den 15 september 1962 bedömdes vara av sådan art att yttrande borde inhämtas från riksförsäkringsverket, remitterades skrivelsen dit genom beslut den 10 oktober 1962. När Löfbergs skrivelse den 30 oktober 1962 inkom till styrelsen hade något svar ej erhållits från riksförsäkringsverket. Den 21 december 1962 efterhörde dåvarande byråläkaren N. G. Hävermark per telefon ärendet hos riksförsäkringsverket, varvid han upplystes om att riksförsäkringsverket avvaktade infordrat polisprotokoll. I skrivelse till Löfberg den 15 mars 1963 föreslog Hävermark, under hänvisning till telefonsamtal samma dag, att Löfberg skulle taga direkt kontakt med riksförsäkringsverket. Styrelsen har, trots påminnelser, först genom skrivelse den 21 januari 1964 erhållit svar från riksförsäkringsverket. Av skrivelsen synes framgå att den värnpliktige icke lidit ekonomiskt avbräck på grund av inträffade förhållanden. Styrelsen, som biträder de synpunkter som kommit till uttryck i riksförsäkringsverkets remissvar, har saknat underlag för besvarande av Löfbergs skrivelse den 15 september 1962 förrän remissvaret inkom till styrelsen. Styrelsen beklagar det uppkomma dröjsmålet, som dock

varit betingat av omständigheter över vilka styrelsen icke kunnat råda. Enligt styrelsens mening hade Löfberg lämpligen kunnat informera sig härom genom förfrågan direkt hos styrelsen.

Vid sjukvårdsstyrelsens yttrande var fogad fotokopia av riksförsäkringsverkets skrivelse den 21 januari 1964, så lydande:

Den 4 januari 1963 fann riksförsäkringsverket den värnpliktige berättigad till ersättning enligt militärersättningsförordningen. Beslutet härom har på sin tid delgivits den värnpliktige och flottiljchefen. Ersättning har utgivits till den värnpliktige för tiden efter den 30 november 1962 då hans militärtjänstgöring upphörde.

Den 6 februari 1964 inkom till militieombudsmansexpeditionen ytterligare en skrift från Löfberg. Vid denna var fogade kopior av skrivelse den 30 januari 1964 från sjukvårdsstyrelsen till flottiljchefen och av riksförsäkringsverkets ovannämnda skrivelse till styrelsen den 21 januari 1964.

I skrivelsen den 30 januari 1964, som för sjukvårdsstyrelsen undertecknats av Kock i egenskap av tillförordnad chef för sjukvårdsbyrån, med kontrasignation av förste byråläkaren S. O. Björlin, meddelades följande.

Under hänvisning till sjukvårdsstyrelsens yttrande till militieombudsmannen den 29 januari 1964 och till vad som av riksförsäkringsverket anföres i skrivelse den 21 januari 1964 (bilägges i fotokopia) får ämbetsverket uttala att sjukvårdsstyrelsen biträder de synpunkter som kommit till uttryck i riksförsäkringsverkets skrivelse.

Löfberg anförde: Av det svar som han erhållit från sjukvårdsstyrelsen framgår endast att den värnpliktige av riksförsäkringsverket befunnits berättigad till ersättning enligt militärersättningsförordningen, vilket emellertid sedan länge varit känt vid flottiljen. För Löfberg gällde det att bedöma fallet enligt bestämmelserna i värnpliktslagen och inskrivningsförordningen. Sjukvårdsstyrelsen synes ha rådfrågat endast riksförsäkringsverket, trots att chefen för centrala värnpliktsbyrån anbefallt att tveksamma fall skall underställas även värnpliktsbyrån.

Sjukvårdsstyrelsens handlingar i det av Löfberg hos styrelsen anhängiggjorda ärendet infordrades härefter till militieombudsmansexpeditionen. Av dessa framgår att Löfberg jämväl i skrivelse till styrelsen den 17 december 1962 påmint om sin skrivelse den 15 september 1962 och att styrelsen i skrivelse till flottiljchefen den 29 december 1962 meddelat att ärendet remitterats till riksförsäkringsverket.

På militieombudsmannens begäran inkom chefen för centrala värnpliktsbyrån den 16 februari 1965 med yttrande, i vilket anfördes: Enligt 27 § 3 mom. D värnpliktslagen äger värnpliktig såsom tjänstgöringstid tillgodoräkna sig frånvaro från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada, vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak. I värnpliktslagen finns emellertid icke någon bestämmelse som kan tjäna till ledning vid bedömandet av om sjukdom eller skada förorsakats av tjänstgöringen. Däremot finns

i militärersättningsförordningen bestämmelser som anger vad som avses med skada eller sjukdom i tjänsten. I första hand är det förbandsläkaren som bedömer såväl tillgodoräknande- som ersättningsfrågan. Förbandschefen fattar beslut i tillgodoräknandefrågan, i vilken hänsyn icke behöver tagas till det resultat som riksförsäkringsverket kommit till i ersättningsfrågan. För att erhålla ett enhetligt bedömande i tillgodoräknandefrågan har chefen för centrala värnpliktsbyrån — i avvaktan på utredning — begärt att i Handbok för läkare inom armén, vilken gäller även inom flygvapnet, intages en bestämmelse angivande att militärersättningsförordningen kan tjäna som ledning vid bedömande av huruvida sjukdom eller skada förorsakats av tjänstgöringen. Vad gäller det fall, om vilket Löfberg framställt förfrågan hos sjukvårdsstyrelsen, skulle den värnpliktige när det konstaterats att han var oduglig till krigstjänst omedelbart hemförlovas jämlikt 114 § inskrivningsförordningen oberoende av om skadan föranletts av tjänstgöringen eller icke.

I en inom militieombudsmansexpeditionen den 25 februari 1965 upprättad promemoria anfördes följande. Enligt 116 § inskrivningsförordningen skall i regel hemförlovning i anledning av frånvaro från tjänstgöring ske när tiden för frånvaron överstigit en tiondel av tiden för den tjänstgöring till vilken värnpliktig inkallats eller det kan förutses att frånvarotiden kommer att överstiga nämnda tidsperiod. Frånvaro från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada, vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak, skall emellertid icke föranleda hemförlovning. Sådan frånvaro äger nämligen den värnpliktige enligt 27 § 3 mom. D värnpliktslagen tillgodoräkna sig. Löfbergs framställning till sjukvårdsstyrelsen den 15 september 1962 har tydligen föranletts därav att han ansett att tillämpning av berörda bestämmelser kommit i fråga. Emellertid framgår av 114 § 1 mom. inskrivningsförordningen att, om värnpliktig vid läkarbesiktning bedömts vara oduglig till krigstjänst, frågan om slutlig prövning av hans krigsduglighet ofördröjligen skall underställas inskrivningsnämnd eller inskrivningschef och att den värnpliktige, om han vid dylik slutlig prövning befinnes oduglig till krigstjänst, omedelbart skall hemförlovas. Ifrågavarande värnpliktige har uppenbarligen på grund av skadan blivit oduglig till krigstjänst. Såsom chefen för centrala värnpliktsbyrån anfört skulle han därför hemförlovas oberoende av om skadan förorsakats av tjänstgöringen eller icke. Av Löfbergs skrivelse till sjukvårdsstyrelsen framgår att den värnpliktige kunde bedömas vara oduglig till krigstjänst. Med anledning därav borde sjukvårdsstyrelsen ha underrättat Löfberg om att den värnpliktige skulle hemförlovas oberoende av svaret på den av Löfberg väckta frågan, vilken därför syntes sakna betydelse. Sjukvårdsstyrelsen har emellertid i stället, genom beslut den 10 oktober 1962, remitterat ärendet till riksförsäkringsverket, vilket uppenbarligen var opåkallat. Om yttrande överhuvudtaget skulle ha inhämtats, borde det ha skett från värnpliktsbyrån. Vem som är ansvarig för sjuk-

vårdsstyrelsens nämnda beslut framgår icke av handlingarna. I skrivelser till sjukvårdsstyrelsen den 30 oktober och den 17 december 1962 anhöll Löfberg om svar å sin framställning. Den på grund härav i skrivelse den 29 december 1962 till flottiljchefen meddelade upplysningen att ärendet hade remitterats till riksförsäkringsverket synes ha bort meddelas Löfberg redan i samband med att skrivelsen den 30 oktober 1962 ankom till sjukvårdsstyrelsen. Vem som är ansvarig för det sålunda förelupna dröjsmålet framgår ej heller av handlingarna. Riksförsäkringsverkets skrivelse till sjukvårdsstyrelsen den 21 januari 1964 innehåller icke några synpunkter på den fråga som Löfberg framställt till sjukvårdsstyrelsen. Meddelandet i skrivelsen till flottiljchefen den 30 januari 1964 att sjukvårdsstyrelsen »biträder de synpunkter som kommit till uttryck i riksförsäkringsverkets skrivelse» utgör sålunda icke tillfredsställande besked till Löfberg.

Med skrivelse den 25 februari 1965 översände militieombudsmannen handlingarna i ärendet till sjukvårdsstyrelsen för att styrelsen skulle inhämta yttranden från dem som var ansvariga för beslutet den 10 oktober 1962 och för dröjsmålet med att lämna besked till Löfberg i anledning av hans skrivelse den 30 oktober 1962 ävensom från Kock och Björlin. Militieombudsmannen anhöll tillika att styrelsen skulle avgiva förnyat eget yttrande. Den 12 juli 1965 inkom yttranden från, förutom styrelsen, Kock och Björlin, förutvarande förste byråläkaren B. Blom och Hävermark.

Kock anförde i sitt yttrande: I skrivelsen den 15 september 1962 anhöll Löfberg om yttrande huruvida den skada som den värnpliktige förorsakat sig själv uppsåtligen skulle anses vara ådragen i tjänsten. Löfberg uppgav därvid att den värnpliktige vid den psykologiska testningen visat sig fullt normal, att han icke uppsökt flottiljens sjukhus för sjukdom och att polisutredningen icke kunnat giva någon klar bild om orsaken till hans handlingssätt. Löfbergs fråga har alltså icke gällt huruvida den värnpliktige skulle hemförlovas. Hemförlovning regleras ju — vilket måste vara känt av Löfberg såsom mångårig militärläkare — bl. a. av 114 § 1 mom. inskrivningsförordningen och var i detta fall oberoende av det av Löfberg väckta spörsmålet. Någon särskild orsak för sjukvårdsstyrelsen att lämna Löfberg upplysning i hemförlovningsfrågan, vilken skulle avgöras av inskrivningsmyndigheten och icke av sjukvårdsstyrelsen, kan sålunda icke anses ha förelegat. Chefen för centrala värnpliktsbyrån har i den av Löfberg åberopade skrivelsen den 1 augusti 1961 endast uttalat att det vid tveksamhet om tjänsten förorsakat sjukdom eller icke kan vara lämpligt att ärendet underställes sjukvårdsstyrelsen och centrala värnpliktsbyrån. Någon skyldighet för styrelsen att inhämta värnpliktsbyråns yttrande synes icke ha förelegat. Den i promemorian framförda synpunkten att, om yttrande överhuvudtaget skulle ha inhämtats, det borde ha skett från värnpliktsbyrån förefaller därför förvånande. Styrelsen har att ta ställning från medicinsk syn-

punkt och värnpliktsbyrån saknar medicinsk expertis. Däremot kunde givetvis Löfberg — om han velat följa chefens för värnpliktsbyrån rekommendation — själv ha anhållit om värnpliktsbyråns yttrande. Det är sjukvårdsstyrelsens skyldighet att så noggrant som möjligt söka utreda de medicinska frågeställningar, som förelägges styrelsen. Såsom chefen för centrala värnpliktsbyrån i sitt i ärendet avgivna yttrande anfört finns i militärersättningsförordningen bestämmelser som kan tjäna till ledning vid bedömande av om sjukdom eller skada förorsakats av tjänstgöringen, vilket numera även anmärkes i Handbok för läkare inom armén. Härav torde framgå att remissen till riksförsäkringsverket, vilken beslutades av Blom den 10 oktober 1962 efter samråd med Kock, bör anses ej endast berättigad utan även lämplig. Därtill kommer att det hos riksförsäkringsverket kunde bedömas ha samlats det material i form av sjukredovisningshandlingar, journalavskrifter, polisprotokoll etc. som var oundgängligen nödvändigt såsom underlag för även sjukvårdsstyrelsens bedömning av fallet. Anmärkningen i promemorian att remissförfarandet varit uppenbarligen opåkallat står i strid med ovannämnda uttalande av chefen för centrala värnpliktsbyrån, till vilken enligt promemorian eventuell remiss skulle ha ställts. Det torde också kunna framhållas, att det bör anses få ankomma på vederbörande myndighet att själv bestämma om remissförfarandet, för vilket inga särskilda regler finns. När Löfbergs skrivelse den 30 oktober 1962 inkom till styrelsen handlades Löfbergs ärende av Hävermark, som numera ej är verksam inom styrelsen. I skrivelsen påminde Löfberg om att han gjort förfrågan, om skadan kunde anses vara förorsakad av tjänstgöringen eller annat förhållande. Han uppgav visserligen också att frågan om hemförlovning fortfarande stod öppen. Detta innebar dock icke att hans frågeställning ändrats. Vid denna tidpunkt saknade styrelsen underlag för besvarande av den uppställda frågan men ansåg sig ha grundad anledning antaga att svar snart skulle komma från riksförsäkringsverket. I annat fall hade styrelsen — trots att frågan icke vid denna tidpunkt kunde slutgiltigt besvaras — lämnat Löfberg skriftligt meddelande om ärendets läge tidigare än som skett. Löfberg skulle dock enligt Kocks anvisning genom telefonsamtal från Hävermark hållas underrättad om ärendets handläggning. Huruvida så skett har nu icke med säkerhet kunnat fastställas, då så lång tid förflutit sedan ärendets handläggning. Den 21 december 1962 har emellertid Hävermark per telefon kontaktat en tjänsteman vid riksförsäkringsverket som förklarade, att man väntade på infordrat polisprotokoll. Då sådant protokoll icke inkommit ännu i slutet av december, avsände sjukvårdsstyrelsen meddelandet till flottiljchefen den 29 december 1962. Att i sjukvårdsstyrelsens skrivelse till flottiljchefen den 30 januari 1964 angavs »att sjukvårdsstyrelsen biträder de synpunkter som kommit till uttryck i riksförsäkringsverkets skrivelse» kunde, enär styrelsen icke haft att taga ställning i

den ekonomiska frågan men väl i den medicinska, rimligen icke antagas innebära annat än att styrelsen velat uttala att tjänsten orsakat skadan. Detta förefaller självklart.

Blom, Hävermark och Björlin anslöt sig till Kocks yttrande, varvid dock Björlin upplyste att enligt sjukvårdsstyrelsens arbetsordning expedition kontrasigneras till bestyrkande av att expeditionen överensstämmer med justerat koncept. Hävermark förklarade därjämte att han för sin del ansåg att handläggningen skett i överensstämmelse med det administrativa förfarande, som förefaller honom riktigt.

Sjukvårdsstyrelsen anförde i sitt yttrande: För att kunna ge ett svar på den av Löfberg framställda frågan fordrades en medicinsk bedömning. De av Löfberg till styrelsen insända handlingarna utgjorde på intet sätt underlag för en sådan bedömning. Eftersom fallet anmälts till riksförsäkringsverket, som — i motsats till värnpliktsbyrån — hade tillgång till läkarexpertis och som kunde förväntas erhålla vederbörlig polisrapport, ansågs det ändamålsenligt för att icke säga nödvändigt att införskaffa yttrande därifrån. Detta behövde ju icke influeras därav att riksförsäkringsverket självt hade att bedöma ärendet med utgångspunkt från militärersättningsförordningen. Styrelsen vill dessutom framhålla att det enligt dess uppfattning i princip är vanskligt att ifrågasätta om myndighets remiss varit påkallad eller ej. Konsekvensen därav kan bli att myndighet i tveksamma fall avstår från att inhämta de yttranden som trots allt kunde ha varit av betydelse för ärendets bedömande. Vad gäller Löfbergs skrivelse den 30 oktober 1962 anser styrelsen att Löfberg snarast möjligt efter det att skrivelsen inkom till styrelsen borde skriftligen ha meddelats att ärendet remitterats till riksförsäkringsverket och att svar skulle avges så snart omständigheterna det medgav. Vidare anser styrelsen att skrivelsen till flottiljchefen den 30 januari 1964 borde ha utformats så att ingen tvekan kunnat uppstå om att värnpliktstjänstgöringen av styrelsen på medicinska grunder bedömts vara orsak till den värnpliktiges skada. Nämnda smärre brister i formellt-administrativt avseende förefaller dock knappast vara av karaktär att motivera en anmälan till militieombudsmannen. Styrelsen vill även framhålla att enligt den för styrelsen gällande instruktionen styrelsen under Kungl. Maj:t i tekniskt och ekonomiskt avseende utövar ledningen av och uppsikten över hälso- och sjukvården inom krigsmakten, vilket emellertid icke i praktiken avhållit styrelsen från att bedöma även rent medicinska, till styrelsen hänskjutna frågor.

I anslutning till en redogörelsen för vad i ärendet sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 21 januari 1966 till sjukvårdsstyrelsen följande.

I 27 § 3 mom. D värnpliktslagen stadgas att värnpliktig, vilken till följd av sjukdom eller skada, vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak,

icke deltagit i tjänstgöring, såsom tjänstgöringstid äger tillgodoräkna sig den tid han sålunda varit frånvarande från tjänstgöring. Enligt 116 § 1 mom. inskrivningsförordningen skall i regel frånvaro från tjänstgöring på grund av annan sjukdom eller skada föranleda hemförlovning när tiden för frånvaron överstigit en tiondel av tiden för den tjänstgöring till vilken den värnpliktige inkallats eller när det kan förutses att frånvarotiden kommer att överstiga nämnda tidrymd. Vidare gäller enligt 114 § 1 mom. inskrivningsförordningen att om värnpliktig vid läkarbesiktning bedömts vara oduglig till krigstjänst frågan om slutlig prövning av hans krigsduglighet ofördröjligen skall underställas inskrivningsnämnd eller inskrivningschef och att den värnpliktige, om han vid dylik slutlig prövning befunnits oduglig till krigstjänst, omedelbart skall hemförlovas.

Av utredningen i ärendet framgår följande. I skrivelse till Eder den 15 september 1962 anförde förste flygläkaren Löfberg att en värnpliktig vid Skånska flygflottiljen den 29 augusti 1962, sannolikt i självmordssyfte, med en kulsprutepistol avlossat två skott mot huvudet, att han tycktes bli svårt invalidiserad då synen å båda ögonen samt lukt och smak för alltid gått förlorade samt att anmälan om olycksfallet enligt militärersättningsförordningen insänts till riksförsäkringsverket. Under hänvisning till tidigare skriftväxling med Eder i frågan huruvida tjänsten skulle anses ha förorsakat sjukdom eller skada anhöll Löfberg om Edert uttalande i detta hänseende beträffande ifrågavarande skada. Den 10 oktober 1962 beslöt förste byråläkaren Blom att skrivelsen skulle remitteras till riksförsäkringsverket för yttrande. I skrivelse den 30 oktober 1962 till Eder anförde Löfberg, att svar på framställningen den 15 september 1962 ännu ej ingått och att »frågan om hemförlovning fortfarande står öppen», samt anhöll om uppgift när svar kunde förväntas. Sedan Löfberg i skrivelse den 17 december 1962 ånyo anhållit om sådan uppgift, underrättade Ni genom skrivelse den 29 december 1962 Löfberg om att ärendet remitterats till riksförsäkringsverket. I skrivelse den 21 januari 1964 till Eder meddelade riksförsäkringsverket att ämbetsverket den 4 januari 1963 funnit den värnpliktige berättigad till ersättning enligt militärersättningsförordningen samt att ersättning utgivits till honom för tid efter den 30 november 1962, då hans militärtjänstgöring upphörde. Med en den 30 januari 1964 dagtecknad, av förste byråläkaren Kock undertecknad skrivelse till chefen för flygflottiljen överlämnade Ni en kopia av riksförsäkringsverkets nämnda skrivelse samt uttalade i fråga om bedömningen av den värnpliktiges skada »att sjukvårdsstyrelsen biträder de synpunkter som kommit till uttryck i riksförsäkringsverkets skrivelse».

Det anförda ger vid handen att ifrågavarande, genom Löfbergs framställning den 15 september 1962 hos Eder anhängiggjorda ärende icke handlagts på tillfredsställande sätt. Sålunda måste till en början ifrågasättas om beslutet den 10 oktober 1962, att yttrande skulle införskaffas från riksförsäk-

ringsverket, bort meddelas. En förvaltningsmyndighet har i allmänhet både rätt och plikt att tillse att ett ärende blir fullständigt utrett och belyst av erforderlig sakkunskap. Men givetvis innebär detta icke att varje åtgärd med syfte att inhämta upplysningar och synpunkter i ärendet kan anses befogad. Med hänsyn till angelägenheten av att handläggningen icke fördröjes och att andra myndigheter ej onödigtvis betungas med arbete är det av största vikt att beslut om remiss fattas endast då skäl därtill finnes.

Eftersom Löfberg i framställningen meddelat att anmälan insänts till riksförsäkringsverket, var uppenbarligen anledningen till att han begärde uttalande i frågan, huruvida den värnpliktiges skada förorsakats av tjänstgöringen, önskemålet att få klarlagt om den värnpliktiges frånvaro på grund av skadan skulle tillgodoräknas honom såsom tjänstgöringstid. Den praktiskt viktigaste följden av att frånvarotid ej tillgodoräknas är i fall av långvarig sjukdom att hemförlovning skall ske. Med hänsyn härtill och till framställningens och däri åberopade handlingars innehåll måste förutsättas att Löfberg utgått ifrån att skadans samband med tjänstgöringen hade avgörande betydelse för bedömande av om den värnpliktige skulle hemförlovas. Då den värnpliktige genom skadan blivit oduglig till krigstjänst, skulle han emellertid, såsom chefen för centrala värnpliktsbyrån anfört, omedelbart hemförlovas jämlikt 114 § inskrivningsförordningen och detta oberoende av om skadan föranletts av tjänstgöringen eller ej. Från ekonomisk synpunkt torde det i regel också vara fördelaktigast för en under tjänstgöring skadad värnpliktig att han hemförlovas så tidigt som möjligt. Vid nu angivna förhållanden hade Löfberg omgående bort underrättas om att hemförlovning skulle ske jämlikt nyssnämnda stadgande och att därvid frågan om skadans samband med tjänstgöringen saknade betydelse. Någon remiss till riksförsäkringsverket hade följaktligen icke varit behövlig. En annan sak är att, om Löfberg även efter mottagandet av underrättelse som nyss nämnts önskat uttalande om det huvudsakligen teoretiska spörsmålet angående skadans samband med tjänstgöringen, en sådan remiss ej saknat skäl.

Inom sjukvårdsstyrelsen har man synbarligen icke ägt närmare kännedom om gällande bestämmelser angående frånvarotids tillgodoräknande och förutsättningarna för hemförlovning. Vid samråd med centrala värnpliktsbyrån kunde visserligen erforderliga upplysningar därutinnan ha inhämtats. Sjukvårdsstyrelsen, som har till huvuduppgift att i tekniskt och ekonomiskt avseende utöva ledningen av och uppsikten över hälso- och sjukvården inom krigsmakten, besitter emellertid genom anställda läkare även medicinsk sakkunskap, och Löfbergs framställning kunde med hänsyn till ordalydelsen icke utan fog uppfattas så att Löfberg endast ansåg sig behöva ett uttalande i den medicinska frågan om skadans samband med tjänstgöringen. På grund härav finner jag Blom såsom ansvarig för handläggningen såvitt nu är i fråga icke böra lastas för vad som i denna del förekommit.

Vidare synes anmärkningsvärt att Löfbergs skrivelse den 30 oktober 1962, vari begärdes besked om tidpunkten då svar på framställningen den 15 september kunde förväntas, icke föranlett någon omedelbar åtgärd. I skrivelsen påpekade dock Löfberg att den värnpliktige för all framtid var oduglig till varje slag av militärtjänst och att frågan om hemförlovning fortfarande stod öppen. Härav borde vederbörande inom sjukvårdsstyrelsen, byråläkaren Hävermark, oavsett hur framställningen den 15 september uppfattats, ha dragit den slutsatsen att Löfberg var oviss om hemförlovningsfrågans bedömande och ansåg saken brådskande. En naturlig åtgärd hade då varit att taga kontakt med den på området sakkunniga myndigheten, nämligen centrala värnpliktsbyrån, för att få råd angående ärendets behandling. Under alla omständigheter borde emellertid Hävermark ha lämnat Löfberg det begärda beskedet långt tidigare än som skett och utan att denne genom särskild skrivelse behövt efterfråga beskedet. Den som anhängiggjort ett ärende hos en myndighet och begär upplysningar om ärendets handläggning har givetvis berättigat anspråk på att utan dröjsmål få veta vad han önskar.

Genom underlåtenhet i enlighet med det sagda har Hävermark av oförstånd eller oskicklighet åsidosatt sin tjänsteplikt. Att han icke ens numera inser det begångna felet utan gör gällande att handläggningen skett i överensstämmelse med ett riktigt administrativt förfarande synes mig särskilt betänkligt, och jag har därför övervägt att anställa åtal mot honom. Med hänsyn till omständigheterna låter jag emellertid bero vid vad i saken förekommit.

Slutligen kan Edert avgörande av ärendet i anledning av Löfbergs framställning den 15 september 1962 icke undgå kritik. Att den av Kock undertecknade skrivelse, i vilken avgörandet innefattades, icke avläts förrän den 30 januari 1964 synes visserligen icke kunna lastas någon befattningshavare inom sjukvårdsstyrelsen, eftersom riksförsäkringsverket besvarat styrelsens remiss av den 10 oktober 1962 först den 21 januari 1964. Däremot måste utformningen av skrivelsen den 30 januari 1964 anses anmärkningsvärd.

I och för sig möter det naturligtvis icke något hinder att en myndighet, som skall uttala sig i en viss fråga, förklarar sig biträda de synpunkter som kommit till uttryck i ett remissyttrande. Självklart är emellertid att ett sådant tillvägagångssätt kan användas endast då remissmyndigheten verkligen anfört någon synpunkt på frågan. I förevarande fall har riksförsäkringsverket i sitt remissyttrande allenast meddelat att ämbetsverket funnit den värnpliktige berättigad till ersättning enligt militärersättningsförordningen. Ehuru detta meddelande icke enligt vanligt språkbruk torde kunna betecknas som en anförd synpunkt, får det i sak anses innebära ett tillkännagivande av att riksförsäkringsverket bedömt ifrågavarande skada utgöra sådan i militärersättningsförordningen avsedd skada till följd av olycksfall som drabbat den värnpliktige under militärtjänstgöring. Denna

bedömning kan väl vara av betydelse för men är icke avgörande vid prövningen av frågan om den värnpliktiges skada kan antagas ha förorsakats av tjänstgöringen på sätt i värnpliktslagen och inskrivningsförordningen avses. Beträffande sistnämnda fråga har riksförsäkringsverket icke alls uttalat sig. Eftersom Ni i skrivelsen den 30 januari 1964 endast förklarat Eder biträda de synpunkter som kommit till uttryck i riksförsäkringsverkets skrivelse, har följaktligen Löfbergs framställning den 15 september 1962 icke blivit fullständigt besvarad.

Kock såsom den för Eder skrivelse ansvarige har i sitt till mig avgivna yttrande förklarat att Ni velat uttala att tjänsten orsakat skadan och att detta förefölle självklart. Även om avfattningen av sjukvårdsstyrelsens skrivelse närmast ger intryck av att ha tillkommit genom att en olämplig förebild på grund av misstag blivit använd, synes det med hänsyn till Kocks nämnda förklaring icke kunna uteslutas att nonchalans eller omdömeslöshet medverkat. Hur det än må förhålla sig härmed är emellertid skrivelsens utformning i hög grad otillfredsställande. En befattningshavare med ämbetsansvar som å ett centralt ämbetsverks vägnar utfärdar en skrivelse, innefattande slutligt avgörande av ett ärende, måste uppenbarligen ägna sådan omsorg däråt att skrivelsen utan vidare kan förstås av mottagaren. Att så sker är av betydelse icke blott för denne utan även ur synpunkten av allmänhetens förtroende för ämbetsverket.

Med det sålunda anförda är förevarande ärende av mig slutbehandlat.

Kock skulle genom sjukvårdsstyrelsens försorg erhålla del av militieombudsmannens skrivelse. Avskrift därav tillställdes Blom, Hävermark, Björlin och Löfberg.

REDOGÖRELSE FÖR FRAMSTÄLLNING TILL KONUNGEN

Vissa frågor rörande rättsskipningen vid de svenska FN-kontingenterna

Militieombudsmannen avlät den 18 februari 1966 följande framställning till Konungen.

Vid en av mig i november 1963 verkställd inspektion av den svenska militära FN-kontingenten i Främre Orienten framfördes från högkvarteret för United Nations Emergency Force (UNEF) vissa principiella synpunkter på rättsskipningen vid den svenska militära kontingenten. Dessa synpunkter sammanfattades i en skrivelse den 20 november 1963 av den juridiske och politiske rådgivaren vid UNEF:s högkvarter, Mr. Kanakaratne, vilken skrivelse tillställdes mig.

I skrivelsen anförde Kanakaratne bl. a. följande: Åtskilliga förseelser av mindre allvarlig natur begångna av svensk militär personal beivras av chefen för den svenska bataljonen. Vid UNEF:s högkvarter är man fullt nöjd med denna ordning och några svårigheter har icke uppstått. När det däremot gäller allvarligare brott — såsom handlingar som medfört dödsfall eller svår kroppsskada, allvarliga fall av uppsåtligt indisciplinärt uppträdande, spionage, olagligt bruk av eldvapen, stöld och bedrägeri — saknar den svenske bataljonschefen behörighet såväl att själv bestraffa den skyldige som att sammankalla en militärdomstol för att rannsaka honom. Endast civil domstol i Sverige är kompetent att döma i sådana fall. Även om detta förhållande framstår som både lättförståeligt och beundransvärt mot bakgrunden av Sveriges långa neutralitetstradition, bör en ändring komma till stånd, enär Sverige under senare år, just på grund av sin neutralitet, i alltmer ökande omfattning kallats att deltaga i FN:s fredsbevarande operationer över hela världen. Den omständigheten att blott civil domstol i Sverige kan pröva frågan om ansvar för brott, som begåtts av svensk personal vid UNEF under tjänstgöring i Gaza, har nämligen i de flesta fall lett till materiellt felaktiga domar. Huvudvittnena i sådana fall måste nödvändigtvis tillhöra antingen den infödda befolkningen i Gaza eller andra kontingenters UNEF-personal. Oavsett till vilken av dessa bägge kategorier vittnena hör, saknar de möjlighet att inställa sig för att vittna i en rättegång i Sverige. Ehuru vittnesintyg av sådana personer lärer vara tillåtna vid svenska domstolar, kan den tilltalade säkerligen bestrida bevisvärdet av intygen med hänsyn till att det ej är möjligt att korsförhöra vittnena. Nackdelarna av en rättegång, som hålles månader efter brottets förövande på en plats hundratals mil från gärningsorten, är uppenbara och tarvar icke någon

kommentar. Ur FN:s synpunkt är detta förhållande ej tillfredsställande. Nuvarande olägenheter skulle kunna elimineras antingen genom att chefen för den svenska FN-bataljonen bemyndigades att upprätta en militärdomstol för att handlägga mål om allvarligare brott, som begåtts av svensk personal i Gaza, eller genom att för sådant ändamål en domare sändes från Sverige medan kontingenten ännu vistades i värdlandet.

Med anledning av Kanakaratnes skrivelse utarbetades inom militieombudsmansexpeditionen av en särskilt anlitad utredningsman en den 21 maj 1965 dagtecknad promemoria angående rättsskipningen vid svenska FN-kontingenter i utlandet. Över denna promemoria har Svea hovrätt, Stockholms rådhusrätt, riksåklagaren, överbefälhavaren samt cheferna för de svenska militära FN-kontingenterna i Främre Orienten och på Cypern på min hemställan inkommit med yttranden. Riksåklagaren har vid sitt utlåtande fogat yttranden från överåklagaren i Stockholm, chefen för sjunde åklagarkammaren samt militäråklagaren i Stockholm. Vid överbefälhavarens utlåtande var fogat yttrande från chefen för armén. Vidare har Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges auditörer och 21 tidigare auditörer vid svenska FN-bataljoner beretts tillfälle att avge yttrande över promemorian. Yttranden har inkommit från advokatsamfundet och 9 tidigare auditörer, nämligen hovrättsråden Gunnar Wessman och Hans Nordström, rådmannen Bengt Lindeblad, t. f. polisöverintendenten Bengt Ekeroth, rådmannen Einar Malmberg, biträdande häradshövdingen Åke Lindbohm, rådmännen Olof Sundberg och Bertil Hagard samt häradshövdingen Carl-Gustaf Asplund.

Promemorian kommer i det följande att refereras i valda delar, varvid remissyttrandena redovisas i anslutning till de avsnitt som av dem berörs.

Omfattningen av Sveriges militära FN-engagemang

Sedan slutet av 1940-talet har svensk militär personal vid skilda tillfällen ställts till FN:s förfogande för aktioner med syfte att upprätthålla internationell fred och säkerhet. Till en början var det fråga om observatörs- och övervakningsuppdrag i mindre skala i Palestina, Kashmir, Grekland och Korea. Mer militärt eller kanske snarare polisiärt betonade uppgifter fick den personal, som efter Suezkrisen år 1956 rekryterades till den militära kontingenten i Främre Orienten. Förutom med denna kontingent bidrog Sverige under fyra år — från sommaren 1960 till sommaren 1964 — till FN:s verksamhet i Kongo (ONUC) med både en militär- och en tekniker-kontingent. Sedan mars 1964 ingår en svensk militärkontingent i FN:s fredsstyrka på Cypern (UNFICYP). Under senare år har Sverige ställt smärre observatörsgrupper till FN:s förfogande i Libanon, Nya Guinea och Jemen. År 1963 utrustades en sjukhuskontingent för tjänstgöring i Rafah i Främre Orienten, vilken kontingent avlöstes i april 1965.

Totalt har Sverige fram till den 1 januari 1966 haft omkring 22 500 personer i tjänst inom den militära sektorn av FN:s verksamhet på olika håll

i världen. Större delen av denna personal har ingått i de sammanlagt 31 militära kontingenter, som Sverige satt upp under ifrågavarande period. Den 1 januari 1966 tjänstgjorde närmare 1 500 svenskar i militära FN-befattningar, varav ungefär 450 i Gaza och 1 000 på Cypern. I mitten av januari 1966 minskades Cypernbataljonen med omkring 200 man. Från och med mars 1966 kommer en svensk och en dansk-norsk bataljon att alternera i Gaza under ett år i sänder, varvid början göres med den dansknorska bataljonen.

Med bifall till Kungl. Maj:ts proposition nr 81 godkände 1964 års riksdag riktlinjer för uppsättande och användande av en svensk beredskapsstyrka för FN-tjänst. Huvuddelen av styrkan, som avses omfatta sammanlagt cirka 1 600 man, skall utgöras av två bataljoner utrustade för vakttjänst och upprätthållande av ordning. Därtill kommer en teknikerkontingent, innefattande bl. a. en flygtransportdivision samt en stabs- och observatörsgrupp. Beredskapsstyrkan beräknas — tillsammans med liknande styrkor från övriga nordiska länder eller andra stater — kunna täcka förstahandsbehovet för en insats av FN var som helst i världen i syfte att upprätthålla lugn och ordning. Styrkan skall även kunna biträda vid hjälpverksamhet i samband med naturkatastrofer, olyckor eller dylikt.

Av denna stående styrka har redan de bägge bataljonerna (benämnda beredskapsbataljoner) satts upp. Den ena tjänstgör i Gaza och den andra på Cypern. Av teknikerkontingenten har en teknisk kader om 50 man satts upp men ännu ej tagits i anspråk för utlandstjänst.

Den svenska domsrättens utsträckning

I överenskommelser mellan FN och Förenade Arabrepubliken (se bilaga till generalsekreterarens rapport den 8 februari 1957) samt mellan FN och Cypern den 31 mars 1964 har fastslagits, att militär FN-personal i brottmål icke skall vara underkastad någon annan domsrätt än sitt hemlands (konfiskation vid valuta- och smuggelbrott lärer emellertid åtminstone av egyptiska myndigheter betraktas såsom en administrativ åtgärd beträffande vilken FN-personal ej åtnjuter immunitet). Eftersom brott begångna under permission icke är undantagna, sträcker sig immuniteten längre än vad som eljest ansetts gälla (se Sundberg, Folkrätt, andra uppl. s. 195 f). FN har emellertid i nämnda överenskommelser garanterat att dess styrkor skall respektera värdlandets lagstiftning, och de stater, som ställt personalen till FN:s förfogande, har i förhållande till FN uttryckligen förklarat sig beredda att utöva en bestämd och effektiv domsrätt beträffande varje brott eller förseelse, som kan komma att begås av en medlem av respektive stats nationella kontingent (se Sveriges överenskommelser med främmande makter 1957 nr 72 beträffande Sveriges deltagande i UNEF samt utrikesdepartementets PM den 10 augusti 1965 med bilagor beträffande Sveriges deltagande i UNFICYP).

Den militära rättsskipningens organisation

Enligt 1 § militära rättegångslagen (MRL) skall militära mål handläggas vid allmän domstol utom i fall då de enligt MRL handlägges av befattningshavare vid krigsmakten såsom disciplinmål eller ersättningsmål. De *militära tvistemålen* torde icke erbjuda några speciella problem vid FN-förbanden och är dessutom betydligt fåtaligare än de militära brottmålen.

Av praktisk och principiell betydelse är däremot frågan om ersättningsskyldighet för skada å FN tillhörig egendom eller å tredje mans intresse orsakad av svensk FN-personal i tjänsten. Särskilt gäller detta skador i samband med motorfordonstrafik, eftersom det torde vara ovisst om 1946 års förordning med vissa bestämmelser rörande skadeståndsskyldigheten för förare av motordrivet fordon, som tillhör eller nyttjas av staten, är tillämplig beträffande fordon som genom FN:s försorg ställts till svensk FN-kontingents förfogande. I avvaktan på en överenskommelse mellan FN och Sverige i denna fråga — enligt överenskommelsen mellan FN och Sverige angående Sveriges deltagande i UNFICYP skall, i den mån det befinnes lämpligt, tilläggsavtal ingås beträffande reglering av krav på grund av handlingar som begåtts antingen i eller utom tjänsten av medlem av den svenska kontingenten — synes det till skydd för den svenska FN-personalen vara önskvärt med en bestämmelse att svenska staten gentemot denna personal svarar för ersättningsskyldighet, som personalen kan bli ålagd av domstol på grund av åtgärd i tjänsten, utom i fall då vederbörande gjort sig skyldig till uppsåtligt fel eller grov vårdslöshet eller, såvitt gäller framförande av motorfordon, rattfylleri eller rattonykterhet.

Svea hovrätt framhåller betydelsen av en ersättningsregel av den i promemorian skisserade typen. Flera remissinstanser förklarar sig ej ha något att erinra mot den föreslagna bestämmelsen.

Såsom *militära brottmål* anses enligt 3 § MRL mål om ansvar för sådant av krigsman förövat brott som omförmäles i något av följande kapitel eller lagrum i brottsbalken (BrB), nämligen 16 kap. 15 och 16 §§ (fylleri och förargelseväckande beteende), därest den brottslige vid gärningens begående var iklädd militär tjänstedräkt, 8, 9, 10, 12 och 13 kap. (egendomsbrott och allmänfarliga brott), därest brottet angått krigsmakten tillhörig eller för dess behov avsedd egendom, 20 kap. 1—4 och 10 §§ (ämbetsbrott) samt 21 kap. (brott av krigsmän). Militära brottmål är vidare mål om ansvar för andra i BrB omförmälda brott som krigsman förövat med anledning av den förfördelades eller sin egen tjänst vid krigsmakten eller ock mot myndighet eller annat organ tillhörande krigsmakten. Slutligen skall med visst här ej aktuellt undantag mål om ansvar i andra fall än de särskilt uppräknade för brott, varigenom krigsman eller någon som ej är krigsman men

innehar tjänst vid krigsmakten åsidosatt sin tjänsteplikt, anses som militärt brottmål.

Enligt 9 § MRL må straff åläggas i disciplinmål för bl. a. fylleri och förargelseväckande beteende i uniform, vissa smärre egendomsbrott, därest fråga är om krigsmakten tillhörig eller för dess behov avsedd egendom, samt åtskilliga av de i 21 kap. BrB omförmälda brotten. Straffet får dock bestämmas till arrest i högst 15 dagar eller disciplinbot. Om annan målsägande än kronan finns och denne förklarar sig ämna föra talan om enskilt anspråk eller eljest påfordrar att målet handlägges vid domstol, får straff ej åläggas i disciplinmål.

I 12 och 13 §§ MRL angives vissa befattningshavare som har bestraffningsrätt i disciplinmål. Sistnämnda paragraf innehåller dessutom en generalklausul, enligt vilken Kungl. Maj:t kan bestämma att bestraffningsrätt skall tillkomma annan befattningshavare vid krigsmakten än de särskilt uppräknade. I enlighet härmed har cheferna för de militära FN-kontingenterna tillagts bestraffningsrätt över dem underställd personal.

Bestraffningsberättigad befattningshavare skall enligt 18 § MRL biträdas av auditör. I motsats till vad fallet är i Sverige har varje militär FN-kontingent av praktiska skäl en heltidsanställd auditör. För sådan gäller samma behörighetsvillkor som för auditör vid förband i hemlandet. Han skall således uppfylla villkoren för utövande av domarämbete och ha avlagt domared.

Domstol för avdelning av krigsmakten är enligt 70 § MRL allmän underrätt i avdelningens ordinarie förläggningsort. Stadgandet innehåller emellertid en bestämmelse om rätt för Kungl. Maj:t att, om ett ändamålsenligt ordnande av rättsskipningen så kräver, beträffande viss avdelning förordna att annan allmän underrätt skall vara domstol för avdelningen. Med tillämpning av denna bestämmelse har förordnats, att Stockholms rådhusrätt skall vara domstol enligt MRL för samtliga svenska FN-förband då dessa befinner sig utom riket.

Beträffande utredningen av brott, som begåtts av befattningshavare vid svensk FN-kontingent, bör framhållas, att gränsdragningen mellan allmänna och militära brottmål på utredningsstadiet icke har samma betydelse som vid ett förband i hemlandet. I Sverige behöver militär myndighet över huvud icke befatta sig med allmänna brottmål, utan det tillkommer de civila polis- och åklagarmyndigheterna att helt ombesörja utredning och vidare handläggning därav. Vid FN-förband i utlandet finns emellertid icke tillgång till civila myndigheter av sådant slag. Eftersom polis- och åklagarmyndigheterna i hemlandet i allmänhet saknar möjlighet att nöjaktigt utreda utomlands begångna brott, måste i stort sett alla av svensk FN-personal på platsen förövade gärningar, som är straffbara enligt svensk lag, utredas genom förbandets försorg. I första hand är det den vid bataljonsstaben tjänstgörande rättsvårdsunderofficeren — i det civila vanligen polisman —

som får svara för detta utredningsarbete, men han kan stundom erhålla biträde av den militärpolis, som finns organiserad vid förbandet och som har till främsta uppgift att sörja för allmän ordning och säkerhet vid detsamma.

Militärt brottmål skall enligt 22 § första stycket MRL av bestraffningsberättigad befattningshavare genast hänskjutas till åklagare — när det gäller mål från FN-förband således åklagarmyndigheten (militäråklagaren) i Stockholm, dit för övrigt även flertalet av de ganska fåtaliga allmänna brottmålen brukar överlämnas — bl. a. om i målet finns annan målsägande än kronan, om straff för brottet ej må åläggas i disciplinmål, om det finns skäl antaga att straffet ej kommer att stanna vid arrest i högst 15 dagar, disciplinbot eller böter samt om det kan förutses att nöjaktig utredning om brottet ej skall kunna åstadkommas genom den bestraffningsberättigades försorg. Om målet icke hänskjutes till åklagare, skall utredning om brottet ske vid militärförhör. Sådant förhör hålles enligt 24 § MRL av bestraffningsberättigad befattningshavare eller den han i allmänhet eller för visst fall förordnat.

Föreligger fara att bevis går förlorat, skall emellertid den bestraffningsberättigade enligt 23 § MRL, ändå att målet skall hänskjutas till åklagare, dessförinnan företaga den utredning som ej lämpligen bör anstå. Detta undantagsstadgande blir vid FN-kontingenterna huvudregel. Liksom i allmänna brottmål är det ju i militära brottmål vanligen svårare för myndigheterna i hemlandet att verkställa en nöjaktig utredning vid den tidpunkt — kanske åtskilliga månader efter gärningens förövande — då samtliga inblandade, misstänkt, målsägande och vittnen, återvänt till Sverige. Att förbandet vanligen ombesörjer utredning i alla militära brottmål har för övrigt stöd i 82 § MRL, enligt vilket stadgande åklagare och polismyndighet vid förundersökning i militärt brottmål äger erhålla nödigt biträde av personal tillhörande krigsmakten. Enda skillnaden mellan allmänna och militära brottmål ur utredningssynpunkt blir således vid FN-förbanden att i de senare målen militärförhör äger rum medan i de förra rättsvårdsunderofficer eller personal ur militärpolisen sköter förhör och övrig utredning. Beträffande de allmänna brottmålen synes emellertid någon författningsbestämmelse i förevarande hänseende ej ha utfärdats, varför rättslig grund för utredning av allmänna brottmål genom FN-förbandens försorg strängt taget saknas. Det förefaller lämpligt att legalisera åklagares och polismyndighets rätt att även vid förundersökning i allmänt brottmål erhålla nödigt biträde av personal tillhörande svensk FN-kontingent utom riket.

Prövas saken vara av synnerligen ringa vikt, äger bestraffningsberättigad befattningshavare enligt 22 § fjärde stycket MRL avskriva målet, under förutsättning att däri ej finns annan målsägande än kronan samt att straff för brottet må åläggas i disciplinmål.

Förslaget om införande av en regel angående allmänna brottmål motsvarande den i 82 § MRL beträffande militära brottmål tillstyrkes av riksåklagaren, cheferna för de båda militära FN-kontingenterna, Sundberg och advokatsamfundet.

Nordström anför: En legalisering av den art som föreslås i promemorian i fråga om det biträde, som lämnas hemmamyndigheter för förhör m. m. med svensk som tjänstgör vid FN-förband, är påkallad, men en viss restriktivitet kan böra föreskrivas angående den omfattning, i vilken utredningsbiträde bör lämnas. Redan den expeditionella utrustningen — inklusive skrivhjälp — är vid FN-förbanden givetvis begränsad till att i första hand tillgodose kraven under fältliknande förhållanden. Det kan vidare göras gällande, att det ur personalvårdssynpunkt och även ur effektivitetssynpunkt är en lämplighetsfråga i vilken utsträckning FN-förbandens krafter — ofta knappa — skall tagas i anspråk för annat än det som strikt hör till FN-uppgiftens framgångsrika lösande. En FN-soldat bör få ha anspråk på att ägna sig åt sitt värv och framför allt icke bibringas intrycket att hans överordnade besvärar sig och honom med sådant som ej angår FN-förbandet utan uppfattas som en inblandning i hans privata mellanhavande med någon utanför FN-förbandet. I fråga om utredningar är den föreslagna utsträckningen tveksam. Exempel finns på att från lokala myndigheter i Sverige begärts utredningar vid FN-förband i fall då dessa ej avsett brottmål och eljest då utredningen väl kunnat anstå någon månad. Den i promemorian föreslagna utvidgningen av 82 § MRL synes av anförda skäl böra göras med det tillägget att det begärda biträdet kan påkallas då utredningen ej lämpligen kan anstå.

Statistik över hänskjutna mål 1957—1964

På begäran har inom åklagarmyndigheten i Stockholm företagits en undersökning av de militära (och även vissa allmänna) brottmål, som hänskjutits dit från de svenska FN-kontingenterna i Gaza och Kongo under åren 1957—1964, totalt 307 mål (en person = ett mål oavsett gärningarnas antal). I denna summa ingår 16 överklagade disciplinmålsbeslut. Antalet mål per år varierade mellan 13 och 24 beträffande Gaza samt mellan 14 och 65 beträffande Kongo. Medeltalen utgjorde 19 respektive 38. Om man räknar med en genomsnittlig tjänstgöringstid om sex månader per kontingent, skulle antalet hänskjutna mål utgöra 10 för varje Gaza-kontingent och 19 för varje Kongo-kontingent. Skillnaden mellan Gaza- och Kongo-kontingenterna i detta hänseende torde åtminstone delvis kunna förklaras av att de senare regelmässigt var betydligt större än de förra. Såsom jämförelse må nämnas att under loppet av ungefär nio månader år 1964 42 mål hänsköts till militäråklagare från de svenska kontingenterna på Cypern, som i storleksordning ungefär motsvarade Kongo-kontingenterna.

Till de hänskjutna målen kommer några mål (exakta antalet är okänt)

rörande allmänna brott, vilka från respektive kontingent överlämnats direkt till allmän åklagare i den misstänktes hemort. De är icke medräknade i förevarande redogörelse.

Av de 307 hänskjutna målen återsändes 8 till vederbörande kontingentschef enligt 83 § MRL för handläggning såsom disciplinmål.

Av återstående 299 mål överlämnades 58 till annan åklagare — vanligen i den misstänktes hemort (se 73 § MRL) — för slutlig åtgärd (i de 58 ingår även 9 fall där redan väckt åtal överflyttades enligt 19 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken). I regel var förundersökning slutförd och avskrivningsgrund ansågs icke föreligga. Överlämnande skedde i sådana fall, då den misstänktes hemort låg långt från Stockholm och gärningen var erkänd eller åtminstone de faktiska omständigheterna vitsordade. Om det ansågs finnas anledning att hos domstol eller åklagare kräva erfarenhet av de speciella förhållandena vid FN-förband, skedde dock ej överlämnande.

Denna praxis att överlämna vissa mål till åklagare i den misstänktes hemort har säkerligen besparat såväl den misstänkte som det allmänna en hel del besvär och kostnader. Den har emellertid även visat sig ha den nackdelen att såvitt kan bedömas av akterna lika fall ej alltid behandlats lika. Av tio fall av tillgrepp av militära klädespersedlar i samband med tvättbyte en viss dag avskrevs sålunda tre, ogillades två samt dömdes för snatteri i fyra fall (mellan 15 och 25 dagsböter) och för egenmäktigt förfarande i ett fall (20 dagsböter). En kapten dömdes att utge 25 dagsböter för tjänstefel bestående i att han vid anbefalld vapenvisitation överlämnat sin tjänstepistol laddad, medan den vid tillfället tjänstgörande arméteknikern ålades disciplinbot för fem dagar på grund av att han åsidosatt sin tjänsteplikt genom att före isärtagningen av pistolen underlåta att kontrollera att vapnet var oladdat. Tre soldater ådömdes bötesstraff — varierande mellan 25 och 50 dagsböter — för ringa häleri bestående däri att de under övervakning av lossning av viss proviant omhändertagit och gömt undan två kartonger med ölburkar (värda sammanlagt 34 kronor) som lossningsmanskapet smusslat till dem, medan en annan soldat ådömdes en månads ovillkorligt fängelsestraff för stöld bestående däri att han vid samma tillfälle under lossningsarbetet tillgripit en flaska whisky värd 13 kronor. Av två soldater, som tillsammans olovligen tillgripit två dörrar (värda sammanlagt omkring 140 kronor) och använt dem för tillverkning av lådor för transport av souvenirer till Sverige, dömdes den ene för snatteri att utge 60 dagsböter och den andre för stöld till fängelse en månad villkorligt.

Av de 299 målen avskrevs 142 av vederbörande åklagare (i något fall först sedan åtal väckts), vilket motsvarar 47,5 procent. Den vanligaste avskrivningsgrunden — i ungefär 50 procent av alla avskrivna mål — var bristande bevisning (ibland uttryckt så att brott ej kan styrkas medelst i landet tillgänglig bevisning). I knappt 25 procent av fallen ansågs gärningen ej vara straffbar. Beträffande trafikmålen övervägde ringa oaktsamhet

som avskrivningsgrund (ungefär 20 procent av samtliga avskrivna mål); bedömningen förefaller i detta hänseende ha varit något liberalare än vad som normalt gäller trafikolyckor i Sverige, något som torde sammanhänga med bevissvårigheterna. Man skulle således i fråga om trafikmålen kunna säga att gränsen mellan avskrivningsgrunderna bristande bevisning och ringa oaktsamhet var flytande. I dessa fall — liksom i de relativt talrika fallen av förseelser mot lokala trafikföreskrifter, främst hastighetsbegränsningar, vilka gärningar i regel är att bedöma som tjänstefel — fanns ofta endast utländska vittnen eller målsägande och då vanligen personal från andra nationers FN-förband, t. ex. militärpoliser. Om det varit möjligt att hålla rättegångsförhandling på platsen och därvid höra även utländska vittnen samt i förekommande fall företaga syn å stället, förefaller det sannolikt att åtal hade väckts i åtskilliga av dessa mål. Bortsett från trafikförseelser och -brott (inklusive rattfylleri och rattonykterhet), vilka svarade för drygt 35 procent av alla hänskjutna mål och knappt 45 procent av de avskrivna målen, förekom däremot sällan (i högst 10 fall) icke-svenska vittnen och målsägande i de avskrivna målen.

Bland de avskrivna trafikmålen förekom fem fall där någon i olyckan inblandad civilperson (i regel barn) omkommit och fyra fall där någon sådan åsamkats kroppsskada.

De i de avskrivna målen näst trafikbrott och -förseelser vanligaste gärningstyperna var egendomsbrott (15 fall), våldsbrott (12 fall), fylleri (11 fall) och tjänstefel eller andra militära brott (11 fall).

Beträffande de mål, vari åtal väcktes — 157 stycken eller 52,5 procent av samtliga 299 mål — bifölls åtalet till någon del i 129 fall (82 procent) och ogillades helt i 28 fall (18 procent). Drygt hälften av de instämda målen utgjorde s. k. stornämndsmål. Den tilltalade biträddes av offentlig försvarare i 35 fall och av privat försvarare i 12 fall. I nästan vart tredje mål åtnjöt således den tilltalade juridiskt biträde i någon form.

Exakta antalet i högre rätt fullföljda mål har icke kunnat fastställas. Det torde dock vara förhållandevis litet, sannolikt högst ett tiotal.

Talrikast bland de mål, vari åtalet bifölls, var de som avsåg tjänstefel och andra strikt militära brott (49), egendomsbrott (39), trafikbrott och -förseelser (18), fylleri (11) samt våldsbrott (4).

Bland de ogillade målen övervägde de som avsåg egendomsbrott (13), tjänstefel och andra miltära brott (7) samt fylleri (4).

För att tjäna såsom jämförelsematerial har en sammanställning gjorts av statistik över samtliga militära brottmål vid åklagarmyndigheten i Stockholm åren 1957—1964. Dessa siffror är dock ej helt kommensurabla med dem som avser de från FN-kontingenterna under samma tid hänskjutna målen, vilka alla följts upp till det slutliga avgörandet även om detta meddelats efter 1964 års utgång. I statistiken över samtliga militära brottmål anges nämligen för respektive år ett antal stämda mål, ett antal

avskrivna mål och ett antal till annan myndighet (bestraffningsberättigad militär befattningshavare eller allmän åklagare i annat distrikt) överlämnade mål. Summan av dessa mål överensstämmer endast approximativt med antalet under samma år lottade mål — under ifrågavarande åttaårsperiod utgjorde den förra summan 6 970 och den senare 7 340 — emedan alla under ett år lottade mål icke hinner stämmas, avskrivas eller överlämnas till annan myndighet under samma år. I gengäld redovisas bland de stämda etc. målen för ett visst år även vissa kvarvarande, under föregående år lottade mål.

Under förevarande period stämdes 3 650 mål, avskrevs 1 050 mål och överlämnades 2 270 mål till annan myndighet. Om man antager att av de överlämnade målen samma procentuella andel som beträffande de överlämnade FN-målen (11 av 66 = 17 procent) slutligen resulterade i avskrivning, skulle det sammanlagda antalet under perioden avskrivna mål utgöra 1 436 eller 20 procent av summan av antalet stämda, avskrivna och till annan myndighet överlämnade mål (6 970). Även om man antager att så mycket som hälften av de överlämnade målen slutligen avskrevs, blir den totala avskrivningsprocenten icke högre än 30. Detta innebär, att avskrivningsfrekvensen torde vara väsentligt högre beträffande de från FN-kontingenterna hänskjutna målen än vad som gäller »inhemska» militärmål.

Det har av praktiska skäl icke varit möjligt att få fram någon statistik över utgången i de stämda målen. Enligt uppgift från befattningshavare, som vid åklagarmyndigheten och rådhusrätten i Stockholm handlägger militärmål, är dock frekvensen av ogillade mål ej oväsentligt högre beträffande FN-målen än i fråga om övriga militärmål.

Särskilda domstolar vid FN-kontingenterna

I synnerhet den anmärkningsvärt höga avskrivningsfrekvensen beträffande mål från FN-kontingenterna synes ge anledning att diskutera huruvida icke Sveriges alltmer omfattande militära FN-engagemang ställer krav på en djupgående reorganisering av rättsskipningen vid FN-kontingenterna så att Sveriges inledningsvis berörda åtaganden gentemot FN att utöva domsrätt beträffande varje brott eller förseelse, som begås av svensk FN-personal i respektive värdland, verkligen kan uppfyllas på ett effektivt sätt. Det må här framhållas, att cheferna för de danska FN-kommandona i Gaza och på Cypern tillerkänts befogenhet att »i særdeles påtrængende tilfælde» tillsätta en »militær forhørs- eller domsret» (en befogenhet som dock hittills icke utnyttjats; se vidare härom Espersen, FN-styrker i retlig belysning, København 1965, s. 217 och 221 not 25) samt att Helsingfors krigsrätt, som utgör forum för underbefäl och manskap vid den finländska övervakningsstyrkan på Cypern, enligt upplysning från försvarsattachén vid den svenska ambassaden i Helsingfors så vitt möjligt håller sina sessioner på

övervakningsstyrkans förläggningsplats. Vid de kanadensiska och irländska FN-kontingenterna, som dock i motsats till de svenska uteslutande rekryteras bland fast anställd personal (yrkesmilitärer), finns möjlighet att på platsen sammankalla militärdomstol (court-martial) bestående av enbart militära ledamöter. En juridisk rådgivare skall emellertid stå till domstolens förfogande, och om någon sådan befattningshavare icke finns vid förbandet sändes en jurist från hemlandet till domstolens sessioner.

Ur effektivitetssynpunkt synes det icke råda något tvivel om lämpligheten av att handlägga flertalet mål — erkända såväl som bestridda — på platsen. Icke-svenska målsägande och vittnen kan ju annars av geografiska och ekonomiska skäl i regel ej höras inför svensk domstol. Även om det formellt skulle vara möjligt att enligt 1946 års lag om bevisupptagning vid utländsk domstol upptaga utsagorna vid domstol i respektive vittnes hemland eller att enligt 35 kap. 14 § rättegångsbalken tillåta åberopande av uppteckning av utsaga, som avgivits vid utredning genom den svenska kontingentens, annat FN-organs (t. ex. militärpolisens) eller inhemsk myndighets försorg, torde bevisvärdet av sådana utsagor vanligen vara ringa. Såsom exempel må nämnas ett fall, då en inför egyptisk polismyndighet upptagen målsägandeutsaga åberopades i översättning från arabiska via engelska till svenska (se Svea hovrätts dom den 6 juni 1961 nr VI: B 103). Det kan vidare vara önskvärt att domstolen har möjlighet att företaga syn å stället.

Även om behov av att kunna anordna rättegång på platsen ur dessa synpunkter — såsom ovan framhållits — hittills visat sig föreligga i huvudsak endast beträffande trafikmål, kan givetvis den situationen uppkomma att exempelvis ett grovt våldsbrott, för vilket en svensk är skäligen misstänkt, ej kan beivras därför att den enda bevisningen gentemot den misstänktes nekande är utsagor av utländska målsägande eller vittnen, som ej kan höras inför svensk domstol. Det förefaller angeläget att i tid gardera sig mot en sådan situation, som skulle kunna få allvarliga politiska konsekvenser.

Även när det gäller bestridda förseelser och brott, där det finns svenska målsägande och vittnen, skulle i många fall en tillförlitligare bevisning kunna förebringas vid rättegång på platsen än vad som är möjligt i Sverige. Oavsett om den misstänkte omedelbart skiljes från anställningen och sändes hem, kan ju någon rättegång ej hållas i Sverige förrän alla målsägande och vittnen också återvänt, vilket kan dröja åtskilliga månader och ibland till och med år. Under denna tid hinner minnesbilderna ofta förblekna och utsagorna blir vaga och diffusa. Även domstolens bristande kännedom om förhållandena på gärningsorten vid brottets förövande kan inverka menligt på målets utgång.

Det är också ur humanitär synpunkt av vikt att en tilltalad ej under en längre tid behöver vara i ovisshet om påföljden för de gärningar, som läg-

ges honom till last. Såsom tidigare framhållits förekommer det dessutom för närvarande, att lika eller likartade fall, som av processekonomiska skäl anses böra avgöras vid forum domicilii, bedömes olika.

Möjlighet att handlägga mål på platsen inom begränsad tid efter gärningens begående skulle vidare ha avsevärd betydelse såväl för disciplinen inom kontingenten (se kungl. cirkulär den 11 maj 1951 till domstolarna, åklagarna och polismyndigheterna om vikten av att särskild skyndsamhet iakttages vid behandlingen och avgörandet av vissa militära brottmål) som för dennas och hela FN-styrkans anseende hos värdlandets befolkning och myndigheter.

När det gäller den praktiska utformningen av ett rättegångsförfarande för FN-kontingenterna måste en avvägning ske mellan rättssäkerhetssynpunkter och ekonomiska hänsyn. I det senare avseendet synes man böra räkna med förhållandena i händelse av en FN-insats exempelvis i Bortre Asien eller Sydamerika. Resorna från och till Sverige för domstolspersonalen blir i ett sådant läge avsevärt mer tids- och kostnadskrävande än när fråga är om de relativt närbelägna operationsområdena i Främre Orienten och på Cypern. Att inrätta permanenta domstolar vid kontingenterna torde å andra sidan vara ännu dyrbarare och knappast framstå såsom ekonomiskt försvarligt med hänsyn till det jämförelsevis ringa antal mål, som enligt vad som framgår av förut lämnade uppgifter om målfrekvensen skulle kunna tänkas bli föremål för rättegång, uppskattningsvis mellan 10 och 20 per kontingent (dessa siffror är dock av lätt insedda orsaker mycket osäkra). Mot inrättande av permanenta militärdomstolar vid kontingenterna talar även andra skäl. Om domstolsledamöterna för att få tillräcklig sysselsättning inordnades i kontingenterna och tilldelades även andra uppgifter än de som sammanhänger med den dömande verksamheten — ifall detta överhuvudtaget vore praktiskt möjligt — skulle sålunda domstolarna riskera att förlora en del av sin integritet, vilket kunde vara ägnat att rubba tilliten till deras verksamhet (jfr de argument som i första lagutskottets utlåtande nr 15 vid 1932 års riksdag anfördes för avskaffande av krigsdomstolarna i fredstid).

Det ur de flesta synpunkter idealiska systemet vore tydligen att låta exempelvis en avdelning av Stockholms rådhusrätt i sin ordinarie sammansättning jämte åklagare och en eller flera offentliga försvarare besöka de svenska FN-kontingenterna med vissa intervaller. Om ej heller detta bedömes vara ekonomiskt försvarligt, synes man böra undersöka möjligheterna att i mer eller mindre modifierad form göra MRL:s bestämmelser om krigsrätt tillämpliga beträffande FN-kontingenterna (jfr SOU 1946: 83 s. 177 och 1946: 91 s. 243). Därvid synes dock en lämpligare benämning än krigsrätt böra skapas.

Krigsrätt består enligt 96 § MRL av en lagfaren krigsdomare såsom ordförande samt tre krigsrättsnämndemän, därav två civila och en militär. Den

militäre krigsrättsnämndemannen skall ha lägst regementsofficers grad. Inrättas krigsrätt vid avskild avdelning och finns ej på orten lämplig person som kan tjänstgöra såsom civil nämndeman, må enligt samma stadgande i stället till nämndeman förordnas någon som fullgör militärtjänstgöring, dock ej den som annorledes än i reserven är fast anställd vid krigsmakten. Krigsrätt är domför med krigsdomaren ensam i de fall, då rådhusrätt vid handläggning av militärt mål är domför med en lagfaren domare.

Till krigsrättsnämndeman må enligt 98 § MRL endast den förordnas som är valbar till nämndeman vid allmän domstol. Så är enligt 4 kap. 6 § rättegångsbalken fallet med envar som inom kommunen äger rösträtt vid val av fullmäktige och där har sitt hemvist samt fyllt 25 men ej 70 år och ej är i konkurstillstånd. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må dock ej vara nämndeman.

I 98 § MRL stadgas vidare att, om officer eller underofficer är svarande i militärt mål, såsom militär krigsrättsnämndeman ej må tjänstgöra någon som tillhör samma regemente eller samma därmed likställda förband, såvida ej fråga är om krigsrätt vid avskild avdelning, där ingen annan finns som kan fullgöra uppdraget.

Allmän åklagare vid krigsrätt är enligt 102 § MRL krigsfiskal, och enligt 103 § samma lag må till offentlig försvarare i mål som tillhör krigsrätts behandling, om advokat icke finns att tillgå, förordnas annan lämplig person.

Det gäller nu att undersöka om några av de befattningshavare, som enligt refererade bestämmelser erfordras vid krigsrätt, normalt finns att tillgå vid en FN-kontingent.

Vad först beträffar krigsdomaren synes uppenbart att auditören icke bör tjänstgöra såsom sådan, även om han besitter den formella behörigheten (jfr dock SOU 1946: 91 s. 220). Auditören intager nämligen icke den oberoende ställning i förhållande till den militära organisationen, som man enligt vad ovan framhållits bör kräva av ordföranden i en krigsrätt. Dessutom skulle han vanligen av jäv vara förhindrad att tjänstgöra, enär den som förut i egenskap av auditör tagit befattning med saken enligt 89 § MRL icke må såsom domare deltaga i handläggningen av militärt mål.

Däremot skulle det kunna diskuteras att låta auditören tjänstgöra såsom krigsfiskal (jfr SOU 1922: 34 s. 26 och 83 f). Därigenom kunde man vinna den fördelen att det kontinuerligt funnes en åklagare med lokalkännedom på platsen, vilken redan från början kunde leda förekommande förundersökningar och i övrigt förbereda målen för huvudförhandling. Auditörens sakkunskap skulle på detta sätt kunna tillvaratagas bättre än vad som vanligen torde vara fallet för närvarande, då de juridiska uppgifterna ej alltid utgör full sysselsättning för befattningshavaren.

Emot tanken på att låta auditören tjänstgöra som krigsfiskal talar önskemålet att även åklagaren bör intaga en i förhållande till den militära orga-

nisationen oberoende ställning. Så kan möjligen anses vara fallet med auditören vid ett förband i Sverige, vilken uppehåller befattningen endast som en bisyssla vid sidan av ett rent civilt yrke, medan auditören vid en FN-kontingent däremot är anställd vid krigsmakten och inordnad i den militära organisationen. På grund av den för åklagare i 7 kap. 6 § jämfört med 4 kap. 13 § sjunde punkten rättegångsbalken stadgade jävsbestämmelsen skulle auditören för övrigt vara förhindrad att uppträda som åklagare i mål, vid vars avgörande eller hänskjutande han biträtt den bestraffningsberättigade. Vidare skulle en sammanslagning av auditörs- och krigsfiskalsbefattningarna innebära, att den i 52 § MRL åklagaren tillagda befogenheten att fullfölja talan mot beslut i disciplinmål i realiteten sattes ur kraft såvitt gäller FN-kontingenterna. Ehuru med sistnämnda stadgande ej är förenad någon fortlöpande granskningsskyldighet från åklagarens sida och denne således av rent praktiska skäl vanligen är förhindrad att inom föreskriven tid — en månad från den dag då beslutet meddelades — inkomma till rätten med stämning å den straffskyldige i andra fall än då denne själv klagat, torde det vara ur principiell synpunkt betänkligt att slopa denna möjlighet för en utom den militära organisationen stående myndighet att när särskilda skäl påkallar det få den vid FN-kontingenterna utövade rättsskipningen underkastad domstols prövning.

Anses nackdelarna av en sammanslagning av auditörs- och krigsfiskalsbefattningarna överväga, kan problemet lösas på samma sätt som beträffande krigsdomarbefattningen, nämligen genom att från Sverige sända ned en åklagare (förslagsvis från militäråklagarkammaren i Stockholm) till krigsrättens sammanträden eller möjligen några dagar dessförinnan för att hinna förbereda dessa.

Såsom framgår av 96 § MRL kan man vid avskild avdelning — varmed även borde kunna förstås en FN-kontingent (jfr Nytt juridiskt arkiv, NJA, avd. II 1949 s. 623 ff) — i nödfall dispensera från kravet på att två av krigsrättsnämndemännen skall vara civila. Sannolikt skulle det emellertid ej sällan vara möjligt att förordna civila nämndemän även vid krigsrätt för FN-kontingent. Sådana kunde nämligen rekryteras från den i värdlandet befintliga svenska kolonin eller beskickningen, varigenom god lokalkännedom skulle tillförsäkras domstolen. Vore ett dylikt arrangemang av någon anledning icke möjligt att genomföra, finge två av nämndemännen uttagas bland de civila eller civilmilitära befattningshavarna vid kontingenten, exempelvis bland läkar- och postpersonalen.

Till protokollförare vid krigsrätten borde en expeditionsunderofficer vid kontingenten — med hänsyn till jävsbestämmelsen i 6 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken däremot ej rättsvårdsunderofficeren — kunna förordnas lika väl som icke lagfaren kanslipersonal brukar anförtros samma syssla vid underrätter i Sverige. Målsägande- och vittnesutsagor förutsättes kunna upptagas medelst bandspelare (eventuellt transistoriserade).

Svenska tolkar, som behärskar värdlandets språk samt engelska och eventuellt ytterligare språk, finns i regel vid kontingenten. Vid Gaza-bataljonen lärer dock arabisktalande svensk tolk saknas.

Det svåraste problemet gäller offentlig försvarare. Såsom framgår av den tidigare presenterade översikten över hänskjutna mål torde man få räkna med att den tilltalade i åtminstone vart fjärde fall önskar juridiskt biträde. I viss mån skulle problemet kunna lösas genom att införa krav på juris kandidatexamen för förordnande som personalvårdsassistent vid FN-kontingent. Personalvårdsassistenten kunde i så fall förordnas till offentlig försvarare enligt undantagsregeln i 103 § MRL. Enligt förarbetena till denna bestämmelse kan i nödfall även person utan juridisk utbildning förordnas till offentlig försvarare (NJA II 1949 s. 363). Ej sällan torde det för övrigt vid kontingenterna finnas reservofficerare och värnpliktigt befäl med juridisk utbildning, vilka skulle kunna ifrågakomma såsom offentliga försvarare. Intetdera alternativet är dock helt tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt, eftersom i synnerhet den offentlige försvararen bör vara helt oberoende i förhållande till den militära organisationen. Ur denna synpunkt vore det bättre om lagfaren befattningshavare vid svensk beskickning i värdlandet kunde förordnas till offentlig försvarare, vilket måhända stundom vore möjligt. I vissa fall finge man dock sannolikt välja mellan att handlägga målet i Sverige och att hämta en advokat från Sverige. I det senare fallet torde kostnaderna även vid bifall till åtalet väsentligen komma att stanna å statsverket enligt 31 kap. 1 § första stycket sista punkten rättegångsbalken.

Oavsett problemet med offentlig försvarare förefaller det uppenbart att det måste finnas möjlighet att välja mellan handläggning på platsen och i Sverige. Om brottet är erkänt och gärningsmannen omedelbart skilts från anställningen vid kontingenten eller om brottet begåtts kort tid före eller rentav under kontingentens återtransport till hemlandet och det i målet icke finns målsägande eller vittnen, som kvarstannar på platsen (rekapitulanter eller utlänningar), är det lämpligast att målet handlägges vid allmän domstol i Sverige. Bestämmanderätten synes böra tillkomma krigsdomaren eller i brådskande fall krigsfiskalen.

Däremot torde det knappast vara lämpligt att begränsa krigsrättens kompetens genom vare sig enumeration av vissa måltyper eller en bestämmelse motsvarande den i 1 kap. 5 § rättegångsbalken om häradsrätts domförhet med tre i nämnden. I så fall kunde man riskera att krigsrätten visade sig obehörig att handlägga just sådana mål, där värdet av en rättegång på platsen skulle ha varit mest påtagligt (ungefär vartannat av de under åren 1957—1964 från kontingenterna i Gaza och Kongo instämda målen var stornämndsmål). I stället torde möjlighet böra beredas krigsdomaren att med hänsyn till samtliga omständigheter i målet avgöra var detta skall handläggas. Därvid lärer särskilt bevisningens beskaffenhet samt den tilltalades

behov av och tillgång till effektivt försvar böra tillmätas betydelse. Också militära tvistemål borde enligt krigsdomarens bestämmande kunna handläggas vid krigsrätten. Även om huvudförhandling hölles vid allmän domstol i Sverige, vore det kanske i vissa fall värdefullt att kunna upptaga muntlig bevisning inför krigsrätten, som då vore domför med krigsdomaren ensam.

Stundom finge man nog också räkna med att utredningen i mål, som skulle handläggas vid krigsrätt, först behövde kompletteras i Sverige i vissa hänseenden, exempelvis beträffande personalia. Detta borde dock sannolikt ej erbjuda några större praktiska svårigheter.

Beträffande förfarandet vid krigsrätten finge MRL:s och rättegångsbalkens bestämmelser gälla i tillämpliga delar. Åt krigsfiskalen borde lämpligen enligt 45 kap. 1 § första stycket andra punkten i balken uppdragas att själv utfärda stämning och ombesörja kallelser, varvid han i fråga om expeditionsarbetet kunde biträdas av rättsvårdsunderofficeren. Några problem skulle sannolikt behöva uppstå endast såvitt gäller vittnesplikten för personer av icke-svensk nationalitet, eftersom krigsrätten komme att sakna sanktionsmedel mot sådana vittnen. I fråga om personal tillhörande andra FN-kontingenter torde inställelseplikt kunna skapas ordervägen genom medverkan av respektive FN-myndigheter, och beträffande personer med medborgarskap eller hemvist i värdlandet vore det måhända ej uteslutet att på diplomatisk väg erhålla den inhemska polisens generella medverkan i fråga om kallelser och inställelser. Sålunda innehåller FN:s överenskommelser med Förenade Arabrepubliken och Cypern angående UNEF och UNFICYP bestämmelser om att FN-styrkans och värdlandets myndigheter skall bistå varandra med att anskaffa och tillhandahålla bevisning av olika slag (punkt 18). Däremot torde det vara svårare att tvinga motsträviga vittnen att avlägga vittnesmål i saken. Huruvida några större praktiska problem i detta hänseende skulle uppkomma, kan endast erfarenheten visa. Bristen på sanktionsmedel i händelse av mened finge givetvis beaktas vid bevisvärderingen.

Några särskilda bestämmelser rörande fullföljd från krigsrätt till hovrätt och om förfarandet i mål av förevarande slag i hovrätt synes knappast vara påkallade i annat hänseende än att det fastslås vilken hovrätt som krigsrätt för FN-kontingent skall lyda under (lämpligen Svea hovrätt). Visserligen skulle det sannolikt ibland visa sig omöjligt att åter höra personer, som hörts vid krigsrätten, men däråt torde intet vara att göra. Uppteckningar av utsagor, som avgivits vid förhandling inför svensk domstol, lärer dock i regel utgöra ett tillförlitligare processmaterial än de förhörsprotokoll, som för närvarande kan förekomma.

Enligt det förslag till krigsrätt vid FN-kontingenter, som skisserats i det föregående, skulle i regel endast krigsdomaren och krigsfiskalen behöva hämtas från Sverige, medan övrig personal kunde tagas från respektive kontingent. Om man förutsätter att till krigsdomare och krigsfiskal för-

ordnas befattningshavare vid Stockholms rådhusrätt och åklagarmyndigheten i Stockholm, som normalt handlägger militärmål, skulle det allmännas merkostnader för krigsrättens verksamhet i stort sett inskränka sig till utgifter för krigsdomarens och krigsfiskalens resor och traktamenten. Krigsrättens sammanträden borde normalt kunna anpassas så att krigsdomaren och krigsfiskalen hade möjlighet att medfölja militär transportlägenhet — i regel flygplan — åtminstone i ena riktningen, varigenom resekostnaderna minskades. I vart fall då de svenska FN-kontingenterna är förlagda så nära varandra som för närvarande — i Gaza och på Cypern — skulle krigsdomaren och krigsfiskalen kunna besöka dem bägge på samma resa. Huruvida krigsrätten borde sammanträda å någorlunda bestämda tider — exempelvis varannan månad eller en gång i kvartalet — eller endast i mån av behov, är en praktisk lämplighetsfråga, som det saknas anledning att här taga närmare ställning till. Möjligen finge den i 24 kap. 13 § rättegångsbalken föreskrivna fristen, inom vilken häktningsförhandling skall hållas, förlängas något. Denna frist är dock ej absolut utan tillåter undantag (»om synnerligt hinder möter»).

Vid beräkningen av det allmännas merkostnader för en krigsrätt av förevarande beskaffenhet bör hänsyn tagas även till de besparingar, som krigsrättens inrättande skulle medföra. Då bestridda mål från FN-kontingenterna för närvarande handläggs vid domstol — i regel Stockholms rådhusrätt — kommer målsägande och vittnen vanligen från alla delar av Sverige. Även den tilltalade bor ofta långt från Stockholm. Inställelsekostnaderna, som utom beträffande den tilltalade regelmässigt utgår av allmänna medel, belöper sig ofta till avsevärda belopp. Även vid bifall till åtalet har rätten i åtskilliga fall låtit huvudparten av dessa kostnader stanna å statsverket. Erfarenhetsmässigt saknar för övrigt den tilltalade vanligen möjlighet att återgälda det allmännas kostnader av förevarande slag, varför dessa i realiteten brukar stanna å statsverket. Till det allmännas utgifter kommer så målsägandenas och vittnenas besvär och ej ersättningsgilla omkostnader — den till 50 kronor maximerade ersättningen för tidsspillan täcker ju ofta icke det verkliga inkomstbortfallet — samt kostnaderna för den tilltalades inställelse, vilka denne oberoende av målets utgång själv får stå för.

Svea hovrätt anför: Vidkommande behandlingen av de till domstol hänskjutna målen anser hovrätten en genomgripande reform erforderlig. Sverige måste på ett effektivt sätt kunna uppfylla sitt åtagande gentemot FN att utöva domsrätt beträffande varje brott och förseelse, som begås av svensk FN-personal i värdlandet. Det får anses otillfredsställande, att — som för närvarande sker — till domstol hänskjutna mål upptages vid svensk domstol först lång tid efter brottens begående och att möjlighet saknas att i målet höra utländska målsägande och vittnen. Ej heller kan det anses tillfredsställande, att — som av promemorian framgår — såväl avskriv-

ningsfrekvensen som frekvensen av ogillade åtal är betydligt högre beträffande de från FN-kontingenterna hänskjutna målen än i fråga om »inhemska» militärmål. För en reform talar jämväl det förhållandet, att vid tillkomsten av de gällande rättsreglerna frågan om organiserande av svenska militära förband för tjänstgöring utom riket ej aktualiserats, varför hänsyn till därav föranledda speciella förhållanden icke tagits vid bestämmelsernas utarbetande. Bristerna i den nuvarande rättsskipningen vid de svenska FN-förbanden skulle kunna avhjälpas genom att en avdelning av Stockholms rådhusrätt sammanträdde på förläggningsplatsen. Detta torde emellertid ställa sig alltför kostsamt. En annan utväg är, att — i enlighet med utredningsmannens förslag — en särskild domstol inrättas för förbanden, varvid, såsom utredningsmannen anfört, krigsrätt enligt 15 kap. MRL kan tjäna som mönster. Särskilt med hänsyn till önskvärdheten av att snabbt och med så tillförlitlig utredning som möjligt kunna avdöma målen från de svenska FN-förbanden anser sig hovrätten kunna tillstyrka utredningsmannens förslag härutinnan. Däremot anser hovrätten, att lagfaren befattningshavare vid svensk beskickning i värdlandet icke bör ifrågakomma som offentlig försvarare. För den händelse den tilltalades intresse komme att strida mot värdlandets, skulle uppdraget som försvarare kunna lända till men för beskickningsmannens ställning som diplomat i värdlandet. Ej heller övriga av utredningsmannen nämnda personer synes lämpade för uppdrag som offentlig försvarare. Bäst skickad för sådant uppdrag torde svensk advokat vara. Även beträffande utseendet av krigsrättsnämndemän anser hovrätten, att det kan te sig mindre lämpligt att anlita svensk beskickningspersonal.

Stockholms rådhusrätt anför: Rådhusrätten instämmer i de skäl för inrättande av en särskild domstol, som angivits i utredningen. Det har icke sällan framstått som en betydande brist att rådhusrätten saknat kännedom om de lokala förhållandena på platsen för en påstådd förseelse. Detta gäller ej endast i fråga om allvarlig brottslighet — rådhusrätten har därvid särskilt några mål från Kongo i tankarna — utan även i fråga om ringare förseelser. I sin verksamhet som militärdomstol för inhemska förband har rådhusrätten haft möjlighet att besöka olika förläggningsplatser — inräknat en del av flottans fartyg — ej endast vid syn under rättegång utan även utan anknytning till pågående mål. De erfarenheter av de militära förhållandena, som rätten därvid vunnit, kan utan tvivel betecknas som värdefulla för ett i möjligaste mån riktigt bedömande av förekommande mål. En sådan erfarenhet i fråga om FN-förbanden skulle givetvis vara än mer värdefull med hänsyn till där rådande speciella förhållanden. I detta sammanhang vill rådhusrätten understryka de av utredningsmannen framförda synpunkterna på kostnaderna vid måls handläggande i Stockholm efter vederbörandes återkomst. Ibland framstår dessa kostnader som orimliga; sålunda uppgick vittneskostnaderna vid ett nyligen handlagt mål angående

fylleri på Cypern till flerfaldigt högre belopp än det för förseelsen utmätta bötesstraffet. Rådhusrätten tillstyrker alltså på de av utredningsmannen angivna skälen inrättande av särskild domstol vid FN-förbanden. Hur denna domstol bör vara organiserad kan givetvis vara föremål för olika uppfattningar. Det är uppenbart, att domstolen kommer att handlägga mål, vid vilka enligt gällande processuella bestämmelser såväl liten som stor nämnd skall medverka. Bland annat övergivande av post och våld mot krigsman, vilka brott omfattar gärningar av synnerligen skiftande svårhetsgrad, är ju numera stornämndsmål. Det kan ifrågasättas, om FN-förbandens tjänstgöringsförhållanden är så speciella, att man bör efterge den rättssäkerhetsgaranti, som medverkan av stor nämnd anses medföra ur den åtalades synpunkt. Bortsett från ekonomiska synpunkter — vilka rådhusrätten icke anser vara dess sak att bevaka — torde det emellertid möta betydande och kanske oöverstigliga svårigheter att på främmande ort arrangera en stor nämnd. Men även om man genom lagstiftning möjliggör, att domstolen städse blir domför med tre i nämnden, kan det diskuteras, om domstolen bör organiseras som krigsrätt. Rådhusrätten delar utredningsmannens uppfattning att denna benämning i och för sig bör undvikas. Alternativet är, att domstolen anses vara avdelning av Stockholms rådhusrätt. Ett sådant arrangemang står bäst i samklang med principerna i gällande lagstiftning angående den militära rättsvården och synes vara att föredraga framför krigsrätt — även om organisationen blir sådan, att det endast är fråga om att välja benämning på en specialdomstol. Lika med utredningsmannen anser rådhusrätten, att domstolens ordförande liksom tjänstgörande åklagare bör vara helt fristående från FN-förbanden och alltså vid behov hämtas från Sverige. Rådhusrätten delar även utredningsmannens uppfattning, att den teoretiskt bästa organisationen ur vissa synpunkter vore att medföra även nämnd från hemlandet. Å andra sidan skulle domstolen vid ett sådant förfarande berövas en tillgång, som av ålder ansetts ligga i nämndens medverkan — nämligen dess speciella förtrogenhet med de lokala förhållandena. Ur denna synpunkt kan med skäl hävdas, att nämnden bör rekryteras på platsen. Som utredningsmannen funnit torde svårigheter kunna uppstå att organisera nämnden enligt bestämmelserna om krigsrätt; detta gäller ej endast de civila nämndledamöterna utan även den militäre, som i vissa mål ej bör tillhöra samma förband som den tilltalade. Nämnda svårigheter talar enligt rådhusrättens uppfattning mot att domstolen organiseras som krigsrätt — om en så exceptionell åtgärd vidtages bör den ske i enlighet med gällande lag. Det synes mera tilltalande, att man obunden av reglerna om krigsrätts sammansättning på i varje enskilt fall bästa möjliga sätt organiserar domstolen som avdelning av Stockholms rådhusrätt. Det synes kunna anförtros åt domstolens ordförande att svara för att nämnden får den lämpligaste sammansättningen. Ett speciellt och väsentligt problem är frågan om offentlig försva-

rare. Den i utredningen skisserade lösningen att anlita någon vid förbandet eller beskickning tjänstgörande jurist torde väl ibland kunna vara tillfyllest. Rådhusrätten vill emellertid understryka, att ett effektivt försvar i ifrågavarande mål ofta fordrar en speciell förtrogenhet med den militära straffrätten, som nämnda personer saknar. Även bortsett från detta krav är det önskvärt för att inte säga nödvändigt med processvana hos försvararen, och det synes tveksamt om en misstänkt eller tilltalad kommer att åtnöjas med annan försvarare än han ägt påräkna i hemlandet. Det torde därför ofta nog bli nödvändigt att låta försvarare från Sverige medfölja till domstolen, vilket skapar andra problem än beträffande de tjänstemän, vars medverkan förutsatts, såväl ur kostnads- som arbetssynpunkt. Det kan befaras, att svårigheter av antydd art kan komma att betydligt minska domstolens möjlighet att avgöra mål på platsen.

Riksåklagaren anför: De allvarligaste anmärkningar, som kan riktas mot gällande militära rättegångslagstiftning såvitt gäller dess tillämpning vid FN-kontingenter utom riket, sammanhänger med att handläggning av bestridda brottmål på platsen ej är möjlig. Denna brist innebär, att Sverige i större eller mindre mån saknar möjlighet att på ett effektivt sätt uppfylla sitt åtagande gentemot FN — och indirekt gentemot respektive värdländer — att beivra varje brott eller förseelse, som begås av medlemmar av svenska FN-kontingenter. Detta bekräftas även av den i promemorian redovisade höga avskrivningsfrekvensen i de från FN-kontingenterna hänskjutna målen. Den enda möjligheten att råda bot på det angivna missförhållandet synes vara att införa ett verkligt rättegångsförfarande vid FN-kontingenterna, något som även skulle öka den enskildes rättssäkerhet i mål av förevarande slag. Ämbetet delar således helt den i promemorian uttalade uppfattningen om fördelarna av att handlägga flertalet mål på platsen. När det gäller den praktiska utformningen av ett rättegångsförfarande vid FN-kontingenterna måste man enligt ämbetets uppfattning taga hänsyn till att kontingenterna ofta tjänstgör under mer eller mindre krigsliknande förhållanden. Att det avlägsna hemlandet samtidigt befinner sig i fred saknar i detta sammanhang betydelse. Det kan därför ifrågasättas om icke ur både praktisk och principiell synpunkt det lämpligaste vore att göra samtliga för krigsförhållanden avsedda bestämmelser i den militära straff- och rättegångslagstiftningen tillämpliga på FN-kontingenterna, åtminstone i vissa lägen. De i promemorian framförda reformförslagen har emellertid en mera begränsad räckvidd och ämbetet finner därför ej anledning att ingå närmare på den antydda vidsträcktare frågeställningen. Såsom framgår av det anförda biträder ämbetet förslaget att införa krigsrätt vid FN-kontingenterna. Främst av ekonomiska skäl anser ämbetet att en sådan krigsrätt icke bör vara permanent utan, såsom föreslås i promemorian, i viss mån ambulerande. Sålunda bör krigsdomaren komma från Sverige till krigsrättens sammanträden. Beträffande krigsfiskalen däremot är det ämbetets

uppfattning att de i promemorian antydda fördelarna av att kontinuerligt ha en åklagare på platsen överväger nackdelarna därav. Med hänsyn härtill samt av ekonomiska skäl vill ämbetet således förorda en sammanslagning av auditörs- och krigsfiskalsbefattningarna. Enligt ämbetets mening utgör rättegångsbalkens jävsbestämmelser icke något hinder härför. Det må i detta sammanhang framhållas att åklagare, som utfärdat strafföreläggande, är oförhindrad att väcka och utföra åtal i målet, därest föreläggandet av någon anledning icke godkännes, eller att föra talan i hovrätt, om den misstänkte efter att ha godkänt föreläggandet besvärar sig över detsamma enligt bestämmelserna i 59 kap. balken. Skulle jävsreglerna likväl anses hindra att auditören uppträder som krigsfiskal, borde man kunna införa en särbestämmelse i förevarande hänseende. Den i 52 § MRL åklagaren tillagda fullföljdsrätten i disciplinmål skulle ändå ha en viss funktion att fylla i sådana fall då kontingentchefen frångått auditörens förslag. För övrigt synes önskemålet, att en utom den militära organisationen stående myndighet skall ha möjlighet att när särskilda skäl påkallar det få den vid FN-kontingenterna utövade rättsskipningen underkastad domstols prövning, kunna tillgodoses inom ramen för högre åklagarmyndighets tillsynsbefogenhet. I händelse av en sammanslagning av auditörs- och krigsfiskalsbefattningarna borde möjligen övervägas att skärpa kompetenskraven så att endast den, som är eller varit innehavare av ordinarie eller extra ordinarie domar- eller åklagarämbete, kunde förordnas på sådan tjänst. Beträffande övriga befattningshavare vid krigsrätten samt förfarandet vid denna biträder ämbetet de i promemorian framförda förslagen.

Militäråklagaren i Stockholm anför: Generellt sett är på utredningsstadiet den största svårigheten att få fram bevisning vilken kan nyttjas vid svensk domstol. I ett flertal mål finns fullt tillfredsställande bevisning för åtal, men på grund av att vittnena ej tillhör de svenska förbanden kan åtal icke genomföras till rimliga kostnader. En icke ringa del av dessa mål synes dessutom vara av ganska allvarlig beskaffenhet. Vanligast förekommande är de fall, där utländsk militärpolis ingripit mot svenska FN-soldater. Vidare, när åtalat mål eller mål angående överklagat beslut väl kommer upp i rätten är det ofta så gammalt, att eventuell muntlig bevisning uppenbarligen blivit försämrad. Många mindre förseelser har då inte heller samma intresse ur disciplinär synpunkt, vilket avspeglas i domarna. Detta kan man säga generellt gäller militära mål, och vid samtal med chefer för olika militära förband har dessa inskärpt vikten av att just smärre förseelser beivras snabbt, enär dessa har en mer demoraliserande betydelse på övrig truppersonal än de svårare brotten. Slutligen besväras åklagarna vid huvudförhandlingarna av det handikappet, att lokalkännedom saknas helt. Ett inrättande av en särskild domstol för FN-kontingenterna synes vara en behövlig lösning av de problem, vilka är förknippade med rättsskipningen vid de svenska FN-förbanden. Domstolens organisation i överensstämmelse med

krigsdomstol kan vara praktisk, och någon fara för rättssäkerheten torde knappast uppkomma om ordföranden, såsom föreslagits, skall vara ordinarie domare och då lämpligen från militäravdelningen vid Stockholms rådhusrätt. Rekryteringen av nämndledamöter från svensk koloni eller beskickning på orten torde medföra just de fördelar lagstiftarna avsett med nämndinstitutionen genom deras lokala förankring såvitt rör platskännedom och allmänna levnadsförhållanden. Särskilt det sistnämnda är väsentligt, enär ledamöterna vid vanlig underrätt normalt helt saknar erfarenhet av livsbetingelserna på de orter där svenska FN-förband verkar. Behovet av försvarare vid domstolssammanträde i utlandet torde vara lika stort som vid »FN-målens» behandling vid svensk domstol. Utredningsmannen har föreslagit att juridiskt skolad personal vid svensk beskickning eller militär eller civilmilitär personal med juris kandidatexamen vid de svenska förbanden skulle kunna förordnas till offentlig försvarare vid krigsdomstolen. Häremot har militäråklagaren allvarliga invändningar. Hans erfarenhet är, att jurister utan nämnvärd processvana i mycket stor utsträckning saknar de specialkunskaper en tilltalad har rätt att ställa på sin försvarare, och han ifrågasätter om en juris kandidat med enbart administrativ erfarenhet verkligen kan göra någon nytta för en tilltalad. En lämplig lösning av försvararproblemet torde vara, att vid utseendet av de svenska beredskapsstyrkorna även engagera en eller flera advokater. Dessa skulle då förbinda sig att uppträda som försvarare vid de rättegångar, vilka kan bli aktuella under kontraktstiden, ett år. Arvodet bestämmes i engagemanget och någon större svårighet att få advokater med erfarenhet av brottmål för de få tillfällen, det här rör sig om, torde icke uppstå. Åklagare vid denna specialdomstol föreslår utredningsmannen skall vara antingen auditören eller svensk åklagare och då lämpligen från militäråklagarkammaren i Stockholm. Att förordna auditören till denna verksamhet synes något tveksamt. För det första försvinner då den självständighet gentemot de militära myndigheterna, vilken har synts vara en klar fördel vid arbetet med de militära målen. För det andra saknas i allmänhet den specialutbildning som erfordras för åklagare och vidare den erfarenhet som en åklagare skall besitta för att han tillfredsställande skall kunna fullgöra denna funktion. Att utse en hemmavarande åklagare att uppträda vid denna specialdomstol synes vara förknippat med många väsentliga fördelar och härvid torde det dessutom vara lämpligt att denne utses bland militäråklagarna i Stockholm. Dessa har i övrigt regelbunden kontakt med samtliga »FN-mål» och torde även framdeles komma att utföra åklagarens talan i de mål, vilka skall handläggas i Sverige. Kostnaderna för att sända mer än ordföranden i »krigsdomstolen» och en försvarare från Sverige till den ort där FN-bataljonen är förlagd torde icke nämnvärt ökas om en åklagare medföljer, enär resorna till stor del torde komma att samordnas med de ordinarie militära transporterna.

Chefen för armén anför: Möjligheter torde, vad beträffar aktuella FN-

engagemang och om FN:s flygtransportmedel får utnyttjas vilket torde kunna förväntas, föreligga att med obetydliga kostnader transportera den föreslagna krigsrättens ledamöter till förhandlingsplatserna. Transport skulle sålunda kunna ske med redan organiserade flygtransporter Norden—Nicosia på Cypern—Norden, vilka genomförs var fjortonde dag, respektive Norden—Pisa—Norden, vilka äger rum en gång i veckan. Från Pisa till El Arish (söder om Gaza) och åter torde möjlighet föreligga att medfölja en kanadensisk FN-transportlinje. Särskilt FN-flyg upprätthåller därjämte en i stort sett daglig förbindelse mellan Beirut och Gaza. För förbindelse mellan Nicosia—Beirut och åter kan därjämte kommersiellt flyg utnyttjas för en ringa kostnad. Huruvida motsvarande goda och billiga förbindelsemöjligheter kommer att föreligga i en eventuell framtida FN-operation, där svenska FN-kontingenter engageras, kan självfallet icke förutses. Beslut att inrätta särskilda krigsdomstolar bör därför tills vidare avse endast för närvarande aktuella FN-operationer. Vad beträffar möjligheten att rekrytera civila krigsrättsnämndemän må nämnas att 16 civila befattningshavare ingår i en FN-beredskapsbataljon, nämligen tolkar, kanslibiträde, postpersonal, marketenteriföreståndare, auditör, bataljonspastor, stabsredaktör, stabsfotograf och hälsovårdsinspektörer. Antalet civilmilitära befattningshavare i en dylik bataljon uppgår till 7, nämligen bataljonsassistent, läkare, tandläkare, tyghantverkare och arméteknikker.

Advokatsamfundets styrelse anför: Ur rättssäkerhetssynpunkt kan givetvis riktas invändningar mot att man för FN-kontingenternas vidkommande tillskapar en form av rättsskipning väsentligen motsvarande den som enligt MRL icke får komma till användning annat än under beredskapstillstånd och då riket är i krig. Å andra sidan har i promemorian på ett övertygande sätt påvisats att starka skäl föreligger att möjliggöra en rättegång på platsen i sådana fall där uppenbara olägenheter är förbundna med sakens hänskjutande till rättegång i Sverige. Med hänsyn till vad som i detta hänseende anförts i promemorian och då det av praktiska skäl torde få anses uteslutet att låta rättsskipningen på platsen utövas av en fullsutten avdelning av Stockholms rådhusrätt, vill styrelsen icke motsätta sig en domstolsorganisation i enlighet med vad som föreslagits i promemorian. Beträffande rättens ordförande synes det i promemorian skisserade förslaget innefatta en tillfredsställande lösning. Däremot kan betänkligheter anföras, när det gäller domstolens övriga ledamöter. Den föreslagna ordningen innebär otvivelaktigt en svagare sammansättning av domstolen än den eljest föreskrivna. Med hänsyn till de speciella omständigheter som här föreligger anser styrelsen dock att förslaget kan godtagas. Beträffande åklagaren har styrelsen icke någon erinran mot förslaget. Däremot kan styrelsen icke godtaga förslaget i vad det avser frågan om offentlig försvarare. Styrelsen kan icke se något skäl varför den som åtalas vid den domstol varom här är fråga skulle med avseende å rätten till försvar vara sämre ställd än den som stäl-

les under åtal vid annan svensk domstol. Den omständigheten att man av praktiska hänsyn godtager en svagare domstolsorganisation än den ordinära utgör icke något skäl att försvaga även den rättssäkerhetsgaranti som rätten till offentligt försvar utgör. Att såsom offentliga försvarare anlita personalvårdsassistenter eller annan militär personal vore klart otillfredsställande med hänsyn till dessa personers beroende ställning i förhållande till den militära organisationen. Icke heller kan lagfarna befattningshavare vid svensk beskickning i värdlandet anses lämpliga för uppgiften som offentlig försvarare. För dessa befattningshavare skulle ej sällan uppstå en kollision mellan å ena sidan den tilltalades intressen och å andra sidan de intressen som vederbörande befattningshavare hade att bevaka i sin egenskap av svensk diplomat. Styrelsen måste därför hävda den uppfattningen att, om det skisserade förslaget till svenskt domstolsförfarande utomlands genomföres, konsekvensen måste bli den att rättegångsbalkens regler om offentlig försvarare får gälla utan inskränkning och att sålunda svensk advokat skall förordnas till offentlig försvarare. Någon anledning att tillåta tillämpning av bestämmelsen i 103 § MRL föreligger icke, eftersom riket varken befinner sig i beredskapstillstånd eller är i krig. Vinner styrelsens synpunkter i frågan om offentlig försvarare gehör, blir följden givetvis att det allmännas kostnader undergår en viss ökning, väsentligen motsvarande kostnaderna för advokatens resa till och från det främmande landet och hans uppehälle där. Emellertid framgår av promemorian att med all sannolikhet här endast kan bli fråga om ett begränsat antal fall. I förhållande till de stora kostnader som Sveriges deltagande i FN:s militära engagemang medför spelar sålunda kostnaderna för ett fullgott försvar av de tilltalade en mycket obetydlig roll. Därtill kommer att enligt förslaget möjlighet alltid skulle föreligga att förlägga rättegången till Sverige, om detta med hänsyn till samtliga omständigheter skulle vara lämpligare.

Asplund anför: Vad gäller problemet med offentlig försvarare kan ifrågasättas om behovet av sådan verkligen skulle komma att bli så stort, att problemet erbjuder några egentliga svårigheter. Enligt 87 § MRL tillkommer rätt att på begäran erhålla offentlig försvarare — förutom anhållen, häktad och i förvarsarrest tagen person — den som är misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning. Bestämmelsen utesluter således sådan rätt för den som misstänks för något av de i 21 kap. BrB upptagna brotten med undantag av myteri, våld eller hot mot krigsman, rymning, övergivande av post och tjänstemissbruk samt vissa andra brott, om de är grova. Av allmänna ej sällan förekommande brott faller utanför stadgandet i 87 § MRL snatteri, bedrägligt beteende, undandräkt och olovligt brukande. Promemorians beräkning av det genomsnittliga behovet av offentlig försvarare, som bygger på statistik över hänskjutna mål 1957—1964 från kontingenterna i Gaza och Kongo, ger vid handen att i 35 av de 157 mål vari åtal väckts, offentlig försvarare var förordnad. Eftersom

statistiken omfattar 8 år, innebär det nämnda förhållandet att i genomsnitt endast i 4—5 mål per år behov av offentlig försvarare förelåg. Frekvensen av mål däri offentlig försvarare måste förordnas synes alltså statistiskt sett bli obetydlig. I en del av de mål där det blir nödvändigt med offentlig försvarare torde lämplig person — i enlighet med vad som anförts i promemorian — kunna med stöd av undantagsregeln i 103 § MRL förordnas. I fåtalet återstående fall bör man kunna handlägga målet i Sverige eller — vilket väl av kostnadsskäl bör ske endast i undantagsfall — hämta advokat från Sverige.

Nordström anser det böra övervägas, om icke den svenske militärpolischefen vid bataljonen bör ges den ställningen och inneha den kompetensen att han kan fullgöra uppgiften både som förundersökningsledare och som åklagare-krigsfiskal. Nordström föreslår vidare, att redan vid uttagningen av personal till FN-kontingent vissa personer förordnas till nämndemän vid sidan om sin egentliga befattning vid kontingenten samt att det skall ankomma på den misstänkte att själv utse försvarare eller göra framställning därom hos krigsdomaren, varvid 103 § MRL skulle kunna tillämpas så att lämplig person vid förbandet eller eljest på platsen förordnades till försvarare eller fungerade som sådan till dess i förekommande fall försvarare från Sverige anlände. Enligt Nordströms uppfattning är det knappast motiverat att valrätt mellan krigsrätt och annan domstolsform tillkommer någon annan än kontingentschefen efter hörande av auditören; dock bör krigsrättsdomaren äga förordna annat, då kontingentschef beslutat att målet skall hänskjutas till krigsrätt.

Lindeblad tillstyrker förslaget om särskilda domstolar vid FN-kontingenterna men finner det möjligt att rekrytera såväl domare som åklagare från kontingenterna. Om Stockholms rådhusrätt förblev besvärsinstans för disciplinmålen, skulle nämligen jävsfrågan enligt Lindeblads mening icke bli aktuell beträffande auditören, utan denne skulle kunna fungera som krigsdomare i hänskjutna mål. Behovet av krigsfiskal kunde tillgodoses genom att sådana krav ställdes på rättsvårdsunderofficeren att denne jämväl kunde tjänstgöra som åklagare. Fördelarna med en sådan militärdomstol vore enligt Lindeblad att den kunde träda i verksamhet omedelbart samt att dess befattningshavare ägde god lokalkännedom och erfarenheter av internationella förhållanden.

Såsom alternativ till regelrätta domstolar vid FN-kontingenterna har av Nordström och Lindeblad framförts förslag om införande av undersökningsdomstolar eller undersökningskommissioner vid kontingenterna med den anglosachsiska rättens courts of inquiry som förebild. En sådan undersökningsdomstol, vilken i sin helhet skulle rekryteras på platsen med auditören såsom ordförande, skulle kunna upptaga bevisning men ej döma i målen utan i stället avge utförligt motiverade rekommendationer till vederbörande dömande myndighet.

Flertalet övriga remissinstanser tillstyrker förslaget att inrätta särskilda domstolar vid FN-kontingenterna men tager ej upp utformningen av dessa domstolar till närmare diskussion. Endast fyra remissinstanser — Ekeroth, Lindbohm, Sundberg och Hagard — avstyrker förslaget.

Sistnämnda remissinstanser framhåller betydelsen ur disciplinär synpunkt av att den, som allvarligt missköter sig, omedelbart skiljes från förbandet och sändes hem i stället för att gå kvar i avvaktan på krigsrättens ankomst. Mot förslaget anföres även kostnadsskäl samt svårigheten att inställa utländska målsägande och vittnen inför domstolen. Ekeroth ifrågasätter vidare, huruvida den måttfullhet och humana inställning till påföljden, som svenska domstolar har, kommer att värderas och uppskattas av värdlandet samt flera av de andra i FN-arbetet deltagande nationerna.

Två av de fyra till förslaget negativt inställda remissinstanserna — Ekeroth och Lindbohm — vitsordar likväl, att behov av domstol, som sammanträder på platsen, kan uppkomma i speciella fall såsom då fråga är om brott av särskild grovhet eller eljest av stor betydelse. För sådana undantagsfall tillstyrker Ekeroth det i promemorian framförda förslaget, medan Lindbohm förordar att en avdelning av Stockholms rådhusrätt tillkallas.

Lindbohm, Sundberg och Hagard föreslår — såsom ersättning för ett rättegångsförfarande på platsen — att bevisupptagning åt domstol i Sverige skall kunna ske genom auditörens försorg. Sundberg förordar därutöver — såsom ersättning för särskilda domstolar vid FN-kontingenterna — tillskapande av ett kontradiktoriskt förfarande beträffande bestridda förseelser och brott (utom grövre sådana) inför kontingentschefen eller, vid förfall för denne, auditören och möjligen några av personalkårerna utsedda nämndemän, varvid auditören eller annan lämplig person ur kontingenten skulle framställa anklagelsen, höra den misstänkte, framlägga bevisningen — eventuellt leda förhör med vittnen som hade att avlägga ed — och föreslå straffet (jfr det ovan refererade, av Lindeblad framförda förslaget om införande av krigsrätt med auditören som krigsdomare).

Sundberg finner, liksom Lindbohm, det i promemorian berörda jävsförhållandet beträffande auditören icke vara av allvarligare art än att det åtminstone kan undanröjas genom lagändring. Han framhåller sålunda, att den påverkan auditören kan ha rönt genom sin tidigare rådgivning åt kontingentschefen vid sakens hänskjutande icke gärna kan vara allvarligare än den som en åklagare kan utsättas för, när han först har polisfunktion såsom undersökningsledare och sedan uppträder som åklagare.

I anslutning till vad chefen för armén anfört om möjligheten för den ifrågasatta krigsrättens ledamöter att utnyttja FN:s flygtransporter Norden —Nicosia—Norden, Norden—Pisa—Norden, Pisa—El Arish—Pisa samt Beirut—El Arish—Beirut har inhämtats följande upplysningar rörande gällan-

de biljettpriser för kommersiellt flyg i första klass (beloppet i den vänstra kolumnen avser enkel resa och beloppet i den högra gäller tur och retur):

Stockholm—Nicosia	1 632 kronor	3 101 kronor
Stockholm—Beirut	1 842 kronor	3 500 kronor
Stockholm—Pisa	897 kronor	1 705 kronor
Nicosia—Beirut	175 kronor	332 kronor

Beträffande rättsskipningen vid den finländska FN-kontingenten på Cypern har följande uppgifter inhämtats sedan promemorian upprättades.

För vissa överträdelser av tjänsteplikt och ordning samt för vissa mindre förseelser och fel i eller utom tjänsten kan, enligt ordningsstadgan för krigsmakten, krigsman i ordningsmål (disciplinmål) åläggas ordningsstraff. Såsom ordningsstraff kan användas bl. a. kasernförbud, extratjänst och arrest i högst trettio dygn samt, beträffande officerare, dessutom enskilda anmärkningar och föreställningar. Bestraffningsrätt i ordningsmål tillkommer kontingentschefen samt, i begränsad omfattning, vissa uppräknade befälspersoner av lägre grad.

Krigsrätt har att handlägga åtal mot krigsman för militärt brott. Militära brott är de förbrytelser som i strafflagen för krigsmakten belägges med straff. Krigsrätt består av en lagfaren ordförande (krigsdomare) samt två militära ledamöter, varav den ene skall vara officer och den andre tillhöra det övriga befälet eller manskapet.

För kontingenten på Cypern utgör Helsingfors krigsrätt forum, dock att dess officerare har att svara inför Helsingfors hovrätt. Utan uttryckligt stöd i lag har krigsrätten ansetts äga att vid behov sammanträda även å kontingentens förläggningsplats på Cypern, varvid krigsdomaren reser dit från Finland och de militära ledamöterna utses bland kontingentens befattningshavare. Som åklagare fungerar då styrkans lagfarne rättsofficer eller — om sådan icke finnes, vilket varit förhållandet under den senaste tiden — en från Finland nedrest allmän åklagare. Krigsrätten har sedan kontingentens uppsättande i mars 1964 hittills hållit fem sammanträden på Cypern, varvid totalt 44 personer dömts. Under samma tid har krigsrätten vid sammanträden i Helsingfors dömt 25 befattningshavare vid kontingenten. Sammanlagt tre officerare tillhörande kontingenten har åtalats vid hovrätten men målen har ännu ej avgjorts. Hovrätten har icke hållit något sammanträde på Cypern och den förutsättes ej heller framdeles komma att sammanträda där.

Tilltalad äger vid krigsrätt anlita försvarare och i vissa fall kan krigsrätt ex officio förordna försvarare, som ersättes av allmänna medel. Vid Helsingfors krigsrätts sammanträden på Cypern har förekommit att tilltalade såsom försvarare anlitat befattningshavare vid kontingenten. Däremot

har krigsrätten icke ex officio förordnat försvarare vid något av dessa sammanträden. Skulle sådant förordnande i framtiden meddelas i mål, som handlägges på Cypern, anses den finländska staten med största sannolikhet komma att ordna även försvararens transport till och från Cypern.

Icke-finländska vittnen och målsägande kan principiellt höras vid krigsrättens sammanträden på Cypern. Vittnesed anses dock ej kunna komma i fråga. Hittills har endast förekommit några fall då cyprioter uppträtt som målsägande, varvid deras anspråk framställts av befullmäktigad befattningshavare vid kontingenten eller av åklagaren.

Tvångsmedel

6 kap. MRL innehåller bestämmelser om de tvångsmedel som står till buds vid ett militärt förband. Det minst ingripande tvångsmedlet är tagande i förvar. Enligt 36 § MRL må sålunda krigsman, som inom militärt område eller i uniform på allmän plats uppträder berusad, så att det framgår av hans åtbörder eller tal, eller eljest stör allmän ordning eller ordningen inom krigsmakten, enligt förmans förordnande tagas i förvar. Den omhändertagne får icke hållas i förvar längre än som betingas av det ändamål som föranlett omhändertagandet. Tagande i förvar är således endast ett medel för upprätthållande av ordningen och kan ej användas för att främja utredning av brott eller förhindra flykt.

Civilklädd krigsman, som uppträder berusad på allmän plats utom militärt område, kan icke tagas i förvar enligt 36 § MRL. Stadgandet förutsätter tydligen, att civil polismyndighet skall ingripa i sådana fall. När det gäller personal vid FN-kontingenter utomlands finns emellertid i regel icke denna möjlighet, eftersom värdlandets myndigheter endast i undantagsfall äger inskrida mot FN-personal. Enligt de tidigare nämnda överenskommelserna mellan FN och respektive värdland har värdlandets myndigheter sålunda rätt att omhändertaga en medlem av FN:s militära styrkor endast om han ertappas med att begå eller försöka begå brott, som medför eller kan medföra allvarlig skada å person eller egendom, samt under förutsättning att FN:s egen militärpolis saknar möjlighet att ingripa med erforderlig snabbhet. Den omhändertagne skall dock omedelbart överlämnas till behörig FN-myndighet. Då det för upprätthållande av FN:s och kontingentens anseende samt för undvikande av olämpliga intermezzon synes vara erforderligt att kunna inskrida även mot berusade befattningshavare, som uppträder civilklädda på allmän plats utom militärt område, borde tillämpningsområdet utvidgas i angiven omfattning såvitt avser FN-kontingenter under tid då de tjänstgör utom riket.

Förvarsarrest må enligt 30 § MRL — likaledes enligt förmans förordnande — tillgripas, om den underlydande begått förseelse av svårare beskaffenhet och det för krigslydnadens upprätthållande finnes vara av synnerlig vikt

att han ej lämnas på fri fot eller om han gjort sig skyldig till rymning och det skäligen kan befaras att han ånyo avviker. Har den som förordnat om förvarsarrest ej bestraffningsrätt över den arresterade, skall han enligt 31 § MRL omedelbart och sist inom 24 timmar underrätta den närmast bestraffningsberättigade om arresteringen och skälen därför. Kan förbindelse med den bestraffningsberättigade ej uppnås inom sålunda föreskriven tid, skall underrättelsen lämnas så snart sådan förbindelse erhållits. Den bestraffningsberättigade åligger att omedelbart besluta om åtgärden skall bestå eller den arresterade frigivas. Har någon tagits i förvarsarrest torde det brott, för vilket han är misstänkt, i regel vara av så allvarlig natur att straff ej kan åläggas i disciplinmål, även om brottet är erkänt. Inom fyra dagar från den dag, då den bestraffningsberättigade förordnade om förvarsarrest eller mottog underrättelse om att annan förman förordnat därom, måste han enligt 34 § första stycket MRL avgöra målet, hänskjuta det till åklagare eller frige den arresterade. Hänskjuts målet till åklagare, skall denne enligt 33 § MRL underrättas om arresteringen och skälen därför. Enligt 85 § MRL ankommer det därefter på åklagaren att sist dagen efter den, då han mottog underrättelse om arresteringen, antingen besluta att ej väcka åtal och därom underrätta den som förordnat om arresteringen eller till rättens prövning hänskjuta frågan om arresten skall bestå. Åklagaren behöver således icke såsom vid gripande enligt 24 kap. 7 § sista stycket rättegångsbalken på eget ansvar fatta något beslut om frihetsförlustens bestånd. Beträffande rättens prövning av frågan om förvarsarrestens bestånd gäller enligt 86 § första stycket MRL i tillämpliga delar bestämmelserna i 24 kap. 13—16 §§ rättegångsbalken om häktningsförhandling. Dylik förhandling kan således uppskjutas till dess erforderlig utredning hunnit komma åklagare och domstol tillhanda.

Det kan emellertid även föreligga behov av ett skyndsamt frihetsberövande antingen av utredningsskäl — t. ex. för att hindra en misstänkt att undanröja bevisning eller kontakta vittnen — eller till förhindrande av att en misstänkt fortsätter sin brottsliga verksamhet eller genom att avvika undandrager sig lagföring eller straff. Förvarsarrest kan ju tillgripas endast om vederbörande redan rymt en gång och det skäligen kan befaras att han åter rymmer. I 29 § MRL har fördenskull stadgats, att bestraffningsberättigad befattningshavare, om mot krigsman förekommer skäl till anhållande, må förordna att denne skall gripas samt att vad i 24 kap. 7 § tredje stycket och 8 § rättegångsbalken stadgas i sådant fall skall äga motsvarande tillämpning. Anmälan om gripande skall sålunda skyndsamt göras hos anhållningsmyndighet och den gripne så snart ske kan för förhör inställas inför sådan myndighet eller inför polisman, åt vilken uppdragits att hålla förhöret. Anhållningsmyndigheten har därefter att omedelbart besluta om den gripne skall anhållas eller friges.

De senast återgivna bestämmelserna är anpassade efter förhållandena i

Sverige, där åklagarmyndighet snabbt och smidigt kan kopplas in, men de är betydligt svårare att tillämpa vid ett FN-förband, som befinner sig på stort avstånd från hemlandet. Anmälan om gripandet kan kanske visserligen på telegrafisk väg överbringas till åklagarmyndighet i Sverige inom några timmar, och denna myndighet kan även uppdraga åt polisman vid ifrågavarande FN-förband — rättsvårdsunderofficer eller befattningshavare vid militärpolisen — att hålla förhör med den misstänkte; att genast inställa denne till förhör i hemlandet är ju i regel ogörligt eller i varje fall opraktiskt med hänsyn till att han under förundersökningen på platsen vanligen behöver stå till utredningspersonalens förfogande. Den misstänkte får emellertid enligt 23 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken ej kvarhållas längre än tolv timmar. Även om det skulle vara möjligt att inom denna frist hinna förhöra den misstänkte, telegrafera ett sammandrag av förhörsprotokollet till åklagaren och från denne erhålla telegrafiskt besked i ärendet — något som ej alltid torde vara fallet — är det icke säkert att åklagaren anser sig kunna på grundval av de kortfattade telegrafiska uppgifterna fatta och taga ansvaret för ett anhållningsbeslut. Även om ett sådant beslut likväl utverkas, kan det emellertid visa sig omöjligt att få utredningsmaterialet och den misstänkte hemsända inom den i 24 kap. 12 § rättegångsbalken föreskrivna fristen — sist å femte dagen efter den då den anhållne inställdes för förhör — för ingivande till domstol av häktningsframställning. Åklagaren blir kanske därför nödsakad att på grundval av samma knapphändiga material, varpå anhållningsbeslutet meddelades, begära den anhållne häktad. Häktningsförhandlingen kan däremot enligt 24 kap. 13 § rättegångsbalken uppskjutas tills den anhållne hunnit transporteras hem till Sverige (jfr Gärdes m. fl. kommentar till rättegångsbalken s. 331).

I förevarande hänseende synes därför en specialreglering vara påkallad för FN-förbandens del. Sålunda kunde antingen berörda frister förlängas eller befogenhet att besluta om anhållande tillerkännas kontingentschef enligt samma regler som redan gäller beträffande förvarsarrest.

Enligt 37 § MRL må bestraffningsberättigad befattningshavare i anledning av brott, för vilket underlydande är misstänkt, förordna om beslag, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning, där sådan befogenhet enligt lag tillkommer åklagare (se 27 kap. 4 § och 28 kap. 13 § rättegångsbalken). Har ej mål, vari förordnats om beslag, hänskjutits till åklagaren eller avgjorts av den bestraffningsberättigade inom två veckor sedan beslaget verkställdes, skall beslaget omedelbart hävas.

MRL innehåller icke någon bestämmelse om befogenhet för bestraffningsberättigad befattningshavare att förordna om husrannsakan. Anledningen därtill är att något behov av sådan befogenhet ej ansetts föreligga med hänsyn till den visitationsrätt i militära etablissement som tillkommer befälet (se NJA II 1949 s. 306 samt militieombudsmannens ämbetsberättelse 1966

s. 158). Den militära visitationsrätten torde emellertid icke gälla krigsmans eller annans privata bostad. Föreligger behov av att undersöka sådan, måste polis- eller åklagarmyndighet kopplas in. Eftersom detta av praktiska skäl ej är möjligt vid FN-förbanden, synes en lagändring även i detta hänseende påkallad så att kontingentschef erhåller samma befogenhet, som tillkommer åklagare, jämväl i fråga om husrannsakan. Det förekommer nämligen vid FN-förbanden att befattningshavare utnyttjar bostäder utanför det militära området, vilka närmast har privat karaktär. Visserligen torde militärpolisman enligt 28 kap. 5 § rättegångsbalken jämfört med 9 § reglementet för militärpolisen (SFS 1964: 46) utan särskilt förordnande vara befogad att företaga husrannsakan även i privat bostad som brukas av svensk FN-personal, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller att verkställa beslag å föremål, som å färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest då fara är i dröjsmål. Denna befogenhet är emellertid alltför begränsad för att vara tillfyllest i alla lägen, och ur rättssäkerhetssynpunkt framstår det i varje fall som lämpligare att högre befattningshavare bär ansvaret för tillgripande av tvångsmedel.

Svea hovrätt finner en specialreglering erforderlig för FN-förbandens del i fråga om anhållande av en för brott misstänkt krigsman samt anser den mest praktiska lösningen vara att tillerkänna kontingentschefen befogenhet att besluta därom enligt samma regler som gäller för förvarsarrest. Mot de i promemorian framförda förslagen om utvidgning av tillämpningsområdet för institutet tagande i förvar samt införande av befogenhet för kontingentschef att besluta om husrannsakan har hovrätten icke något att erinra.

Riksåklagaren anför: Ämbetet biträder förslaget om en utvidgning av tillämpningsområdet för institutet tagande i förvar till att avse även civilklädd medlem av svensk FN-kontingent som uppträder berusad på allmän plats utom militärt område i det land där kontingenten är förlagd. Beträffande den ifrågasatta reformen av anhållningsinstitutet synes det ämbetet mindre lämpligt att på militär myndighet överflytta en så utpräglad åklagarfunktion som att besluta om anhållande. En reform i förevarande hänseende skulle däremot kunna ske inom ramen för förvarsarrestinstitutet genom att i 30 § MRL såsom en tredje arresteringsgrund tillägges att underlydande är på sannolika skäl misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år eller däröver, samt att flyktfara, kollusionsfara eller fara för fortsatt brottslighet föreligger. Möjligen borde stadgas att endast bestraffningsberättigad befattningshavare äger förordna om förvarsarrest i detta fall. Mot förslaget att införa befogenhet för kontingentschef att besluta om husrannsakan har ämbetet intet att erinra.

Överåklagaren i Stockholm samt Asplund förklarar sig i valet mellan förlängning av vissa frister och anhållningsrätt för kontingentschef föredra det förra alternativet, medan Lindbohm har motsatt uppfattning.

Nordström anför: Det vore ur klarhetens och effektivitetens synpunkt fördelaktigast om förvarsarrest för militär personal gjordes till det enda frihetsberövande tvångsmedlet och att sålunda förvarsarresten — bortsett från fallen i 30 § MRL — vore chefens form för ingripande i samtliga fall då gripande enligt 29 § MRL eller anhållande är påkallat i fråga om FN-militär. Promemorians förslag om införande av befogenhet för kontingentschef att besluta om husrannsakan är välgrundat, särskilt som denna befogenhet i åtskilliga fall tillkommer dels svensk militärpolis, som lyder under kontingentschefen, och dels FN:s egen militärpolis.

Flertalet övriga remissinstanser tillstyrker de i promemorian framförda förslagen eller förklarar sig icke ha något att erinra däremot. Endast Lindeblad, som anser krigsrättens hela personal böra rekryteras från kontingenten, finner det ej erforderligt att införa befogenhet för kontingentschef att besluta om anhållande och husrannsakan.

Den sålunda återgivna utredningen synes visa att rättsskipningen vid de svenska FN-kontingenterna ej är anordnad på ett helt tillfredsställande sätt. Även om det icke kan styrkas att materiellt oriktiga avgöranden i enskilda fall förekommit, finns enligt min mening starka skäl att söka få till stånd bättre förhållanden i berörda hänseende.

Gällande ordning är grundad på de i militära rättegångslagen (MRL) för fredstid meddelade bestämmelserna, och rättsskipningen vid FN-kontingenterna sker sålunda i samma former som vid regementen och andra motsvarande förband här hemma. Då en svensk militärstyrka år 1956 första gången ställdes till FN:s förfogande för fredsbevarande uppgifter, var det naturligt att man lät den vanliga ordningen för handläggning av militära mål få tillämpning, eftersom det saknades både erfarenhet av en sådan styrkas verksamhet och kännedom om engagemangets varaktighet. Under den sedan dess förflutna tiden har ständigt en eller flera svenska militärstyrkor verkat i FN-tjänst, och därigenom finns numera helt andra förutsättningar än tidigare att bedöma i vad mån de speciella förhållanden, under vilka tjänsten bedrives, påkallar särregler i rättsvårdshänseende. Och genom statsmakternas år 1964 fattade beslut om uppsättande av en svensk beredskapsstyrka för FN-tjänst har Sveriges engagemang på detta område fått en så permanent karaktär att en ändamålsenlig rättslig reglering ter sig angelägen.

Frågan om rättsskipningen vid FN-kontingenterna är väl i första hand ett svenskt intresse. Eftersom kontingentspersonalen är undantagen från värdlandets brottmålsjurisdiktion och Sverige i förhållande till FN förbundit sig att utöva en effektiv rättsskipning beträffande varje brott av svensk

kontingentsmedlem, får emellertid frågan betydelse även ur en vidare synvinkel. I samband med min inspektion av den svenska kontingenten i Gaza år 1963 förklarade högste befälhavaren för FN-trupperna där, generalen Gyani, att enligt hans uppfattning bestraffningen av svenska soldater, som varit inblandade i händelser angående vilka ortsmyndigheterna normalt skulle ha dömt, icke skett på tillfredsställande sätt samt att detta ofta berett honom bekymmer då nämnda myndigheter begärt att få veta hur den av hemlandet utlovade effektiva rättsskipningen utövats. Gyani, som sade sig ha förståelse för att man enligt svensk rätt ådömde förhållandevis milda straff, framhöll att den svenska kontingenten saknade en domstol som genom att sammanträda på platsen inom kort tid efter brottets begående hade möjligheter att komma till riktigt resultat.

Onekligen företer just domstolsprövningen i första instans den mest framträdande bristen i fråga om rättsvården vid FN-kontingenterna enligt nuvarande ordning. När ett brott icke faller under kontingentschefens disciplinära bestraffningsrätt, har åklagarmyndigheten i Stockholm att verkställa utredning, och åtal för brottet skall anställas vid Stockholms rådhusrätt. Denna domstol åligger även att upptaga klagan över beslut i disciplinmål och ersättningsmål. Det är uppenbart att ett sådant system kan medföra utredningssvårigheter. Den misstänktes inställelse vid myndighet i Stockholm är i regel ej möjlig förrän han skilts från kontingenten. Beträffande målsägande och vittnen gäller detsamma i den mån de är kontingentsmedlemmar, medan de eljest praktiskt taget icke alls blir tillgängliga för förhör i Stockholm. Vid dessa förhållanden måste antagas att, såsom ock de i det föregående anförda statistiska uppgifterna synes visa, brott icke beivras i den utsträckning det i och för sig är påkallat. Uteslutet är ej heller att meddelad dom innebär annat resultat än det som en fullständig utredning skulle ha medfört. I allmänhet torde visserligen enskild person icke härigenom lida rättsförlust. Men det låter tänka sig att den som blivit hemsänd i anledning av misstanke om brott skulle ha besparats denna behandling därest han i tid fått sin sak prövad. Under alla omständigheter torde det få anses otillfredsställande att en så ingripande åtgärd som förfarandet med hemsändning kan praktiseras utan att det brott, för vilket vederbörande misstänks, blivit föremål för rättslig prövning.

På grund härav synes det vara ett oundgängligt krav att domstolsprövning kan äga rum på ort inom kontingentens verksamhetsområde och komma till stånd utan tidsutdräkt (jfr D. W. Bowett m. fl., United Nations Forces, London 1964, Stevens & Sons, s. 371 ff, särskilt s. 374, samt s. 436 ff, särskilt s. 439). För att tillgodose detta krav är det dock icke nödvändigt att särskild domstol inrättas. Långtifrån alla militära mål fordrar handläggning på platsen, och jämväl mål av icke militär natur förekommer till behandling. Med hänsyn härtill synes Stockholms rådhusrätt kunna bibehållas såsom domstol för kontingenterna. I samband med att möjlighet

öppnas för rådhusrätten att sammanträda utom riket torde dock vissa organisatoriska anordningar bli erforderliga. Sålunda bör handläggningen av alla mål angående personal i FN-tjänst utom riket, oavsett målens art, ankomma på en särskild avdelning. Då denna icke lär få full sysselsättning med sådana mål och det givetvis är angeläget att ordföranden har erfarenhet av militära mål, bör avdelningen vara anknuten till militärmålsavdelning. Vidare torde nämnda FN-avdelning icke böra vara sammansatt på vanligt sätt. Med hänsyn till att sammanträden kan ifrågakomma på avlägsna orter och att mål av olika slag kan förekomma till behandling under en och samma resa, bör sammansättningen vara ensartad och innebära så få ledamöter som möjligt. Såsom förebild härvidlag torde kunna tjäna de i 96—98 §§ MRL givna bestämmelserna om krigsrätt. I rätten skulle sålunda ingå, utom då den är domför med allenast ordföranden, tre nämndemän. När domstolen sammanträder utom riket bör dessa utses av ordföranden bland civila svenskar som finns i orten. Därest lämplig civil nämndeman ej kan uppbringas bör i stället kontingentsmedlem, som icke är yrkesmilitär, kunna anlitas. I övrigt torde vad om nämndemännens kvalifikationer och om omröstning i rätten är stadgat för krigsrätt kunna erhålla motsvarande tillämpning. Slutligen bör rättens behov av protokollförare och annan biträdespersonal vid sammanträde å utrikes ort kunna tillgodoses genom kontingentschefens försorg.

Givetvis måste, även då rätten sammanträder på utrikes ort, åklagare och försvarare vara närvarande. Åklagaruppgiften bör ombesörjas av någon av militäråklagarna i Stockholm. I egenskap av förundersökningsledare kan han möjligen behöva inställa sig på sammanträdesorten någon dag i förväg, men i regel torde han kunna leda utredningsarbetet från Stockholm. Enligt 82 § MRL äger han erhålla nödigt biträde av kontingentspersonalen beträffande militära mål. Genom särskild föreskrift bör han tillförsäkras sådan rätt även såvitt gäller andra, under FN-tjänsten uppkomna mål. En sådan föreskrift får dock icke tolkas så att kontingentspersonalen skulle vara förhindrad att, såsom för närvarande torde ske, lämna utredningshjälp i mål som ej har samband med FN-tjänsten. Vad angår försvarare stadgas i 103 § MRL att till offentlig försvarare i mål som tillhör krigsrätts behandling må, om advokat icke finns att tillgå, annan lämplig person förordnas. Detta stadgande synes böra givas motsvarande tillämpning i förevarande fall, eftersom det icke är osannolikt att den misstänkte känner någon lämplig person på platsen som han trots att denne ej är advokat önskar få förordnad. Enligt min mening kan därvid även befattningshavare vid svensk beskickning komma i fråga, åtminstone då målet saknar intresse från värdlandets synpunkt. Men det torde tillika böra föreskrivas att, om den misstänkte begärt att advokat skall förordnas, hans begäran skall prövas som om rättens sammanträde skulle ägt rum i Sverige.

Den nu skisserade ordningen för handläggning av mål vid FN-kontin-

genterna kan uppenbarligen draga med sig icke oväsentliga kostnader. Eftersom det är fråga om att tillgodose ett betydelsefullt rättsligt intresse, bör dock avgörande vikt icke tillmätas storleken av kostnaderna, i synnerhet som dessa under alla omständigheter kommer att te sig ringa i förhållande till den sammanlagda årliga utgiften för nuvarande svenska kontingenter, 50 miljoner kronor, och den del därav som slutgiltigt belastar svenska staten, 5 miljoner kronor. Icke desto mindre är det naturligtvis angeläget att rimlig sparsamhet iakttages. Vid utformandet av den här ifrågasatta ordningen har också denna synpunkt beaktats. För att kostnaderna i praktiken skall kunna hållas inom skäliga gränser är det emellertid nödvändigt att sammanträdena utom riket noggrant planeras. Därvid bör tillses exempelvis att behandlingen av flera mål koncentreras till en sammanträdesresa och att samma försvarare förordnas för alla målen. Av största betydelse ur kostnadssynpunkt är givetvis resornas frekvens. Önskvärt vore att det kunde givas regler om hur ofta sammanträdesresa skall företagas. Men detta torde knappast låta sig göra, även om man normalt kunde räkna med ett par, tre sammanträden under varje sexmånadersperiod. I stället synes det därför kunna övervägas om icke rättens ordförande bör åläggas att före resans företagande efter samråd med kontingentchefen och auditören upprätta en fullständig reseplan, utvisande bl. a. behovet av skyndsam handläggning och beräknade kostnader för samtliga i resan deltagande, samt giva Svea hovrätt del av planen.

Även i andra avseenden än såvitt angår domstolsprövningen i första instans synes rättsvården vid FN-kontingenterna vara bristfälligt reglerad. De tvångsmedel som står till befälets förfogande är sålunda icke anpassade efter kontingenternas tjänstgöringsförhållanden, och vissa särregler torde därför vara erforderliga.

Institutet tagande i förvar kan enligt 36 § MRL användas dels då krigsman uppträder berusad så att det framgår av hans åtbörder eller tal och dels då krigsman eljest stör allmän ordning eller ordningen inom krigsmakten. Därest krigsmannen ej befinner sig inom område eller utrymme som nyttjas av krigsmakten, fordras emellertid att han uppehåller sig på allmän plats och är iklädd militär tjänstedräkt. Sistnämnda villkor torde vila på den förutsättningen att polismyndigheten ensam bör ha rätt att ingripa mot den som ej bär uniform. Eftersom ingripande mot FN-personal från värdlandets sida kan förekomma endast i begränsad utsträckning och det under alla omständigheter torde vara lämpligast att svensk krigsman i här avsedda fall omhändertages av kontingentens befäl, synes villkoret att vederbörande är klädd i militär tjänstedräkt böra utgå.

Enligt 30 § MRL kan krigsman tagas i förvarsarrest dels då han begått förseelse av svårare beskaffenhet och det för krigslydnadens upprätthållande finnes vara av synnerlig vikt att han ej lämnas på fri fot och dels då han gjort sig skyldig till rymning och det skäligen kan befaras att han ånyo

avviker. Jämväl eljest när krigsman är misstänkt för brott kan det föreligga behov av omedelbart frihetsberövande. I 29 § MRL stadgas också att bestraffningsberättigad chef äger förordna om gripande av underlydande krigsman, mot vilken förekommer skäl till anhållande. De för sådant fall gällande tidsfristerna (23 kap. 9 § första stycket och 24 kap. 7, 8 och 12 §§ rättegångsbalken) är emellertid alltför korta då brottsutredningen måste ske på avsevärt avstånd från den ort där anhållningsmyndigheten befinner sig. Det lämpligaste sättet att undanröja olägenheten härav synes vara att den bestraffningsberättigade chefen tillerkännes rätt att, ändå att i 30 § MRL avsett fall ej är för handen, förordna att underlydande skall tagas i förvarsarrest om denne på sannolika skäl är misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år eller däröver, och det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet skäligen kan befaras att han avviker eller annorledes undandrager sig lagföring eller straff eller genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning eller ock anledning förekommer att han fortsätter sin brottsliga verksamhet.

I 37 § MRL stadgas att bestraffningsberättigad chef i anledning av brott, för vilket underlydande är misstänkt, må förordna om beslag, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning, där sådan befogenhet enligt lag tillkommer åklagare. Någon rätt för militär chef att förordna om husrannsakan finns däremot ej, eftersom behov av sådan åtgärd endast förekommer mera sällan och polis- eller åklagarmyndighet då kan anlitas. Vid FN-kontingenterna händer det att kontingentsmedlem är inkvarterad utanför förläggningsområdet, men möjligheten att anlita polis- eller åklagarmyndighet, om husrannsakan skulle visa sig erforderlig, är av naturliga skäl begränsad. Det synes på grund härav lämpligt att den bestraffningsberättigade chefen tillerkännes rätt att förordna om husrannsakan under samma förutsättningar som han äger förordna om beslag, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning.

I detta sammanhang må slutligen upptagas en fråga som visserligen ej rör rättsvårdens organisation vid FN-kontingenterna men som har materiellt-rättslig karaktär och därför kan vara av mycket stor betydelse för enskilda kontingentsmedlemmar. Frågan gäller den ersättningsskyldighet som FN-personal kan bli ålagd av domstol på grund av felaktiga tjänsteåtgärder.

Enligt förordningen den 3 maj 1946 med vissa bestämmelser rörande skadeståndsskyldigheten för förare av motordrivet fordon, som tillhör eller nyttjas av staten, är föraren slutligen ersättningsskyldig för skada i följd av trafik med fordonet, endast om han under färden gjort sig skyldig till brott mot 1 § andra stycket eller 4 § trafikbrottslagen eller om han orsakat skadan uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet eller brukat fordonet utan lov. I 7 § lagen den 30 juni 1948 angående införande av lagen om ändring

i strafflagen m. m. stadgas att om krigsman, som under utövande av befäl å krigsmaktens fartyg är ansvarig för dess säkerhet, vid fartygets manövrering eller navigering begått förseelse, för vilken han ej finnes förskylla svårare straff än disciplinstraff eller böter, han icke skall vara skyldig att gälda skada eller kostnad som genom förseelsen tillskyndats kronan eller annan. Genom lag den 7 mars 1929 om befrielse i visst fall för befälhavare eller förare å luftfartyg, hörande till krigsmakten, från skyldighet att gälda skadestånd är föreskrivet, att vad i nyssnämnda lagrum är stadgat angående befrielse i visst fall för befälhavare å krigsmaktens fartyg från skyldighet att gälda skada eller kostnad skall gälla jämväl beträffande krigsman, vilken under utövande av befäl å luftfartyg, hörande till krigsmakten, eller såsom förare å sådant fartyg är ansvarig för dess säkerhet.

I vad mån dessa bestämmelser är tillämpliga beträffande personal i FN-tjänst torde vara osäkert. Det kan emellertid icke anses rimligt att FN-personalen skall åtnjuta befrielse från skadeståndsskyldighet i mindre utsträckning än krigsmaktens personal i övrigt. Med hänsyn till FN-tjänstens beskaffenhet synes det snarare vara motiverat att personalens skydd i detta hänseende sträcker sig längre. Enligt min mening bör sålunda FN-personalen generellt befrias från skadeståndsskyldighet i anledning av tjänsteåtgärd under förutsättning att uppkommen skada icke förorsakats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet eller, såvitt angår förare av motorfordon, uppstått då denne gjort sig skyldig till brott mot 1 § andra stycket eller 4 § trafikbrottslagen eller brukat fordonet utan lov. Den omständigheten att härav föranledda kostnader må anses skola bäras av FN torde icke böra hindra att den ifrågasatta befrielsen genomföres i avbidan på att överenskommelse därom kommer till stånd.

Med stöd av 19 § instruktionen för riksdagens ombudsmän får jag härmed hemställa att Eders Kungl. Maj:t ville taga under övervägande det av mig nu framförda spörsmålet.

REDOGÖRELSE FÖR YTTRANDEN TILL KONUNGEN OCH DEPARTEMENTSCHEF

1. Yttrande till Konungen över 1963 års JO-utrednings betänkande »Riksdagens justitieombudsmän»

Genom remiss den 3 december 1965 beredde Kungl. Maj:t militieombudsmannen tillfälle att avgiva utlåtande över det av 1963 års JO-utredning avgivna betänkandet »Riksdagens justitieombudsmän» (SOU 1965: 64). Med anledning härav avgav militieombudsmannen den 25 februari 1966 följande yttrande.

Utredningens förslag innebär i huvudsak att vissa delar av JO:s tillsynsområde, nämligen domstols- och åklagarväsendet, kriminalvården, lantmäteriet och polisväsendet i vad avser frågor som har anknytning till brottsutredningar, överflyttas till MO samt att ombudsmännens skyldighet att pröva klagomål begränsas och MO därjämte befrias från åliggandet att särskilt övervaka efterlevnaden av bestämmelser rörande den ekonomiska förvaltningen inom försvarsväsendet och skyldigheten att granska s. k. arrestantkort.

Vid bedömande av den sålunda föreslagna utvägen att åstadkomma lättnad i JO:s otvivelaktigt alltför stora arbetsbörda synes vissa drag i ombudsmansinstitutionens allmänna karaktär vara av grundläggande betydelse. Ombudsman utses av riksdagen och utgör dess ombud för kontroll av ämbetsmännens tjänsteutövning. Har ombudsmannen ej längre riksdagens förtroende, kan han entledigas före utgången av den tid, för vilken han utsetts. Då kontrollverksamheten alltså bygger på att ombudsmannen åtnjuter riksdagens förtroende, har det helt naturligt ansetts nödvändigt att ombudsmannen själv fattar alla avgörande beslut i uppkommande ärenden. Givetvis måste ombudsmannen utnyttja biträdeshjälp för ärendenas beredande och föredragning samt för skrivgöromål o. d. Men institutionen får icke utveckla sig till ett byråkratiskt ämbetsverk, där ärendena alltefter sin art avgöres av olika tjänstemän och chefen i främsta rummet leder och fördelar arbetet. Detta personliga moment i ombudsmansämbetet, som formellt kommer till uttryck i meddelade beslut genom att dessa angives innefatta ombudsmannens och icke ämbetets mening, medför i och för sig en begränsning i kontrollverksamheten. Ombudsmannens uppgift är ju också att utöva en »allmän» tillsyn. Praktiskt taget varje befattningshavare som är underkastad denna tillsyn lyder emellertid under en eller flera högre chefer, och dessutom finns särskilda myndigheter med revisions- och andra över-

vakningsuppgifter. Det är på dessa chefer och myndigheter det närmast ankommer att tillse att befattningshavarna på lagligt sätt fullgör sina åligganden. Ombudsmannens övervakning utgör sålunda en extraordinär kontroll. Och en sådan behöver ej täcka allt som sker inom övervakningsområdet. I princip ingriper ombudsmannen därför endast då klagomål eller annan särskild omständighet föranleder därtill.

Av betydelse för bedömande av utredningsförslaget är vidare det förhållandet att ombudsmannens verksamhet är riktad mot befattningshavare med ämbetsansvar. Dessa är på det hela taget högt kvalificerade och har betrotts med beslutanderätt å det allmännas vägnar i stundom mycket viktiga frågor. Det säger sig självt att när t. ex. klagomål anförts mot en befattningshavare med anledning av åtgärd som denne vidtagit beträffande klaganden, ombudsmannens uppgift är både grannlaga och maktpåliggande. Att ombudsmannen har att bedöma ovanligt ömtåliga och svåra ärenden understryker vikten, ur såväl allmänhetens som tjänstemännens synvinkel, av att han intager en auktoritativ ställning.

Med hänsyn till vad nu anförts i fråga om ombudsmansämbetenas allmänna karaktär och arten av ombudsmännens uppgifter anser jag, i likhet med utredningen, att en utökning av antalet ombudsmän om möjligt bör undvikas.

Det är uppenbarligen mycket svårt att någorlunda säkert förutse hur utredningens förslag om överflyttning av vissa delar av JO:s tillsynsområde till MO kommer att verka i praktiken. Av betydelse i detta hänseende är emellertid att de begränsningar i ombudsmännens skyldighet att pröva klagomål, som utredningen föreslagit och i det följande skall närmare beröras, får en lämplig utformning så att en verklig arbetslättnad därigenom åstadkommes. Uppfylles denna förutsättning torde det vara möjligt att, såsom utredningen anfört, de båda ombudsmännen skall, utan att dubblering av ämbetena genom ställföreträdarna behöver tillgripas i större omfattning, få erforderlig tid att själva behandla och avgöra alla klagomål och initiativärenden som från praktisk eller principiell synpunkt är av betydelse för den enskilde eller för den allmänna rättssäkerheten. I vart fall anser jag mig ej ha tillräckliga skäl att göra gällande motsatsen såvitt avser klagomålen; initiativverksamheten måste alltid i viss mån vara en regulator för uppnående av rimliga arbetsförhållanden.

Tydligt är emellertid att förslaget för MO-ämbetets del måste medföra en i det närmaste fullständig omläggning av verksamheten. Hittills har MO uteslutande haft att ombesörja övervakning av det militära området. Verksamheten har varit så omfattande att det befunnits nödvändigt att årligen taga ställföreträdaren i anspråk för dubbleringstjänstgöring under flera månader. Den utökning av tillsynsområdet som utredningens förslag innebär kan, på grundval av de statistiska uppgifter som lämnats i betänkandet, beräknas tillföra MO årligen cirka 500 klagomål utöver de som för närvarande inflyter, cirka 90 per år. Det är uppenbart att behandlingen av bortåt

600 klagomål måste kräva en avsevärd arbetsinsats. Härav följer att utrymmet för MO:s initiativverksamhet, framförallt i form av inspektioner, kommer att minska, och denna minskning kan säkerligen ej uppvägas av den föreslagna befrielsen från vissa speciella åligganden. Såvitt gäller försvarsväsendet torde sålunda framdeles inspektionerna av de militära förbanden icke kunna såsom hittills genomföras under en femårsperiod; redan av arbetsekonomiska skäl synes det bli nödvändigt att samordna inspektioner av militära förband och inspektioner av civila myndigheter. Och ej heller kan man räkna med att sådan tidsödande granskning av flyghaverier och andra allvarligare händelser, som i tämligen stor utsträckning företagits med utgångspunkt från tidningsuppgifter, i fortsättningen kan äga rum annat än i undantagsfall.

Den sålunda antydda inskränkningen i tillsynen över försvarsväsendet, som alltså synes vara en oundviklig följd av utredningens förslag, kan uppenbarligen väcka betänkligheter. Eftersom ett stort antal medborgare varje år av tvång har att fullgöra militärtjänstgöring och verksamheten inom försvaret i betydande omfattning är förhållandevis farlig, låter det säga sig att en speciellt ingående övervakning alltjämt är påkallad. Men, såsom jag framhållit i annat sammanhang (ämbetsberättelsen 1965 s. 263), försvarets särställning i övervakningshänseende är utan tvivel numera mindre motiverad än tidigare. Erinras kan bl. a. om den utveckling som ägt rum på personalvårdens område och den ökade förståelsen hos befälet för rättsliga synpunkter.

Vid dessa förhållanden och med hänsyn till angelägenheten av att undvika en utökning av antalet ombudsmän vill jag i princip icke motsätta mig utredningens förslag.

Vad härefter angår enskildheterna i förslaget har den ledande tanken i fråga om överflyttningen av delar av JO:s arbetsområde till MO varit att, förutom försvarsväsendet, även domstolsväsendet och vad därmed äger samband borde stå under MO:s tillsyn, medan den statliga och kommunala förvaltningen i övrigt skulle övervakas av JO. Detta torde vara lämpligt. Huruvida lantmäteriet har närmare anknytning till domstolsväsendet än till förvaltningen får dock anses tveksamt. Visserligen kan lantmäteriförrättning bli föremål för prövning av ägodelningsrätt eller ägodelningsdomare, men sådan prövning förekommer icke vid det stora flertalet förrättningar. Ifrågasättas måste jämväl om polisväsendets uppdelning i övervakningshänseende kan anses motiverad. Såsom utredningen själv synes mena bör sådan uppdelning av en och samma myndighet förekomma endast då starka skäl talar därför. Med hänsyn till de i 2 § i utredningens förslag till instruktion för ombudsmännen upptagna bestämmelserna om ombudsmans rätt att behandla förhållande som tillhör den andre ombudsmannens tillsynsområde torde tillräckliga skäl icke kunna anses föreligga.

Såsom framgår av det förut sagda har utredningen jämsides med försla-

get om överflyttning av delar av JO:s arbetsområde till MO även framlagt förslag om viss begränsning i ombudsmännens skyldighet att pröva klagomål. De i detta hänseende utformade reglerna har upptagits i 16—20 §§ i den föreslagna instruktionen.

Flertalet av dessa regler innebär att klagomål i särskilda fall kan avvisas utan prövning (17—20 §§). De uppställda förutsättningarna för avvisning måste anses tämligen invecklade och kan knappast utläsas ur reglerna utan tillgång till utredningens motiv. Ytterst torde emellertid tillämpningen bli beroende på ombudsmannens diskretionära prövning. Eftersom avvisningsrätten i och för sig är av vikt för att ombudsmannen skall kunna koncentrera sig på väsentligare spörsmål, synes därför kunna ifrågasättas om icke ombudsman mer generellt kunde berättigas att avvisa klagomål. Reglerna i 17—20 §§ skulle i så fall kunna utbytas mot en bestämmelse av innehåll att om ombudsman finner att klagomål, med hänsyn till att det anförts senare än ett år efter det att påtalade förhållandet inträffat, att dess prövning uppenbarligen är av ringa betydelse för klaganden eller att annan sådan omständighet föreligger, icke är av beskaffenhet att påkalla bedömning från hans sida, ombudsmannen äger utan prövning avvisa klagomålet.

För den händelse en bestämmelse av detta slag ej anses lämplig må framhållas att betydelsen av regeln i 17 § synes osäker. På grund av stadgandet i 20 § får den överhuvud icke någon tillämpning då klagomålet avser dom, beslut eller annat avgörande av domstol. Detsamma gäller klagomål avseende beslut som fattats av befattningshavare med byråchefs eller högre ställning. Då klagotid förflutit måste ombudsmannen under alla omständigheter pröva anledningen till att möjligheten till överklagande ej utnyttjats. Och föreligger alltjämt sådan möjlighet, torde klaganden formlöst kunna underrättas därom och anmodas återkomma om han efter överklagandet alltjämt anser sig böra vidhålla sitt klagomål. Regeln i 18 § synes ej böra vara begränsad av stadgandet i 20 §. Är en väckt fråga av ringa betydelse enligt vad i 18 § sägs, kan nämligen klaganden knappast ha fog att väcka talan mot tjänsteman som avses i 20 §.

Den i 16 § instruktionsförslaget upptagna regeln innebär att klagomål i särskilda fall kan överlämnas till vederbörlig myndighet för utredning och prövning. Med hänsyn till den extraordinära naturen av ombudsmannens kontrollverksamhet synes regeln onödigt begränsad. Av MO handlägges årligen ett tiotal åtalsärenden, och dessa kräver i allmänhet ganska stor arbetsinsats. En del av åtalen kommer till stånd på grund av klagomål av värnpliktig eller annan därom att han utsatts för misshandel eller missfirmelse av överordnad. I sådana fall är förhållandena oftast icke mer komplicerade än i de brottmål som vanligen handlägges av distriktsåklagare. Att klagomålen då överlämnas till vederbörlig åklagare för utredning och prövning borde icke möta betänkligheter. Vidare förekommer det att klagomål anföres hos MO angående ekonomiska förmåner, t. ex. familjebidrag, utbild-

ningspremier, lärararvoden o. d. Beträffande frågor av denna art är försvarets civilförvaltning sakkunnig myndighet, och dit borde givetvis klaganden i första hand ha vänt sig. En närmare precisering av fall som ombudsman lämpligen bör kunna överlämna till vederbörlig myndighet för utredning och avgörande synes icke vara möjlig och torde ej heller behövas, eftersom klaganden alltid har rätt att återkomma till ombudsmannen om han ej finner myndighetens och dess överinstansers avgörande godtagbart. På grund härav bör enligt min mening ifrågavarande regel ändras så att klagomål, som anförts utan att klaganden utnyttjat förefintlig möjlighet att i vanlig ordning få saken prövad av vederbörande myndighet, av ombudsmannen må överlämnas till myndigheten för utredning och prövning, därest det lämpligen finnes kunna ske. Den av utredningen föreslagna lydelsen av regeln torde i allt fall böra jämkas för att det klart skall framgå att även klagomål mot polisman för åtgärder som han enligt anvisning av åklagare företagit under förundersökning skall räknas som klagomål mot tjänsteman inom åklagarväsendet (betänkandet s. 74—75).

I organisatoriskt hänseende har utredningen föreslagit att vardera ombudsmannen liksom hittills skall till sitt förfogande ha kvalificerade befattningshavare i ett särskilt kansli, men att däremot all erforderlig expeditions- och skrivpersonal skall sammanföras till en för båda ombudsmännen gemensam expedition. Som stöd för förslaget i dess senare del har utredningen i första hand åberopat vissa allmänna synpunkter angående nackdelarna av små arbetsenheter. Även om det därvid anförda i och för sig äger sin riktighet, är det svårt att förstå hur en gemensam expedition i förevarande fall skulle kunna medföra en rationellare handläggning av expeditionsgöromålen. Utredningen har själv förordat att ombudsmännen även i fortsättningen skall ha särskilda diarier och att vardera ombudsmannens registratur, expeditionsskrivelser och inspektionsprotokoll skall samlas och inbindas för sig. Beträffande ämbetsberättelsen har utredningen visserligen ansett det naturligt att endast en gemensam berättelse upprättas men har dock förutsatt att denna skall kunna utges i två delar, varav vardera ombudsmannen kan »lämpligen disponera var sin del för redogörelse för sin ämbetsförvaltning». För närvarande har ombudsmännen ändamålsenliga lokaler i var sin våning i ett och samma hus. Detta förhållande har möjliggjort erforderligt samarbete, särskilt på expeditionsgöromålens plan, t. ex. i fråga om expeditionsvaktssysslorna och begagnande av kontorsmaskiner.

Ett genomförande av förslaget om gemensam expedition torde ej kunna resultera i någon inbesparing av personal. Närmast tänkbart vore väl att nuvarande båda expeditionsvakter ersattes av en sådan befattningshavare. Expeditionsvakten vid MO-expeditionen har emellertid på grund av sina erfarenheter ansett det uteslutet att en expeditionsvakt skulle medhinna att betjäna bägge ombudsmännen, och detta synes mig vara ett riktigt bedömande. Oavsett att nuvarande lokaler torde vara tillräckliga även efter

den personalökning som överflyttningen av delar av JO:s arbetsområde till MO medför för sistnämnda ämbete, måste tydligen en gemensam expedition kräva nya gemensamma lokaler, i första hand för expeditionspersonalen men med största sannolikhet jämväl för ombudsmansämbetena i sin helhet. Endast därigenom skulle nämligen det försvårade samarbetet mellan olika personalkategorier kunna i någon mån mildras. För övrigt torde man få räkna med att ifrågavarande förslag kan komma att leda till allvarliga komplikationer också för ombudsmännen själva.

Såsom ett särskilt skäl för förslaget om en gemensam expedition har utredningen anfört sitt förslag om införande av gemensam ämbetstitel, justitieombudsman, för båda ombudsmännen. Sistnämnda förslag har utredningen funnit lämpligt från synpunkten av att ombudsmännen enligt utredningsförslaget skall utrustas med en gemensam expedition. Att utredningen sålunda i viss mån hamnat i en cirkel kan måhända vara förklaringen till att i detta sammanhang icke beaktats det eljest av utredningen starkt understrukna personliga momentet i ombudsmansinstitutionen. Det är emellertid givet att gemensam ämbetstitel och gemensam expedition med gemensamma lokaler utgör omständigheter som i hög grad är ägnade att äventyra den personliga karaktären hos ämbetena. Åtminstone ur allmänhetens synvinkel måste det vara naturligt att betrakta två justitieombudsmän såsom ledamöter i ett och samma ämbetsverk på liknande sätt som t. ex. justitieråden är ledamöter i högsta domstolen. Och justitieråden innehar ju icke personliga ämbeten i den mening som här avses utan verkar uteslutande i högsta domstolens namn.

Vad angår ämbetstiteln må i övrigt framhållas att utredningen själv funnit det nödvändigt att ombudsmännen betecknas på sådant sätt att de kan särskiljas. De av utredningen använda beteckningarna, justitieombudsmannen för civilförvaltningen och justitieombudsmannen för domstols- och försvarsväsendet, är emellertid uppenbart olämpliga som ämbetstitlar. I beslut, ämbetsberättelser och skriftliga handlingar i övrigt torde beteckningarna få anses alltför ohanterliga men i muntliga sammanhang, t. ex. då någon telefonledes kallas till förhör, förefaller de vara praktiskt taget oanvändbara. Något hinder att benämna den ene ombudsmannen förvaltningsombudsman och den andre justitieombudsman synes däremot icke föreligga.

På grund av det nu anförda anser jag mig böra bestämt avstyrka förslagen om gemensam expedition och om gemensam ämbetstitel.

Beträffande den föreslagna personalorganisationen har utredningen framhållit att det icke är möjligt att med någon högre grad av säkerhet beräkna huruvida denna är tillräcklig för att bemästra arbetsbördan inom ämbetena. Enligt vad utredningen vidare förklarat bör därför ombudsmännen, såsom för närvarande, ha möjlighet att vid sidan av sin ordinarie personal anlita extra arbetskraft. Med hänsyn härtill finner jag utredning-

ens förslag i denna del kunna godtagas i avbidan på närmare erfarenheter. Påpekas bör dock att frågan om expeditions- och skrivpersonalen tarvar förnyat övervägande, därest förslaget om gemensam expedition ej bifalles.

I anslutning till förslaget till personalorganisation har utredningen *dels* understrukit angelägenheten av att myndigheterna »i den mån så är möjligt» medverkar till att ombudsmännen till sitt förfogande erhåller den kvalificerade arbetskraft som är erforderlig *och dels* framhållit att det, för att ombudsmännen skall kunna förvärva och under avsedd tid behålla de väl kvalificerade arbetskrafter som här avses, icke är tillräckligt att väl vitsordad tjänstgöring måste anses äga ett betydande meritvärde utan att det dessutom krävs att med tjänsterna är förenade »goda lönevillkor». Dessa uttalanden berör ett problem som är livsviktigt för ombudsmansinstitutionen. För att ombudsmännen på ett tillfredsställande sätt skall kunna fullgöra sina viktiga och svåra uppgifter måste de ha tillgång till högt kvalificerade medhjälpare. Detta i sin tur förutsätter, eftersom egen personalrekrytering med aspirantantagning icke är möjlig, att en tjänsteman som finnes lämplig för tjänstgöring hos ombudsman kan lösgöras från den myndighet där han är anställd och att han kan tillförsäkras sådana löneförmåner att han vill åtaga sig tjänstgöringen. Tyvärr inträffar det att chef för statlig myndighet med kanske hundratals tjänstemän förklarar att myndigheten icke har någon personal att avstå. Det förekommer ävenledes att tjänsteman som ombudsman önskar anlita för tjänstgöring visserligen är villig att åtaga sig tjänstgöringen men likväl, med hänsyn till erbjudna löneförmåner, icke anser sig kunna göra det.

Med anledning härav vill jag framhålla följande. Riksdagens av utredningen omnämnda uttalande »att från ämbetsmyndigheternas sida hinder icke bör resas mot att befattningshavare frigöres för tjänstgöring, då ombudsmännen framställer begäran därom» (se sammansatta konstitutions-, banko- och första lagutskottets betänkande 1963: 1 s. 18) bör icke rimligen tolkas så som utredningen synes vilja göra gällande genom sin ovan återgivna förklaring att myndigheterna skall medverka »i den mån så är möjligt». Enligt min mening måste riksdagsuttalandet anses vara en saklig bekräftelse i moderniserad form av det kungl. cirkulär, som den 6 april 1854 utfärdats i enlighet med ett av rikets ständer fattat beslut. I detta cirkulär föreskrives att, om till sekreterare hos JO antages innehavare av på allmän stat uppförd syssla, denne skall under bibehållande av sin förra befordringstur vara berättigad till erhållande av ledighet från sin förra tjänst. Mot utredningens här förut återgivna förklaring att tjänsterna hos ombudsmännen måste vara förenade med »goda lönevillkor» kan väl i och för sig icke göras någon invändning. Att märka är emellertid att tillfredsställande löneförmåner bör icke blott överskrida den lön som vederbörande haft i sin vanliga tjänst utan även i princip täcka vad han uppburit för extraarbete som han icke kan behålla under tjänstgöringen hos ombuds-

mannen. Eftersom utredningen icke framlagt något förslag till lönegradsplaceringar utan hänvisat till kommande löneförhandlingar, synes i detta sammanhang endast vara att framhålla att det är av synnerlig vikt att de som å riksdagens vägnar skall föra nämnda förhandlingar har klart för sig ifrågavarande löneförmåners i viss mån speciella funktion.

Slutligen må beträffande utredningens instruktionsförslag, utöver de anmärkningar som följer av det föregående, ifrågasättas om icke *dels* den i 7 § angivna skyldigheten att utföra åtal mot personer med anknytning till riksbanken och riksgäldskontoret bör åläggas den ombudsman som har tillsyn över nämnda verk, *dels ock* den i 12 § intagna bestämmelsen om rättighet att insända skrift till ombudsman bör utgå såsom utgörande icke en instruktionsföreskrift utan endast en erinran om vad som gäller enligt särskilda författningar.

2. Yttrande till chefen för försvarsdepartementet över 1960 års värnpliktsutrednings betänkande rörande värnplikten

Genom remiss den 13 december 1965 beredde statsrådet och chefen för försvarsdepartementet militieombudsmannen tillfälle att avgiva yttrande över ett av 1960 års värnpliktsutredning avgivet betänkande rörande värnplikten (SOU 1965: 68).

Med anledning härav meddelade tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson i en den 11 februari 1966 till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet avgiven skrivelse att utredningens förslag från de synpunkter militieombudsmannen hade att företräda icke föranledde någon erinran från dennes sida.

3. Yttrande till chefen för försvarsdepartementet över ett av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga avgivet betänkande »Vapenfri tjänst»

Genom remiss den 13 december 1965 beredde statsrådet och chefen för försvarsdepartementet militieombudsmannen tillfälle att avgiva yttrande över ett av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga avgivet betänkande »Vapenfri tjänst» (SOU 1965: 71). Med anledning härav avgav tjänstförrättande militieombudsmannen Thyresson den 11 februari 1966 följande yttrande.

Utredningen utgår från att förutsättningen för medgivande av vapenfrihet skall liksom hittills vara att bruket av vapen mot annan skulle med-

föra samvetsnöd för den värnpliktige. Det principiellt nya i utredningens förslag är att de vapenfria skall frikopplas från det militära systemet. Att deras tjänstgöring sålunda skulle komma att förläggas helt utanför krigsmakten finner jag i likhet med utredningen medföra påtagliga fördelar. Härigenom elimineras de allmänt omvittnade problem av framförallt disciplinär art som orsakas av vapenfrias svårigheter att anpassa sig i militär miljö. Utredningen har på ett förtjänstfullt sätt löst frågan om utväljande av meningsfulla arbetsuppgifter för de vapenfria på totalförsvarets område. Rimlig hänsyn har tagits till individuell övertygelse utan att samhällets intresse åsidosatts.

Det är emellertid att beklaga att utredningen ansett sig icke kunna inom vapenfrihetslagstiftningens ram slutgiltigt lösa det speciella problem som Jehovas vittnen utgör genom att de icke accepterar någon som helst form av samhällstjänst. Allvaret i deras samvetsbetänkligheter mot sådan tjänst torde icke kunna betvivlas. De frihetsstraff, regelmässigt uppgående till sammanlagt tio månader, som de nästan undantagslöst underkastar sig för sin tros skull får anses vara bevis nog härför. Erfarenheten visar att bestraffningen av dem såtillvida är ändamålslös att den icke åstadkommer någon som helst förändring i deras inställning. Givetvis skulle en sådan uppfattning som de företräder vara samhällsvådlig ifall den bleve mera allmänt omfattad. Skulle man emellertid vid närmare övervägande finna att risken för en utbredning av deras lära icke skulle nämnvärt öka om de befriades från skyldighet att fullgöra varje slag av samhällstjänst, synes det vara mest rationellt att medgiva dem sådan befrielse. Enklast torde detta, såsom utredningen antytt, kunna ske genom att de förklaras temporärt odugliga till krigstjänst. De skulle då icke bli inkallade till tjänstgöring och följaktligen aldrig få tillfälle att genom sin totalvägran begå något brott. Genomförandet av en sådan ordning torde erfordra ändring av stadgandet i 4 § värnpliktslagen om grunderna för värnpliktigs befrielse från tjänstgöringsskyldighet. Enligt stadgandets nuvarande lydelse kan nämligen befrielse meddelas endast om odugligheten till krigstjänst beror på sjukdom, försenad eller otillräcklig kroppsutveckling eller har annan dylik orsak. Uppenbarligen är ingen av dessa befrielsegrunder i och för sig tillämplig på Jehovas vittnen.

Beträffande det författningsmässiga genomförandet av utredningens förslag har jag endast några mindre påpekanden att göra. I den föreslagna lagen om vapenfria tjänstepliktiga är ordningsföreskrifter intagna angående adressanmälan, mottagande av postförsändelse och skyldighet att lämna uppgifter som har betydelse för tjänsten (8—10 §§). Föreskrifterna överensstämmer i sak med vad som enligt 34, 35 och 38 §§ värnpliktslagen gäller för vanliga värnpliktiga. I fråga om påföljden för överträdelser av föreskrifterna skiljer sig emellertid den föreslagna lagen i viss mån från värnpliktslagen. Enligt förslaget (18 §) utgöres påföljden beträffande samtliga

överträdelser av dagsböter, medan enligt värnpliktslagen (38 §) dagsböter ifrågakommer endast beträffande överträdelse av bestämmelsen om mottagande av postförsändelse. Påföljden för överträdelse av övriga ordningsföreskrifter i värnpliktslagen utgöres av enkla böter om tio kronor (37 och 39 §§). Skillnaden mellan lagförslaget och värnpliktslagen beträffande påföljderna förefaller opåkallad. Lagförslagets påföljdsbestämmelse synes böra jämkas så att den överensstämmer med värnpliktslagens bestämmelser.

I lagförslaget finnes straffbestämmelser angående undanhållande, lydnadsbrott och tjänstefel av vapenfria tjänstepliktiga (16 och 17 §§). Till dessa bestämmelser anknyter ett stadgande om att när sådant brott är att anse som ringa den felande må i stället för straff åläggas tillrättavisning i form av varning, extratjänst eller utegångsförbud (19 §). Lagförslaget innehåller icke något stadgande om minimi- och maximigränserna för de två sistnämnda tillrättavisningsformerna. Av motiven framgår att utredningen avser att bestämmelse härom skall meddelas i tillämpningsföreskrifter till lagen. Det torde emellertid kunna ifrågasättas om icke bestämmelser angående omfattningen av tillrättavisningsformerna i fråga är av sådan frihetsinskränkande karaktär att de bör meddelas i lag och icke i administrativ ordning. Till jämförelse må erinras om att motsvarande bestämmelser beträffande vanliga värnpliktiga är meddelade i lag, 14 § lagen om disciplinstraff för krigsmän.

Sakregister

till militieombudsmannens åren 1950—1967 avgivna ämbetsberättelser

Allmänfarlig vårdslöshet, i samband med flygning, 1966 s. 13.

Allmänna handlingar, gränsdragningen mellan allmänna handlingar och privata meddelanden eller brev, 1950 s. 473, 1954 s. 229 o. 250; — vissa spörsmål angående hemligstämpling av militära handlingar m. m., 1951 s. 109 o. 1956 s. 120; — hemlighållande av handlingar i upphandlingsärende, 1955 s. 158; — vissa spörsmål angående hemligstämpling av den i 21 § förundersökningskungörelsen omförmälda s. k. stora biografien, 1957 s. 115; — fråga om avskaffande av den inom försvaret rådande ordningen att förse böcker och därmed jämförliga handlingar med anteckningen »Endast för tjänstebruk», 1957 s. 144 o. 1958 s. 197; — lagligheten i visst fall av förbehåll att handling skulle behandlas såsom förtrolig och delgivas endast vissa befattningshavare, 1955 s. 163; — fråga om viss av ämbetsverk upprättad promemorias beskaffenhet av allmän handling samt huruvida hinder för dess utlämnande förelåg, 1953 s. 124; — fråga om handlingar tillkomna under utredning verkställd av viss av ämbetsverk tillsatt utredningsman äro allmänna handlingar, 1960 s. 109; — av militär chef upprättade vitsord äro allmänna och offentliga handlingar och envar äger således taga del och göra avskrift därav, 1954 s. 205; — angående utlämnande till tidningsredaktion av fotografi av och i allmänna handlingar förekommande upplysningar rörande värnpliktig, 1967 s. 163; — fråga huruvida användande i vissa fall av handbrev varit förenligt med tryckfrihetsförordningens bestämmelser om allmänna handlingars offentlighet, 1954 s. 214; — fråga om behov av bestämmelser till förebyggande av att tryckfrihetsförordningens föreskrifter om allmänna handlingars offentlighet åsidosättas genom användande av handbrev, 1954 s. 250; — vissa spörsmål angående ordningen för tillhandahållande myndigheter emellan av handlingar rörande befattningshavares hälsotillstånd, 1957 s. 107; — nya sekretessföreskrifter för försvarets leverantörer m. fl., 1957 s. 123; — bristfälligt handhavande av hemliga handlingar, 1959 s. 15 o. 1961 s. 31; — inskrivningschef har felaktigt vägrat utlämna allmänna handlingar i ärende rörande ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, 1960 s. 104; — se även Gallring.

Allmänna medel, se Rättegångskostnad.

Ammunition, fråga huruvida ammunition förvarats på betryggande sätt, 1961 s. 197; — fråga huruvida hemvärnschef iakttagit tillbörlig aktsamhet och omsorg vid handhavandet av ammunition, 1965 s. 199.

Anbud, se Upphandling.

Anmälan, fråga till vilken militär befattningshavare anmälan om brott eller förseelse skall ställas och ingivas, 1953 s. 72 o. 1954 s. 87; — underlåten-

het av kompanichef att vidarebefordra anmälan i militärt mål till regementschefen, 1954 s. 85; — underlåtenhet av regementschef att vidarebefordra anmälan i militärt mål till militärbefälhavaren, 1959 s. 93; — dröjsmål med ingivande av anmälan rörande militärt brott, 1957 s. 41; — påverkan att återkalla hos militieombudsmannen gjord anmälan, 1958 s. 17; — vissa frågor rörande personalvårdskonsulents skyldighet att bistå värnpliktig med avfattande av anmälan mot förman, 1962 s. 89; — se även Militärförhör.

Anslag, felaktig utanordning från anslag, 1963 s. 33 o. 1964 s. 13; — bristande kontroll av anslag, 1964 s. 13.

Anstånd, med tjänstgöring, se Inskrivningsförordningen.

Anställning, fråga om riktigheten av ämbetsverks anställningsbeslut med hänsyn till den anställdes förhållande till enskild sammanslutning, 1963 s. 229.

Anställningsansökan, se Tjänsteväg.

Anställningssökande, se Tjänstetillsättning.

Arbetstid, fråga om underlåtenhet att iakttaga av myndighet föreskrivna arbetstider, 1963 s. 13.

Arrende, fråga om befattningshavare eftersatt kronans intresse vid handläggning av arrendefrågor rörande Ravlunda skjutfält, 1958 s. 155.

Arrest, se Arrestantkort, Arreststraff, Militärhäkte, Verkställighet av disciplinstraff.

Arrestantkort, bristfälliga anteckningar i arrestantkort angående den gärning bestraffningen avsett, 1955 s. 121; — arrestantkort skall icke upprättas beträffande förvarsarrestant med mindre denne blivit att jämställa med häktad, 1957 s. 74; — fråga om tidpunkten för arrestantkorts insändande till militieombudsmannen, 1965 s. 171.

Arreststraff, fråga om ändrade bestämmelser angående användning av arreststraff beträffande inom försvaret anställd personal, 1959 s. 243; — avräkning av tid för förvarsarrest å arreststraff, 1951 s. 79 o. 1955 s. 101; — fråga om skäl förelegat för uppskov med eller avbrott i verkställighet av arreststraff, 1959 s. 116 o. 1961 s. 55; — fråga om riktigheten av att arreststraffs verkställande »avslutats» innan hela straffet verkställts, 1965 s. 154; — fråga huruvida hinder att verkställa arreststraff bör föranleda straffets åläggande med tjänstgöring eller uppskov med verkställigheten, 1952 s. 176 o. 1953 s. 267; — fråga huruvida då arreststraff ådömes befälselev tjänstens krav bör föranleda straffets åläggande med tjänstgöring, 1958 s. 61; — skyldighet för värnpliktig att för eftertjänst kvarbliva vid sitt förband utgör ej skäl att uppskjuta verkställighet av arreststraff till dess eftertjänsten fullgjorts, 1958 s. 64; — två särskilda arreststraff ålagda i stället för gemensamt straff, 1956 s. 84; — vissa spörsmål rörande straffarrestants sysselsättande med arbete under arresttiden, 1957 s. 74 o. 1962 s. 74; — straffarrestants rätt till läsning, 1966 s. 237; — fråga om löneavdrags storlek vid disciplinstraff för krigsmän, 1964 s. 232 o. 1965

s. 258; — se även Militärhäkte, Nöjdförklaring, Verkställighet av disciplinstraff. Jfr Arrestantkort, Fullföljd.

Arvodesbefattning, innehavare av arvodesbefattning är skyldig att fullgöra även till befattningen ej direkt hänförlig tjänstgöring vartill han beordras, t. ex. såsom dagbefäl, 1953 s. 141.

Aspirant, vissa frågor berörande aspiranternas förhållande å kryssaren Gotland under vinterexpeditionen 1948—49, 1950 s. 385.

Attest, oriktig, 1963 s. 33.

Auditör, åligger att utöva en allmän kontroll över rättsärendena vid det förband, där han tjänstgör, 1950 s. 10 o. 1951 s. 108; — fråga om skyldighet för auditör att lämna anvisningar beträffande förandet av rättsvårdsblanketter vid förbandet, 1955 s. 121; — bristande noggrannhet vid handläggning av disciplinmål, 1958 s. 67, 1962 s. 51 o. 1965 s. 105; — innebörden i vissa hänseenden av föreskriften att auditör skall kontrasignera beslut i disciplinmål, vari han avgivit yttrande, 1951 s. 203, 1956 s. 86 o. 1958 s. 71, jfr 1961 s. 87; — fråga angående omfördelning i visst fall av meddelade auditörsförordnanden, 1952 s. 247 o. 1953 s. 236; — skiljaktig mening i fråga om straffbeslut, 1961 s. 215 o. 1964 s. 217.

Avdelning av krigsmakten, se Domstol.

Avlöning, föreskrifter rörande löneavdrag för förvarsarrestant, 1954 s. 246; — se även Anställning. Jfr Traktamente.

Avsked, spörsmål huruvida underofficer i samband med ansökan om avsked utsatts för obehörig påtryckning samt om avskedsbeslut bort meddelas utan att dessförinnan pensionsfrågan prövats, 1962 s. 152.

Avskrivning, av för kronan uppkommen skada eller förlust, se Ersättningsmål.

Avstängning, ändrade bestämmelser beträffande förutsättningarna för att befattningshavare vid krigsmakten skall för brottsligt förfarande kunna avstängas från tjänstgöring, 1956 s. 174.

Befordran, fråga huruvida överfurir som de senaste åren ej fullgjort trupptjänstgöring kunnat befordras till rustmästare, 1962 s. 169; — fråga huruvida befordringsgrunderna förtjänst och skicklighet iakttagits vid tillsättande av förvaltarbeställningar, 1965 s. 209.

Befäl, förhållandet mellan olika befälskategorier, 1950 s. 415; — se även Fartyg.

Befälsrätt, korpral har endast under särskilda förutsättningar befälsrätt över menig i vad avser allmän ordning eller ordningen inom krigsmakten, 1953 s. 64; — militärläkares befälsrätt, 1954 s. 81 o. 1963 s. 182.

Befästning, studiebesök i Bodens fästning, 1953 s. 186; — föreskrifter angående studiebesök vid befästningar, 1953 s. 187.

Behandlings- och kontrollfall, se Läkarbesiktning, Sjukredovisning.

Belysningsanordningar, fråga om belysningsanordningar å militära släpfordon, 1962 s. 124.

Beredskapskungörelsen, fråga om ändring i beredskapskungörelsen, 1961 s. 222.

Beredskapsövning, yttrande i anledning av remiss om ändrad lagstiftning rörande skyldighet att fullgöra beredskapsövning, 1952 s. 281.

Besiktningsgrupp, se Läkarbesiktning.

Besiktningskungörelse, yttrande i anledning av remiss angående förslag till mönstringskungörelse, 1952 s. 293.

Beslag, se Spritdrycker.

Beslut, fråga om slutligt beslut av domstol bör upptagas i domstolens protokoll eller avfattas i särskild handling, 1959 s. 113; — fråga om skyldighet för domstol att vid prövning av talan i fullföljda disciplinmål och ersättningsmål lämna motivering för sitt beslut, 1951 s. 198; — delgivning av beslut i militärt brottmål som rör ansvar å krigsman, 1952 s. 170 o. 1956 s. 114; — se även Auditör, Disciplinmål, Ersättningsmål, Fullföljd, Fullföljdsrätt.

Bestickning, 1963 s. 33.

Betyg, fråga om i visst fall regementschef äger ompröva av skolchef meddelat godkännande betyg, 1959 s. 173; — se även Tjänstgöringsintyg.

Bevisning, bevisprövning i disciplinmål, 1950 s. 15, 25 o. 206, 1961 s. 65.

Bil, användande av tjänstebil, 1951 s. 125, 1954 s. 18, 1955 s. 151, 1960 s. 115, 1964 s. 47 o. 111, jfr 1957 s. 27; — se även Transport.

Bisyssla, tillstånd att förena tjänst med annan verksamhet bör ej få föranleda förkortning av tjänstgöringstiden i den ordinarie befattningen, 1951 s. 149; — fråga om tillstånd till innehav av bisyssla, 1962 s. 145 o. 1963 s. 13.

Bodens fästning, se Befästning.

Bostadsbidrag, se Familjebidrag.

Bostadsförmedling, fråga om befattningshavare vid Försvarets bostadsförmedling otillbörligt utnyttjat sin ställning för att skaffa sig ekonomisk fördel, 1959 s. 197.

Brand, fråga om ansvar för uppkommen skogsbrand samt åtgärder till förekommande av bränder, 1962 s. 110.

Brottsbalk, yttrande över straffrättskommitténs förslag till brottsbalk, 1954 s. 267.

Byggnadsminnesmärken, fråga i samband med rivning av kronan tillhörig byggnad om tillämpning av vissa föreskrifter om byggnadsminnesmärken, 1965 s. 249.

Båtar, fråga om utlåning av marinen tillhöriga båtar till personal vid marinen, 1964 s. 205.

Civil befattningshavare, förfarandet vid disciplinär bestraffning av civil befattningshavare, 1952 s. 186 o. 1956 s. 88; — disciplinär bestraffning av civil tjänsteman för försumlighet vid handläggning av ersättningsärende, 1952 s. 127; — disciplinär åtgärd mot översköterska för underlåtenhet att, sedan värnpliktig anmälts vara svårt sjuk, tillkalla läkare eller själv undersöka huruvida behov av omedelbar vård förelåg, 1966 s. 139; — åtal mot civil tjänsteman för bl. a. dröjsmål med handläggning av ärende, 1965 s. 80; — formen för samt avfattningen och delgivningen av beslut om disciplinär bestraffning av civil befattningshavare, 1956 s. 88; — fråga om utfärdande av bestämmelser angående åtal och disciplinär bestraffning i avseende å civila befattningshavare vid försvaret, 1955 s. 202 o. 1959 s. 250; jfr även 1956 s. 91; — se även Polismyndighet.

Civil verksamhet, fråga huruvida militär sjukvårdspersonal kunnat beordras medverka vid förflyttning av civila sjukhuspatienter, 1967 s. 190.

Cykeltolkning, se Tolkning.

Dagbefäl, har befälsrätt över förbandets personal i den utsträckning som erfordras för dagbefälstjänstens utövande, 1954 s. 78; — har skyldighet att mottaga fullföljdsinlaga, 1950 s. 437 o. 1951 s. 206; — flygteknikers åligganden i fråga om dagbefälstjänst, 1954 s. 120; — se även Arvodesbefattning.

Delgivning, av dom och beslut i militärt brottmål som rör ansvar å krigsman, 1952 s. 170 o. 1956 s. 114; — av beslut om disciplinär bestraffning av civil befattningshavare, 1956 s. 88; — av auditörs skiljaktiga mening i fråga om straffbeslut, 1961 s. 215 o. 1964 s. 217; — av överordnad myndighet anbefalld delgivning av beslut må icke fördröjas i avvaktan på klarläggande av fråga i det ärende beslutet avser, 1959 s. 169.

Disciplinbot, sjötillägg och flygtillägg skola ej tagas i betraktande vid bestämmande av disciplinbotsbelopp, 1951 s. 164; — ej heller mässpenningar, 1951 s. 222; — fråga om åtgärder för rättelse då på grund av felaktig tillämpning av gällande författningsbestämmelser disciplinbot blivit bestämd till för högt belopp, 1951 s. 221 o. 1953 s. 232; — fråga om löneavdrags storlek vid disciplinstraff för krigsmän, 1964 s. 232 o. 1965 s. 258; — fråga om återbetalning av för högt beräknade disciplinbotsbelopp, 1965 s. 259; — sammanträffande av disciplinbots- och arreststraff, 1961 s. 62. Jfr Fullföljd.

Disciplinmål, bristande noggrannhet vid handläggning av disciplinmål, 1958 s. 67, 1962 s. 51 o. 1965 s. 105; — bevisprövning i sådana mål, 1950 s. 15, 25 o. 206, 1961 s. 65; — fråga när bestraffningsbeslut i disciplinmål skall anses ha blivit meddelat och således såvitt ankommer på den bestraffberättigade blivit definitivt, 1950 s. 217; — fråga om samtidigt användande för olika förseelser av disciplinstraff och tillrättavisning, 1950 s. 217; — fråga huruvida i samband med begärd omprövning av ålagd tillrättavisning disciplinstraff kan åläggas för samma förseelse som föranlett tillrättavisningen, 1961 s. 83; — två särskilda arreststraff ålagda i

stället för gemensamt straff, 1956 s. 84; — förutsättning för bestraffning i disciplinär ordning av person, mot vilken åtal i annat militärt mål är anhängigt vid domstol, 1951 s. 82 o. 195, 1953 s. 83; — fråga huruvida icke militärt brottmål bort hänskjutas till åklagaren jämlikt 22 § första stycket 7. militära rättegångslagen, 1966 s. 168; — avfattningen av straffbeslut i fråga om angivandet av den gärning bestraffningen avsett, 1951 s. 83 o. 202, 1955 s. 99, 1956 s. 84 o. 1961 s. 105, jfr även 1956 s. 88; — straff ålagt för icke straffbar gärning, 1950 s. 196, 1961 s. 15, 1962 s. 51 o. 1965 s. 105; — fråga huruvida värnpliktig, som på grund av olämpligt uppträdande på allmän plats under fritid förts till sin förläggning och meddelats förbud att lämna denna, kunnat bestraffas för överträdelse av förbudet, 1966 s. 153; — ansvarsfråga kan ej upptagas till prövning i disciplinär ordning sedan åklagaren beslutat att ej anställa åtal, 1954 s. 97, jfr även 1956 s. 89—90; — fråga om bestraffningsberättigad chef äger avskriva mål angående brott som misstänkes ha förövats under inflytande av själslig abnormitet, 1965 s. 154; — fråga om straffbeslut kunnat grundas enbart på polisrapport eller om icke militärförhör bort hållas, 1966 s. 149; — fråga huruvida värnpliktig, som under olovlig utevaro från sitt förband frivilligt inställt sig vid annat förband och där tillhandahållits biljett för återresa, kunnat i disciplinmål åläggas ersätta biljettkostnaden, 1966 s. 171; — bestraffningsberättigad befattningshavare som meddelat beslut i disciplinmål skall egenhändigt underteckna beslutet, 1955 s. 91; — fråga om införande av möjlighet för domstol att till annan domstol överflytta mål angående klagan över beslut i disciplinmål eller ersättningsmål, 1964 s. 218 o. 1966 s. 241; — se även Anmälan, Auditör, Förundersökning, Militärförhör, Tjänsteväg.

Disciplinär bestraffningsrätt, fråga om bestraffningsrätt då befälsrätt är fördelad å flera bestraffningsberättigade befattningshavare, 1959 s. 212 o. 1960 s. 236; — förordnande för befattningshavare som har lägre tjänsteställning än regementsofficer att utöva bestraffningsrätt, 1951 s. 193, 1956 s. 78 o. 1961 s. 87; — fråga huruvida bestraffningsrätt tillkommer chef för krigsorganiserat förband, 1954 s. 94, styresman för central flygverkstad, 1958 s. 75, cheferna för centrala flygmaterielförrådet i Arboga och flygförvaltningens centralförråd för intendenturmateriel i Västerås, 1958 s. 200; — fråga huruvida bestraffningsberättigad befattningshavare undandragit sig att i den utsträckning som bort ske utöva sin disciplinära bestraffningsrätt, 1956 s. 93; — fråga huruvida sådan befattningshavare ägt överlämna mål till chefen för det förband, där den misstänkte var truppregistrerad, 1957 s. 32; — se även Civil befattningshavare, Infanteribefälhavare. Jfr Tjänstgöringsplats.

Disciplinär åtgärd, mot civil befattningshavare, se Civil befattningshavare.

Dispensärregister, se Frikallelse.

Dom, av dom i militärt brottmål skall framgå att domen avser sådant mål, 1956 s. 109; — domskäl i fråga om straffmätning, 1959 s. 113; — delgivning av dom i militärt brottmål som rör ansvar å krigsman, 1952 s. 170 o. 1956 s. 114; — underlåtenhet att i rätt tid avsända domsbevis till militär myndighet, 1954 s. 99; — fråga om behörighet att underteckna domsbevis, 1961 s. 90; — se även Fullföljd, Undanhållande. Jfr Protokoll.

Domsbevis, se Dom.

Domstol, för »den avdelning, till vilken den misstänkte hör», 1953 s. 94 o. 1957 s. 32; — mål som har karaktär av såväl tull- som militärmål skall handläggas vid tullmålsdomstol, 1960 s. 77; — se även Ersättningsmål, Fullföljd, Förvarsarrest, Hovrätt, Militära mål, Protokoll, Prövningstillstånd, Rättegångskostnad, Tjänstledighet, Trafikmål, Åtal.

Domstolsfråga, behörighet för domstol att till bedömande upptaga av administrativ myndighet prövad fråga om skyldighet för fast anställd furir att kvarstå i tjänst, 1950 s. 320.

Domvilla, se Rättegångsfel.

Driftvärnet, se Hemvärnet.

Drivmedelsförråd, se Instruktion.

Eftertjänst, för frågan om eftertjänst är det av betydelse att en riktig gränsdragning göres mellan utevarobrott och andra brott, 1956 s. 144 o. 1961 s. 65; — angivandet i dom och straffbeslut vid utevarobrott av tiden för bortovaron är av betydelse för bestämmandet av eftertjänst för den dömde, 1956 s. 86 o. 1961 s. 95; — fråga om ändrade bestämmelser rörande värnpliktigas fullgörande av eftertjänst, 1956 s. 181, 1957 s. 143, 1958 s. 203 o. 1960 s. 235; — värnpliktiga böra underrättas om innebörden av bestämmelserna om eftertjänst, 1958 s. 93; — se även Arreststraff.

Egenmäktigt förfarande, se Tjänstefel.

Endast för tjänstebruk, se Allmänna handlingar.

Entledigande, se Domstolsfråga.

Ersättning, för skada vid militär övning till följd av att säkerhetsföreskrifter blivit åsidosatta, 1955 s. 188; — för läkarintyg, 1957 s. 130 o. 1960 s. 242; — se även Rättegångskostnad, Skadestånd, Tjänstemissbruk, Uppfinning.

Ersättningsmål, militärt brottmål där kronan är målsägande och förlusten eller skadan överstiger 200 kronor skall hänskjutas till åklagaren även för det fall att den bestraffningsberättigade finner att skadan eller förlusten bör avskrivas, 1951 s. 97; — bestraffningsberättigad befattningshavare som meddelat beslut i ersättningsmål skall egenhändigt underteckna beslutet, 1956 s. 91; — olämplig formulering av skrivelse med krav på ersättning för förkommen materiel, 1954 s. 126; — vissa spörsmål rörande handläggningen av ersättningsmål avseende flera förluster av materiel under samma persons ansvar, 1957 s. 83; — vissa spörsmål rörande bestraffningsberättigad chefs befattning med handläggning av fråga om ersättning för förkommen eller skadad materiel, när den bestraffningsberättigade själv är närmast ansvarig för materielen, 1957 s. 80; — fråga om ersättningsskyldighet då driftvärnsman brustit i skyldigheten att taga vård om honom tilldelat vapen, 1967 s. 101; — fråga om ändrade bestämmelser angående ersättningsmål, 1960 s. 252; — fråga om behandlingen

vid domstol av överklagat ersättningsmål vari åklagaren medgivit klagandens yrkande, 1964 s. 94; — se även Disciplinmål, Materiel.

Expedition, se Gallring.

Expeditionsskyldighet, se Dom, Rättegångskostnad.

Expeditionstjänst, se Tjänstemeddelande.

Explosiva varor, förvaring av explosiva varor i strid mot gällande föreskrifter, 1967 s. 81.

Expropriation, fråga i samband med planerat förvärv av skogsmark om stamräkning å marken kunnat företagas utan fastighetsägarens medgivande, 1966 s. 201.

Facklig verksamhet, se Förening.

Fackutbildningskurs, anlitande av elever i fackutbildningskurs för värnpliktiga läkare vid läkarbesiktningar och sjukvisitationer, 1952 s. 14; — tillämpning av bestämmelserna om facktjänstgöring för värnpliktiga läkare, 1965 s. 257.

Familjebidrag, fråga om ansökan om bostadsbidrag skett i vederbörlig ordning, 1966 s. 215.

Fartyg, kommunikationerna med land vid mottagningar under kryssaren Gotlands vinterexpedition 1948—49, 1950 s. 339; — vattenförsörjningen ombord under samma expedition, 1950 s. 372; — fallrepshonnör, 1950 s. 396; — förhållandet mellan fartygsledning och besättning under kryssaren Gotlands nämnda expedition, 1950 s. 397; — förhållandet mellan olika personalkategorier ombord under samma expedition, 1950 s. 406; — roderstyrmans åligganden vid navigering, 1950 s. 225; — fråga om begränsning av örlogsfartygs rätt till avgiftsfri proviantering av tull- och skattepliktiga varor, 1952 s. 251 o. 1956 s. 164; — utredning föranledd av den marinen tillhöriga bogserbåten Barbaras förlisning, 1953 s. 146; — se även Båtar, Representation, Vakttjänst.

Fast anställd, se Domstolsfråga.

Flyghaveri, förfarandet vid utredning av haverier inom flygvapnet, 1959 s. 219 o. 1960 s. 237; — frågor huruvida haverikommissions utredning av flyghaveri skett på tillfyllestgörande sätt och om erforderligt samråd mellan kommissionen och vederbörande åklagare ägt rum, 1967 s. 128; — spörsmål angående flygledningens inställning till flyghaveriers utredande, 1967 s. 144; — se även Förundersökning.

Flygning, frågor om allmänfarlig vårdslöshet, bristfällig säkerhetsutrustning samt flygning utanför angivet övningsområde, 1966 s. 13; — spörsmål angående olycksriskerna vid militär uppvisningsflygning, 1967 s. 108; — se även Övningsflygning.

Flygplan, fråga om säkerhetsanordningar vid startning och uppkörning av motor till reaktionsdrivet flygplan, 1961 s. 148.

Flygtekniker, se Dagbefäl, Sjukredovisning.

Flygtillägg, se Disciplinbot.

Folkrätt, fråga om undervisningen inom krigsmakten rörande krigets lagar och bruk, 1964 s. 240.

Forum, yttrande över förslag om begränsning av forum privilegiatum, 1966 s. 243; — se även Disciplinmål, Åtal.

Framställning, se Tjänsteväg.

Frikallelse, värnpliktig har på grund av simulation felaktigt frikallats från tjänstgöringsskyldighet, 1950 s. 153; — militärläkare har i strid med utfärdad föreskrift låtit en till tjänstgöring inkallad värnpliktig träda i tjänst, oaktat denne var upptagen såsom lungtuberkulosfall i dispensärregister, 1956 s. 28, 1957 s. 15 o. 1958 s. 15; — militärläkare har underlåtit att i anseende till innehållet i företett läkarintyg tillse att en värnpliktig befriades från repetitionsövning, 1956 s. 42.

Fritid, fråga om tillämpning av bestämmelserna rörande manskaps fritid i fall där värnpliktig blivit sjukredovisad såsom delvis tjänstbar, 1960 s. 153 o. 1961 s. 150; — fråga huruvida värnpliktig, som på grund av olämpligt uppträdande på allmän plats under fritid förts till sin förläggning och meddelats förbud att lämna denna, kunnat bestraffas för överträdelse av förbudet, 1966 s. 153; — fråga om kompanichefs befogenhet att på grund av värnpliktigs förhållande i tjänsten meddela denne förbud att under fritid lämna förläggningsområde, 1966 s. 158. Jfr Ledighet.

Fritidsundervisning, fråga huruvida värnpliktig som enligt tillrättavisningsbeslut icke får lämna kompaniförläggningen äger deltaga i frivillig fritidsundervisning utom kompaniförläggningen, 1952 s. 183.

Frivillig befälsutbildning, kapten har såsom ledare för frivilliga befälsutbildningskurser gjort oriktiga anteckningar om kursdeltagares närvaro vid utbildningen, 1956 s. 51.

Frivillig försvarsorganisation. vissa spörsmål angående uppsägning av med medlem i frivillig försvarsorganisation ingånget krigsfrivilligavtal, 1956 s. 123.

Fullföljd, av talan mot hovrätts dom eller beslut varigenom disciplinstraff ålagts, 1953 s. 254 o. 1955 s. 192; — ifrågasatt utformning av bestämmelser om fullföljd mot beslut om disciplinär bestraffning av civila befattningshavare inom försvarsväsendet, 1955 s. 207, jfr 1956 s. 90.

Fullföljdsinlaga, se Dagbefäl.

Fullföljdsrätt, åklagare behörig att föra talan mot domstols beslut om ersättning av allmänna medel åt försvarare i brottmål, 1952 s. 149.

Fullföljdstid, beräkning av tid för talan mot beslut i disciplinmål om åläggande av arrest, 1951 s. 197. Jfr 1950 s. 437 o. 1951 s. 206.

Fylleri, förhållandet mellan straffbestämmelserna i 11 kap. 10 § och 26 kap. 15 § strafflagen, 1951 s. 186; — förhållandet mellan straffbestämmelserna för fylleri och för onykterhet i tjänsten, 1955 s. 96 o. 1958 s. 58; — be-

slag å och förverkande av spritdrycker m. m. vid fylleri, 1957 s. 44, 1960 s. 246 o. 1961 s. 214; — åtgärder i samband med beivran av fylleriförseelser under kryssaren Gotlands vinterexpedition 1948—49, 1950 s. 377; — straff för fylleri felaktigt ålagt i fall då berusad utan egen vilja förts från enskilt till militärt område, 1961 s. 15; — straff för fylleri ålagt oaktat förutsättningar därför ej förelegat, 1962 s. 51 o. 1965 s. 105; — se även Resning.

Fånge, se Krigsfånge.

Fångförteckning, yttrande i anledning av remiss angående ifrågasatt upphörande av skyldigheten för fångvårdsanstalter m. fl. att avlämna fångförteckningar, 1952 s. 284.

Fästning, se Befästning.

Förargelseväckande beteende, jfr Oskickligt beteende.

Förband, samarbete mellan truppförband och det civila samhället, 1954 s. 265; — se även Tillhörighet till förband. Jfr Tjänstgöringsplats.

Förening, fråga huruvida offentliga organ obehörigen ingripit i föreningsrätt dels genom att enskild förening anmodats lämna vissa upplysningar rörande sin verksamhet och dels genom att om föreningen uttalats att samarbete med föreningen icke kunde rekommenderas, 1954 s. 153; — fråga om befogenhet för skolchef att hålla förhör med ledamot av elevförenings styrelse rörande av föreningen handlagd angelägenhet och att därvid påfordra framvisande av en från föreningen till visst riksdagsutskott avlåten skrivelse, 1961 s. 113; — fråga huruvida styckjunkare och arméteknikerr genom yttranden vid facklig sammankomst överträtt vissa föreskrifter i tjänstereglementet för krigsmakten, 1965 s. 183.

Förening av tjänster, se Bisyssla.

Förenta Nationerna, frågor om svensk FN-personals uppträdande under oroligheter i Kongo och om undervisningen inom krigsmakten rörande krigets lagar och bruk, 1964 s. 240; — vissa frågor rörande rättsskipningen vid de svenska FN-kontingenterna, 1967 s. 213; — felaktig handläggning vid truppregistreringsmyndighet av ansökan om anställning i FN-bataljon, 1965 s. 204; — fråga huruvida svensk officer, som ställts till FN:s förfogande för tjänstgöring såsom observatör, under denna tjänstgöring varit att anse som krigsman enligt 21 kap. 20 § brottsbalken (26 kap. 21 § strafflagen), 1966 s. 179; — fråga om rätt för medlem av svensk FN-kontingent att bära vapen som ej tilldelats honom i tjänsten, 1967 s. 177.

Förhandlingsrätt, fråga om på vilket sätt myndighet bör vara representerad vid muntlig förhandling jämlikt kungörelsen angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän, 1951 s. 127; — yttrande i anledning av remiss av utredning angående stats- och kommunaltjänstemäns förhandlingsrätt, 1953 s. 263; — yttrande över lagförslag angående de offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt, 1965 s. 268; — yttrande över förslag till be-

myndiganden och författningsändringar avseende riksdagens verk, föranledda av statstjänstemannalagens ikraftträdande, 1966 s. 258.

Förhör, förhör rörande brott eller förseelse får av befattningshavare vid krigsmakten icke utan särskilt förordnande hållas annat än i och för utövande av honom tillkommande bestraffnings- och tillrättavisningsrätt, 1955 s. 51, 1956 s. 15 o. 1961 s. 71 ; — innebörden av skyldigheten för bestraffningsberättigad befattningshavare att i vissa fall personligen höra den misstänkte, 1951 s. 197; — furir som genom att nattetid väcka och förhöra värnpliktiga sökt utröna vem som gjort sig skyldig till viss ordningsförseelse har ådömts straff för tjänstefel, 1951 s. 37; — bristande hänsyn från förhörsledares sida gentemot den hörde, 1955 s. 24, 1956 s. 15 o. 1961 s. 47; — fråga om befogenhet för skolchef att hålla förhör med ledamot av elevförenings styrelse rörande av föreningen handlagd angelägenhet och att därvid påfordra framvisande av en från föreningen till visst riksdagsutskott avlåten skrivelse, 1961 s. 113; — bristfälligt förhör i tillrättavisningsärende, 1967 s. 165; — se även Utredning.

Förkommen materiel, se Ersättningsmål, Kroppsvisitation, Materiel.

Förlisning, se Fartyg.

Förläggning, brister i hygieniskt avseende beträffande förläggningsförhållandena vid vissa förband, 1954 s. 113 o. 1963 s. 267; — brister i sanitärt hänseende inom lägerplats å skjutfält, 1963 s. 270; — skiftning av kojer och sängkläder i manskaps- och aspirantmässar under kryssaren Gotlands vinterexpedition 1948—49; 1950 s. 358; — underofficerarnas förläggningsförhållanden under samma expedition, 1950 s. 380. Jfr Vapenfria värnpliktiga.

Förmanskap, missbruk av, 1954 s. 31, 1958 s. 17, 1960 s. 31, 1963 s. 189 o. 1965 s. 143. Jfr Tävlingar.

Förolämpning, se Missfirmelse.

Förordnande, föreskrifter om förordnande av värnpliktigt befäl har meddelats i strid mot generalorder, 1965 s. 226.

Förplägnad, obehörig kostförbättring å befälsmässar, 1950 s. 135.

Förskott, oriktig förvaring av kontanta förskottsmedel och innehav av sådana medel till för stort belopp, 1950 s. 172 o. 1951 s. 13; — handhavande och redovisning av förskott för tjänsteresa, 1958 s. 97; — vissa spörsmål rörande s. k. stående förskott för tjänsteresor, 1962 s. 138; — inventering av förskott, 1950 s. 195 o. 1957 s. 100.

Försvarets läroverk, fråga om avgången officersaspirants rätt att undergå omprövning vid försvarets läroverk, 1963 s. 257; — se även Tjänsteförbindelse.

Förtursmål, fråga i visst fall huruvida till hovrätt fullföljt mål, däri underrätten dömt till arreststraff, varit att behandla såsom förtursmål, 1957 s. 47.

Förundersökning, innebörden av föreskriften i 22 § första stycket militära rättegångslagen att under där angivna förutsättningar mål skall hänskjutas till åklagare då på grund av anmälan eller eljest bestraffningsberättigad befattningshavare erhållit kännedom om brott av beskaffenhet som avses i lagrummet, 1952 s. 158 o. 1966 s. 168; — innebörden av stadgandet i samma paragraf första stycket punkten 1 att mål skall hänskjutas till åklagare om i målet finnes annan målsägande än kronan, 1951 s. 193, 1952 s. 153, 1953 s. 98 o. 1957 s. 30; — fråga om flottiljchefs skyldighet att genast till åklagaren hänskjuta mål angående flyghaveri, 1967 s. 108; — fråga rörande tillämpning av föreskriften i 22 § militära rättegångslagen om till vilken åklagare militärt mål skall hänskjutas, 1953 s. 94 o. 1957 s. 32; — åtalsfråga rörande kollision mellan flygplan från olika flottiljer bör avgöras i ett sammanhang av en och samma åklagare, 1967 s. 122; — fråga huruvida bestraffningsberättigad befattningshavare utan giltiga skäl överlämnat militära mål till behandling av åklagarmyndighet och domstol, 1956 s. 93; — den omständigheten att tvekan råder om en gärnings straffvärdhet och rättsliga rubricering utgör i och för sig i regel icke skäl för målets hänskjutande till åklagaren, 1956 s. 101; — angående rätt för bestraffningsberättigad befattningshavare att i disciplinmål, där icke genom hans försorg kan erhållas nöjaktig utredning, låta målet förfalla, 1953 s. 231; — yttrande över framställning om ändring i 13 § förundersökningskungörelsen, 1955 s. 209; — vissa spörsmål rörande hemligstämpling av den i 21 § förundersökningskungörelsen omförmälda s. k. stora biografien, 1957 s. 115; — fråga rörande vem det åligger att jämlikt 80 § andra stycket militära rättegångslagen underrätta vederbörande bestraffningsberättigade befattningshavare om att förundersökning inletts i militärt mål, 1957 s. 37; — fråga huruvida mål kunnat avgöras i disciplinär ordning därest gärningen bedömts såsom olovligt brukande, 1957 s. 27; — se även Utredning, Åtal.

Förundersökningsprotokoll, jfr Förundersökning, Vittneskallelse.

Förvaltning, fråga om effektivisering av krigsmaktens ekonomiska förvaltning, 1959 s. 258; — yttrande över besvärssakkunnigas betänkande »Lag om förvaltningsförfarandet», 1966 s. 246.

Förvar, fråga om fel förelupit vid beslut om tagande i förvar, 1960 s. 84.

Förvarsarrest, fråga om behörighet för bestraffningsberättigad befattningshavare att förordna om upphörande av förvarsarrest i till åklagare hänskjutet mål, 1951 s. 196; — avräkning av tid för förvarsarrest å arreststraff, 1951 s. 79 o. 1955 s. 101; — domstols förordnande om förvarsarrests bestånd, 1956 s. 106 o. 1951 s. 199; — spörsmål dels huruvida åklagare då han till rättens prövning hänskjuter fråga om förvarsarrests bestånd äger självständigt åberopa grund för förvarsarresten, dels ock huruvida full bevisning om begången förseelse utgör förutsättning för förordnande om förvarsarrest, 1963 s. 201; — förvarsarrest ålagd jämlikt 30 § första stycket 2. militära rättegångslagen skall ej bestå om förutsättning för hemförlovning av arrestanten inträtt, 1958 s. 86; — fråga om förutsättningar för dels tagande i förvarsarrest och dels förvarsarrests bestånd, 1963 s. 104; — om förandet, såvitt angår förvarsarrestanter, av den i 55 § militära rättsvårdskungörelsen omförmälda förteckningen, 1958 s. 91; — om förandet av sistnämnda förteckning i fall då

omhändertagen förvarats i annan lokal än militärhäkte, 1967 s. 105; — se även Arrestantkort, Avlöning, Verkställighet av disciplinstraff.

Förverkande, se Spritdrycker.

Gallring, av expeditions- och arkivhandlingar, 1950 s. 473, 1954 s. 262 o. 263, 1957 s. 185, 1960 s. 251 o. 1961 s. 221; — gallringsbara rättsvårdshandlingar böra i regel förvaras för sig, 1955 s. 126; — felaktig utgallring av sjukredovisningshandlingar, 1960 s. 102, av betygshandlingar, 1961 s. 158.

Granatgevär, se Skjutning.

Granskningsnämnd, fråga om granskningsnämnds sammansättning, 1960 s. 98; — förbandschef ansvarig för att värnpliktiga, som vid inskrivning hänförts till besiktningsgrupp 3 eller 4, prövas av granskningsnämnd, 1951 s. 16 o. 1952 s. 13; — plutonchef har utan bemyndigande av sin kompanichef hänvänt sig till granskningsnämndens ordförande angående en värnpliktig i plutonen, 1956 s. 61; — fråga om förtydligande av bestämmelserna i inskrivningsförordningen med avseende å granskningsnämnds befogenheter, 1957 s. 172 o. 1960 s. 234; — vid granskningsnämnds sammanträde närvarande värnpliktig har ansetts skola beredas tillfälle att yttra sig innan nämnden meddelar beslut beträffande honom samt äga rätt att på begäran få upplysning om grunderna för beslutet, 1966 s. 221.

Gudstjänst, fråga om militär personals deltagande i gudstjänst och korum, 1958 s. 213 o. 1959 s. 211.

Handbrandsläckningsmateriel, kontroll av, 1966 s. 238.

Handbrev, se Allmänna handlingar.
Handgemäng, säkerhetsföreskrifter vid handgemäng, 1953 s. 918.

Handgranatkastning, säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder vid handgranatkastning, 1952 s. 75, 1953 s. 13 o. 1954 s. 15.

Handläggning, vid försvarsgrensstab av transportansökning, 1964 s. 129; — åtal mot civil tjänsteman för bl. a. dröjsmål med handläggning av ärende, 1965 s. 80; — felaktig handläggning vid truppregistreringsmyndighet av ansökan om anställning i FN-bataljon, 1965 s. 204; — felaktig handläggning inom central förvaltningsmyndighet av där anhängigt ärende, 1967 s. 202. Jfr Tjänsteväg.

Handräckning, värnpliktiga ha utan stöd av gällande bestämmelser av chef ställts till förfogande som drevkarlar vid älgjakt, 1961 s. 173. Jfr Mäss, Tävlingar.

Handräckningstjänst, fråga om värnpliktigas utnyttjande i sådan tjänst vid repetitionsövning, 1959 s. 137; — missbruk av förmanskap genom otillbörlig kommendering till handräckningstjänst, 1963 s. 189.

Hemförlovning, värnpliktig har felaktigt hemförlovats på grund av sjukdom och ej fått tillgodoräkna sjukdomstid såsom fullgjord tjänstgöring, 1960 s. 149; — fråga om innebörden av bestämmelsen i 116 § 1 mom.

inskrivningsförordningen att viss frånvaro från tjänstgöring skall föranleda hemförlovning, 1964 s. 184; — fråga om beräkning av hemförlovningsdag på grund av sådan frånvaro från tjänstgöring som avses i 116 § 1 mom. inskrivningsförordningen, 1965 s. 175; — se även Förvarsarrest.

Hemligstämpling, se Allmänna handlingar.

Hemvärnet, fråga om oriktigt förfarande av revisorer, utsedda att granska förtroendenämnds vid hemvärnet förvaltning, 1966 s. 224; — fråga om ansvar och ersättningsskyldighet då driftvärnsman brustit i skyldigheten att taga vård om honom tilldelat vapen, 1967 s. 101.

Hot mot krigsman, se Våld.

Hovrätt, se Förtursmål, Militära mål, Protokoll, Referent.

Hår, fråga om värnpliktig varit skyldig att ha sitt hår kortklippt, 1967 s. 193.

Häktad, se Nöjdförklaring.

Hälsningsplikt, vissa frågor rörande hälsningspliktens omfattning, 1950 s. 317.

Hälsovård, frågor rörande vissa från hälsovårdssynpunkt påtalade förhållanden i samband med biltransporter för förflyttning av trupp, 1956 s. 144; — vissa spörsmål rörande anordnandet av militära skidtävlingar i stark kyla, 1957 s. 86; — frågor angående anordnandet av övningsmarsch i stark kyla, 1959 s. 181.

Hämtningskungörelsen, inställande vid förband av efterspanad värnpliktig vars tjänstgöringsskyldighet upphört, 1950 s. 427 o. 1957 s. 139; — kungörelsens tillämpning beträffande utom krigsmakten tjänstgörande vapenfri värnpliktig, 1960 s. 95; — fråga huruvida skyldighet att återgälda hämtningskostnad enligt hämtningskungörelsen kan åläggas utan angivande av belopp, 1963 s. 208.

Hänskjutande, av militärt mål till åklagare, se Förundersökning. Jfr Militärförhör.

Idrottstävling, se Tävlingar.

Infanteribefälhavare, fråga huruvida disciplinär bestraffningsrätt tillkommer infanteribefälhavare och infanterichef vid kustartilleriförsvar, 1954 s. 90.

Infanterichef, se Infanteribefälhavare.

Inkallelseorder, vissa spörsmål om straffbeläggande av värnpliktigs underlåtenhet att förvara och taga del av order och andra försändelser från militär myndighet, 1951 s. 218 o. 1955 s. 191; — fråga huruvida värnpliktig, som icke tillräckligt noggrant tagit del av inkallelseorder och därför inställt sig för sent, gjort sig skyldig till tjänstefel eller förseelse mot 38 § värnpliktslagen, 1966 s. 144 o. 1967 s. 84; — tidpunkten för inträdandet

av tjänstgöringsskyldighet beroende på innehållet i inkallelseorder, 1955 s. 104.

Inskrivningsförordningen, förfaringssättet då värnpliktig befinnes tillfälligt oduglig till krigstjänst och av sådan anledning avbrott i tjänstgöringen skall ske i avbidan å förnyad prövning av hans tjänstduglighet, 1951 s. 207, 1957 s. 139 o. 1952 s. 219; — angående prövning i vissa fall av värnpliktigas krigsduglighet och krigsanvändning, 1953 s. 237 o. 1960 s. 233; — behörig myndighet för prövning av anmälan om anstånd med repetitionsövning, 1959 s. 137; — personalofficerare har underlåtit att underställa inskrivningsmyndighet frågor om ändring av värnpliktigs tilldelning och uttagning, 1964 s. 166; — fråga huruvida anstånd med repetitionsövning bort medgivas, 1961 s. 127; — fråga om behörigheten att besluta i ärende rörande anstånd med repetitionsövning, 1965 s. 181; — fråga om innebörden av bestämmelsen i 116 § 1 mom. inskrivningsförordningen att viss frånvaro från tjänstgöring skall föranleda hemförlovning, 1964 s. 184; — fråga om beräkning av hemförlovningsdag på grund av sådan frånvaro från tjänstgöring som avses i 116 § 1 mom. inskrivningsförordningen, 1965 s. 175; — innebörden av stadgandet i 129 § inskrivningsförordningen att värnpliktiga, som till följd av utvandring upphört att vara här i riket kyrkobokförda, icke är skyldiga att inställa sig till tjänstgöring så länge de vistas utomlands, 1966 s. 183; — se även Granskningsnämnd, Läkarbesiktning. Jfr Eftertjänst, Tjänstgöring.

Instruktion, underlåtenhet att utfärda skötselinstruktion för drivmedelsförråd, 1965 s. 13; — se även Ämbetsverk.

Inventering, av förskott, 1950 s. 195 o. 1957 s. 100.

Justitieombudsmannen, yttranden över förslag angående justitieombudsmannainstitutionen m. m. 1957 s. 176, 1958 s. 222 o. 1960 s. 267; — yttrande över en av 1963 års JO-utredning gjord framställning om grundlagsändring, möjliggörande utökning av antalet riksdagens ombudsmän, 1965 s. 262; — yttrande över 1963 års JO-utrednings betänkande »Riksdagens justitieombudsmän», 1967 s. 250.

Jäv, bestraffningsberättigad chef är jävig att handlägga fråga om ersättning för förkommen eller skadad materiel, när han själv är närmast ansvarig för materielen, 1957 s. 80; — bestraffningsberättigad chef är jävig att handlägga sak vari föreligger fråga om ansvar för honom själv, 1959 s. 93; — fråga om flottiljchefs skyldighet att vid tillsättandet av haveriutredning beakta förhållanden av jävsnatur, 1967 s. 108. Jfr Anställning.

Kamratförtryck, fråga om uppdagande och förebyggande av kamratförtryck, 1958 s. 105 o. 1959 s. 142; — kamratförtryck ifrågasatt, 1965 s. 144.

Kasernområde, fråga huruvida vägtrafikförordningen och lagen om straff för vissa trafikbrott äro tillämpliga med avseende å väg inom inhägnat kasernområde, 1956 s. 74. Jfr Parkeringsförbud, Polismyndighet.

Kassaväsende, vissa spörsmål rörande kassachefs åligganden i fråga om inventering av från kassan utlämnade förskott, 1957 s. 100.

Klagan i disciplinmål, fråga om gemensam handläggning vid underrätt av dels mål angående klagan över beslut i disciplinmål dels ock mål angående åtal, som vid underrätten omedelbart anhängiggjorts mot den i disciplinmålet dömde, 1952 s. 166; — fråga om införande av möjlighet för domstol att till annan domstol överflytta mål angående klagan över beslut i disciplinmål eller ersättningsmål, 1964 s. 218 o. 1966 s. 241; — förutsättning för bestraffning i disciplinär ordning av person, som hos domstol fullföljt ännu icke prövad talan mot beslut, varigenom i enahanda ordning straff ålagts honom för annan förseelse, 1953 s. 83; — se även Dagbefäl.

Klagan i ersättningsmål, se Dagbefäl, Klagan i disciplinmål.

Klagomål, kompanichef till vilken framförts klagomål har underlåtit att skaffa sig sådan kännedom om saken att han säkert kunnat avgöra om densamma påkallade åtgärd från hans sida, 1959 s. 163; se även Tryckfrihetsförordningen.

Klagotid, se Fullföljdstid.

Klädsel, frågor rörande klädsel ombord och i land under kryssaren Gotlands vinterexpedition 1948—49, 1950 s. 366.

Kommendering, medverkan av militär personal vid vissa tävlingar, 1950 s. 444, 1954 s. 148, 1956 s. 139, 1957 s. 103 o. 1961 s. 191; — kommendering av paradstyrka i samband med festlighet å officersmäss, 1961 s. 179; — se även Civil verksamhet.

Kontrasignation, se Auditör.

Kontrollkort, angående anteckning å kontrollkort av strafföreläggande i militärt mål, 1952 s. 248 o. 1953 s. 236.

Korpral, se Befälsrätt, Lydnadsbrott.

Korum, se Gudstjänst.

Krigsanvändning, se Inskrivningsförordningen.

Krigsduglighet, se Inskrivningsförordningen, Läkarbesiktning.

Krigsfartyg, se Fartyg.

Krigsfrivillig, vissa spörsmål angående uppsägning av krigsfrivilligavtal, 1956 s. 123.

Krigsfånge, fråga om användning av viss metod för fängsling vid träd av i krig tagna fångar, 1952 s. 212.

Krigskarteförråd, inrymt i otillfredsställande lokal, 1960 s. 101.

Krigsman, fråga från vilken tidpunkt en inkallad värnpliktig är underkastad ansvar såsom krigsman, 1955 s. 102; — innebörden av uttrycket »kvinnlig krigstjänstpersonal», 1951 s. 188; — fråga huruvida svensk officer, som ställts till Förenta Nationernas förfogande för tjänstgöring såsom observatör, under denna tjänstgöring varit att anse såsom krigsman enligt 21 kap. 20 § brottsbalken (26 kap. 21 § strafflagen), 1966 s. 179. Jfr Våld.

Kritik, rättelse och kritik skall meddelas på grannlaga sätt, så att den felandes värdighet och anseende icke nedsättes, 1964 s. 103. Jfr Missfirmelse, Oskickligt beteende.

Kroppsbesiktning, fråga om förutsättningarna i visst fall för kroppsbesiktning, 1954 s. 45.

Kroppsvisitation, fråga om förutsättningarna för kroppsvisitation för eftersökande vid militärt förband av förkommen materiel, 1953 s. 80 o. 1966 s. 158.

Kulsprutepistol, se Skadestånd, Vakttjänst.

Kvalifikationskort, se Personalredovisning.

Kvinnlig krigstjänstpersonal, 1951 s. 188 o. 1956 s. 123.

Kvittering, se Materiel.

Landsfogde, se Åklagare.

Lappbefolkning, yttrande i anledning av remiss angående ändring av gällande föreskrifter rörande den nomadiserande lappbefolkningens värnpliktsförhållanden, 1952 s. 285.

Ledighet, tjänstefrihet kan icke meddelas såsom kompensation för frivillig militär medverkan vid civil skyttetävling, 1962 s. 130; — se även Permission, Tjänstledighet. Jfr Fritid.

Livräddning, vissa spörsmål rörande övning i livräddning ur vak, 1960 s. 120. Jfr Sjöräddning.

Lungtuberkulos, se Frikallelse.

Lydnadsbrott, underlåtenhet av menig att efterkomma av korpral given tillsägelse kan icke utan vidare medföra ansvar för lydnadsbrott, 1953 s. 64; — ej åtlydd tillsägelse av dagbefäl kan medföra ansvar för lydnadsbrott, 1954 s. 78; — fråga i vad mån underlåtenhet att efterkomma tillsägelser av militärläkare medför ansvar för lydnadsbrott, 1954 s. 81 o. 1963 s. 182; — innebär tillsägelse ej befallning utan allenast erinran om meddelad ordningsföreskrift skall ohörsamhet beträffande tillsägelsen bedömas icke såsom lydnadsbrott utan såsom tjänstefel, 1958 s. 67; — fråga huruvida värnpliktigs vägran att underkasta sig skyddskoppympning skall bedömas som lydnadsbrott enligt 26 kap. 1 § strafflagen eller bestraffas med tillämpning av 22 § lagen om skyddskoppympning, 1951 s. 177; — överträdelse av utegångsförbud kan icke medföra ansvar för lydnadsbrott, 1961 s 78; — lydnadspliktens omfattning, 1963 s. 180; — se även Ohörsamhet mot vakt, Resning, Undanhållande.

Läkarbesiktning, fråga huruvida värnpliktig bort förklaras tillfälligt oduglig till krigstjänst eller hänföras till besiktningsgrupp för lägre tjänstbarhetsgrad, 1951 s. 158; — felaktigt förfarande vid inskrivningsförrättning beträffande bestämmande av besiktningsgrupp samt underlåtenhet av förbandsläkare att vidtaga rättelse härutinnan, 1951 s. 158; — anlitande vid läkarbesiktning av elever i fackutbildningskurs för värnplik-

tiga läkare, 1952 s. 14; — kroppsskada till följd av felbehandling i samband med läkarbesiktning, 1955 s. 183; — fråga om bestämmelser till förhindrande av att inskrivningsskyldig värnpliktig undandrager sig blivande tjänstgöringsskyldighet genom vägran att medverka vid läkarundersökning för prövning av hans krigsduglighet, 1956 s. 166 o. 1957 s. 141; — fråga om i vilken utsträckning å läkarkort skola införas anteckningar om fortsatta undersökningar av s. k. behandlings- och kontrollfall, 1957 s. 94; — underlåtenhet av militärläkare att företaga tillräckligt ingående undersökning av sjukanmäld värnpliktig, 1957 s. 21 o. 1963 s. 172; — fråga om militärläkares skyldighet att med anledning av värnpliktigs hälsotillstånd vidtaga åtgärder för omprövning av den värnpliktiges krigsduglighet, tilldelning och uttagning, 1964 s. 166; — se även Inskrivningsförordningen, Sjukredovisning. Jfr Frikallelse.

Läkare, se Befälsrätt, Fackutbildningskurs, Frikallelse, Lydnadsbrott, Läkarbesiktning, Läkarintyg, Läkarvård, Sjukredovisning, Sjukvisitation, Tystnadsplikt.

Läkarintyg, militärläkare har underlåtit att i anseende till innehållet i företett läkarintyg tillse att en värnpliktig befriades från repetitionsövning, 1956 s. 42; — fråga om skyldighet för tjänsteläkare vid försvaret att utfärda tjänstduglighetsintyg och om hans rätt till ersättning härför, 1957 s. 130; — fråga om rätt för tjänsteläkare till ersättning för läkarintyg avsett att företes för allmän sjukkassa, 1960 s. 242 o. 1962 s. 191; — fråga om tjänsteläkares skyldighet att godtaga av annan läkare utfärdat intyg, 1962 s. 93; — fråga om läkare ägt ändra ett av honom utfärdat och utlämnat intyg, 1962 s. 169.

Läkarvård, vårdslöshet och försummelse vid behandling av sjukdom, 1950 s. 85, 1952 s. 14 o. 1959 s. 109; — efter det värnpliktig under militärtjänstgöring avlidit i hjärtsjukdom har uppkommit fråga huruvida dröjsmål med läkarutlåtande inverkat på sjukdomens förlopp, 1965 s. 233.

Materiel, fråga om kvittering av materiel utlämnad vid repetitions- och befälsövningar, 1958 s. 137; — kronan har oriktigt fått vidkännas förlusten av materiel som gått förlorad till följd av att värnpliktiga icke iakttagit normal aktsamhet, 1960 s. 92.

Medverkan, straffbarhet för medverkan till militära brott, 1951 s. 187.

Militieombudsmannen, dennes kontroll över försvarets ekonomiska förvaltning, 1950 s. 447; — ifrågasatta ändringar i instruktionen för militieombudsmannen, 1950 s. 463, 1957 s. 176, 1958 s. 222 o. 1960 s. 267; — ifrågasatta ändringar av militieombudsmansämbetets personalorganisation, 1956 s. 193, 1957 s. 184, 1958 s. 223 o. 1960 s. 271; — yttrande över en av 1963 års JO-utredning gjord framställning om grundlagsändring, möjliggörande utökning av antalet riksdagens ombudsmän, 1965 s. 262; — yttrande över 1963 års JO-utrednings betänkande »Riksdagens justitieombudsmän», 1967 s. 250; — yttrande över motion angående riksdagens ombudsmäns verksamhet, 1965 s. 272; — fråga om upprättande av sakregister över militieombudsmannens ämbetsberättelser, 1950 s. 470; — underlåtenhet av regementschef att efterkomma militieombudsmannens anmo-

dan att medverka vid utredning, 1961 s. 134; — underlåtenhet att besvara skrivelse från militieombudsmannen, 1965 s. 80.

Militära mål, fråga om handläggning med särskild skyndsamhet hos åklagare och polismyndigheter samt domstolar av militära brottmål, 1951 s. 102, 200 o. 223, 1953 s. 233, 1956 s. 189 o. 1957 s. 47; — vissa åtgärder av militära myndigheter till befordrande av skyndsamhet vid handläggningen av militära mål hos militäråklagarna, 1951 s. 106; — dröjsmål av hovrätt vid behandlingen av militärt brottmål, 1957 s. 47; — fråga om gemensam handläggning vid underrätt av dels mål angående klagan över beslut i disciplinmål dels ock mål angående åtal, som vid underrätten omedelbart anhängiggjorts mot den i disciplinmålet dömde, 1952 s. 166; — fråga om sådan lagändring att mål rörande vissa förseelser mot värnpliktslagen icke skola anses som militära mål, 1955 s. 193 o. 1956 s. 166; — fråga om häradsrätts sammansättning i militära brottmål, 1960 s. 240; — se även Anmälan, Beslut, Dom, Domstol, Fullföljd, Förundersökning, Jäv, Prövningstillstånd, Tjänsteväg, Tjänstgöringsplats, Trafikmål, Utredning, Åklagare, Åtal.

Militärförhör, måls hänskjutande till åklagaren vid förberedande utredning enligt 23 § militära rättegångslagen, 1951 s. 196; — chef som ej har bestraffningsrätt i disciplinmål äger icke hålla militärförhör innan han vidarebefordrar anmälan om brott till bestraffningsberättigad befattningshavare, 1953 s. 78; — av förbandschef förordnad förhörsledare i militära mål äger icke pröva huruvida utredningen skall ske genom militärförhör eller ombesörjas av civil myndighet, 1952 s. 162; — olämpliga åtgöranden från förhörsledares sida, 1955 s. 24 o. 1961 s. 47; — fråga om fel förelupit vid militärförhör, 1960 s. 84; — behörighet att hålla militärförhör, 1961 s. 71; — fråga om straffbeslut kunnat grundas enbart på polisrapport eller om icke militärförhör bort hållas, 1966 s. 149; — se även Protokoll, Utredning.

Militärhäkte, användning av tält som förvaringsrum för arrestanter, 1952 s. 235; — arreststraff får ej verkställas å fartyg, varå militärhäkte icke är inrättat, 1952 s. 180; — innebörden av anmälningsskyldighet jämlikt 54 § andra stycket rättsvårdskungörelsen, 1950 s. 425; — åtgärder för minskande av brandrisken i träbyggnader, vari militärhäkten inrymts, och möjliggörande av hastig utrymning vid eldfara, 1952 s. 231, 1955 s. 189, 1956 s. 152, 1957 s. 79, 1960 s. 94 o. 1961 s. 165; — skottlossning å skjutbana invid militärhäkte har ansetts kunna medföra psykisk påfrestning för arrestanter i häktet, 1960 s. 141; — fråga om beskaffenheten av kojer i militärhäkte, 1960 s. 141; — inredning av förvaringsrum i militärhäkte, 1966 s. 237; — vissa frågor om rätt för straffarrestant och förvarsarrestant att erhålla tillgång till sängkläder, 1961 s. 109; — fråga om straffrihet för flykt ur militärhäkte, 1967 s. 98. Jfr Förvarsarrest.

Militärläkare, jfr Läkare.

Militärpsykologi, se Personalbehandling.

Militär straff- och processlagstiftning, yttrande i anledning av remiss angående vissa ändringar i den militära straff- och processlagstiftningen, 1952 s. 301.

Militärt område, se Kasernområde, Parkeringsförbud, Polismyndighet.

Militärt straffregister, dröjsmål med införing i militärt straffregister, 1958 s. 74; — angående anteckning i militärt straffregister av strafföreläggande i militärt mål, 1952 s. 248 o. 1953 s. 236; — fråga om rätt för personundersökare i brottmål att erhålla utdrag av militärt straffregister, 1951 s. 119; — för straffregisterföringen vid förbanden är av betydelse att av dom i militärt mål framgår att domen avser sådant mål, 1956 s. 109.

Militäråklagare, se Åklagare.

Minnesbok, se Protokoll.

Missbruk, av förmanskap, 1954 s. 31, 1958 s. 17, 1960 s. 31, 1963 s. 189, 1964 s. 68 o. 1966 s. 112; — av tjänstebil, 1951 s. 125, 1954 s. 18, 1955 s. 151, 1964 s. 47 o. 111. Jfr Fritid, Handräckning, Kommendering, Privat uppdrag, Tävlingar.

Missfirmelse, mot underordnad krigsman, 1950 s. 121 o. 129, 1952 s. 125 o. 195, 1953 s. 14, 40, 46, 57, 111 o. 117, 1954 s. 70 o. 148, 1955 s. 54 o. 66, 1956 s. 15 o. 69, 1958 s. 17, 38 o. 43, 1959 s. 70 o. 158, 1960 s. 28 o. 45, 1961, s. 41 o. 47, 1963 s. 117, 148 o. 171, 1964 s. 64, 68 o. 75, 1965 s. 123 o. 138, 1966 s. 112, 1967 s. 54 o. 81; — mot tjänsteman, 1966 s. 128.

Motorfordon, vissa frågor rörande förhyrning av motorfordon i samband med övningar, 1964 s. 196; — se även Belysninganordningar, Bil, Kasernområde, Olovligt brukande, Parkeringsförbud, Trafikbrottslagen, Trafikmål, Transport.

Muta, tagande av, 1963 s. 33.

Målsägande, fråga huruvida vid oskickligt beteende enligt 26 kap. 9 § strafflagen krigsman, mot vilken den felande brustit i anständigt uppförande, är att anse som målsägande, 1951 s. 181; — se även Förundersökning.

Mäss, obehörig kostförbättring å befälsmässar, 1950 s. 135; — ersättning för matportion som utlämnats till mäss från arméförbands matinrättning, 1959 s. 175; — yttrande över en av överbefälhavaren framlagd utredning angående utnyttjande av värnpliktig och fast anställd personal för olika arbetsuppgifter på militära mässar, 1962 s. 193.

Mässpenningar, se Disciplinbot.

Nöjdförklaring, felaktigt förfarande vid upptagande av nöjdförklaring med avseende å arreststraff, 1955 s. 110, vid upptagande av nöjdförklaring av häktad, 1961 s. 90; — innehållet i en för sitt ändamål godtagbar nöjdförklaring, 1955 s. 113; — nöjdförklaring kan ej ifrågakomma då arreststraff ålagts genom domstols dom eller beslut, 1955 s. 108; — nöjdförklaring av häktad, 1951 s. 205.

Obehörig påverkan, av sakkunniga, 1967 s. 13.

Offentlig handling, se Allmänna handlingar.

Ohörsamhet mot vakt, lydnadsbrott eller ohörsamhet mot vakt, 1954 s. 78.

Olovligt brukande, av kronan tillhöriga bildäck, 1950 s. 56; — innebörden (beträffande otillåtet nyttjande av motorfordon) av det i 9 § 2. militära rättegångslagen förekommande uttrycket »egendomen lämnats åt den brottslige för begagnande», 1957 s. 27.

Olyckshändelse, bestämmelser rörande åtgärder vid inträffade olyckshändelser, 1957 s. 31.

Olämpligt uppträdande, mot underlydande krigsman, 1951 s. 37 o. 91, 1953 s. 87 o. 111, 1954 s. 141, 1955 s. 24, 1956 s. 15, 1958 s. 43 o. 51.

Onykterhet i tjänsten, innebörden av det i straffbestämmelsen för onykterhet i tjänsten förekommande uttrycket »under tjänsteutövning», 1955 s. 96, 1958 s. 58 o. 1961 s. 101; — beslag å och förverkande av spritdrycker m. m. vid onykterhet i tjänsten, 1957 s. 44, 1960 s. 246 o. 1961 s. 214; — se även Fylleri.

Ordningen inom krigsmakten, viss fråga härom i samband med spridande av tryckt skrift, 1950 s. 303; — militär myndighets befogenheter i förhållande till civil polismyndighet i avseende å upprätthållande av allmän ordning och säkerhet inom militärt område, 1950 s. 307; — fråga huruvida befäl bort ingripa mot sång med olämpligt innehåll, 1962 s. 178; — se även Befälsrätt. Jfr Spritdrycker.

Osant intygande, lämnande å kvittenslista av osanna uppgifter om tjänsteresa till och instruktörsarbete vid övning, 1967 s. 36.

Oskickligt beteende, mot underlydande krigsman, 1950 s. 125, 1952 s. 195 o. 199, 1953 s. 14, 57 o. 117, 1954 s. 131 o. 144, 1955 s. 24, 1956 s. 15 o. 61, 1958 s. 38 o. 43, 1959 s. 98 o. 163, 1960 s. 15 o. 45, 1964 s. 68, 1965 s. 123, 1966 s. 112, 1967 s. 54 o. 61; — gränsdragningen mellan oskickligt beteende enligt 26 kap. 9 § strafflagen, förargelseväckande beteende enligt 16 § samma kapitel och tjänstefel enligt 18 § nämnda kapitel, 1951 s. 180.

Pansarskott, bestämmelser till förebyggande av förväxling mellan olika typer av pansarskott, 1955 s. 126.

Paradstyrka, se Kommendering.

Parkeringsförbud, lagligheten av förbandschefs förbud att använda viss parkeringsplats inom förbandets område, 1956 s. 81.

Pennalism, se Kamratförtryck.

Pension, fråga huruvida avskedsbeslut bort meddelas utan att dessförinnan pensionsfrågan prövats, 1962 s. 152.

Permission, obehörig vägran av landpermission i fall då å fartyg tjänstgörande person rapporterats för begången förseelse, 1951 s. 75; — fråga om beviljande av permission i fall där värnpliktig blivit sjukredovisad såsom delvis tjänstbar, 1960 s. 153.

Personalbehandling, yttrande över ett av försvarets personalbehandlingsutredning avgivet betänkande med förslag angående försvarets personaltjänst, 1951 s. 251; — över ett av överbefälhavaren framlagt förslag till personalvårdsorganisation inom försvarsväsendet, 1958 s. 225; — över ett av försvarets personalvårdsutredning avgivet principförslag till ny personalvårdsorganisation inom krigsmakten, 1960 s. 263; — över ett av försvarets personalvårdsutredning avgivet förslag till central nämndorganisation för personalvårdsfrågor m. m. inom försvaret, 1962 s. 195; — över ett av försvarets personalbehandlingsutredning avgivet betänkande angående militärpsykologi och personaltjänst, 1954 s. 257; — fråga om rätt för militära myndigheter att erhålla upplysning om ådömda straff m. m. beträffande personal som beordras fullgöra militärtjänst, 1960 s. 254; — vissa frågor rörande personalvårdskonsulents skyldighet att bistå värnpliktig med avfattande av anmälan mot förman, 1962 s. 89. Jfr Uniform.

Personalredovisning, underlåtenhet av truppregistreringsmyndighet att underrätta värnpliktig om upphävd uttagning för viss utbildning, 1952 s. 111; — redovisning å kompletterande kvalifikationskort av enskilt samtal med värnpliktig, 1966 s. 238.

Personalvård, se Personalbehandling.

Polismyndighet, angående innebörden av begreppet »polismyndighet», 1957 s. 39; — civil polismyndighets befogenheter i avseende å upprätthållande av allmän ordning och säkerhet inom militärt område, 1950 s. 307; — fråga om rätt för civil polisman att vid tjänsteförrättning inom militärt område använda motorfordon, 1950 s. 307; — betydelsen i rättsligt hänseende av uttrycket »polispersonal, anställd vid krigsmakten», 1955 s. 105; — se även Militära mål, Åklagare.

Privata förhållanden, militära befattningshavare ha obehörigt ingripit i officersaspirants personliga förhållanden utom tjänsten, 1959 s. 150.

Privat uppdrag, anlitande av underlydande militär personal för privata uppdrag, missbruk av förmanskap: 1958 s. 17 o. 1960 s. 31; tjänstemissbruk: 1959 s. 15 o. 1960 s. 31; tjänstefel: 1950 s. 56, 1954 s. 31 o. 148.

Propaganda, fråga om MRA-propaganda inom krigsmakten, 1964 s. 137.

Protokoll, i protokoll över militärförhör upptagen utsaga bör icke undertecknas av den hörde till bestyrkande av att avfattningen godkännes, 1951 s. 201; — fråga angående antecknande i domstols protokoll av enighet resp. meningsskiljaktighet mellan rättens ordförande och nämnden, 1956 s. 111; — missvisande anteckningar i hovrätts protokoll och minnesbok rörande dagen för måls föredragning, 1957 s. 47; — underlåtenhet vid militärförhör att för den hörde uppläsa eller låta honom på annat sätt granska den upptecknade utsagan, 1961 s. 47; — se även Beslut.

Proviantering, fråga om begränsning av örlogsfartygs rätt till avgiftsfri proviantering av tull- och skattepliktiga varor, 1952 s. 251 o. 1956 s. 164. Jfr Förplägnad.

Provokation, 1951 s. 28 o. 1952 s. 13.

Prövningstillstånd, vid fullföljd av talan mot hovrätts dom eller beslut varigenom disciplinstraff ålagts, 1953 s. 254 o. 1955 s. 192.

Raketgevär, åsidosättande av gällande säkerhetsföreskrifter vid skjutning med raketgevär, 1955 s. 76.

Redovisning, se Förskott, Mäss.

Referent, angående referentens åligganden vid måls behandling i hovrätt, 1957, s. 47.

Reflexmärke, se Trafikbrottslagen.

Regementschef, innebörden av i instruktioner förekommande uttryck »regementschefs makt och myndighet», 1954 s. 95.

Regeringsformen, yttrande över författningsutredningens förslag till regeringsform och riksdagsordning, 1965 s. 264.

Repetitionsövning, se Inskrivningsförordningen, Verkställighet av disciplinstraff.

Representation, av allmänna medel bekostad representation å fartyg i främmande hamn, 1950 s. 330; — angående disposition av allmänna medel avsedda för representation gentemot markägare m. fl., 1959 s. 144.

Resekostnad, fråga om rätt för tjänsteman att vid anträdande av tjänsteresa, som skall företagas med järnväg, för färd från bostaden till järnvägsstationen använda tjänstebil, 1951 s. 125.

Resning, fråga om resning i mål vari värnpliktig dömts för lydnadsbrott, 1959 s. 119 o. 1960 s. 90; i mål vari regementschef ålagt värnpliktiga straff för fylleri oaktat förutsättning för straffbarhet ej förelåg, 1963 s. 199; i mål vari värnpliktiga ålagts straff för fylleri utan att förutsättningar därför förelegat, 1963 s. 200 o. 1965 s. 175.

Revision, fråga om oriktigt förfarande av revisorer, utsedda att granska förtroendenämnds vid hemvärnet förvaltning, 1966 s. 224.

Rymning, se Undanhållande.

Ryttartävling, se Tävlingar.

Räddningstjänst, se Sjöräddning, Tävlingar.

Rättegångsfel, av beskaffenhet att föranleda undanröjande av straffbeslut, 1961 s. 87.

Rättegångskostnad, utbetalning av rättegångskostnadsersättning, som av domstol tillerkänts den som för talan mot beslut i ersättningsmål, 1951 s. 100; — åklagare behörig att föra talan mot domstols beslut om ersätt-

ning av allmänna medel åt försvarare i brottmål, 1952 s. 149; — överrätts beslut, varigenom rättegångskostnadsersättning av allmänna medel blivit nedsatt, skall under vissa förutsättningar expedieras för verkställighet, 1953 s. 108.

Rättelse, se Kritik.

Rättskraft, i fråga om avgörande i mål angående fylleri, 1952 s. 172; — i fråga om utevarobrott, 1961 s. 95.

Rättsvårdsblanketter, förandet av vissa rättsvårdsblanketter, 1955 s. 121 o. 126; — förvaring av vissa rättsvårdsblanketter, 1955 s. 124; — se även Arrestantkort, Auditör.

Segelregatta, se Tävlingar.

Sekretessföreskrifter, se Allmänna handlingar.

Sekretesslagen, se Allmänna handlingar.

Semester, fråga angående uppdelning av semester, 1963 s. 248.

Simulation, 1950 s. 153; — gränsdragningen mellan svikande av försvarsplikt, då gärningen innefattar simulation, och tjänstefel, 1951 s. 179.

Simövningar, allmänna säkerhetsföreskrifter, 1950 s. 252 o. 1951 s. 73.

Sjukredovisning, redovisning av s. k. behandlings- och kontrollfall, 1952 s. 59, 1953 s. 132, 1955 s. 147 o. 1957 s. 94; — försummelse av militärläkare att sjukredovisa värnpliktig i avvaktan på resultat av skärmbildsundersökning rörande lungtuberkulos, 1959 s. 192; — innebörden i visst fall av sjukredovisning såsom delvis tjänstbar, 1953 s. 33 o. 37; — försummelse av läkare att i sjukredovisningshandlingar verkställa föreskrivna anteckningar, 1953 s. 132; — fråga om obehöriga anteckningar å sjukredovisningshandlingar, 1963 s. 252; — fråga huruvida i sjukredovisning upptagen personal bör kunna avföras därur annorledes än i samband med återbesök hos läkaren, 1954 s. 239; — förvaring av »sjukkort-läkare», 1959 s. 191; — fråga om utgallring av sjukredovisningshandlingar, 1960 s. 102; — skyldighet för truppbefäl att ställa sig till efterrättelse av förbandsläkare meddelade föreskrifter med avseende å personalens sjukredovisning, 1952 s. 135 o. 1956 s. 18; — den främste läkaren vid förband har skyldighet tillse att övriga läkare vid förbandet få del av och sätta sig in i meddelade föreskrifter angående sjukredovisningen, 1953 s. 132; — författningsenligheten av viss order om sjukredovisning av flygtekniker, 1955 s. 139; — fråga huruvida krigsman, som sjukredovisats för vård i hemmet, genom att avlägsna sig från hemmet gjort sig skyldig till tjänstefel eller undanhållande, 1956 s. 143; — från marsch befriad sjukredovisad värnpliktig felaktigt beordrad förflytta sig till fots viss sträcka, 1967 s. 165; — vissa spörsmål rörande ordningen för tillhandahållande myndigheter emellan av sjukredovisningshandlingar, 1957 s. 107; — underlåtenhet av tjänsteläkare att till sjukkassa rapportera av tjänsteman anmält sjukdomsfall samt fråga om tillämpning av bestämmelserna om sjukkontroll, 1962 s. 93; — fråga om underrättelse till anhörig om värnpliktigs intagning på sjukhus, 1967 s. 181; — se även Fritid, Permission.

Sjukvisitation, anlitande vid sjukvisitationer av elever i fackutbildningskurs för värnpliktiga läkare, 1952 s. 14; — underlåtenhet av militärläkare att företaga tillräckligt ingående undersökning av sjukanmäld värnpliktig, 1957 s. 21 o. 1963 s. 172; — se även Läkarbesiktning, Sjukredovisning.

Sjukvård, se Läkarvård.

Sjukvårdspersonal, se Civil verksamhet, Tävlingar.

Sjöräddning, fråga om militära myndigheters åtgöranden i samband med vissa sjöräddningsföretag, 1961 s. 182.

Sjötillägg, se Disciplinbot.

Skadestånd, med anledning av att säkerhetsföreskrifter blivit åsidosatta, 1953 s. 98; — med anledning av felbehandling i samband med läkarbesiktning, 1955 s. 183; — fråga om skadeståndsskyldighet för kronan med anledning av olycka till följd av hylssprängning vid skjutning med kulsprutepistol, 1960 s. 73 o. 1962 s. 71; — fråga om dylik skyldighet då militär personal under fälttjänstövning utövat våld vid flyktförsök av obehörigen kvarhållen civilperson, 1963 s. 215; — se även Ersättning, Trafikmål.

Skidtävling, se Hälsovård, Tävlingar.

Skiljaktig mening, av auditör i fråga om straffbeslut, 1961 s. 215 o. 1964 s. 217.

Skjutning, säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder vid övningsskjutning från stridsvagn, 1950 s. 263; vid skjutning med raketgevär, 1955 s. 76, med granatgevär, 1961 s. 166; vid provskjutning med sjöartilleri, 1950 s. 273; vid provskjutning med kustartilleripjäs, 1951 s. 45; vid skjutning och bombfällning å övningsfält, 1962 s. 110; — frågor om ansvar och ersättningsskyldighet med anledning av en i oktober 1948 å kryssaren Gotland inträffad skjutolycka, 1952 s. 190; — avhjälpande i visst fall av olägenheter för ortsbefolkningen i samband med skjutövningar, 1955 s. 135; — säkerhetsanordningar vid demonstrationsskjutningar vid Carl Gustafs stads gevärsfaktori, 1960 s. 144; — se även Brand, Militärhäkte, Vakttjänst.

Skyddsgrop, se Stridsvagn.

Skyddskoppympning, straff för vägran att underkasta sig ympning, 1951 s. 177.

Skyttetävling, se Tävlingar.

Spioneri, utredning föranledd av flaggunderofficers lagförande för spioneri, 1953 s. 158.

Spritdrycker, beslag å och förverkande av spritdrycker m. m. vid onykterhet i tjänsten och vid fylleri, 1957 s. 44, 1960 s. 246 o. 1961 s. 214; — genom att anlita annan för inköp av även ringa kvantitet rusdrycker gör sig värnpliktig som är under 21 år skyldig till straffbar gärning, 1965 s. 165.

Sprängmedel, åsidosättande av gällande säkerhetsföreskrifter vid transport av sprängmedel, 1955 s. 85; — fråga om säkerhetsbestämmelserna vid användning av övningsslagtändare, 1964 s. 210. Jfr Explosiva varor.

Statsåklagare, se Åklagare.

Strafföreläggande, fråga om förutsättningar för begagnande av strafföreläggande i fall då krigsman överträtt bestämmelse i vägtrafikförordningen om hastighetsbegränsning, 1961 s. 85; — angående anteckning i militärt straffregister och å kontrollkort av strafföreläggande i militärt mål, 1952 s. 248 o. 1953 s. 236.

Straffkommendering, jfr Tillrättavisning.

Straffkort, se Militärt straffregister.

Straffmätning, se Dom, Övergivande av post.

Stridsvagn, fråga huruvida en vänjningsövning, därvid en stridsvagn framfördes över med trupp bemannade skyddsgropar, planlagts och genomförts med erforderlig omsorg, 1956 s. 152; — fråga angående behovet av allmänna säkerhetsföreskrifter vid övningar av ifrågavarande slag, 1956 s. 152.

Studiebesök, se Befästning.

Stämning, fråga om ledamot av domstol underlåtit att föranstalta om utfärdande och delgivning av stämning i brottmål, 1962 s. 15.

Svets- och skäraggregat, inbrottsskydd för, 1966 s. 239.

Svikande av försvarsplikt, se Simulation.

Svordomar, fråga om åtgärder mot bruket av svordomar inom krigsmakten, 1966 s. 234.

Sång, se Ordningen inom krigsmakten.

Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, se Ammunition, Brand, Flygplan, Granatgevär, Handgemäng, Handgranatkastning, Militärhäkte, Pansarskott, Raketgevär, Simövningar, Skadestånd, Skjutning, Sprängmedel, Stridsvagn, Tolkning, Vakttjänst, Överskeppning.

Säkerhetstjänst, vissa förhållanden berörande den militära säkerhetstjänsten, 1953 s. 189.

Sängkläder, se Militärhäkte.

Tillhörighet till förband, innebörden av det i 71 § militära rättegångslagen förekommande uttrycket »den avdelning, till vilken den misstänkte hör», 1953 s. 94.

Tillrättavisning, får ej användas med mindre förutsättningar föreligga för åläggande av straff för förseelsen i disciplinär ordning, 1950 s. 84 o. 243, 1952 s. 139 o. 1953 s. 87; — må ej meddelas innan den felande lämnats tillfälle att förklara sig, 1953 s. 87; — bristfälligt förhör i tillrättavis-

ningsärende, 1967 s. 165; — fråga om samtidigt användande för olika förseelser av disciplinstraff och tillrättavisning, 1950 s. 217; — vakttjänstgöring utom tur ålagd av förman utan tillrättavisningsrätt, 1950 s. 44 o. 1954 s. 31; — tillämpning av en i lag icke medgiven form av tillrättavisning, 1956 s. 81; — upphävande av tillrättavisning, 1950 s. 225 o. 1953 s. 87; — fråga huruvida i samband med begärd omprövning av ålagd tillrättavisning disciplinstraff kan åläggas för samma förseelse som föranlett tillrättavisningen, 1961 s. 83; — fråga i visst fall huruvida tillrättavisningsrätten vid kompani kunnat, med förbigående av tillrättavisningsberättigad kompanichef, uppdragas åt högre chef, 1957 s. 43; — tillrättavisningsrätt tillkommer ej stabschef vid försvarsområdesstab och militärbefälsstab, 1958 s. 83; — fråga om ändrade bestämmelser angående tillrättavisningsrätt gentemot fast anställt underbefäl med vederlikar, 1959 s. 243; — se även Tillrättavisningsförteckning, Vapenfria värnpliktiga. Jfr Verkställighet av tillrättavisning.

Tillrättavisningsförteckning, innebörden av föreskrifter rörande vad som skall antecknas i tillrättavisningsförteckning, 1951 s. 204, 1959 s. 119 o. 1961 s. 78; — vissa frågor angående granskning av tillrättavisningsförteckning, 1951 s. 205; — tillvägagångssätt för antecknande av anmärkningar framkomna vid granskning av tillrättavisningsförteckning, 1954 s. 88; — utdrag ur tillrättavisningsförteckning bör ej införskaffas i disciplinmål eller annat militärt mål, 1951 s. 205.

Tillrättavisningsrätt, se Tillrättavisning.

Tilltalsord, fråga om överordnads användande av tilltalsordet »du» till menig, 1954 s. 144 o. 1955 s. 66.

Tjänst, innebörden av uttrycket »innehar tjänst vid krigsmakten» i 3 § militära rättegångslagen, 1951 s. 192 o. 1955 s. 107; — underlydande har beordats till arbete som ej ingått i hans tjänst, 1954 s. 31, 1956 s. 139 o. 1957 s. 103, jfr 1950 s. 56 o. 1954 s. 148; — se även Bisyssla, Tjänstetillsättning.

Tjänstduglighet, se Inskrivningsförordningen. Jfr Läkarbesiktning, Läkarintyg.

Tjänstebil, missbruk av, 1951 s. 125, 1954 s. 18, 1955 s. 151, 1960 s. 115, 1964 s. 47 o. 111; jfr 1957 s. 27; — se även Resekostnad.

Tjänstebiljett, fråga om tillhandahållande av militär tjänstebiljett för återresa åt värnpliktig, som under olovlig utevaro från sitt förband inställt sig vid annat förband, 1966 s. 171.

Tjänstebrevsrätt, åsidosättande av gällande föreskrifter om tjänstebrevsrätt, 1961 s. 123.

Tjänstefel, straffbestämmelserna i 25 kap. 4 § och 26 kap. 18 § strafflagen subsidiära i förhållande till andra straffbud, 1951 s. 187; — tjänstefel eller egenmäktigt förfarande, 1957 s. 27; — tjänstefel eller lydnadsbrott, 1958 s. 67; — tjänstefel eller undanhållande, 1965 s. 152; — tjänstefel eller förseelse mot 38 § värnpliktslagen, 1966 s. 144 o. 1967 s. 84. Jfr Militärhäkte, Oskickligt beteende, Simulation, Undanhållande, Övergi-

vande av post. Se även Anslag, Arbetstid, Attest, Bisyssla, Civil befattningshavare, Disciplinmål, Explosiva varor, Flygning, Förvarsarrest, Handläggning, Instruktion, Obehörig påverkan, Olämpligt uppträdande, Sprängmedel, Stämning, Tillrättavisning, Tilltalsord, Tjänstebil, Tävlingar.

Tjänsteförbindelse, fråga om innebörden av tjänsteförbindelse som officersaspirant skall avgiva före inträde i försvarets läroverk, 1963 s. 257.

Tjänstemeddelande, stabschef har avlåtit viss framställning å högre chefs vägnar (»enligt uppdrag») utan att härutinnan ha erhållit erforderligt särskilt bemyndigande, 1956 s. 48.

Tjänstemissbruk, tjänsteman har berett annan tjänsteman viss gottgörelse till vilken denne icke varit berättigad ävensom i ekonomiska frågor fattat beslut vartill han icke varit behörig, 1963 s. 33; — se även Materiel, Privat uppdrag.

Tjänsteplikt, fråga huruvida värnpliktig, som i logement misshandlat annan värnpliktig, därigenom åsidosatt sin tjänsteplikt, 1967 s. 95; se även Tävlingar, Ämbetsman.

Tjänsteresa, se Resekostnad. Jfr Förskott, Traktamente.

Tjänsteställning, för f. d. fast anställd, 1962 s. 169.

Tjänstetillsättning, åsidosättande av tillbörlig omsorg och noggrannhet vid avgivande av yttrande beträffande sökande till vissa befattningar, 1960 s. 114; — fråga huruvida militär befattningshavare som tillhandagått civil myndighet med upplysningar om anställningssökande därvid iakttagit tillbörlig omsorg och aktsamhet, 1962 s. 78; — försvarsgrenschef har i fråga om tillsättande av vissa beställningar givit anvisning stridande mot bestämmelse meddelad av Kungl. Maj:t, 1964 s. 117; — fråga huruvida befordringsgrunderna förtjänst och skicklighet iakttagits vid tillsättande av förvaltarbeställningar, 1965 s. 209. Jfr Transportansökning.

Tjänsteutövning, fråga om ledamot av domstol gjort sig skyldig till medhjälp till obehörig tjänsteutövning av domaraspirant, 1962 s. 15; — se även Onykterhet i tjänsten.

Tjänsteväg, vid anmälan om brott, 1953 s. 72; — fråga huruvida skrivelse till riksdagsutskott bort befordras tjänstevägen, 1961 s. 113; — av förbandschef gjord, till Konungen ställd framställning som tjänstevägen insänts till försvarsgrenschef har av denne icke vidarebefordrats, 1964 s. 126; — Till försvarsgrenschef ställd anställningsansökan som tjänstevägen inkommit till annan försvarsgrenschef har av denne icke vidarebefordrats till förstnämnde chef, 1966 s. 218. Jfr Anmälan.

Tjänstgöring, värnpliktig har felaktigt hemförlovats på grund av sjukdom och ej fått tillgodoräkna sjukdomstid såsom fullgjord tjänstgöring, 1960 s. 149; — se även Arreststraff, Verkställighet av disciplinstraff.

Tjänstgöringsintyg, fråga om innebörden av föreskriften i allmänna verksstadgan om skyldighet för myndighet att på begäran av tjänsteman utfärda intyg angående hans tjänstgöring hos myndigheten, 1961 s. 161.

Tjänstgöringsplats, chef som hänskjutit militärt mål till åklagaren skall, om tjänstgöringsplatsen för den misstänkte ändras, underrätta eventuell ny bestraffningsberättigad chef jämte åklagaren, 1957 s. 35.

Tjänstgöringsställe, innebörden av detta uttryck i 26 kap. 11 § strafflagen, 1951 s. 183, 1954 s. 270 o. 1956 s. 143.

Tjänstledighet, anmärkning mot handläggning av ansökan om tjänstledighet med anledning av nära anhörigs sjukdom, 1951 s. 120; — för värnpliktiga med anledning av kallelse till domstol, 1953 s. 138. Jfr Traktamente.

Tolkning, fråga om åtgärder med anledning av olycksriskerna vid cykeltolkning, 1966 s. 188.

Trafikbrottslagen, fråga huruvida lagen om straff för vissa trafikbrott är tillämplig med avseende å väg inom inhägnat kasernområde, 1956 s. 74; — fråga om bilförare genom att i uttröttat tillstånd föra bil gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik, 1961 s. 25; — fråga om övningsledare gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik genom att underlåta att tillse att marscherande trupp under mörker bar föreskrivna reflexmärken, 1967 s. 69. Jfr Transport.

Trafikmål, mål om ansvar å krigsman för oaktsamhet vid förande av kronans motorfordon handlägges såsom militärt brottmål, 1951 s. 191 o. 195; — angående skyldighet för domstol att lämna meddelande om skadeståndskrav mot förare av krigsmaktens motorfordon, 1953 s. 249 o. 1954 s. 245. Jfr Kasernområde.

Traktamente, värnpliktigs rätt till traktamente vid resor i samband med tjänstledighet och övningsuppehåll, 1955 s. 181.

Transport, frågor rörande vissa från hälsovårdssynpunkt påtalade förhållanden i samband med biltransporter för förflyttning av trupp, 1956 s. 144; — fråga om motorförare erhållit tillräcklig vila före motormarsch, 1960 s. 157, jfr Trafikbrottslagen. Se även Sprängmedel.

Transportansökning, fråga huruvida regementsofficer som hos försvarsgrenschef ansökt om transport erhållit tillfredsställande orientering beträffande handläggningen av transportansökningen, 1964 s. 129.

Tryckfrihetsförordningen, angående meddelande till tidningsredaktion av uppgift om förhållanden varom kännedom erhållits i tjänsten genom upplysning av förtrolig natur, 1959 s. 129; — fråga om ansvar för uttalanden till tidningsredaktion rörande tjänsteförhållanden, 1961 s. 182; — fråga om rätt att använda tryckt skrift för framställande av klagomål, 1961 s. 179; — fråga om otillåtet efterforskande av författare till tidningsartikel, 1961 s. 134; — inskränkning i rätten att å vissa fritidslokaler framlägga tryckta skrifter, 1950 s. 276; — för kustflottan utfärdade order ha innehållit felaktiga uppgifter angående vilka tidningar som icke fingo framläggas å nämnda lokaler, 1952 s. 205; — fråga huruvida visst uttalande av militär myndighet tryckfrihetsrättsligt innefattat hinder i enskild förenings publicistiska verksamhet, 1954 s. 153; — angående utspridande av vissa skrifter vid trupp eller å flottans fartyg, 1954 s. 278; — se även Allmänna handlingar. Jfr Förening.

Tuberkulos, jfr Lungtuberkulos.

Tystnadsplikt, vissa spörsmål rörande läkares tystnadsplikt, 1957 s. 107; — fråga om tystnadsplikt angående förhållanden varom kännedom erhållits i tjänsten genom upplysning av förtrolig natur, 1959 s. 129.

Tävlingar, sjukvårdspersonal vid krigsmakten har utan stöd av gällande bestämmelser kommenderats att å fritid tjänstgöra såsom olycksfallsberedskap vid av civil organisation anordnade ryttartävlingar, 1956 s. 139; — värnpliktiga ha utan stöd av gällande bestämmelser kommenderats att tjänstgöra såsom markörer vid civil skyttetävling, 1957 s. 103 o. 1962 s. 130; — vissa spörsmål rörande anordnandet av militära skidtävlingar i stark kyla, 1957 s. 86; — fråga om krigsman, som frivilligt anmält sig till deltagande i militär idrottstävling men uteblivit, gjort sig skyldig till tjänstefel, 1951 s. 84; — fråga om befogenhet för marin myndighet att tillhandagå med fartyg och personal vid av enskild sammanslutning anordnad segelregatta, 1961 s. 191; — fråga om befogenhet för flygvapnets del att tillhandagå med övervakning från luften vid av enskild sammanslutning anordnade kappseglingar, 1962 s. 182; — se även Kommendering.

Undanhållande, gränsdragningen mellan undanhållande enligt 26 kap. 11 § strafflagen och tjänstefel enligt 18 § samma kapitel, 1951 s. 181, 1952 s. 146, 1956 s. 143, 1961 s. 65 o. 1965 s. 152; — beräkning av frånvarotid vid ådömande av straff för undanhållande (rymning), 1958 s. 96 o. 203, 1960 s. 235; — i dom angående utevarobrott bör noga angivas tidpunkterna för utevarons början och slut, 1961 s. 95; — fråga om samtidigt tillämpande av straffbestämmelserna för undanhållande (rymning) och lydnadsbrott (tjänstefel), 1953 s. 68; — innebörden av uttrycket tjänstgöringsställe i 26 kap. 11 § strafflagen, 1951 s. 183, 1954 s. 270 o. 1956 s. 143; — se även Övergivande av post. Jfr Eftertjänst, Inskrivningsförordningen, Militärhäkte.

Underskrift, bestraffningsberättigad befattningshavare, som meddelat beslut i disciplin- eller ersättningsmål, skall egenhändigt underteckna beslutet, 1956 s. 91; — se även Tjänstemeddelande.

Ungdomsfängelse, se Åtal.

Uniform, fråga angående införande vid armén av en till sällskapsdräkt avsedd särskild uniform, vars anskaffande skulle vara obligatoriskt för vissa personalkategorier, 1961 s. 154; — fråga huruvida personalvårdskonsulent — tillika reservofficer — bör använda uniform i tjänsten, 1964 s. 213.

Uppdrag, se Bisyssla.

Uppfinning, frågor om handläggning av ärenden angående ersättning för uppfinningar inom försvaret och spörsmål om principerna för bestämmande av sådan ersättning, 1960 s. 182.

Upphandling, fråga om regementsintendents behörighet att självständigt handlägga upphandlingsärenden, 1951 s. 171; — felaktig handläggning av upphandlingsärende, 1955 s. 158 o. 1956 s. 129; — fråga huruvida myndighet i visst fall ägt företaga upphandling under hand, 1962 s. 107; —

fråga om tillämpning av föreskriften i upphandlingskungörelsen om antagande av för staten förmånligaste anbud, tillika fråga om ofullständigt angivande av skäl för antagande av anbud, 1961 s. 142. Jfr Motorfordon.

Upplysningsverksamhet, fråga om lämpligheten av att försvarsgrenschef genom cirkulärskrivelse till varuleverantörer uttalat önskemål om att visst bokverk måtte inköpas, 1963 s. 226.

Uppsåt, innebörden av kravet på uppsåt vid tillämpning av straffbestämmelsen för undanhållande i 26 kap. 11 § strafflagen, 1951 s. 184.

Utbildning, fråga om anordnande av kompletterande utbildning, 1967 s. 165.

Utegångsförbud, innebörden av föreskriften att utegångsförbud får avse högst sju dagar, 1951 s. 191; — verkställighetstiden vid utegångsförbud, som bestämts till visst antal dagar understigande sju, 1951 s. 191; — överträdelse av utegångsförbud kan icke medföra ansvar för lydnadsbrott, 1961 s. 78; — i tillrättavisningsförteckningen skall angivas vilket område utegångsförbudet avser, 1951 s. 204.

Utgallring, av expeditions- och arkivhandlingar, se Gallring.

Utredning, kompanichef har utan befogenhet verkställt utredning i militärt mål, 1954 s. 85; — underlåtenhet av regementschef att efterkomma militieombudsmannens anmodan att medverka vid utredning, 1961 s. 134; — åklagare är skyldig underrätta bestraffningsberättigad befattningshavare om inledd brottsutredning i militärt mål även om utredningen ej är att anse såsom förundersökning, 1960 s. 82; — »förberedande utredning» i disciplinmål får förekomma endast i fall som avses i 23 § militära rättegångslagen, 1961 s. 71; — utredningsarbete inom ämbetsverk i Stockholm har felaktigt förlagts till annan ort, 1962 s. 134; — se även Flyghaveri, Förhör, Förundersökning, Militärförhör.

Utrikesvistelse, innebörden av föreskrifterna i tjänstereglementet för krigsmakten om inhämtande av tillstånd att vistas utrikes, 1951 s. 122.

Utspisningsnämnd, tillrättavisning meddelad ordförande i utspisningsnämnd för underlåtenhet att i föreskriven utsträckning avhålla sammanträden med nämnden, 1951 s. 69.

Uttagning, fråga huruvida beslut om hävande av underbefälsuttagning föregripits, 1967 s. 193.

Vakttjänst, skyldighet för fartygschef att kontrollera att personal, som utrustas med eldhandvapen för vakttjänst, äger erforderliga kunskaper och färdigheter beträffande vapnets handhavande, 1952 s. 226; — särskilda säkerhetsanordningar till förhindrande av vådaskott vid användning av kulsprutepistoler under vakttjänst, 1954 s. 104, 1955 s. 131 o. 1959 s. 177; — se även Tillrättavisning, Övergivande av post.

Vapenfria värnpliktiga, yttrande över ett av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga avgivet betänkande »Vapenfri tjänst», 1967 s. 257; — tillrättavisning av vapenfri värnpliktig som ej står under miltärt

befäl, 1950 s. 425; — fråga om behörigheten att besluta beträffande vapenfri värnpliktigs förläggning under tjänstgöring utanför krigsmakten, 1963 s. 272; — se även Hämtningskungörelsen.

Vapenvägran, åtgärder av militär befattningshavare då värnpliktig förklarar sig av samvetsskäl icke vilja fullgöra militärtjänst, 1959 s. 217; — se även Resning.

Verksstadga, frågor rörande tillämpningen av en föreslagen allmän verksstadga, 1955 s. 204; — se även Tjänstgöringsintyg.

Verkställighet av disciplinstraff, fråga om utverkande av överrätts förordnande att av underrätt ålagt disciplinstraff icke skall verkställas i avbidan på lagakraftägande dom eller beslut, 1951 s. 201; — fråga om verkan av bestraffningsberättigad befattningshavares beslut att av honom ålagt disciplinstraff ej skall gå i verkställighet, 1950 s. 217; — arreststraff får ej verkställas om samtidigt till verkställighet föreligger straffarbets- eller fängelsestraff, 1955 s. 118; — verkställighet av arreststraff i annat militärhäkte än vid den dömdes eget förband, 1950 s. 212; — förfarandet vid verkställighet av arreststraff då den straffskyldige icke längre är tjänstgöringsskyldig, 1951 s. 95 o. 190, 1952 s. 177, 1953 s. 274, 1956 s. 117 o. 1961 s. 55; — felaktiga åtgärder vid handläggning av ärende angående införpassning till militärhäkte av i tjänst icke varande värnpliktig för undergående av arreststraff, 1956 s. 117; — fråga huruvida då av ett arreststraff om femton dagar de fem första enligt förordnande i straffbeslutet verkställts med tjänstgöring straffet i övrigt må verkställas utan tjänstgöring, 1952 s. 176; — förordnande att arreststraff med hänsyn till den dömdes tjänstgöringsförhållanden skall verkställas med tjänstgöring må meddelas endast i samband med straffets åläggande, 1952 s. 178; — bestraffningsberättigad chef äger icke ändra i straffbeslut meddelad föreskrift att arreststraff skall verkställas med tjänstgöring, 1955 s. 118; — vissa spörsmål rörande straffarrestants sysselsättande med arbete under arresttiden, 1957 s. 74 o. 1962 s. 74; — arreststraff icke till fullo verkställt på grund av missuppfattning av domstols förordnande att straffet skulle till viss del anses verkställt genom förvarsarrest, 1962 s. 73; — åtgärder för verkställande av arreststraff då med hänsyn till den dömdes hälsotillstånd för verkställigheten föreligger hinder, vars varaktighet icke kan närmare bedömas, 1952 s. 179; — fråga huruvida skäl förelegat för avbrott i verkställighet av arreststraff, 1963 s. 192; — fråga om riktigheten av att arreststraffs verkställande »avslutats» innan hela straffet verkställts, 1965 s. 154; — innebörden vid sammanläggning av arreststraff av uttrycket i 9 § disciplinlagen »förekomma på en gång till verkställighet», 1955 s. 116; — frågor om verkställande med eller utan tjänstgöring av arrest efter sammanläggning av flera arreststraff eller efter avbrott i sådant straff, 1951 s. 190; — förnyat förordnande om verkställighet efter avbrott i arreststraff, 1951 s. 203; — beräkning av strafftid vid avbrott i verkställigheten av arreststraff, 1951 s. 191; — arrest utan bevakning (enligt den numera upphävda strafflagen för krigsmakten), 1950 s. 32; — verkställighet av arreststraff i samband med krigsförbandsvisa repetitionsövningar, 1953 s. 267; — felaktigt förfarande vid handläggning av ansökan om uppskov med verkställighet av arreststraff, 1955 s. 110; — sammanträffande av arrest- och disciplinbotsstraff, 1961 s. 62; — se även Arreststraff, Militärhäkte. Jfr Nöjdförklaring.

Verkställighet av tillrättavisning, fråga huruvida tillrättavisning som meddelats icke kasernerad personal i form av förbud att på fritid vistas utom bostaden innefattar hinder att lämna densamma för intagande av måltid, 1950 s 249; — innebörden av föreskriften att ålagd tillrättavisning omedelbart skall gå i verkställighet, 1951 s. 101 o. 1952 s. 186; — fråga huruvida värnpliktig som enligt tillrättavisningsbeslut icke får lämna kompaniförläggningen äger deltaga i frivillig fritidsundervisning utom kompaniförläggningen, 1952 s. 183; — se även Utegångsförbud. Jfr Tillrättavisning.

Visitation, fråga om kompanichefs rätt att beordra visitation av förläggningstält och packning, 1966 s. 158; — se även Kroppsvisitation.

Vitsord, se Allmänna handlingar, Betyg.

Vittne, se Vittneskallelse.

Vittnesförhör, jfr Vittneskallelse.

Vittneskallelse, vittne i brottmål får ej i vittneskallelsen föreläggas att före vittnesförhöret »taga del av förundersökningsprotokollet», 1957 s. 46.

Våld, mot underlydande krigsman, 1953 s. 14, 1954 s. 67, 1955 s. 15, 1962 s. 64, 1963 s. 148, 153 o. 175, 1964 s. 75; — gränsdragningen mellan 26 kap. 7 § strafflagen (våld eller hot mot krigsman) och 10 kap. 1 § samma lag (våld eller hot mot tjänsteman), 1957 s. 26; — fråga huruvida våld mot värnpliktig förövats med anledning av dennes tjänst (26 kap. 7 § strafflagen respektive 21 kap. 7 § brottsbalken), 1965 s. 144 o. 1967 s. 95; — militär personals rätt att bruka våld gentemot allmänheten, 1963 s. 215.

Väg, se Kasernområde, Trafikbrottslagen, Vägtrafikförordningen.

Vägtrafikförordningen, fråga huruvida vägtrafikförordningen är tillämplig med avseende å väg inom inhägnat kasernområde, 1956 s. 74; — fråga om förutsättningar för begagnande av strafföreläggande i fall då krigsman överträtt bestämmelse i vägtrafikförordningen om hastighetsbegränsning, 1961 s. 85.

Vänjningsövning, se Stridsvagn.

Värnpliktslagen, angående tillgodoräknande som fullgjord värnpliktstjänstgöring av tid för verkställande av disciplinstraff, 1952 s. 245 o. 1953 s. 273; — yttrande i anledning av remiss angående ändring av gällande föreskrifter rörande den nomadiserande lappbefolkningens värnpliktsförhållanden, 1952 s. 285; — yttrande över 1960 års värnpliktsutrednings betänkande rörande värnplikten, 1967 s. 257; — vissa spörsmål om straffbeläggande av värnpliktigs underlåtenhet att förvara och taga del av mottagen order om tjänstgöring enligt 28 § värnpliktslagen, 1951 s. 218 o. 1955 s. 191; — fråga om sådan lagändring att mål rörande vissa förseelser mot värnpliktslagen icke skola anses såsom militära mål, 1955 s. 193 o. 1956 s. 166; — fråga huruvida värnpliktig, som icke tillräckligt noggrant tagit del av inkallelseorder och därför inställt sig för sent, gjort sig skyldig till tjänstefel eller förseelse mot 38 § värnpliktslagen, 1966 s. 144 o. 1967 s. 84; — angående prövning i vissa fall av värnpliktigas krigsdug-

lighet och krigsanvändning, 1953 s. 237, 1956 s. 166 o. 1957 s. 141; — se även Beredskapsövning, Inskrivningsförordningen.

Åklagare, landsfogde i vissa fall åklagare i militära mål, 1951 s. 199; — angående behov av förstärkning av tillgången på åklagar- och polispersonal, som har att ombesörja utredning i militära mål, 1951 s. 223, 1953 s. 233 o. 1956 s. 189; — underlåtenhet att verkställa utredning som varit erforderlig, 1950 s. 13; — tillsynen i fråga om anhållanden av för brott misstänkta, 1955 s. 209; — angående distriktsåklagares skyldighet att i vissa fall inhämta statsåklagares medgivande till anställande av åtal, 1956 s. 102; — åklagares skyldighet att precisera den sak han jämlikt 83 § militära rättegångslagen underställer bestraffningsberättigad befattningshavare, 1965 s. 172; — se även Flyghaveri, Fullföljdsrätt, Förundersökning, Förvarsarrest, Militära mål, Rättegångskostnad, Åtal. Jfr Tjänstgöringsplats.

Åtal, i militärt mål mot den som tidigare blivit dömd till ungdomsfängelse, 1953 s. 104; — behörig domstol vid åtal i militärt mål, 1953 s. 94; — fråga om avvisande av åtal som jämlikt 73 § militära rättegångslagen väckts vid domstolen i den misstänktes hemort, 1964 s. 87; — utvidgning av väckt åtal, 1956 s. 103; — innebörden av åtalsreglerna i 25 kap. 12 § och 26 kap. 23 § strafflagen (20 kap. 14 § och 21 kap. 22 § brottsbalken), 1965 s. 162 o. 1967 s. 95; — åtalsfråga rörande kollision mellan flygplan från olika flottiljer bör avgöras i ett sammanhang av en och samma åklagare, 1967 s. 122; — se även Åklagare.

Åtalseftergift, 1951 s. 196.

Återkallelse, påverkan att återkalla hos militieombudsmannen gjord anmälan, 1958 s. 17.

Ämbetsansvar, 1951 s. 190, 192 o. 198, 1955 s. 105.

Ämbetsbrott, jfr Ämbetsman.

Ämbetsman, ämbetsmans åsidosättande av tjänsteplikt genom allmänt brott, 1954 s. 267. Jfr Våld.

Ämbetsverk, författningsenligheten av inom visst ämbetsverk utan tillstånd av Kungl. Maj:t vidtagen organisationsändring och av därefter inom verket tillämpad ordning för vissa ärendens handläggning, 1955 s. 165; — innebörden av det i instruktionen för vissa ämbetsverk förekommande uttrycket »därtill utsedd befattningshavare», 1955 s. 180; — högre chef har i samarbetet med underordnade tjänstemän förbigått den som med självständigt ansvar utövat det närmaste chefskapet över dessa, 1955 s. 181; — se även Verksstadga.

Örlogsfartyg, se Fartyg.

Övergivande av post, räckvidden av straffbestämmelsen för övergivande av post, 1951 s. 185; — tillämpning av straffbestämmelsen för övergivande av post, då vaktpost somnat under posttjänstgöring, 1955 s. 92; — under-

låtenhet att inställa sig till anbefalld vakttjänstgöring kan icke bliva att bedöma som övergivande av post, 1954 s. 74; — fråga om samtidigt tillämpande av straffbestämmelserna för övergivande av post och undanhållande, 1952 s. 148; — straffmätning vid ådömande av ansvar för övergivande av post under fredstid, 1955 s. 92.

Överskeppning, vissa spörsmål rörande säkerhetsbestämmelser för övningar i övergång av vattendrag (överskeppning) med s. k. patrullbåt, 1957 s. 124.

Övningsflygning, föreskrifter rörande övningsflygning i samband med tjänsteuppdrag eller ledighet, 1953 s. 230.

Övningsuppehåll, jfr Traktamente.